6

HRVATSKA
KNJIŽEVNA
REVIJA

MARULIĆ

1997

ISSN 0350-4220

MARULIĆ

hrvatska književna revija
Izdavač i osnivač: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima)
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Izdavača zastupa: Radovan Grgec
Uređuje uredнički odbor
Glavni i odgovorni urednik:
Radovan Grgec
Tajnik uredništva: Mladen Jurčić
Godina izdavanja i tiskanja 1997.
Copyright:
HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Zagreb
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi šest puta godišnje (veljača, travanj, lipanj, kolovoz, listopad, prosinac)
Rukopisi se ne vraćaju.
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Telefon: (01) 431-950
Stranke se primaju svakog dana osim **subote**, od 11 do 13 sati.
Godišnja pretplata 120 KUNA.
Žiro račun kod Zagrebačke banke, Zagreb:

30101-620-16
012101-2320418628

Cijena ovoga broja: 20 KUNA
Godišnja pretplata za inozemstvo: 36 USA dolara.
Uplaćuje se na devizni račun kod Zagrebačke banke Zagreb:

30101-620-16
012103-2424116225

Tisak: TISKARA ZELINA d.d. Sv. Ivan Zelina

Oslobodeno plaćanja poreza na promet rješenjem Ministarstva prosvjete, kulture i športa Republike Hrvatske od 7. srpnja 1992. godine.

Radovan GRGEC

Uz rub (115)

Kad je Isus stavio među apostole malo dijete kao primjer i uzor, rekavši im: "Ako ne budete kao djeca...", htio im je pokazati tko je najveći u njegovu Kraljevstvu. Prostodušno i neproračunato dijete jest ono što je u najvećoj suprotnosti našoj borbi za čast, vlast, novac i afirmaciju. Za tim Kraljevstvom čezne onaj najbolji i najnepokvareniji dio nas samih, naša duša i srce, a za Djetetom, koje se pojavilo prije dva tisućljeća i obilježilo neizbrisivim pečatom ljudsku povijest, čezne i naša racionalistička i "postracionalistička" civilizacija, obilježena informatičkom i tehničkom "globalizacijom", borbom za gospodarski prosperitet i afirmaciju, ali i agnostičkim relativizmom i sekularističkom dekristijanizacijom. I u ovo (pred)božićno vrijeme sjećamo se tog Djeteta, koje je za nas povijesna, stvarnost, bez obzira na razne kritičke stavove nekih egzegeta prema evandeljima Isusova djetinjstva.

Pojava toga Djeteta u suprotnosti je s grčevitim nastojanjima nekih naših suvremenika da dodu u središte javnosti (obično preko masmedijske reklame i "galame"). Po zakonu inercije "medijski eksponirane ličnosti" predmet su uobičajenih članaka i intervjua, a i one same nastoje da budu "svakom loncu poklopac" (iako energično izjavljuju da to ne žele biti, kad god im se postavi kakvo "škakljivo" pitanje). Eto, to bi trebala da bude njihova "sancta simplicitas"!

Među medijski najeksponiranijim ličnostima našega vremena bile su dvije nedavno preminule žene, *lady Di* i *majka Tereza*, iako ovoj potonjoj, svjesnoj da je hvala ljudska "voda vrh pijeska" (*Šenoa*), nije bilo stalo do medijske "eksponiranosti", do "vašara taštine" (*Thackeray*) i do ljudske ispraznosti. Medijska "slava" došla je do izražaja ne samo na sprovodu majke Tereze, nego i na sprovodu princeze Dijane ili modnoga kreatora *Giannija Versacea*, premda su se neki novinari bez dlake na jeziku tom prigodom pozabavili i skandaloznim aspektom njihova života. Na nama je da, ne ulazeći u "lov na vještice" ni u "pohvalu preljubu", odamo priznanje anonimnim i skromnim borcima i poslenicima u vinogradu Gospodnjem, čiji se život toliko razlikuje od života tih "vipovaca". Vipovci (very important persons) često isto toliko manipuliraju masmedijima kao i ovi njima, sustavno prešućujući sve koji nisu iz "klana". O tim manipulacijama iznio je mnoga lucidna zapažanja *Albert du Roy* u svojoj knjizi "Le Carnaval des hypocrites" (Karneval licemjera). Ipak, valja imati na pameti da saznanje i spoznaja o nečijoj zloći i nemoralu nije nikakva lucidnost i mudrost (usp. Sir 19), ali senzacionalističkim tabloidima te će informacije uvijek biti glavna hrana i kada se radi

o već pokojnim "vipovcima", kao što su npr. *Jackie Kennedy, Grace Kelly* ili *Maria Callas*. Neugledna i krhka "hrvatska" Albanka Tereza za glavu je bila viša od tih naočitih i otmjenih dama u skupocjenoj garderobi "s humanitarnim afinitetima" koji su katkada orijentirani i prema tuljanima", (kao kod *Brigite Bardot*).

* * *

Ponekad se, međutim, te "filantropske" i "humanitarne" simpatije i "fokalije", koliko god je i briga za životinje potrebna ljudskosti i ekologiji, čovjeku ogade i zasmrde poput fekalija kada pomisli da velik dio čovječanstva nema na raspolaganju za hranu i život ni desetinu onoga što "gavani" troše na svoje "kućne ljubimce". Upravo na te "marginalizirane", "isključene", gladne i nemoćne "lazare" naše civilizacije mislila je majka Tereza. Mislila je čak i na pijance, narkomane i na one kojima je vlast namijenila udes "obješenjaka" *Françoisa Villona*.

Naši "profinjeni" senzibiliteti spremni su uvijek zatvoriti oči i začepiti nos ako naiđemo na te bijednike u čije rane možda već ulaze crvi i razni insekti, dok smo isto tako spremni pokloniti se naočitim i bogatim "uglednicima" (usp. Jak 2, 1-5). Žalosno je da i u Crkvi, koja bi morala biti prvenstveno Crkva siromašnih, "glamour" i bogatstvo, zahvaljujući često baš medijima, nerijetko igraju veliku ulogu. Istaknuti predstavnici tako stvorenih reputacija i u krilu Crkve, pa makar bili pripadnici "prosjačkih" redova, razumiju se vrlo dobro u to kako valja medijski, bibliografski, leksikografski i na sto drugih načina reklamirati i afirmirati svoje ime a prešućivati imena onih koji nisu iz njihova "klana" i koji ne "kotiraju" na ljestvici njihovih vrednota. I kad takvi počinju govoriti o Crkvi siromašnih i o tom kako kršćani treba da budu "kvasac" odn. da budu svijetu ono što je duša tijelu (*Diognet*), razumljivo je da im oni koji ih poznaju ne vjeruju. Svjedoci nam svakako imponiraju više nego propovjednici i "lovci na bibliografske jedinice" i "medijske poene". Takvi više ne mogu shvatiti da je Bog odabrao male i neugledne kako bi postidio "glamourozne" i "grozne", bogatune i "šminkere". Ne mogu shvatiti da "poljubac gubavcu" *Franje Asiškog* ili *Petra Klavera*, junaka iz djela jednoga *Paula Claudela* (Navještenje) ili *Françoisa Mauriaca*, hrabrog svećenika na otoku gubavaca Molokaju *Damjana Veustera*, ili liječnika i teologa *Alberta Schweitzera*, prijateljski smiješak ili stisak ruke raznih bolničara i bolničarki, vrijedi možda više od svih teoloških ili medicinskih propovijedi i elukubracija. Protivnicima institucionalne i hijerarhijske Crkve ipak moramo reći da su iz njezina krila iznjedrili i *Franjo Asiški* i *Terezija iz Lisieuxa*. Bilo bi pametnije da svoje kritike i kontestacije ne upravljaju prema onome što im smrdi kao sredovječni tamjan opskurantizma, prema "klerikalizmu" (u teokratskom smislu), jer su često najveći klerikalci i teokrati te masmedijske zvijezde i uglednici.

Uostalom, već mnogo puta smo pisali o tom kako svi vjernici nisu "klerikalci", kao što ni svi dobri daci nisu "štreberi" ni svi konvertiti "konvertiti" (tj. karijeristi, oportunisti i kameleoni). *Terencijanova* izreka "Habent sua fata libelli" može se parafrazirati kao: "Riječi imaju svoju sudbinu". Upravo zato mogli bismo napisati

čitave studije o promjeni značenja (denotacije) raznih riječi i izraza koji dobivaju drugačija značenja i konotacije zahvaljujući reklami i "galami" masmedija. Tu mislimo upravo na riječi kao što su: klerikalac, konvertit, štreber i sl.

* * *

O psihologiji mase već su napisane mnoge studije. Sam Bog zna koliko rezultate tih studija i ispitivanja možemo primijeniti na "masovno" plakanje na sprovodu Majke Terezije i princeze Dijane, na masovne aplauze s raznih stadiona i hipodroma, na masovna oduševljenja i proteste raznih karizmatskih i sektaških manifestacija i demonstracija, na izvikivanje gomile, koja kliče *Ivanu Pavlu II.* u Francuskoj ili u Brazilu, koja u Jeruzalemu kliče "Hosana!" ili "Raspni ga, raspni!" a u Zürichu pali baklje i petarde donoseći samo sramotu svojem klubu i štetu svojem gradu, koji zahvaljujući takvim pojedincima, izdvojenima iz mase, može potonuti jednoga dana u zaborav poput gradića iz "Priče" *Nikole Šopa*, čija je fantastična drama nedavno izvedena na našem radiju.

Kako kažu *Michele Brambilla* i *Baget Bozzo*, u tom "vašaru taštine" i naglih promjena stanja, "katolicizam ostaje snaga u vremenu nihilizma i oslonac svijetu kada se grčevito ne bori da se konformira masovnoj sekularnoj kulturi, jer je veličina Crkve baš u njezinoj snazi i sposobnosti da sačuva svoj kršćanski identitet". Na to bi morali misliti i kršćani koji se bave politikom.

Po mišljenju p. *Michelea Simonea* kršćani bi se morali više baviti politikom, ali bi isto tako morali nastojati da ta politika bude nadahnuta evanđeoskim načelima služenja i pravde a ne nekakvim stranačkim i strančarskim "postideološkim" smjernicama dezorijentirane demokracije. Pravo ima *Chantal Delsol* kad kaže da pluralistička demokracija relativistički izbljeđuje nazor na svijet (Etudes, rujan 1997). U tom kontekstu moral, naime, gubi svoju povezanost s osjećajem dužnosti, kreposti i časti te podilazi i koketira sa služenjem idolima svijeta.

Idoli, ali i ideali suvremenog čovječanstva, kako rekosmo, jesu "globalizacija" i razvitak. Pritom se često zaboravlja na neophodnost prisutnosti moralnih, etičkih, socijalnih i solidarnih korektiva tog razvoja. Mi bismo rekli, na prisutnost svetosti u svagdanjem životu, dakle prisutnost onoga što našim suvremenicima izgleda smiješno ili bar neučinkovito. *Albert Camus* nije mislio tako jer je njemu, agnostiku, bila najveća preokupacija kako biti svet bez Boga i bez vjere. Bilo kako bilo, svi smo mi manje-više svjesni da pravedne "globalizacije" nema bez solidarnosti i morala. U listu "Die Furche" od 25. IX. 1997. o tom je lijepo pisao p. *Schasching* u članku pod naslovom "Soziale Zügel für den Weltmarkt" (Socijalne uzde za svjetsko tržište).

I danas betlehemsko siromašno Dijete daje osnovne smjernice za katoličku socijalnu nauku, a to su preferencijalna opcija za siromašne i borba protiv raznih društvenih diskriminacija, naravno sredstvima u skladu s evanđeoskim načelima. I zemlji Hrvatskoj želimo mir što ga donosi to Dijete.

SRETAN BOŽIĆ !

Mons. Nikola Soldo (1917-1997)

Plemenito srce bivšeg predsjednika HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) prestalo je kucati 19. listopada 1997. u Zagrebu. Nakon dr. Ivandije otišao je tako s ovoga svijeta još jedan od hrvatskih Mandela. Mons. Soldo, naime, proveo je 15 godina života na robiji. Iako je bio visoki crkveni dostojanstvenik, zagrebački kanonik i prelat, do kraja života ostao je jednostavan i skroman čovjek koji je svojom požrtvovnošću zadužio Crkvu i Hrvatsku kao i sve one kojima nikad nije prestao iskazivati svoja velikodušna dobročinstva. Pretrpio je mnoge nepravde i poslije robije, ali se nikada nije tužio. Bio je to ne samo hrabar nego i srdačan čovjek kao i ostali članovi njegove obitelji u Zagrebu i u Brštanici (Hercegovina), gdje je rođen 1917. god. U Zagrebu je bio poznat i kao dugogodišnji suradnik kard. Kuharića i tajnik Biskupske konferencije. Na Kaptolu je ostavio svoj dobročiniteljski trag kao i nekada naš veliki biskup Lang.

I kao mladi pastoralni radnik u Krapini i u Petrinji (gdje je bio i novinar), i kao ugledni svećenik (umro je nakon 55 godina svećeništva), i kao robijaš u Staroj Gradiški, Soldo je svagdje pokazivao svoju požrtvovnost i altruizam i prema podčinjenima i prema pretpostavljenima. Kao predsjednik HKD-a dao nam je mnoge korisne savjete i poticaje u našem izdavaštvu jer se razumio i u suvremenu literaturu, koju je ažurno pratio. Kao i njegov prijatelj Ivandija, podržao nas je u vrijeme najvećih progona, kad su nas povlačili po sudovima a mnoge naše publikacije proglašavali "šundom", dok su istodobno slične institucije dobivale subvencije za "društveno vrijednu knjigu".

Dakle, Nikola Soldo ostavio je iza sebe svijetao trag i kao robijaš, i kao svećenik, i kao rodobljub, čiji su uzori bili kardinal Stepinac i otac domovine dr. Ante Starčević. Funkcija predsjednika HKD-a za njega nije bila prvenstveno počasna i "paradna", nego časna i radna. Pratio nas je u teškim trenucima naše povijesti kao suborac, a uredništvu "Marulića" dao je mnogo korisnih uputa i informacija. Isticao se strpljivim podnošenjem boli i nepravde ne samo u zatvoru, nego i nakon njega. Nikad se nije tužio ni ogovarao one koji su mu te nepravde nanosili svjesno ili nesvjesno. U tom je bila njegova kršćanska vrlina.

Ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec oprostio se tim riječima od njega 22. X. ispred mrtvačnice. Tu su govorili još kanonik Stjepan Kožul, dr. Hrvoje Šošić i Vladimir Naglić, a uvodnu riječ je izrekao zagrebački nadbiskup Josip Bozanić. Nakon sprovoda misu zadušnicu služio je kardinal Kuharić i izrekao prigodnu homiliju. Naš dnevni i vjerski tisak pisao je o smrti toga uzornog svećenika i patnika.

Predavanje o antiklerikalizmu

U okviru književnih večeri HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima) 16. listopada održao je prof. dr. Ivan Biondić predavanje o antiklerikalizmu u Hrvatskoj. Prije predavanja odana je počast minutom šutnje nedavno preminulom dr. Antunu Ivandiji. U uvodnoj riječi ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec govorio je o promjeni značenja riječi i njihovih konotacija. Pod utjecajem ateističkih i liberalnih ideologija riječju "klerikalac" označuje se svaki praktični vjernik, kao što srednjoškolci "štreberom" zovu gotovo svakog dobrog učenika a mnogi politički djelatnici "konvertitom" karijeriste i "kameleone". Malo-pomalo i mi poprimamo takav rječnik premda smo, u skladu s koncilskim smjernicama o jednakosti u dostojanstvu klerika i laika te o autonomiji svjetovnih vrednota, svjesni svojih kompetencija, svi mi zapravo protivnici klerikalizma, neoklerikalizma i paternalizma. Ipak, priznajemo da je izraz "antiklerikalizam" postao sinonim za "antikatolicizam". O tome antiklerikalizmu u hrvatskoj prošlosti i sadašnjosti govorio je dr. Biondić. Nastojao je prikazati uz pomoć grafikona i dijapozitiva kako se iz sekularizacije prešlo na sekularizam, a iz "antiklerikalizma" u "antikroatizam" u politici, prosvjeti i na ostalim područjima javnog života. Protukatolički kompleks i danas je prisutan u raznim knjigama i novinskim člancima. Nakon predavanja povela se živa diskusija.

Predstavljanje Grgecova "Gospodina Rafe"

Na književnoj večeri HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), 23. listopada 1997., prof. dr. Ivo Zalar predstavio je novo izdanje gotovo zaboravljenog romana Petra Grgeca "Gospodin Rafo". Ravnatelj HKD-a prof. Radovan Grgec je najprije, pošto su prisutni minutom šutnje odali počast bivšem predsjedniku HKD-a Mons.

Nikoli Soldi, govorio o tom za nas toliko zaslužnom čovjeku. Rekao je da se i njegov otac Petar Grgec odlikovao sličnim vrlinama ne samo kao katolički javni radnik nego i kao robijaš. Prof. dr. Ivo Zalar, zemljak prof. Petra Grgeca, govorio je o njegovu životu i djelu, napomenuvši da je njegove knjige, dok je bio još student, preporučivao i prof. Antun Barac, jer je Petar Grgec uz Ljubomira Marakovića bio naš najbolji literarni kritičar među katoličkim piscima i najbolji stručnjak za hrvatsko narodno pjesništvo premda je po struci bio klasični filolog. Nije čudno da je dobio državnu nagradu već 1940. za knjigu "Na izvorima pjesništva". Zatim je prof. Zalar govorio o Grgecovu romanu "Gospodin Rafo", o njegovoj zanimljivosti i aktualnosti i u naše vrijeme, i to ne samo za ljude koji žive od poljoprivrede, te je pročitao neke odlomke koji rječito govore o autorovoj ljubavi prema rodnoj Podravini. Među brojnim diskutantima našla se i kćerka Josipa Cvrtile, koja je istaknula sličnost tematike između Grgecovih knjiga i romana njezina oca, preminulog 1967. u emigraciji.

(GK 2. XI. 1997.)

KNJIŽEVNE VEČERI U HKD SV. ĆIRILA I METODA (SV. JERONIMA) TIJEKOM STUDENOGA I PROSINCA

20. XI. 1997. - Mladen Jurčić: *Bitka za smisao* (knjiga eseja)

27. XI. 1997. - Mijo-Miće Ušić: *Valturske iskre* (knjiga pjesama)

11. XII. 1997. - Željko Voborski: *Narodni slavonski običaji*

18. XII. 1997. - *Vinko Kos - hrvatski pjesnik*

Mira KRAJAČIĆ-BEUTZ

Najzagrebačkije jaslice

Siniša i Nina obično su se dogovarali kuda će se prošetati poslije škole ili kamo će otići ako bude ružno vrijeme. Ovaj put, u predbožićno vrijeme, nije bilo baš prikladno dugo se zadržavati vani. Spremao se bijeli Božić.

- Znaš, imam ideju kamo bismo mogli otići večeras. Učinila bih iznimku od naših uobičajenih šetnji.

- A to je?

- Otidimo do neke crkve da vidimo jesu li već u njima jaslice.

- Nije li prerano? Badnjak je tek sutra a ja sam naumio da pođemo na polnoćku.

- Smetnuo si s uma da sutra možda nećemo moći ni u crkvu. Znaš koliko naroda svake godine ostane ispred crkve, jer u nju ne mogu ući - napomenula je Nina.

- Pa dobro! Idimo! Ali u crkvu koju ja odaberem. Jesi li za to? - upita.

- Pristajem! Samo odaberi onu u kojoj ćemo naći već gotove jaslice.

- Mislim da je to danas već priređeno u svim crkvama. Ipak, poći ćemo u Crkvu svetoga Blaža. Tamo su jaslice gotove čitave godine.

- Ma, ti se šališ! Postoje li uopće jaslice koje trajno prebivaju u crkvi? To još nisam čula.

- Ja jesam. U Crkvi svetoga Blaža postoje gotove jaslice već osamdeset jednu godinu, samo ih vjernici mogu razgledati tek u božićno vrijeme. Čitave godine one se kriju u nekom velikom pregratku. Tko ne poznaje tu crkvu, ne zna što se krije u njemu.

- A kako ti znaš? I kako znaš točno koliko su stare?

- Znam. Crkva svetoga Blaža je župna crkva naše obitelji. U njoj su se vjenčali moja baka i djed, u njoj se krstila moja mama. Nakon što smo djed i ja za božićnih dana obišli jaslice u svim obližnjim crkvama, pohod jaslicama u Crkvi svetoga Blaža bio je posljednji. Djedu su te jaslice bile najljepše. Tamo sam morao gurnuti u škrabicu milodar, jer samo je u toj crkvi djed posegao u lisnicu.

- Zgodno! A zašto?

- Razmisli! Cijeli je život proveo uz tu crkvu i ona je bila dio njegova obitavališta. Svetinja ...

- To si tako lijepo rekao. Pa, podimo onda.

- Idemo!

Držeći se za ruke, podu prema autobusnoj stanici. Studilo je, pod nogama je nešto škripalo. Inje ili solika? Svejedno. Možda će tramvajska kola, kada prijeđu u njih, biti zagrijana, a u crkvi će sigurno biti malo toplije. Bilo kako bilo, od Bukovačke ceste do Prilaza Gjure Deželića poprilično je vožnje, ali je li to važno ako se u toj crkvi mogu vidjeti jaslice koje su Sinišinu djedu najljepše. Po svemu sudeći, i Siniši.

Imali su sreću. Večernjica još nije počela, crkva je bila poluprazna, tek tu i tamo pokoja bakica. S lijeve strane od ulaza, u udubini bile su već osvijetljene prekrasne jaslice. Časna sestra upravo je ispred njih razmještala izniklu i razlistalu pšenicu.

Dobro znana željezna ograda i klecalo ispred njih Sinišu su podsjetili na dane kada nije mogao na klecalo kleknuti nego je na njemu stajao i podizao se na prstiće da sve likove, prikazane u jaslicama, promotri što bolje.

- A sada ću ti pokušati ponoviti po prilici kako mi je djed tumačio i tumačio povijest tih jaslica.

"Znaš, Siniša, te su jaslice već jako stare. Izradio ih je kipar Vojta Braniš, učenik velikoga kipara Roberta Frangeša-Mihanovića. Bilo je to na njegov nagovor i na njegovu preporuku. Braniš je jaslice dovršio 1916. godine u Umjetničkoj školi u Zagrebu. Kasnije je bio ravnatelj te škole, ali za jaslice to nije bitno. Bitno je da ih je izradio od voska prema svim vjerskim zahtjevima, a najbitnije je da je većinu likova obojio tipičnim hrvatskim koloritom. Središnji lik je lik maloga Isusa, obojen najsvjetlijom bojom kako bi se što više istaknuo. Uz njega, slijeva, moli Djevica Marija, dok sveti Josip zaštitnički ali neupadljivo natkriljuje ležaj Maloga Isusa. Skupina pastira i pastirica prilazi djetetu s torbama napunjenim darovima, a zdesna se klanjaju tri mudraca s Istoka. Crni je kralj odjeven u egzotične halje raskošnih boja kao i dva njegova pratitelja. Preostala neobična pratnja slijedi ih s darovima natovarenim na afričke i azijske životinje."

- Tu je djed napravio stanku, nutkao me da sve spomenute likove u miru uočim, a onda bi nastavio polako kao da se prisjeća nije li štogod zaboravio spomenuti.

"Da, rekao sam da ih je Braniš obojio u hrvatski kolorit. Što to znači? Naše pastire, naš seoski svijet obukao je Braniš u šestinsku nošnju, a kako je to nošnja okolice Zagreba meni su to najzagrebačkije jaslice. Pa neka kaže tko što hoće, od svih do sada viđenih, meni su ove jaslice najdraže. Uostalom - to je rekao djed kao više za sebe - i drugi ocjenjuju da su one izrazito umjetničko djelo. I sada računaj. Ah, ti još ne znaš računati. Dobro ... dobro ... Ipak, moram ti reći, od mene su starije godinu dana."

- Sada mi je jasno kako znaš da im je već osamdeset jedna godina. Sve da ti i nije rekao kada ih je taj kipar izradio, znao bi po djedovim godinama izračunati njihovu dob. Isprva ti nisam vjerovala.

Kako je uskoro već trebala početi večernjica i crkva se počela sve više puniti vjernicima, dvoje mladih iziđe iz crkve obogaćeno ljepotom viđenoga. I ne samo to. Uz ponovljenu priču o nastanku tih jaslica, oživjele su uspomene na događaj koji je preobrazio svijet. Na rođenje Kristovo.

* * *

VOJTA BRANIŠ, kipar, ČSR, rod. 1893. god.

Studirao je kiparstvo na Umjetničkoj akademiji u Zagrebu kod Roberta Frangeša, a drvorezbarstvo u Pragu i Beču. Od 1948. godine bio je direktor Škole za primijenjenu umjetnost u Zagrebu. Na svjetskim izložbama dekorativne umjetnosti u Parizu dobio je nagradu Grand Prix. Njegove figuralne kompozicije, likovi i umjetno-obrtnički predmeti rađeni su pod utjecajem domaćeg kolorita.

KRATKA POVIJEST JASLICA

Jaslice (engl. cradle; franc. crèche; njem. Krippe; španj. pesebre; tal. presepio) pobožni su prikaz Kristova rođenja na način "žive slike", to jest makete s pejzažnim ambijentom: "štalicom", skulpturama tek rođena Isusa, majke Marije, Josipa, pastira, triju kraljeva, anđela i životinja (vol, magarac, janjad) kao plastična ilustracija teksta Evanđelja. Postavljale su se u crkvama u badnjoj noći, a kasnije i u privatnim domovima. Isprva su jaslice izrađivali obrtnici, a katkada i umjetnici ili su one bile proizvod pučkoga umijeća. Izrađivali su ih s idealiziranim ili naturalističkim drvenim ili glinenim figurama.

Povod za takvo prikazivanje Isusova rođenja prema predaji dao je sv. Franjo Asiški u Grecciu 1223. godine kada je u pravoj špilji predočio betlehemsku štalu i u njoj uz Dijete Isusa dodao figuru vola i magarca. Od tada se taj običaj skromno širio od franjevačkoga reda na dominikanski i napokon isusovački red da bi od 16. stoljeća potpuno živio u sve dotjeranijemu obliku.

Dok je u jaslicama sv. Franje Asiškoga od likova bio samo Isus i uz njega dvije domaće životinje, broj likova i inscenacija s vremenom su se postupno mijenjala. Dodaje se brdo sa špiljom, pastiri, povećava se veličina jaslica a proporcije likova se smanjuju. Paralelno s bogatom inscenacijom razvija se izraz kićena baroka, prizor Isusova rođenja dočaran je likovno bogatim izrazom i slikovitom kompozicijom. Mnoštvo majstora drvorezbara izrađuje tijela figura, keramičari oblikuju glave, a zlatari, draguljari i graditelji glazbala pridonose raskoši predočenih likova. Umeću im se staklene oči, tijela se boje i lakiraju ili odijevaju u odgovarajuće tkanine.

Maštovitim dodacima postale su poznate naročito napuljske i sicilijanske jaslice. U Južnoj Italiji znadu se inscenirati i sa živim figurama, a u Njemačkoj će se posebni efekti postizati mehaničkim figurama i napravama.

Jaslice su se uobičajile i u našoj zemlji. Često i rado se u Zagrebu spominju jaslice Vojte Braniša u Crkvi sv. Blaža. Te neobično bogate jaslice s oslikanim figurama od voska u šestinskoj narodnoj nošnji posebno privlače svojim zagrebačkim koloritom.

Anto ĆOSIĆ

Razgovor s Isusom

Bezvjetarje. Na modrini neba tanki mjesečev srp. Slušam Isusov glas:

- Budeš li me uporno tražio, osvijetlit ću tvoje zemaljske staze. Oživjet ću te iznova.

- Isuse, često patim!

- Patnja ti je potrebna da bi upoznao sebe i bližnje. Osim toga vatra patnje čisti dušu od korova.

- Osjetio sam, Isuse, da me taština često gura u patnju.

- Budi ponizan. Poniznost je kršćanksa vrlina. Ipak, patnja će vas dovesti k meni!

- Često me salijeću strahovi i tjeskobe. Nekad sam na rubu očaja.

- Tko mene ljubi - ne mora se bojati. Tu istinu moraš zapamtiti. Osim toga poteškoće ne pogadaju svete duše!

- Isuse, ti si nam rekao da se ustrajno molimo i ja molim svaki dan.

- Jednostavnoj molitvi, koja izlazi iz čista srca, ne mogu se oduprijeti. Uvijek uslišavam poniznu molitvu povjerljivih srdaca. Priskačem u pomoć u njihovoj nevolji. Molitva je djelotvoran lijek i tko moli za druge, u stvari, moli za sebe.

- Kad se povučem u svoju sobu, osjećam kako me tišina približava Svevišnjemu.

- Da bi susreo Boga, potrebni su ti mir i samoća. Mene ćeš prepoznati samo u smirenosti i molitvi.

- Isuse, često se osjećam napušten i nesretan!

- To je zato što sreću tražiš u neredu svijeta.

- Gospodine, osjećam kako je život prohujao i kako je ljubav prema stvarima potisnula Boga.

- U času smrti spoznat ćeš ispraznost svega što je tvorilo tvoju sreću na zemlji. Ne budi stvaroljubac! Ljudi se ponašaju na zemlji kao da tu misle ostati vječno. Protiv zablude imamo dva lijeka: molitvu i pokoru! Ne dozvoli da ovozemaljsko oslabi tvoj duh.

Drugi put ću ti govoriti o nedosjetnoj zbilji bolesti!

Nakon razgovora Nazarećanin se okreće i odlazi, blagdanski svečan, prema zvijezdama. Svenazočna ljepota sveznajućega komentatora ne ostavlja me u vlasti tužne zaboravljenosti. Pun sam radosti i ljubavi koja ozdravlja. Doviđenja, Isuse!

Branimir ŽGANJER

Moj Tom? Uvijek je dobar!

Božićna priča

Ispričat ću vam naoko običnu dogodovštinu iz života djevojčice u susjedstvu. Sve se je to dogodilo prije dvije godine. Onda je Mirjana imala pet, a sada ima sedam i već je đak. Njezin Tom uopće nije narastao. Ama baš ništa! Isti je kao i prije. Debeo, nezgrapan, smed, s dugmadima umjesto očiju. Pa zna se! Tom je igračka, običan medvjedić.

Svaki su Božić slavile majka i Mirjana na Knežiji kod tete i tetka. Tetak je stanovao na petome katu u skromnoj garsonjeri sa ženom, majčinom sestrom, a Mirjana s majkom u podstanarskoj sobici dvorišta u drugome dijelu grada na Peščenici. I dok je majka morala cijepati drva, teta je otvorila pipac i...šššš... voda je grijala mali stan. No te se je badnje večeri pokvario radijator i to baš u predsoblju, gdje su stajale jaslice i okićen bor. Tetak je slušao radio, a majka i teta nešto su kuhale u tijesnoj kuhinjici. Sjećale su se nekadašnjih badnjaka iz djetinjstva u malom seocu Gorskoga kotara kraj Broda na Kupi i divnih takvih badnjih večeri kod bake na lijevoj obali te prekrasne rijeke. Razgovarale su nekim raspjevanim narječjem onoga kraja.

- Mirjana je sve nemirnija. Nedostaje joj otac, potužila se majka.

- Kad odraste, objasnit ćeš joj, a možda će ti se i muž vratiti. Bi li mu oprostila? prozbori teta, a majka samo potvrdno kimnu glavom.

- Prekjučer se porezala duboko do kosti, dodala je zabrinuto. Kad se je približila ponoć i kad su svi zajedno htjeli zapjevati onu "Narodi nam se", teta je kriknula: "Isus je nestao!"

- Negdje se zametnuo. Naći će se, reče tetak.

- Da, ali u sobi je vruće kao u kotlu. Taj radijator prejako radi, umiješala se teta. - Valjda opet nema vode u njemu. - Ha, šta radi ova mlaka na podu? Da nisi ti, Mirjanice? razljutila se majka.

- Da, ja sam, reče djevojčica svadljivo.

- Odmah se gubi u kuhinju. Zar te nije stid pred tetom?, razljutila se majka.

- Ja se ne bojim tete i nikoga se ne bojim!, reče djevojčica naoko prkosno. A kad je napustila sobu, teta je pošla naliti vode u posudu na radijatoru. Najednom sva uplašena uzvikne: "Isus je tu. Netko je omotao kip u zelenkasti šal i stavio ga u praznu posudu na radijator."

- To je Lidijin šal, rekla je majka potreseno i ušutjela.

Teta se neopazice uvukla u kuhinju k Mirjani. I tada je djevojčičino prkosno držanje doživjelo slom. Iz rastrgana je govora, popraćena jecanjem, uspjela saznati da je Mirjana od majke slušala kako je Isusu u staji bilo hladno i zato ga je umotala šalom, da se je prije nekoliko dana duboko porezala, jer mu je htjela sašiti haljinicu po mjeri.

- Uvijek sam sama, a tata je daleko... daleko... završila je djevojčica svoju priču kroz plač. - Da mi barem mali Isus vrati tatu! dodala je šmrcajući.

Za Novu godinu Mirjana je od tetka i tete dobila Toma. No što se tiče Toma, čini mi se da sam se malo prevario. A zašto sam se prevario, čut će te na kraju zgode. Prije tjedan dana susreo sam kod tržnice na Volovčici Mirjanu s Tomom u naručju, njenu mamu i nepoznata muškarca. Ne, nije bilo ono, čega sam se u prvi mah uplašio.

- To je moj tata, rekla je ponosno i veselo djevojčica. - Više neće otići daleko... daleko. A mi idemo na more.

Mirjaničin otac mi je pružio ruku rekavši da me poznaje po njenu pripovijedanju i da je dobio službu na brodogradilištu u Istri.

- Eto, vratio sam se, reče u neprilici.

- A kako je s Tomom? zapitao sam djevojčicu, budući da mi je postalo neugodno.

- Da, Tom, dobar je kao uvijek. Super, odgovorila je radosno.

Ova zadnja riječ super je pokazala da se je Mirjanica u prvom razredu škole ne samo dobro snašla, nego obogatila svoj rječnik izrazima koje je čula od druge djece.

- Da, Tom! A i nije bio baš super. Imao je malo razderano uho, izlizano krzno i oguljenu njuškicu. Ali bio je ipak Tom! Sve mi se čini da sam se već na početku pripovijesti malo loše izrazio, kad sam ustvrdio da je Tom isti kao prije. Doduše nije narastao ali je u svakom slučaju malko ostario. Šta ćemo, pa i igračke ostare.

Branimir ŽGANJER

Njezino zimsko jutro

Za snijeg ne mari, hrabro dalje gazi,
ne povlači se ni ne skreće s puta
i ozbiljna je, ali nije ljuta.
Već ima šesnaest godina. Na stazi

Suprotstavlja se hladnoći i vlazi.
Što ako magla djevojku proguta?
Pa to je njena svakodnevna ruta!
Tko još na takve malenkosti pazi.

Što sada vidi? Skromnu, prostu staju.
To nije priča, nije stara bajka.
Tko misli da je ovo mit, taj griješi.

U župnoj crkvi, u istome kraju,
zna: kleči sveti Josip, stoji Majka,
iz jaslica se mali Isus smiješi.

Božena KRUZ

Majčine ruke

Te vrijedne i marljive ruke
što nose radost obitelji svoje,
daruj im BOŽE, snagu i hrabrost
na ljubav nek ih veže Srce Tvoje.

Danju i noću što bdiju nad djecom
i kad ih molitvom prate iz kuće,
i opet čekajuć da se sretno vrate
te ruke majčine uvijek se muče.

Eugen KUMIČIĆ-GENČI

Badnjak u planini*

Badnjak je ....

Kroz noć je čak kod mene na gornjem krevetu tako zahladilo da sam se povremeno oblačio i probudio na pol obučen i pokriven preko glave s oba debela gunja.

Protrem oči izvirivši samo na čas rukom ispod tople nutrine. Svi još spavaju, a iz doljnjeg lijevog kuta izvire Duškovo diskretno hrkanje. Imade nas četvero. Nas trojica muških: Duško, Doktor i ja i neizbježiva kuharica Fricika, koja se stalno brine za našu tjelesnu okrepu dok si duhovnu hranu pribavljamo sami razgovorima u dugim večernjim satima.

Tu smo na malom proplanku medu samim vrhuncima. Osim naše, ima još par kućica. Te su sada prazne. Rijetko se tko zaleti ovamo i baš stoga smo tako rado ovdje u našem "malom carstvu" kako smo ga već odavna prozvali. Svake godine božićujemo ovdje. Jednom nas je svih šest, a nekad bude i koji manje kako je to sada slučaj.

Promatram sapu koju izdišem kako se brzo gubi u polutami stropa naše sobice. Svrnem očima na ručnu uru što mi visi do uzglavlja te ustanovim sa zgraženjem da je već pol devet sati.

Odozdola, ja naime jedini spavam gore u "prvom katu", čuje se još uvijek duboki Duškov glas te dva naizmjenična ali jednolična izdisaja ostalih spavača.

Junački zbacim gunjeve i spuznem sa kreveta pazeći da ne stanem našoj kuharici na nos, obučem papuče i drhćući naježene kože palim vatru u štednjaku. Naravski da je kod toga malo buke, upravo toliko, da se i ostalo društvo počelo buditi i nakon što je prvi pokušaj odmah uspio i plamen zahvatio suho borovo granje začuše se iz kreveta različiti glasovi zijevanja i protezanja.

Ipak se za kratko vrijeme sve našlo na okupu oko štednjaka, koji se brzo ugrijao i tako skakućemo s noge na nogu polako se oblačimo i peremo na razne načine, neki više neki manje sve u mislima kako ćemo se poslije Božića opet lijepo moći toplo okupati kod kuće.

Danas je na Doktoru red i on već toplo obučen i naoružan polupanim cepinom i vedricom odlazi, praćen našim zluradim pogledima, po vodu na bliski zaledeni izvor. Nas dvojca budemo kratkim putem izbačeni iz kuhinje u malo predvorje nacijepati drva, dok se sobica mete i uredi.

U meduvremenu je skuhana i kava i uz razne druge jestive malenkosti prolazi zajutrak u dobrom raspoloženju.

Nakon jednog odlučnog "tako, sad vas više ne trebam" nademo se sva trojica pred kućom. Naše skije smo već prije toga, očekujući nešto takovo slično, uredili i nakon što je Duško uzeo sjekiricu uputimo se prema bliskom sedlu da obidemo obližnje livadice i prodole, te da se oko objeda opet vratimo donesavši malu jelicu koja će nam služiti kao božićno drvce.

---

* Objelodanjeno u "Hrvatski planinar" br. 11/12. iz 1993. god.

Za to vrijeme kuha Francika i brine se da u kućici ne ode što po kvaru. Jednolično skližemo skijama i u par većih zavoja dosegnemo sedlo. Odavle još nema nikakvoga velikog vidika, no zato se vidi naša livadica sa ono nekoliko kućica koje su se sve sakrile pod debelim bijelim snježnim kapama. Čitava je livadica još tako reći netaknuta. Na to osobito pazimo. Jedino do izvora ugažena je prtina i malo pred kućom.

Snijeg tiho zuji pod daskama pri prvom malom spustu. Onda opet uzbrdo čas lijevo čas desno izabirajući što bolji i laganiji uspon. Potpuno se razvedrilo i najednom sinulo sunce obasjavši nas toplim zrakama. Naskoro skidamo kaputе i prsluke te smo samo još u košuljama i opet nam je vruće. Koje li razlike sa hladnim maglovitim jutrom. Prolazimo kroz rijetku šumicu. Granje jela se duboko sagnulo pod teškim bijelim teretom. Kadkad lupi tko od nas štapom a grana oslobođena tereta skoči u vis dok se po nama prospe fina snježna prašina.

Već smo preko dva sata na putu pa se valja i malo odmoriti, a onda usjeći stabalce i konačno vratiti se na objed. U sunčanoj zavjetrini stanemo. Malo sa sobom uzetoga bude brzo pojedeno i sva se trojica raziđemo po okolici tražeći pogodnu jelicu.

Doktorovo dozivanje nas za čas okupi oko lijepo izraslog drvca koje pod stručnim Duškovim zahvatima sjekire padne skoro u naše barbarske ruke.

U lijepom spustu spuštamo se po divnom snijegu u dolinui gdje se već, premda je tek podne prošlo, ocrtavaju duboke modre sjene bližih vrhova. Još jedan mali komadić ispuhane strmine na kojoj nas čeka nekoliko stijena i već smo na livadici pred kućom. Uz indijansku viku, koja bi i mrtve oživila, a kamo li ne našu kuharicu, spustimo se još zadnji dio te smo za par trenutaka opet svi zajedno.

Skije se ostave vani a mi malo promrzli od brze vožnje ulazimo bučno u predvorje, te nakon oštra pregleda da li smo i zadnji trunak snijega sa cipela i čarapa očistili, smijemo opet u Fricikino svetište odakle već dopire zamamni miris gulaša.

Stol je prostrt i za malo počinju nestajati ogromne pripremljene zalihe. Ja jedini izlazim malo prikraćeno, jer kao najmladi moram svaki čas ustati, naviti naš stari gramofon i promijeniti ploču, no to naknađujem zato brzinom u jelu.

Poslije objeda zna se red. Prvo crna kava a onda Duško i ja peremo sude. Doktor se opasao ručnikom i marljivo briše. Fricika puši cigaretu gleda i daje stručne savjete.

Tri su sata popodne. Fricika sprema neku sjajnu večeru, ta Badnjak je. Doktor čita debeli broj božićnih novina, Duško piše nešto, a ja sam dobio počasnu dužnost okititi drvce nakitom koji smo donijeli sa sobom. Imade nešto nakita i ovdje od prije no taj je većinom polupan ili je zlato izgubilo svoj sjaj.

Neprimjetno pada večer. Petrolejka već gori a u čitavoj sobici vlada ugodna toplina. Da tobože "ne smetaju", Duško i Doktor su se povukli u krevete te se zabavljaju višom politikom i svjetskim problemima. Božićno sam drvce učvrstio u bokalu za vodu i upravo krasno izgleda, hvalim se sam jer se nitko za mene ne brine. Fricika je strašno zaposlena. Crvena je užarena lica. Stalno se ljuti da nismo priredili dosta drva, da peć ne vuče dovoljno i da se ne zna kako će biti sa našom večerom.

Napokon je stol za večeru svečano prostrt, a božićno drvce stoji na ormaru do gramofona. Fricika preuzima opet svu vlast u ruke i svaki joj od nas daje iz naprtnjače pomno umotane darove, sve same malenkosti koje smo do sada ljubomorno skrivali kojim ćemo jedan drugoga obdariti. Svijećice i praskavice budu zapaljene, a gramofon prvi puta ove zime zasvira već malo istrošenu ploču "Narodil se Kralj nebeski..."

Stišćemo si ruke, izljubimo i želimo jedan drugome sretan i veseo Božić. Svaki otvara svoje zamotke i divi se nekoj bezvrijednoj stvarci, koju drugom prilikom ne bi niti pogledao. No sada je to malen znak prijateljstva donešen u naprtnjači.

Sjedamo za bogat stol natrpan različitim jelima, donešenim od kuće za tu večeru. I ono nekoliko boca vina koje smo teškom mukom ovamo dovukli čekaju u redu spremne da nas raspolože. Nije potrebno mnogo, pa su naskoro veselje i pjesma, premda svi bez pravog sluha, na vrhuncu. Ne trebam ni spominjati da po starom nepisanom zakonu navijam neprestano gramofon i po stoti put odigrane ploče ponovno i ponovno se stavljaju, a mi se iz petnih žila natječemo tko će koga nadpjevati.

Svjećice dogorijevaju. Mi navukavši sve raspoloživo odijelo izlazimo u divnu vedru zimsku noć pred kuću. Sve je tiho. Stotine zvijezda trepere na tamno modrom nebu. Snijeg se po obližnjim čistinama bjelasa. Vrhovi obasjani mjesečinom cakle se u svoj svojoj ljepoti. Još si jednom stišćemo ruke, no sada šutke. Još si jednom želimo sretno rođenje Spasiteljevo. Osjećamo to sada mnogo jače, mnogo dublje i iskrenije.

Stojimo vani i spoznajemo uzvišenost i čistoću prirode, uviđamo veličanstvenost Stvoritelja koji se rodio.

Smiljka SAX

Svevremenost blagdana

Na Badnjak sanjarim o umjetnički izdjelanoj svjetiljci što se ispod svjetleće sjene zvijezde na stropu spušta u slapovima staklenih privjesaka u cik-caku poput sjajnih siga oko užarene žarulje.

Kad puhne vjetar kroz širom otvoreni prozor i vrata: zazvone čarobni zvuci te vesele, viseće "svirale" poput puhaljki kristalnih orguljica, a ja ozarena pogleda začarana zurim u te mliječno-bijele staklene visuljke...

Mislim kako su zanjihane anđeoskom rukom nalik fatamorganskoj viziji sjajnoga, blijedoga svjetlećega zraka što se spušta iz nedoglednih visina poput kristala leda dvorca Snježne kraljice pred kojom skrivam glavu pod mekim jastukom i toplom dekom.

U ozračju blještavila priče o dočeku Božića tonem u poput oblaka meku tišinu Svete noći... Mislim kako nam darovi Duha Svetoga žele podariti sklad u sretnoj harmoniji osjećaja svevremenosti svih blagdana. Kao danas kad se u meni stopila Sveta noć sa svim čarima darova ljubavi ispod božićnog drveta i ove svibanjske svetkovine Duhova u Palmotićevoj crkvi: te prekrasne svečanosti zvuka glazbe i pjeva te nadahnute propovjedi!

I mislim na Božansku tajnu kako nema u njenoj svevremenoj ljubavi ni prošlosti ni sadašnjosti ni budućnosti! Sve je vječno trajanje poput jednoga čudesnoga daha Duha Svetoga koji obraća sve nedaće života u dobro, lijepo i sveto i miluje poput lahora naša znojna čela iza pretrpljenoga dana pred zasluženi počinak. Sve nas stapajući u jedan zaneseni mistični san u našem dragom gradu na veliki blagdan, ujedinjujući nas u istini, dobroti i ljepoti: da nas poveže u vječni nebeski Angelus ljubavi i razumijevanja kako piše Herbert Madinger. Da, u nesebičnosti i darivanju onog najboljeg u nama da budemo poput prvih kršćana sada tisuću puta više jedno (kao na susretu mladih ovoga ljeta u Parizu) i zauvjek u sveobuhvatnoj čežnji Kristove Božanske ljubavi Spasitelja svijeta...

Jeffrey ARCHER*

Prvo čudo

Sutra će započeti prva godina Gospodnja, ali njemu to nitko nije rekao.

Ako to netko i bi razumio, on ne bi, jer je mislio da je četrdeset treća godina Careva vladanja. No i inače se njemu štošta drugo motalo po glavi. Majka se još uvijek srdila na njega i morao je priznati da je bio zločest tog dana, čak i prema mjerilima što vrijede za trinaestogodišnjeg dječaka. Dakako da nije htio ispustiti vrč kad ga je poslala na bunar po vodu. Pokušao je objasniti majci da nije njegova krivnja što se spotaknuo o kamen, a barem je to bila istina. Ono što joj nije rekao bilo je to da je tada ganjao nekakva psa lutalicu. A onda tu je bio i taj mogranj. Kako je mogao znati da je posljednji i da se njegov otac zaželio baš mogranja. Dječak se sada pribojavao očeva povratka i mogućnosti da nanovo dobije batina. Još se sjećao prošlih batina kad dva dana nije mogao sjesti da ga grdno ne zaboli, a tanke crvene brazgotine nisu nestale gotovo tri tjedna.

Sjeo je na izbojak prozora u sjenovitu kutu svoje sobe nastojeći da smisli na koji bi se način mogao iskupiti u majčinim očima, sad kad ga je istjerala iz kuhinje. Zar da pođe van da se igra, kako je ona zahtijevala, pošto je tuniku polio uljem? Ali, to i ne bi bilo baš zabavno kad se samo sam smio igrati. Otac mu je bio zabranio da se miješa s domaćim dječacima. Kako je mrzio ovu zemlju! Da mu je biti tamo, kod kuće, s prijateljima. Onda bi bila sila toga što bi se dalo poduzeti. Pa ipak, još samo tri tjedna, pa će moći... Vrata se širom otvore i njegova majka uđe u sobu. Bila je odjevena u tanku crnu odjeću, vrlo dragu domaćem pučanstvu. Ta je odjeća štiti od vrućine, objasnila je dječakovu ocu. On je izrazio svoje nezadovoljstvo, te se ona svake večeri, prije njegova dolaska, preodijevala u carsko ruho.

- Ah, tu si - rekla je obraćajući se zgurenu liku svoga sina.

- Da, majko.

- Sanjariš, kao obično. E pa, probudi se, jer te trebam da mi pođeš u selo i da mi doneseš neke namirnice.

- Da, majko, idem odmah - reče dječak i skoči s izbojka.

- Pa čekaj barem da čuješ što mi treba.

- Oprosti, majko.

---

* Jeffrey Archer je engleski prozaist koga mnogi kritičari smatraju jednim od najboljih suvremenih pripovjedača. Njegova prva knjiga pod naslovom *Ni penija više, ni penija manje* bila je odmah i njegov veliki uspjeh. Osam romana koji su slijedili bili su redom najbolje prodavane knjige. Među tim romanima ističu se *Hoćemo li reći predsjedniku, Kain i Abel, Izgubljena kći, Čast među lopovima*. Osim romana pisao je i igrokaze (*Bez razborite sumnje* prikazivao se u Londonu pune dvije godine) i kratke priče, koje su dosad izdane u četiri sveska. Rođen je 1940. godine. Oxfordski je student. Bio je 1969. godine najmlađi član Donjeg doma. Od 1985. do 1986. bio je predsjednik zastupničkog odbora konzervativne stranke. Živi u Cambridgeu sa suprugom i dva sina. Za Archera se može reći da se u svim svojim djelima ističe određenom etičnošću, ali mu je strano nametljivo moraliziranje. Ta diskretnost etičke poruke prisutna je i u ovoj njegovoj božićnoj minijaturi. U Hrvatskoj prijevode njegovih djela objavljuje riječki izdavač "Otokar Keršovani" (op. prev.).

- Sad slušaj i slušaj pozorno. - Dok je govorila, nabrajala je na prste. - Treba mi pile, treba mi grožđica, treba mi smokava i datulja... ah da, trebaju mi dva mogranja.

Kad su spomenuti mogranji, dječaku se zarumene obrazi i on se zagleda u kameni pod, nadajući se da je majka zaboravila. Ona uvuče ruku u kožnatu vrećicu što joj je visjela o pojasu i izvadi dva novčića. Ali, prije nego što ih je dala sinu, natjera ga da ponovi upute.

- Jedno pile i grožđice, datulje i mogranja dva - izrecitira, kao što bi to učinio sada moderni pjesnik Vergilije.

- I pripazi da ti točno vrate ostatak novca - dodala je. - Nikad ne zaboravi da su svi domaći ljudi kradljivci.

- Da, majko... - dječak je na trenutak oklijevajući zastao.

- Ako se svega sjetiš i ako doneseš kući točan iznos uzvraćena novca, možda zaboravim reći tvom ocu da si razbio vrč i da si pojeo mogranj.

Dječak se nasmija, spremi dva srebrna novčića u tuniku i istrči iz kuće u dvorište. Vojnik koji je držao stražu kraj vrata tvrđave ukloni golemi drveni klin i teška vrata se ponešto otvore. Dječak hitro šmugne kroz otvor vrata, ali se onda osvrne i osmjehne stražaru.

- Jesi li danas upao još u kakvu nevolju? - dovikne stražar za njim.

- Ne, nisam više - odvrati dječak. - Upravo nastojim da se potpuno izvučem.

Nato mahne stražaru na pozdrav i počne bodro koračati prema selu pjevušeći napjev koji ga je podsjećao na dom. Držao se sredine prašnjave zavojite staze koju su se domaći ljudi usuđivali zvati cestom. Činilo mu se da polovicu svog vremena gubi na to da vadi kamenčiće iz sandala. Da je njegov otac postavljen ovdje za duže razdoblje, on bi sigurno štošta promijenio. Imali bi oni pravu cestu, ravnu i dovoljno široku da njome prolaze bojna kola. Ali bi prije toga njegova majka izmuštrala djevojke za poslugu. Nijedna od njih nije znala ni kako se prostire stol niti kako se pripravljaju jela da budu barem čista. Prvi put u životu vidio je majku u kuhinji, osjećajući da će to biti i posljednji put, jer će se svi vratiti kući sad kad je očeva služba ovdje pri kraju.

Dok je hodao, pratilo ga je večernje sunce, a bilo je to golemo crveno sunce, jednako crveno kao očeva tunika. Znojio se od njegova žara i čeznuo za nekim pićem. Možda preostane dovoljno novca da može i sebi kupiti mogranj. Jedva je čekao da odnese u domovinu jedan od tih mogranja, pa da pokaže prijateljima kako su veliki u ovoj barbarskoj zemlji. Marcus, njegov najbolji prijatelj, sigurno ih je vidio, jer je njegov otac bio zapovjednik cijele kopnene vojske u ovim krajevima, ali to će se i te kako dojmiti svih ostalih u razredu.

Selo u koje ga je majka poslala bilo je od tvrđave udaljeno samo dvije milje, a prašna staza vodila je duž brijega s vidikom na prostranu dolinu. Putem su se sad već natiskivali putnici koji su se nadali da će naći sklonište u selu. Svi su oni sišli s bregova na izričitu zapovijed njegova oca, kome je vlast dao Car osobno. Jednom, kad mu bude šesnaest godina, on će jednako tako služiti Caru. Njegov je prijatelj Marcus htio biti vojnik koji će osvojiti ostatak svijeta. No, njega je više zanimalo pravo, pa je želio barbare u stranim zemljama poučiti o običajima svoje zemlje.

Marcus je jednom rekao: "Ja ću ih osvojiti, a ti ćeš onda moći njima vladati." Uzvratio je prijatelju da je to razborita podjela dužnosti između uma i snage, ali ovoga

se očito to nije previše dojmilo, jer ga je odmah potom u obližnjem kupalištu zagnjurio pod vodu.

Dječak je ubrzao korak, jer je znao da se treba vratiti u tvrdavu prije nego što sunce nestane iza bregova. Otac mu je mnogo puta rekao da iza zalaska sunca uvijek mora biti iza zaključanih vrata. Bio je svjestan da se njegov otac ne mili mjesnom pučanstvu i da ga je zato upozorio kako će uvijek biti siguran za danjega svjetla, jer se nitko neće usuditi da mu naškodi dok drugi mogu vidjeti što se zbiva, no za mraka svašta se može dogoditi. Bio je siguran u jedno: kad odraste, nipošto neće biti ubirač poreza i nizašto neće raditi u uredu za popis stanovništva.

Kad je stigao do sela, otkrio je da uske uličice što vijugaju izmedu bijelih kućica vrve od ljudi koji su, da poslušaju njegova oca, stigli iz susjednih krajeva kako bi bili podvrgnuti popisu stanovništva radi utvrdivanja poreza. No, dječak smetne s uma taj puk. (Marcus ga je naučio da sve strance smatra prostom svjetinom, pukom). Kad je zašao na trg, smetnuo je s uma i Marcusa, te se počeo usredotočivati na namirnice što ih je majka naručila. Ovaj put ne smije ni u čemu pogriješiti, jer će inače svakako dobiti batina od oca. Žustro se i spretno kretao među tezgama, te je brižno provjeravao kakva je roba. Nekoliko se mještana zagledalo u čista, bjeloputa dječaka smeđe kovrčave kose i ravna odlučna nosa. Na njemu se nije vidjelo znakova nesavršenosti građe tijela i bolesti, kao što se uočavalo u većine od njih. Drugi su odvraćali pogled od njega, jer, napokon, on je došao iz zemlje ljudi koji su po naravi vladari. No, takve misli njega se nisu doticale. Sve što je dječak zapazio bilo je to da je koža u tih domorodaca opaljena i izbrazdana zbog prevelikog izlaganja suncu. A on je znao da previše sunca može samo škoditi. Prije vremena te postara. Tako ga je poučio njegov učitelj.

Pokraj zadnje tezge dječak ugleda staricu koja se cjenkala za neuobičajeno debelo živo pile. Kad je krenuo prema njoj, ona ostavi pile i pobježe u strahu. Čvrsto se zagledao u prodavača za tezgom. Nije mu bilo ni nakraj pameti da se s njim cjenka. To bi mu bilo ispod časti. Upravi prst prema piletu i dade čovjeku denar. Čovjek zagrize okrugli srebrni novčić i zagleda se u glavu cezara Augusta, vladara polovice svijeta. (Kad mu je kućni učitelj na satu povijesti opisivao Careve podvige, sjeća se da je pomislio: "Nadam se da cezar August neće osvojiti cijeli svijet dok se i meni ne pruži prilika da se uključim u taj pothvat."). Prodavač za tezgom još je uvijek zurio u srebrni novčić.

- Hajde, hajde, nemam ja vazdan vremena - reče dječak, a glas mu je zazvučao kao glas njegova oca.

Mještanin ne odgovori, jer nije ni razumio što to dječak govori. Sve što je sigurno znao bilo je to da nije mudro ozlovoljiti osvajača. Čvrsto je uhvatio pile za vrat, te mu je izvukavši nož iza pasa jednim potezom odrezao glavu. Kad se pile smirilo, pružio ga je dječaku. Potom mu je vratio nekoliko njihovih mjesnih kovanica, na kojima je bio utisnut lik čovjeka koga je dječakov otac opisao kao "onog Heroda koji nije nizašto". Dječak je, naime, ispružio ruku s dlanom nagore, a mještanin mu je na njega polako polagao sve brončane talente koje je imao. Dječak ga ostavi bez ijednog talenta, te krene do iduće tezge. Ovaj put upravi prst prema vrećicama s grožđicama, smokvama i datuljama. Novi prodavač zagrabi od svega po mjericu i primi za to pet bezvrijednih Herodovih novčića. Čovjek je već zaustio da prosvjeduje, ali mu se dječak čvrsto

zagleda ravno u oči, onako kako je vidio da njegov otac često čini. Prodavač iza tezge ustukne i pogne glavu.

A sad, što je ono još majka rekla da treba? Razbijao je glavu. Pile, grožđice, datulje, smokve i... ah da, dva mogranja. Pošao je do tezgi sa svježim voćem i odabrao tri mogranja. Jedan je odmah prelomio i stao jesti, pljuckajući koštice na tlo pred sebe. Platio je prodavaču s dva preostala brončana talenta, zadovoljan što je ispunio sve majčine želje, a opet, može se vratiti kući s cijelim jednim srebrnim denarom. To će se dojmiti čak i njegova oca. Pošto je pojeo mogranj, krene punih ruku da napusti tržnicu i da se uputi prema tvrdavi, izbjegavajući pse lutalice koji su mu se stalno motali oko nogu, koji su lajali na njega i katkad škljocali zubima prema njegovim gležnjevima: nisu znali tko je on.

Kad je dječak stigao do ruba sela, uočio je da sunce već nestaje iza najvišega brda, te udvoji korak, sjećajući se očeve riječi da mora biti kod kuće prije mraka. Dok je išao kamenitom stazom, oni koji su još uvijek bili na putu prema selu s poštovanjem su mu se sklanjali, ostavljajući mu slobodan vidik koliko je oko moglo dosegnuti. Ali, budući da je nosio toliko toga u rukama, to nije bilo osobito daleko. Ipak, nedaleko pred sobom zapazio je čovjeka s bradom (što je prljava i lijena navika, kako mu je otac rekao), u gruboj nazupčanoj odjeći, što je značilo da je iz naroda Izraelova, koji je vukao za povodac tvrdoglava magarca na kojemu je jahala trudna žena. Kako to već njihovi običaji zahtijevaju, žena je bila od glave do pete odjevena u crno. Dječak se već spremao da im zapovijedi neka se uklone s puta, kad čovjek ostavi magarca pored staze i uđe u kuću koja je po svojoj oznaci trebala biti gostionica.

Takva zgrada u njegovoj zemlji po sudu mjesnih vijećnika nikad ne bi mogla služiti kao svratište u kojem se od putnika čak i naplaćuje boravak. No, dječak je već shvatio da ovoga osobitog tjedna ti ljudi mogu smatrati raskoši ako nadu i rogožinu da je stave pod glavu. Vidio je kako se bradati čovjek nanovo pojavio na vratima, izgubljena i beznadna pogleda na umornu licu. Bilo je očito da u gostionici nema mjesta.

Dječak mu je to mogao reći i prije nego što je ušao, no pitao se što li će čovjek sad poduzeti, jer to je bila posljednja stambena zgrada na putu. Nije ga baš bila briga. Što se njega tiče, moglo je oboje spavati i u brdima. Kako su izgledali, to bi im i odgovaralo. Bradati čovjek je nešto rekao ženi, pokazao rukom nekamo iza gostionice, a onda bez riječi poveo magarca u pravcu što ga je bio naznačio. Dječak se pitao što li to može biti iza gostionice, probudila mu se radoznalost, pa ih je slijedio. Kad je stigao do ugla zgrade, vidio je kako čovjek pokušava na lijep način privoljeti magarca da uđe kroz otvorena vrata u nešto što je bilo nalik na sušu. Dječak pođe za tom čudnom trojkom i proviri kroz otvor na odškrinutim vratima. Suša je bila nastrta prljavom slamom i puna pilića, ovaca i goveda. Dječaku je zasmrdjela poput odvodnih kanala što ih u domovini grade u sporednim ulicama. Smučilo mu se. Čovjek je počeo uklanjati najprljaviju slamu iz sredine suše ne bi li očistio barem komad tla na kojemu bi mogli počinuti, ali to je gotovo beznadan pothvat, mislio je dječak. Pošto je čovjek učinio sve što je mogao i najbolje što se moglo, podigao je trudnu ženu s magarca i nježno je položio na slamu. Potom ju je ostavio i pošao do korita na drugoj strani suše, odakle je upravo pilo jedno tele. Skupio je prste i dlanove, te ih zaronio u korito. Napunivši ih vodom, vratio se trudnoj ženi.

Dječaku je već postalo dosadno i upravo je nakanio poći, kad se žena sagnula da pije iz čovjekovih ruku. Veo joj spuzne s glave i on prvi put ugleda njeno lice.

Kao skamenjen zagledao se u nju. Nikad nije vidio nešto tako lijepo. Za razliku od ostalih žena njena plemena, put ove žene zračila je svjetlošću, a oči su joj sjale. No, ono što ga se najjače dojmilo bilo je njeno držanje, sama njena pojava. Nikad nije bio ispunjen s toliko strahopoštovanja, čak ni onda, koliko se sjeća, kad je posjetio Senat da čuje govor cezara Augusta.

Na trenutak je ostao kao začaran, ali onda mu postane jasno što mora učiniti. Otvori ponešto vrata i pode prema ženi. Kleknuo je pred nju i ponudio joj pile. Nasmiješila se, a on joj onda dade i mogranje. Nanovo se nasmiješila. Tad on položi pred nju i grožđice i smokve i datulje, ali ona ne progovori. Bradati čovjek se vratio s još vode, no kad je ugledao mladoga stranca, on padne na koljena, prosipljući vodu po slami, i prekri lice. Dječak je klečao još neko vrijeme, a onda ustane i polako krene prema vratima suše. Kad je stigao do otvora, okrenuo se i još jednom zagledao u lice lijepe žene. Ona je još uvijek šutjela.

Mladi Rimljanin oklijevao je samo na trenutak, a onda joj se nakloni glavom.

Kad je nanovo istrčao na zavojitu stazu da nastavi svoj put kući već je bio gotovo sumrak, ali on se nije bojao. Nasuprot tome, osjećao je da je učinio nešto dobro i da mu se zato ništa zlo ne može dogoditi. Uzgledao je prema nebu i upravo nad sobom ugledao prvu zvijezdu. Sjala je tako jasno na istoku, te se pitao zašto ne vidi i druge zvijezde. Otac mu je bio rekao kako se u raznim zemljama vide različite zvijezde, pa se zato okanio te zagonetke. Zamijenila ju je zabrinutost što neće stići kući prije mraka. Put je pred njim sad bio prazan, tako da je mogao brzo hodati prema tvrđavi i više nije bio tako daleko od sigurnosti, kad odjednom začuje pjevanje i klicanje. Brzo se osvrnuo da vidi otkud dolazi opasnost i zagledao se u bregove iznad sebe. Ispočetka nije mogao shvatiti kakvog smisla ima ono što vidi. Tada mu se pogled s nevjericom usredotoči na jedan proplanak na kojem su pastiri poskakivali, pjevali i klicali plješćući rukama. Dječak je zapazio da su sve ovce sigurno utorene za noć u jednom kutu proplanka, tako da se pastiri nisu imali čega bojati. Naime, Marcus mu je jednom rekao da pastiri u ovoj zemlji katkad buče noću, jer vjeruju da tako odvraćaju zle duhove. Kako itko može biti tako glup, pitao se dječak, kad se preko neba pruža ovaj zvjezdani bljesak, a evo i proplanak je odjednom planuo nekom svjetlošću. Pastiri su popadali na koljena. Nekoliko su se minuta bez riječi zagledali u nebo, kao da nešto slušaju. A onda je opet sve prekrila tama.

Dječak je počeo trčati prema tvrdavi koliko ga noge nose. Htio je da bude u njoj, da čuje kako se velika vrata sigurno zatvaraju za njim, da vidi stotnika kako čvrsto stavlja golemi drveni klin na njegovo mjesto. Trčao bi tako cijelim putem da pred sobom nije ugledao nešto što ga je natjeralo da naglo stane. Otac ga je tako odgojio da nikad ne pokaže strah kad se suoči s opasnošću. Dječak je suzdržavao dah da ne bi pomislili kako se prestrašio. Prestrašio se, ali je i opet ponosno krenuo, odlučan da ga nikad ništa ne skrene s puta. Kad su se sreli licem u lice, bio je zapanjen.

Pred njim su stajale tri deve, a na njima su jahala tri čovjeka. Sa svog povišenog položaja uporno su zurili u njega. Prvi je bio odjeven u zlato. Jednom je rukom pridržavao nešto skriveno ispod plašta. Na boku mu je bio mač, a njegov tok bio je ukrašen dragim kamenjem. Nekim draguljima dječak nije znao ni imena. Drugi je bio

sav u bjelini, a uz grudi je držao kovčežić za dragocjenosti, dok je treći, sav u crvenome, nosio veliku drvenu kutiju. Čovjek odjeven u zlato podigne ruku i obrati se dječaku nekim stranim i čudnim jezikom koji on nikad nije čuo i koji nitko nije upotrebljavao, čak ni njegov kućni učitelj. Drugi se čovjek pokuša sporazumjeti s njim na hebrejskome, ali bez uspjeha. Treći čovjek iskuša još jedan jezik, ali ne dobi od dječaka nikakva odgovora.

Dječak nato skrsti ruke na prsima, te im reče tko je i kamo ide. Potom ih zapita kamo su oni krenuli. Nadao se da njegov visoki glas neće otkriti njegov strah. Čovjek odjeven u zlato odgovori prvi i stane ispitivati dječaka na njegovu vlastitom jeziku.

- Gdje je novorodeni kralj židovski? Vidjesmo, naime, gdje izlazi njegova zvijezda i dodosmo mu se pokloniti.

- Kralj Herod živi onkraj...

- Ne govorimo mi o kralju Herodu - reče drugi čovjek - jer on je samo kralj ljudi kakvi smo i mi.

- Mi govorimo - reče treći čovjek - o kralju kraljeva. Njemu smo se došli pokloniti i tri dara darovati, zlato, tamjan i smirnu.

- Ne znam ništa o kralju kraljeva - reče dječak kome se vraćalo samopouzdanje. - Poznajem samo cezara Augusta, cara svega poznatog svijeta.

Čovjek odjeven u zlato odmahne glavom i pokazujući prema nebu reče dječaku:

- Pogledaj onu jasnu zvijezdu na istoku. Kako se zove mjesto nad kojim svijetli?

- Pa to je samo Betlehem - reče dječak nasmijavši se. - Nećete tamo naći nikakva kralja kraljeva.

- Upravo tamo ćemo ga naći - reče drugi kralj. - Ta zar nam nije Herodov veliki svećenik rekao da je rečeno:

Betleheme, zemljo Judina,
ti nipošto nisi najmanji među gradovima Judinim,
jer iz tebe će izići vođa,
pastir naroda moga-Izraela.

- To ne može biti - reče dječak, sad već gotovo vičući na njih.

- Cezar August upravlja Izraelom i svim poznatim svijetom.

Ali ga tri svečano odjevena čovjeka, ne mareći za njegove riječi, ostaviše i odjahaše prema Betlehemu.

Smeteni dječak krene na posljednji dio svog puta kući. Premda je nebo postalo crno kao najcrnja smola, kad god bi svrnuo pogled prema Betlehemu, selo se još uvijek jasno vidjelo na blistavoj zvjezdanoj svjetlosti. Još jednom je potrčao prema tvrđavi. Laknulo mu je kad je ugledao kako se pred njim uzdižu njeni obrisi. Pošto je stigao do golemih drvenih vrata, stao je glasno, nanovo i nanovo, udarati po njima dok se nije pojavio stotnik s mačem u jednoj, a s bakljom u drugoj ruci da vidi tko je taj koji uznemiruje njegovu stražu. Kad je ugledao dječaka, on se namršti.

- Otac ti je jako ljut. Vratio se u zalaz sunca i upravo se sprema da za tobom pošalje patrolu.

Dječak projuri kraj stotnika. Trčao je sve do njihova obiteljskoga stana, a tamo naide na svog oca u razgovoru sa zapovjednikom straže. Do njega je stajala majka. Plakala je.

Kad se osvrnuo i ugledao sina, otac povika:

- Gdje si bio?

- U Betlehemu.

- Znam ja to, ali što te spopalo da dodeš tako kasno? Zar ti nisam bezbroj puta rekao da nikad ne ostaješ izvan tvrdave nakon mraka? Smjesta dodi u moju radnu sobu!

Dječak bespomoćno pogleda prema svojoj majci koja je još uvijek plakala, ali ne zato što joj je laknulo, a onda se okrene i pode za ocem u njegovu radnu sobu. Dok je prolazio kraj zapovjednika straže, ovaj mu namigne, ali dječak je znao da ga sad ništa ne može spasiti. Otac je ispred njega ušao u radnu sobu i sjeo na kožom presvučeni stolac kraj stola. Za njima je došla i njegova majka. Šutke je stajala kraj vrata.

- A sad mi točno reci gdje si bio i zašto ti je trebalo tako dugo da se vratiš? Pazi, moraš mi reći sve po istini.

Dječak je stojeći pred ocem ispričao sve što mu se dogodilo. Započeo je s tim kako je otišao u selo i uložio mnogo truda da izabere dobre namirnice, ali i da zaštedi polovicu novca koji mu je majka dala; kako je na povratku vidio trudnu gospođu na magarcu, koja nije mogla naći smještaj u gostionici... Objasnio je zašto joj je dao namirnice. Potom je stao opisivati kako su pastiri klicali, a pošto se pojavila velika svjetlost na nebu kako su se udarali u grudi i šutke popadali na koljena. Napokon je ispričao i to kako je sreo tri čovjeka u svečanoj odjeći. Oni su tražili kralja kraljeva.

Na te sinovljeve riječi otac se rasrdi.

- Kakve su to pripovijesti? - viknuo je. - Hajde, napričaj mi još toga. Jesi li možda našao tog kralja kraljeva?

- Ne, gospodine, nisam ga našao - odgovori gledajući kako otac ustaje i počinje hodati prostorijom.

- Možda postoji jednostavnije objašnjenje za to što su ti prsti i lice crveni od mogranjeva soka - nabacio je mogućnost.

- Ne, oče. Kupio sam posebno još jedan mogranj, ali čak i onda kad sam kupio sve namirnice, uspio sam zaštedjeti jedan srebrni denar.

Dječak pruži novčić svojoj majci vjerujući da će to potvrditi ono što je ispripovjedio. No, njegova oca pogled na srebrnu kovanicu samo još više rasrdi. Prestao je koracima mjeriti prostoriju i zagledao se u sinovljeve oči.

- Potrošio si drugi denar samo na sebe i sad nemaš što pokazati.

- Nije istina, oče, ja...

- Onda ću ti pružiti još jednu priliku da mi kažeš istinu - reče otac i nanovo sjedne.

- Prevari me, dječače, pa ću te tako izmlatiti da to nećeš zaboraviti do kraja života.

- Već sam ti rekao istinu, oče.

- Pažljivo me poslušaj, sine moj. Mi smo rođeni Rimljani, rođeni da vladamo svijetom, jer su naši zakoni i običaji provjereni, u njih se može imati povjerenja, budući da su uvijek bili čvrsto utemeljeni na potpunom poštenju. Rimljani nikad ne lažu, to je naša snaga, a slabost naših neprijatelja. To je razlog zašto mi vladamo, a drugima se upravlja. I dok je to tako, Rimsko Carstvo neće propasti. Razumiješ li što govorim, moj dječače?

- Da, oče, razumijem.

- Onda si shvatio i to zašto je prijeko potrebno govoriti istinu.

- Ali ja nisam lagao, oče.

- Onda za tebe nema nade - reče čovjek srdito. - I ostavljaš mi samo jednu mogućnost, samo jedan način kako da postupim.

Dječakova majka je poželjela da pritekne u pomoć svom sinu, ali je znala da bi svaki prosvjed bio uzaludan. Otac ustane sa svoje stolice, otpasa kožnati remen i presavije ga nadvoje, ostavivši teške mjedene ukrasne glavice prema van. Potom zapovjedi sinu da dodirne nožne prste. Dječak posluša bez oklijevanja. Otac podigne kožnati remen iznad glave i svom ga snagom spusti na dječaka. Dječak nije ustuknuo, nije se ni lecnuo, nije zamrmljao, dok se njegova majka odvratila od tog prizora i nanovo rasplakala. Pošto mu je otac odbrojio dvanaest udaraca, zapovjedi sinu neka ode u svoju sobu. Dječak krene bez riječi. Majka pođe za njim, prateći ga pogledom dok se uspinjao uza stube. Požuri potom u kuhinju i uzme malo maslinova ulja i određene meleme koji će, nadala se, utažiti bol sinovljevih rana. Ponijela je vrčiće od njegove sobe i našla da je već legao u postelju. Prišla je i otkrila plahtu. Dok je majka pripremala ulja, on je legao potrbuške. Majka tad nježno zavrne njegovu noćnu tuniku, bojeći se da mu ne nanese još boli. Kad je to učinila, s nevjericom se zagleda u njegovo tijelo.

Dječakovo je tijelo bilo neozlijeđeno.

Prešla je lagano prstima preko nepovrijeđena tijela svog sina i otkrila da je tako glatko kao da se upravo okupao. Okrenula ga je, ali nigdje nije bilo ni traga kakvoj ozljedi. Brzo ga pokri plahtom.

- O ovome nemoj ništa reći svom ocu, pa i sam zauvijek zaboravi, jer i sam spomen na ovo još bi ga više rasrdio.

- Da, majko.

Majka se prigne da ugasi uljanicu kraj kreveta, skupi svoje neupotrijebljene meleme i na prstima ode do vrata. Na pragu, ona se osvrne da u nejasnom svjetlu još jednom pogleda sina i reče:

- Sad znam da si govorio istinu, Poncije.

(S engleskoga preveo **Matej Jeličić**)

Nevenka STARČEVIĆ-KAPETANOVIĆ

Roditeljici Božića

Zlatna se kiša slijeva s neba.
To Marija zlatne zvijezde
sa svog plašta otkopčava
i šalje ih dolje k nama

O, Marijo, sa svojih rajskih visina,
ulij u mene onu ljubav
koju si izlijevala
u svoga Sina.

O, Marijo, kad zabruji
Angelusa pjevni zvon,
ovij me svojim bijelim plaštem
da zasjam bjelinom njegovom.

Naiva

Bjelina u beskraj
a put vodi tu u blizinu
Kokot
Joha
Božićna jelka
Moja majka davno
već ne miriše na rogače
Zagorski cug
Turobna rijeka
Promiču postaje
a mi ne znamo
tko smo
i gdje smo
Prostrano nebo
Kolinja
Kipeci
Umorni kmeti
Svadbe
Raspela
Dan smjenjuje dan
Bjelina u beskraj
a mi se mimoilazimo
bez glasa
i pamćenja

Sudbina

Sve je na kraju
Nestaje
Negdje usred mraka
još se iskra otimlje
Jedna jedina iskra usred oceana
Svijet je tako mali
Kaplja na dlanu
Dah koji gledaš kako trne u nepovrat
Mnogi su
veći od tebe
pali na istoj kušnji
Još samo to
Beznadan jauk u tmini
Tiho zgasnuće
I sutra
ponovno svanuće
dan u muci
grč mora
put kojemu ne vidiš kraja

Nemoć

Tu bi se tek moglo
mnogo
Moglo bi se toliko i tako
Gdje tuguju trave
i raspuklina
tinja
jetko
Tu bi se tek moglo
A ni glasa
Sve tmina ljepljiva
na vlati pritišće
Ovamo titraj prošloga
krv steže
i bolno grlo
sasvim tvrda usta
Još samo da se izdrži
da se uspavan
ishlapi u magli

Pad

Velika vrata širok
ni u što
i niotkuda
Razdrtina u tuposti
besprizorja
Sa svih strana ista gluhoća
Više se nema
koga tražiti
Dno je kao pustinja nepregledno
pa smo stali
nagi
i bezglasni
Da je samo još
trenutak
još i manji djelić bistre jave
Možda noga ne bi posustala
ni trag ostao krvav
Velika vrata širom
ni u što

Izazov bjeline

Izazov bjeline
kao trpka nemoć
Negdje sviće
a trpim val za valom
Korov obuzima
Trpka žitkost
grize
već na samome dnu
Kamo se uteći
Kako zazvati
Kada
Koga
Gdje
Izazov bjeline
Lažna slutnja
Potonuće
Edgar Alan Poe
ljigavo se gavranom
naginje nad ustreptalu dušu
Kada
Koga
Gdje
Srušena obala uranja
Više ničega nema
Ostaje tutnjati tišina u počelu

Utrnuće

Srčika neke divne širine
glatko obuzimlje sva čula
Kao da bujna zrenja
naviru u pore
pa tijelo tone u blage boje
u opojne dubine
u slutnju smiraja
Trenutak neuhvatljivosti
Ugodan zvuk
Slika nespoznatljivoga
Ni misli
niti osjećaja
Nirvana
Utihnule ptice i trave
Tu
gdje smo bili
nitko više ništa ne osjeća
Ne pamti se
Dah blijedi
Riječ nikad nije postojala
I da se hoće
više se ne može
Nikada nitko ništa nije znao

Moj život*

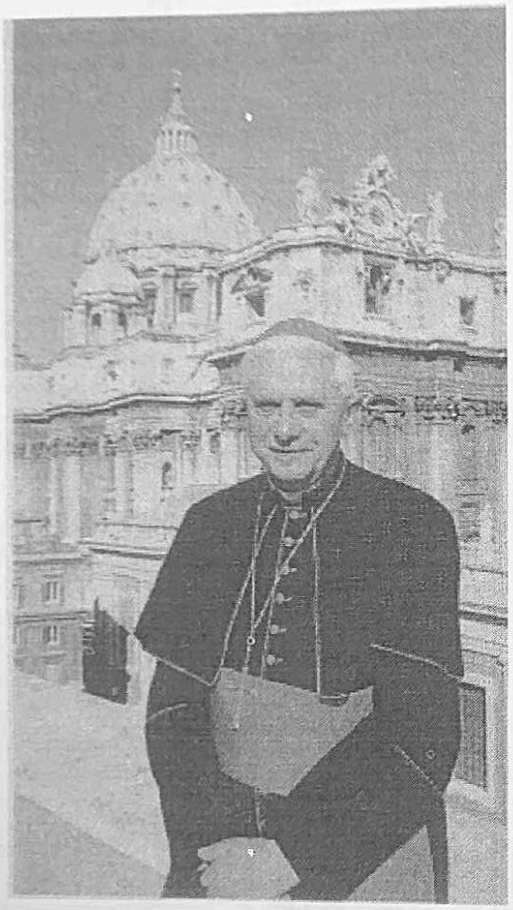

Drugi veliki događaj na početku moga boravka u Regensburgu bijaše objavljivanje *Misala* Pavla VI., uz gotovo potpunu zabranu prethodnoga *Misala*, nakon prijelaznoga razdoblja od približno šest mjeseci. Činjenicu da se nakon pokusnog razdoblja, kada se liturgiju nerijetko dubinski unakazilo, vraćamo ujednačenu liturgijskome tekstu, valjalo je pozdraviti kao nešto neprijeporno pozitivno. Ali sam ostao zaprepašten zabranom staroga *Misala*, znajući da se nešto slično nikada nije dogodilo u cijeloj povijesti liturgije. Stekao se dojam da je to posve prirodno. Prethodni je *Misal* 1570. godine objavio Pio V., nadovezujući se na Tridentski Sabor; bilo je, dakle, prirodno da nakon 400 godina i poslije novog Koncila, novi Papa objavi novi *Misal*.

Međutim, povijesna je istina drukčija. Pio V. se ograničio da preradi rimski *Misal* koji je tada bio u uporabi, kako se u živome tijeku povijesti uvijek događalo kroz sva stoljeća. Ništa drukčije od njega i mnogobrojni njegovi nasljednici iznova su prerađivali taj *Misal*, ne suprotstavljajući jedan *Misal* drugome. Uvijek se radilo o neprekinutu procesu odrastanja i pročišćavanja tijekom kojega, međutim, kontinuitet nikada nije bio ugrožen. *Misal* čiji bi autor bio Pio V. naprosto ne postoji. Postoji samo preradba koju je on naredio kao dionicu dugotrajna procesa povijesnoga rasta.

Novi *Misal*, nakon Tridentskoga Sabora, bio je drukčije naravi: prodor protestantske reforme osjetio se osobito u modalitetima liturgijske "reforme". Nisu postojale katolička Crkva i protestantska Crkva naprosto stavljene jedna uz drugu;

* Donosimo ovaj ulomak iz autobiografije kardinala Ratzingera radi njegove aktualnosti; usp. *La mia vita, Ricordi* (1927-1977), izd. San Paolo, Milano, 1997, str. 110-114. (op. ur.).

podjela Crkve događala se gotovo neprimjetno a najuočljivije se očitovala u liturgijskoj promjeni, koja je - po sebi - ispala znatno različita na lokalnoj razini, tako da je bilo jako teško odrediti granice između onoga što je bilo katoličko i onoga što to više nije bilo.

U takvom stanju meteža, čemu je pridonosio nedostatak ujedinjujuće liturgijske normative i liturgijskoga pluralizma naslijeđena iz srednjeg vijeka, Papa odluči da *Missale Romanum*, liturgijski tekst za grad Rim, kao pouzdano katolički, valja uvesti svagdje gdje se nije moglo pozvati na liturgiju koja nije postojala barem dvjesto godina unazad. Gdje bi se takvo što ustvrdilo, mogla se zadržati ranija liturgija, budući da se njezino katoličko obilježje moglo smatrati neprijepornim.

Ne može se, dakle, uopće govoriti o zabrani koja se tiče prethodnih *misala* a do toga časa uredno odobrenih. Sada, međutim, objava zabrane *Misala* koji se razvijao tijekom stoljeća još od vremena sakramenta drevne Crkve, pridonijela je lomu u povjesti liturgije čije su posljedice mogle biti samo tragične. Kao što se dogodilo mnogo puta ranije, bilo je posve razborito i potpuno u ravni s naputcima Koncila da se dođe do revizije *Misala*, nadasve s obzirom na uvođenje nacionalnih jezika.

Ali toga se časa dogodilo i nešto više od toga: raspala se drevna a sagradila nova građevina, makar i s građom od koje je bila sazdana i stara građevina, koristeći i prethodne nacrte. Nema nikakve dvojbe da ovaj novi *Misal* u mnogim svojim dijelovima podrazumijeva nepatvorena poboljšanja i zbiljska obogaćenja. Zbog činjenice, međutim, što je bio predstavljen kao nova građevina, sučeljena onoj koja se oblikovala tijekom povijesti, da se zabranjuje ovaj potonji te da se na neki način učinilo da se liturgija pojavi ne više kao životni proces, nego kao proizvod strukovnjačke erudicije te u nadleštvu pravnika, sve to nam je priuštilo krajnje štetne posljedice.

Na taj način, doista, razvio se dojam da je liturgija "učinjena", da nije nešto što postoji prije nas, nešto što je "darovano", ali što ovisi o našim odlukama. Iz toga slijedi, da se sposobnost odlučivanja ne priznaje samo specijalistima ili nekom središnjem autoritetu, već u konačnici svakoj "zajednici" koja ushtjedne imati vlastitu liturgiju. Ali kada je liturgija nešto što svatko čini po vlastitoj volji, u tom slučaju ne pruža nam ono što je njezina zbiljska vrednota: susret s otajstvom koje nije naš proizvod, već naše ishodište i izvor našega života. Za život Crkve dramatično je hitna obnova liturgijske svijesti, liturgijska pomirba, koja bi se trebala vratiti prepoznavanju jedinstva povijesti liturgije i poimanja II. Vatikanskog Sabora ne kao loma, već kao razvojnog trenutka.

Uvjeren sam da crkvena kriza u kojoj se danas nalazimo ovisi većim dijelom od srozavanja liturgije, koja se ponekad poima čak kao nešto što "etsi Deus non daretur", kao da u njoj više nema značenja postoji li Bog te govori li nam i sluša li nas. Ali ako se u liturgiji više ne pojavljuje jedinstvo vjernika, sveopće jedinstvo Crkve i njezine povjesti, otajstvo živućega Krista, gdje se to onda Crkva pojavljuje još u svojoj duhovnoj substanciji? U tom slučaju zajednica slavi tek sebe samu, bez ikakve koristi. A budući da zajednica u sebi samoj nema samodostatnosti, već kao cjelina ima izvorište po vjeri u samom Gospodinu, u takvim uvjetima postaje neizbježno da do raspleta dođe u svakovrsnim strankama, do strančarskoga sučeljavanja u Crkvi koja rastače sebe samu. Zato nam je potreban novi liturgijski pokret, koji bi prizvao u život stvarno nasljeđe II. Vatikanskog Sabora.

* * *

Što se drugih stvari tiče, godine provedene u Regensburgu predstavljaju za mene razdoblje plodnoga teološkoga rada. Zatekao sam se pred dva velika projekta, od kojih ni jedan kasnije nije ostvaren zbog moga imenovanja biskupom.

Nakon što je svezak moralne teologije padra Häringa postigao veliki uspjeh, nakladnik Wewel koji je potaknuo pisanje te knjige predstavio se i kao poticatelj sličnoga sveska iz dogmatike te je ponudio zadatak Rahneru. Bilo je to otprilike 1957. Zbog brojnih zadataka Rahner je odbio a kao zamjenu ponudio moje ime.

Za mene, koji sam tada bio nepoznat mladac, radilo se o nezasluženoj časti. Bio sam svjestan granice svojih sposobnosti pa sam kao uvjet postavio da mogu potražiti još jednog suradnika. Prijedlog je bio prihvaćen pa sam za taj posao uspio nagovoriti p. Grillmeira. Veselo sam radio na tom projektu, moja mi je sestra pomagala prepisujući na stotine stranica, ali je Koncil blokirao daljnje pokušaje, a poslije Koncila postade nemoguće nastaviti odmah zadaću koju sam preuzeo.

No, sada je bio trenutak da se to obavi. Pojavila se, međutim, nova poteškoća: profesor Auer nedavno je počeo ostvarbu staroga projekta, koji se sastojao u objavljivanju dogmatike u malim džepnim svescima. Poglavito na nagovor nakladnika Pustet, uporno me molio da udem kao suautor u taj projekt. Napomenuo sam da sam već preuzeo obvezu na projetku Wewel, ali na kraju nisam mogao odoljeti njegovome navaljivanju pa sam u njegovu djelu prihvatio one dijelove koje bi p. Grillmeier morao pisati za dogmatiku kod nakladnika Wewela. Došlo je do nesporazuma koji su se, međutim, brzo razriješili.

U svakom slučaju nisam mogao ostvariti ni jednu drugu zamisao. Jedino što sam uspio privesti kraju bila je eshatologija za Auerovu dogmatiku što smatram svojim najrazrađenijim i najutemeljenijim djelom. Nastojao sam nadasve iznova promisliti svoju dogmatiku u skladu s Koncilom, preuzimajući još produbljenije izvore i dobro vodeći računa o najnovijoj produkciji. Do kraja sam osmislio jednu viziju, koja se hranila mnogobrojnim iskustvima pred koja me stavio moj biološki put. Osjtio sam radost da mogu reći nešto svoje, novo a istodobno nešto potpuno uklopljeno u vjeru Crkve, ali očito nisam bio pozvan privesti kraju to djelo.

I stvarno, nakon što sam se toga opet latio, bijah pozvan na novu službu.

Sa talijanskog preveo **Tvrtko Klarić**

Marija Maja ĆOSIĆ

Barrocco

Danas hoću biti mali barrocco
skriven od ribolikih pogleda.
Zidovi moje sobe
sklopit će se oko mene
poput školjke.
U skrovitosti njenoj
predat ću se
valovima sna.

Otajstveni portal

(Nastavak)

(Sadržaj prvoga nastavka:

Neven Kralj, propali novinar senzacionalističkoga lista i narkoman, dobija zadaću da napiše niz članaka o sestri Mariji od Milosti, redovnici koja je na glasu kao osoba sveta života, mističarka i čudotvorka. Novinar, blazirani čovjek, koji nije vjernik, nerado se prihvaća te zadaće, ali njegov se pogled na sve to (a i na vjeru) počinje mijenjati kad upozna sestru Mariju, a pogotovo kad je nazočan na duhovnim vježbama što ih ona vodi i kad, pod njezinim utjecajem, čak doživljava neku vrst neobičnoga mističnoga iskustva. Roman je pisan kao niz unutrašnjih monologa, ili iskaza likova.)

7. Neven. Marko. Sestra Marija od Milosti.

Napis o njoj morat ću početi *ab ovo*, od rana djetinjstva, jer ne samo da je ondje zametak svega što je kasnije postala, nego je, po pričanju, već s četiri ili pet godina počela pokazivati začudnu posebnost. Čudno kako se ne može reći da zaista veliki ljudi, umjetnici, znanstvenici, pa i mistici, sveci ili što mu drago, nešto postanu na ovaj ili onaj način, ovim ili onim putom, nego kao da naprosto oduvijek jesu to što jesu, kao da je to u njima još od majčine utrobe, utkano u njihov ustroj, biće, gene - što li?, pa ne mogu ništa protiv toga čak kad bi i htjeli, od najranije dobi naprosto imaju sklonosti za nešto, iznimno su primljivi za određene stvari, dok su drugi debelokošci, do kojih ponekad ništa ne može doprijeti. Da, kao da je riječ o nekakvome izvanjskome daru (ali čijem?), o urođenoj sposobnosti, pa se zapravo malo što može zaista naučiti i ucijepiti u nas.

Ali što je zapravo taj prvotni i najbitniji pokretač bića, cijele naše osobe, taj posebni osjećaj za nešto (jer sve je u osjećaju), koji tu osobu sačinjava i posve određuje, odakle dolazi, tko ga usađuje u nas i zašto?

Sestra Marija od Milosti (pravim imenom Marija Lucić) potječe iz granične urbano-seoske sredine, dovoljno blizu glavnoga grada da, svaki dan putujući, tu završi srednju školu, prije ulaska u samostan. Iz vjerničke je obitelji, da, no to malo objašnjava, jer ni roditelji ni rodaci nisu joj bili nikakvi fanatici, ni pijetisti. Najraniji podatak: voljela je zvona. Kad su joj bile nepune dvije godine, začuvši ih, zastala bi i "ukočila bi se od miline". Rado je išla u crkvu i ondje bi mirno, čak zaneseno sjedila ili klečala, zureći u oltar i oponašajući odrasle. Prva izgovorena riječ bila je "Isus", a ne "mama" ili "tata". Je li to nekakav znak, je li, kako tvrde, bila "izabrana", ali zašto baš ona i postoji li netko tko bira? A koliko su uopće istiniti ti podaci iz djetinjstva, jer u napisima o njoj već se osjeća naivna hagiografija? Primjerice, je li već u sedmoj godini iscjeljivala i činila "čuda"? Sve to ću morati marljivo popisati, zbog čitatelja, bez toga ne ide, ali što je i gdje je istina? Mislim da Marko slijepo vjeruje sve o njoj, no za njega ono što prodaje novine na kraju postaje nepobitna istina, pa makar počelo kao najbezobraznija izmišljotina.

Tako je ogrezao u svojoj koncepciji senzacionalnoga, da postaje uvjeren u sve što uspješno progura u goleme, masne naslove, pa je zahvaljujući toj svojoj osobini čak dobio nekoliko parnica, kad su ga oklevetani tužili, jer tako se uvjerljivo i uvjereno branio da su mu na sudu naprosto morali povjerovati. Mislim da su čak i osobe koje su ga tužile posumnjale u svoje sjećanje, viđenje stvari pa i u vlastitu zdravu pamet. Dobro je da čovjek nešto tako čvrsto vjeruje, no gdje je više pameti, kritičnosti, misaonosti, manje je vjere. Marku je sve vrlo jednostavno, kad zažaren riče uputstva, no od njega sam ipak dosta doznao, skratio mi je traženje i kopanje. Još čujem njegov uzrujani, prodorni, promukli glas, kao da sebi negdje u glavi uključim kazetofon, što je dobro za članak, jer zbog njegova specifična načina svi podaci nekamo i podsvjesno "sjednu", makar ga samo napola slušam, a poslije odnekuda izbiju. Marko je i sam fenomen, o kojemu bih jednom mogao napisati zanimljiv tekst.

Toga dana, poslije meditiranja, razmatranja (sestra je Marija bila vrlo dobra govornica i koliko sam kao pridošlica mogao razabrati, iznimno dojmljiv, karizmatični duhovni vođa) i razgovora o tekućoj temi (svi su već bili udomaćeni i "uhodani", a u opuštenu i prisnu ozračju lako su se i spontano uključivali u razgovor što ga je ona skoro neprimjetno, ali majstorski usmjeravala), njezini su se "učenici" razišli, pa smo u praznoj prostoriji vrlo glatko i ležerno obavili prvi dio interviewa (s njom sam trebao razgovarati u nekoliko navrata). Bila je vrlo dobar sugovornik, govorila je vedro, rado, zanimljivo i iskreno, bez okolišanja zadirući u srž. Brzo smo se sprijateljili, štoviše, obuzeo me je neobičan osjećaj da je već dobro poznajem, a prema meni nije pokazivala nikakvo nepovjerenje, iako sam bio svjestan da joj je poznato za kakvu vrst novina pišem. No očito je osjećala da mora "svjedočiti" pred svim zainteresiranima, a odmah na početku, iako to nije tražila, obećao sam joj da ću joj tekst prije objavljivanja dati na autorizaciju.

- Sama po sebi, moja je priča mala, beznačajna, nezanimljiva - odgovorila je na moje prvo, nemaštovito pitanje - ali priča o čovjekovu unutrašnjem putu, o njegovu traženju duhovnoga, najveća je i najvažnija koja se može ispričati, temeljni mit svih drugih mitova, jer golema većina njih sadrži odsjaje tog najdužega, najnapornijega, ali veličanstvena traženja. Ja sam prošla taj put, planine, šume, pustinje i klance bića, ali i zelene, rajske krajolike i naposljetku sam stigla. Nadišla sam, odbacila, zanijekala sve neposredno, površno, lažno, nebitno i podigla zastor, došla do spoznaje o najvrjednijemu, o krajnjemu cilju, pred kojim blijedi sve drugo, a koji je samo u Bogu, jer ništa drugo osim Boga ne može biti krajnji smisao, sve drugo je previše beznačajno, relativno, prolazno, varljivo i nebitno.

Da, možda je istina da se moj život u jednome, ali samo u jednome, razlikovao od drugih života, da je bio poseban, jer još sam od djetinjstva, zapravo otkad znam za sebe, osjećala da me je On pozvao i da mi se obraća. Ne znam čime sam to zaslužila, bila sam slabija od druge djece, a nedostajala mi je i bistrina mnogih mojih vršnjaka. Može se čak reći da sam bila sporija uma, ali nešto sam uvijek uvidala: sjaj onostranosti, Božju nazočnost i Njegovu Tajnu, makar to dugo nisam znala izraziti... Osjećala sam to posvuda oko sebe, pogotovo kad sam, u prisnu zajedništvu s dragim članovima obitelji (tu sam prisnost i ljubav uvijek osjećala kao odsjev i znak ljubavi i prisnosti što ih Stvoritelj osjeća prema nama) odlazila na izlete u prirodu, hodala razlistalom šumom, ili satima sjedila na cvjetnoj livadi, ne toliko motreći tvarne ljepote oko sebe, nego i

nesvjesno upijajući ono najljepše - tajnu ozračja iza svega što su moje oči zadivljeno gledale... U tim sam trenucima gubila osjećaj za sve oko sebe (moglo mi je biti devet ili deset godina), kao da sam obamrla, često nisam čula kad su mi se obraćali, pa su me druga djeca zadirkivala, ismijavala, ponekad bi doletio i pokoji kamen, a jedan mi je čak ozbiljno raskrvario čelo, no nikad se nisam zaista ljutila na njih, nikad nikoga nisam mrzila, ni onda ni kasnije, kad su se takvi postupci nastavljali u drugim, ponekad mnogo istančanijim i zato bolnijim oblicima, jer shvaćala sam da nisu krivi, da ne mogu razumjeti, a svi bismo *morali* razumjeti divotu, slavu i dubinu jedinoga smisla. Žalila sam ih i žarko se molila za njih, a te mi samotne ushite usred odsjeva Božjih ljepota, taj nepobitni osjećaj Njegove nazočnosti, ionako nikad nitko nije mogao oduzeti.

Na kraju su ti napadi poslužili dobroj svrsi: sprječili su me da postanem umišljena, jer da su ti darovi, koje nazivaju posebnima, u mene unijeli taštinu, to bi ih izbrisalo, ta bi izdaja bila moja propast. Zato slavim i hvalim Gospodina da me je, u svojoj beskrajnoj mudrosti, zahvaljujući mojim nestašnim prijateljima u djetinjstvu, a i kasnije, očuvao od temeljnoga grijeha taštine, održavši me u skromnosti i poniznosti, a moje su im molitve jamačno bile od koristi.

Da, istina je što me pitate, u nekoliko navrata Gospodin je u svojoj velikoj milosti (ne znamo na koji način izabire nevrijedne osobe koje mu služe da bi pokazao svoju slavu, tim veću što su manji i jadniji ljudi preko kojih djeluje) na poseban način uslišao moje molitve.

Svakako ispitaj sve o čudesnim iscjeljenjima kad joj je bilo devet ili deset godina, kriješti Markov glas s kazetofona u mojoj glavi, a svaka je riječ, kao i obično, posve jasno "snimljena" unatoč tome što sam ga onda, poslije cijelonoćna fiksanja, jedva i slušao. *Nešto smo i mi objavili, a nedavno je bilo u "Jutarnjem", u "Tjednim verigama" i "Povećalu". Želim bolje i više od njih, tvojim rascvjetanim stilom. Kako je njezina prijateljica u igri pala s visoka drveta, s jabuke ili kruške mislim, no napiši s hrasta, ili čak jablana, tko će se više sjećati pojedinosti? - i ostala ležati, beživotno, slomljeno tjelešce, oko kojega su se okupila djeca i susjedi. Uplakani roditelji trče, majčin životinjski krik, očeva skamenjenost, strka, sve to... vrlo dojmljiv, dinamičan, živ prizor, jer u drugim je listovima to srećom suhoparno, zbrkano i nepotpuno iznijeto, a dio plaće dobijate za slikovite pojedinosti. Uvijek životne pojedinosti, kako vas stalno učim! Takav se prizor ostavlja samo kad se posve iscijedi! Onda dolazi ona, nakratko stoji zaprepaštena, užasnuta, kao i svi drugi, no naglo se pokrene... pomoli se, klekne, ne znam, zazove nešto... položi ruke na skrhano tijelo... usredotoči se, zaklinje, moli... Vrijeme zaustavljeno u fantastičnu, grozničavu trenutku napetosti, nestvarnosti, onostranosti (tvoji omiljeli izrazi), kao neko probijanje dimenzija, a onda... mrtva se djevojčica (reći ćemo da je bila stopostotno mrtva, jer tako navodi "Povećalo", pa zašto da budemo gori od njih?) pomakne, otvara oči, zove majku i oca, ustaje... bez traga ozljeda, bez polomljenih kostiju, pa čak i modrica. Hoda, grli se s roditeljima, prijateljicama, opća konsternacija, svi su izvan sebe... divljenje, strahopoštovanje... Odvode je liječniku, koji potvrđuje da nema posljedica, da je mala zdrava i čitava. Pozornost oko male Marije - dijete čudotvorka, proročanstva glede njezine budućnosti itd., itd., itd.. Pokušaj naći sve još žive svjedoke, opiši tajanstveno ozračje koje da se još i danas osjeća na tom mjestu i sve tako. Pa još da je u to vrijeme vidjela i Majku Božju, s djetetom Isusom u naručju, koji su joj iznijeli posebne poruke, proročanstva. Dosta*

sam toga zaboravio, ali izmisli nešto, taj je dio vrlo važan. Pa ono kako je petero djece oko nje također čulo glasove, iako nisu ništa vidjeli. Kako je mali Isus zatražio da mu se posveti i uvijek čini dobro, jer joj je odobrio posebne darove za koje je molila. Nađi tu ondašnju djecu, podrobno ih ispitaj. Svakako o tome kako je otac njezine prijateljice zbog Marijinih molitava prestao piti, obratio se i kako mu je čudesno ozdravila potpuno razlokana jetra. Ništa ne izostavljaj, potrudi se, odobravam sve razumne troškove, hoću fotografije, ekskluzivne ispovijedi...

- Da, postala je vrlo poznata - pričao mi je poslije ondašnji očevidac. - Mnogi su je smatrali pravom malom sveticom, hodočastili i molili na mjestu na kojemu se, kako su smatrali, dogodilo čudesno oživljavanje, ali zbog toga je imala dosta neprilika u školi. Ondašnje vlasti nisu bile ni najmanje sklone vjeri, "čudesima" ni mističnim iskustvima, pa su joj se neki nastavnici na satovima otvoreno rugali, okrećući djecu protiv nje. Dobila je nekoliko ukora i gotovo je izletjela iz škole. Govorili su da "negativno djeluje, jer u narodu potiče neosviještenost" i širi "vjersku propagandu", pozivali su i njezine roditelje na "razgovore". Ni njoj ni njezinima nije bilo lako, a bojali su se i zatvora. Jamačno su ti progoni djelovali na nedoraslo dijete, no uvijek je sve podnosila s velikom strpljivošću.

- A onda - nastavi sestra Marija, usredotočeno gledajući u jednu točku na površini stola za kojim smo sjedili - dogodilo se ono što je u najvećoj mjeri odredilo moj put. U dvanaestoj sam godini vrlo teško oboljela. Upala se pluća zakomplicirala, dobila sam visoku temperaturu i neko vrijeme lebdjela između života i smrti. Ukućani su smatrali da mi nema spasa i već su pozvali svećenika. Stanje mi se pogoršavalo iz sata u sat i više se nisam budila, pa su mi poslije pričali da su me smatrali mrtvom. Odveli su me u bolnicu, no liječnici su mojim roditeljima otvoreno rekli da su mi izgledi vrlo slabi. Tada sam to vidjela... Svjesna sam da se moja... ne vizija, nego prije uvid... može objasniti, a mnogi to i objašnjavaju, kao običan san u bunilu, halucinacija, no sve je bilo posve stvarno, jasno sam se sjećala i do dana se današnjega sjećam baš svake pojedinosti. Duboko u sebi znala sam, a i sad znam, da ono što sam doživjela nije baš tako lako ni jednostavno objašnjivo.

Istina je, vidjela sam Krista, Njegovu pojavu koja me je smjesta prožela dubokim mirom, neopisivom radošću i sigurnošću. Nije to bilo priviđenje, nego baš obratno, grozničavih je, nepovezanih, razbijenih snova, noćnih mora i priviđenja nestalo, a sve je oko mene postalo oštro i jasno, iako se nisam budila iz dubokoga sna... No odjednom sam bila ispunjena... prepunjena... velikim spokojem, milinom i... da, spoznajom, iako sam bila tek djevojčica. Nije to bila spoznaja koju bih znala izraziti riječima, ni onda, pa ni sada, ali nešto mi je govorilo, osjećala sam, predmnijevala, da će sve biti dobro, da ću ozdraviti, da je preda mnom život u kojemu ću imati posebnu zadaću. Poslije tog doživljaja shvatila sam i uvijek dobro znala što je "punina duše". Mogu reći da mi je Krist govorio, iako ne na uobičajeni način, riječima. Njegov sam govor osjećala u sebi, ali mogla sam ga vrlo jasno razlikovati od pukih zamišljanja. Rekao mi je da se ne brinem, da... izraženo našim jezikom, našim načinom razmišljanja, jer moram pripovjedati suvislo i po redu... sve ima svoju svrhu, a tek ću upoznati svrhu svoga postojanja. U tom sam trenutku, čak i kao djevojčica, nepobitno shvatila da je Krist, da je Božanstvo, u središtu svega, tvarnoga i duhovnoga, da je sve isprepleteno i da se nadovezuje, posve naravno, kao svjetlost i sjene ljetnih šuma...

A njegova pojava, veličanstvena, sjajna, blaga, prisna, vječna i konačna... o značenju te riječi moglo bi se dugo meditirati... konačna... izlazila je od Oca... Kako da Ga opišem? Možemo li uopće opisati Boga? Moj će vas odgovor vjerojatno začuditi. Možemo - i to vrlo sažeto. Otada sam mnogo razmišljala i uvijek mi se nametala riječ iznimnoga značenja: *modrina*. Sjajna, beskrajno istančana modrina čiji su daleki odsjaji najljepši zamislivi prizori našega svijeta i najbogatije stanje naše unutrašnjosti, najdublje slutnje i najvrjedniji, najuzvišeniji osjećaji. Shvatila sam, u tom trenutku, iako mlada, nisam mogla *ne shvatiti*, da je sve lijepo, plemenito, puno ljubavi i žara, sve sređeno, skladno, čeznutljivo, proizašlo iz Njega, iz Njegova "uma" i da se vraća k Njemu, u tu modrinu predivnoga, najprisnijega, vječnoga Prajutra, koje uvijek bdije nad našim postojanjem i usmjerava nas, ako mu punim srcem dopustimo, jer želi da budemo posve svoji, slobodni, da sami donosimo bitne odluke, kako ne bismo zanijekali, poništili svoju svrhu bića stvorenih na Njegovu sliku, bića koja će jednom biti dostojna podijeliti s Njim isto ozračje. No to moramo zaslužiti, a zaslužujemo uporabom najvećega dara - svoje slobode. Ne znam razumijete li me, možete li pratiti, i hoće li razumjeti vaši čitatelji, no Boga koji je duh, najlakše je zamisliti kao modrinu naših i Zemljinih najljepših, najbogatijih trenutaka. To modro Prajutro prati, iskupljuje, blaži, tješi, osmišljuje i usmjerava sva podneva, poslijepodneva, večeri i noći našega života, čisti nas, obnavlja, bdije nad nama i našim putovima, ako ga poznajemo, prihvatimo i ljubimo.

Otada sam vrlo često osjećala Kristovu nazočnost, živim, postojim, dišem i krećem se u njoj, a povjerit ću vam da sam Ga i dalje viđala, iako ćete to možda primiti s nevjerovanjem. No ne ustručavam se govoriti o tome, jer osjećam da naprosto moram svjedočiti, da sam zato i primila te darove, štoviše, da sam zato na svijetu, pa ne smijem šutjeti. Rekli ste da bismo trebali razgovarati u više navrata, jer da ćete objaviti niz članaka o "čudesnom", kako vi kažete, a ja sve to smatram naprosto naravnim, jer ako vjerujemo u činjenicu da postoji nadsvijet, onda su ovaj svijet i onostranost, zajedno sa svojim cjelokupnim ustrojem, svim počelima i zakonima, povezani u cjelinu koja samo ima dvije strane, dvije polutke, nama vidljivu i nevidljivu... O "čudesnom", dakle, Božjem djelovanju kroz moju bezvrijednu osobu. Rado ću i spremno razgovarati s vama, jer želim da čitatelji doznaju tu istinu, a da po mogućnosti spoznaju, ili barem pokušaju spoznati i onu krajnju. Samo recite kad vam je zgodno i stojim vam na raspoloženju. No voljela bih da još koji puta budete nazočni na našim sastancima, jer tu ćete mnogo toga uvidjeti, osjetiti ozračje, što će vam koristiti za članke. A sada, možete me dalje pitati što god hoćete, a ja ću vam se potruditi što jasnije i iscrpnije odgovarati.

Posve opušten, osjećao sam veliko olakšanje, jer svoju ću zadaću obaviti ne samo glatko, nego i ugodno, pa i vrlo zanimljivo. Sestra Marija zaista je bila osoba kakva se rijetko sreće, a odmah me je osvojila oštroumnošću, ljubaznošću, otvorenošću i uviđavnošću. S nadahnućem neće biti nikakvih problema, u glavi sam već imao sve bitne točke, značajke, pa i stil tekstova koji će se, kao u zlatna vremena moga bavljenja novinarstvom, nedvojbeno "sami" pisati, predstavljat će *tour de force* kakvoga već davno nisam uspio doseći. Bacit ću ih Marku u bezobraznu, podrugljivu gubicu, pa ću je, barem na neko vrijeme, začepiti. Ako zahvaljujući mojim člancima poraste naklada, određeno ću vrijeme biti na sigurnom, štoviše, moći ću zatražiti povišicu, ili posebne

uvjete plaćanja. Razgovori sa sestrom Marijom od Milosti zaista su mi došli kao iznenadna milost, spas, mana s neba. Pitao sam se bih li trebao zahvaliti Bogu, unatoč tome što u Njega ne vjerujem.

8. Tomo Soldo. Dubravko Cepin.

Na neki način reakcije i odgovori dvojice njezinih sumještana vršnjaka, a razgovarao sam s više njih, sažimaju i odslikavaju cijelu proturječnost oko sestre Marije od Milosti, žarko prihvaćanje i podrugljivo odbacivanje, vjeru i nevjeru, za što je ta redovnica svojevrsni "probni kamen". Prvi od dvojice, njezin nekadašnji susjed Tomo Soldo, sada autoprijevoznik, bio je debeli, proćelavi, dobrodušni pedesetogodišnjak, a živio je u lijepoj katnici s uređenim vrtom, usred sela. Za stolom me je na dvorištu počastio štruklima i dobrim domaćim vinom, a za vrijeme razgovora oko nogu nam se motao veliki, crni pas ne baš umiljata izgleda, što me je činilo pomalo živčanim, jer sam priličan kinofob. Kao i druge razgovore i ovaj sam snimao na kazetofon.

- Vjerujem u nju, vjerujem da je sve što o njoj govore i pišu istina i žao mi je što smo se, u ono vrijeme, mi djeca, a moram priznati i ja, ponekad okrutno odnosili prema njoj. No djeca su takva. Htio bih je zamoliti da mi oprosti, jer nisam razumio. Sada, kad razmišljam o tome, vidim da je već onda imala nešto... od prave svetice. Često smo je viđali u tim njezinim... stanjima: kako sjedi na livadi, ili na rubu šume i dugo gleda pred sebe, posve zanesena. Ponekad su joj oči bile zatvorene, iako nije spavala, ili to barem nije bio običan san, nego neke vrsti... obamrlost, ne znam, iz koje je ne bismo mogli tako lako probuditi. Često bi odlazila pred raspelo na raskršću i molila, a neki bi se dječaci sakrili iza grma i gađali je kamenčićima. Ponekad su joj govorili proste riječi, kako bi je zbunili. Opkolili bi je i vikali, a ona bi se sva zacrvenila, da ju je bilo žalosno gledati. Mi smo se drugi smijali, a što se može! - eto, bili smo glupi.

Da, mnogo se govorilo o čudnim događajima oko nje. Već sam vam ispričao o oživljavanju, a tu je i ono s ozdravljenjem oca njezine prijateljice, mislim da se zvala Ivana, sad je u Njemačkoj. Stari joj je mnogo pio i činilo se da mu je došao kraj, jer mu je počela otkazivati jetra, ili tako nešto, no na Marijin nagovor Ivana i ona su svaki dan molile i odlazile u crkvu, čak i po jakoj kiši. Dobro se sjećam da sam ih kroz prozor gledao kako u čizmama, stisnute pod poderanim kišobranom, gacaju po lokvama, na putu u crkvu, dok je pljuštalo kao iz kabla, a župnik je pričao da su mu donijele svoje najdraže lutke i igračke, kako bi ih poklonio siromašnoj djeci. Rekle su da je to njihova "žrtvica", kako bi im se ostvarilo ono za što su molile. Dječja posla, je l', ali staromu se stanje naglo popravilo, na čudenje liječnika. Zapravo, liječnici, a ni mnogi mještani, nisu mogli doći k sebi. Prestao je piti, počeo je paziti na odijevanje i zainteresirao se za Ivanino školovanje. Dok pričam, to se možda ne čini kao nešto posebno, ali da ste vidjeli...

Njezini roditelji? Što da vam kažem, jednostavni, dobri ljudi. Obrađivali su zemlju, a ocu su mnogi dolazili jer znao je svašta popravljati. Od toga su živjeli. Majka joj je bila nepismena, bolježljiva, prilično zajedljiva žena, ali otac je bio vedar, često se igrao s Marijom i sjećam se da su mnogo šetali šumom. Marija i on voljeli su životinje i skupljali ih. Imali su pravi mali zoološki vrt, što smo ga mi djeca stalno dolazili gledati: zečeve, vjevericu, puhove, ježa, sovu, gavrana, što li sve ne. Marija ih je dobro pazila i razgovarala je s njima, kao sveti Franjo.

O da, dobro ste čuli, reakcije ondašnjih vlasti, u školi, a i na višim mjestima, bile su vrlo neugodne za Mariju, njezine roditelje, a i za sve nas. No bilo je to i prilično smiješno. Sjećam se da su dolazili smrknuti, nepoznati ljudi i ispitivali nas o svemu i svačemu: vjerujemo li u čuda, u Boga, o čemu Marija s nama razgovara, što joj govore roditelji, tko nas uči svemu tome. Dokazivali su nam da su to laži, no već smo se onda pitali zašto se, ako su laži, tako važni ljudi za njih zanimaju. Ozbiljnim tonom odgovarali smo im svašta, pravili smo se blesavi, zezali smo ih, a oni to uopće nisu primijetili.

Sad razumijem kako je bila posebna i da je to Božje djelo. Pozdravite je kad je vidite i recite da se preporučam da moli za mene.

No moj je drugi sugovornik, Dubravko Cepin, nezaposleni ličilac, posve drukčije zvučao. Posjetio sam ga u njegovoj trošnoj kućici, okruženoj malim, krošnjama jabuke i šljive osjenjenim, zapuštenim dvorištem po kojemu je lutalo nekoliko gusaka i kokoši. Čuvši tko sam, mršavi čovjek ispijena, neobrijana lica i upalih blijedoplavih očiju, odjeven u pokrpane, prljave hlače i još prljaviju košulju, uopće nije htio razgovarati.

- Ako mene pitate sve su to potpune budalaštine. Bile su onda, a i sada su - izjavio je ljutito, promuklim glasom, a pristao je dalje govoriti, jer sam mu, kad je pohlepno prihvatio ponuđenu cigaretu, velikodušno poklonio cijelu kutiju. - Da nečega ima, na svijetu ne bi bilo toliko govana. Kažu da može činiti čuda. Neka onda ovdje napravi koje! Zezali smo je jer je to i zaslužila. Bila je blesava čudakinja, a uvijek se pravila da je nešto posebno. Oživljavanje, ozdravljenja? Kako da ne! Imam pol želuca, neka me ozdravi! Hoće li mi narasti novi želudac, ako budem molio? Hoću li se izvući iz te sirotinje? Dok se vraćao s teškoga posla, moga je brata, oca četvero dječice, pregazio pijani vozač. To zapišite. Hoće li ga molitva oživjeti? Bio sam u bolnici, gledao sam na smrt bolesne ljude. Molili ili ne, isto su završavali, a pod kraj je već malo tko i molio, ili mogao moliti. Da ste samo vidjeli njihove oči...

Ljudi su lakovjerne i praznovjerne budale. Boje se života, smrti i sebe samih, pa smjesta trče onamo gdje netko baljezga o budućemu, boljemu svijetu, ili nekakvim ozdravljenjima. Nema nikakvoga boljega svijeta, sve su to bajke. Kad crknemo, gotovi smo, praznina, kakva je već i sada u glavama nekih ljudi.

Jednom sam je, dok smo se vraćali iz škole, ispitivao nešto o muškarcima i ženama, zna li što zapravo rade i kako to obavljaju, nešto u tom smislu. To me je vrlo zabavljalo, jer bila je strašno stidljiva. Kad nije htjela ništa odgovoriti, tako sam je gurnuo da je pala u potok. Trebali ste je vidjeti, kao pokisla kokoš! Kad je, od svoga sina, čuo za to, ondašnji mi je direktor naše tvornice čestitao i dao mi novaca za bonbone.

Nemate li vi novinari ništa pametnije o čemu biste pisali? Nemate pametnijega posla nego da unaokolo vučete taj kazetofon i ispitujete o Mariji Lucić? Ja bih vam mogao dati barem deset dobrih tema, ali kakva korist? Neću trošiti riječi.

9. Neven

Moram priznati da sam, barem na određeni način - i sam pomalo nalik na Dubravka Cepina. Možda me se tako neugodno dojmio i zato što sam prepoznao i neke svoje, doduše uvelike karikirane i vulgarizirane stavove, ograde i protivljenja. Ponekad su nam najodbojniji ljudi koji su najbliže nama kakvi ne bismo htjeli biti.

Moram priznati da čeznem za sigurnošću i pouzdanjem u krajnji cilj kakve sam vidio (i divim im se) kod sestre Marije, no meni posve nedostaju. Nisam sestra Marija od Milosti i ne mogu na stvari gledati jednostrano, ni uvjetovano. Ne mogu se "programirati" da, isključivši sve jake protuargumente, vidim smisao tamo gdje ga nema, utjehu gdje je ne može biti. Sjajna je, uvjerljiva, vrlo karizmatična osoba, ali unatoč tome ne mogu prihvatiti njezin način razmišljanja, njezin, kako ja to zovem, "izlaz" iz svega, jer nečija makar kako očaravajuća osobnost nije nikakav dokaz da je ono u što čvrsto vjeruje i što tvrdi istinito, a ne tek puko zamišljanje, samozavaravanje, ili tek nekakva fiksacija, pa makar i na višoj razini.

Volio bih vjerovati, bio bi to sigurno bolji (a i daleko jeftiniji) izlaz od drogiranja, ali možda je i njezina "šalica čaja" samo dio naše sveopće očajničke, nezadržive potrebe da pobjegnemo od svoga postojanja, u njezinu slučaju kroz nepostojeći portal onostranosti, duboko nam usađenoga nagona da se protiv stvarnosti, kako bismo je preživjeli, borimo očnjacima, sjekutićima, pandžama... svime što nam jest i nije na raspolaganju! Jer ta je najveća i najteža bitka puko pitanje ne samo nadvladavanja, nego i preživljavanja svega onoga što nam je nepodnošljivo. Zato čovjek s punim pravom najveći dio vremena i provodi smišljajući strategiju ovakvoga ili onakvoga bijega od stvarnosti. Tu nas inventivnost nikad ne iznevjeri. Neprestano pronalazimo sve spektakularnije, raskošnije, složenije putove. Zbog toga se *show business* tako isplati, a popularni su pjevači i zabavljači pravi karizmatici, *gurui* i proroci našega doba. No isto tako možemo reći da su, na malo višoj razini, znakovi, izrazi našega bijega, tog očajničkoga traženja izlaza iz životnoga zatvora i umjetnost, stvaralaštvo... vjera... ali i opsjednutost radom, posvećivanje obitelji, zapravo sve... baš sve što na ovomu svijetu znamo i možemo činiti.

Za mene se baš ne može reći da sam opsjednut radom... Velika je sreća da ne ovisim od uredovna vremena, inače bih svakako poludio. Spašava me što mogu dići sve četiri u zrak, zuriti u prazno i preživati sve što mi padne na pamet. To ipak malo provjetri moju stvarnost, buši rupe u njezinoj zagušljivoj kutiji, kao što ih izbušimo kad iz dućana donosimo kakvu domaću životinjicu. Zato još mogu disati i nisam se odlučio na drastični, radikalni, posljednji bijeg.

A nije da mojemu načinu bježanja nedostaje radikalnosti, siline, pa i spektakularnosti. Evo, upravo u ovom trenutku ponovno sam na startu... *Priprema, pozor, sad!* Usredotočen i napet, oslonjen sam na jedno koljeno, s prstima na zemlji. Dakako, u prenesenu značenju. Nikad nisam čvrsto "stajao na zemlji" i to zato što na njoj ni *nema* ničega čvrstoga na čemu bi se moglo sigurno stajati, a da se neugodno ne ljuljamo, ničega nepobitno vrijednoga, imalo stalnoga, ili barem sto posto zanimljivoga.

Zapravo, prstima se, zaista pomalo nalik na trkača, ne naslanjam na početak staze, nego na taj samotni stol preda mnom, u samotnoj sobi, samotnoga, začaranoga grada, a stolu leži - injekcija. Maratonac sam, prvak u bježanju od stvarnosti. Vrlo sam učinkovit, naprosto je rasplinem, jednom jedinom injekcijom cijelu njezinu nesmiljenu tvrdoću pretvorim u tekućinu, a onda u paru... i gotovo! Nema više stvarnosti, mrtva je kao kamen, jednim joj udarcem razbijem glupu i zatucanu glavurdu, ubodom joj igle probodem crno, gnjusno, razbojničko, patološko srce.

A onda... onda se jave razbijeni, ali sjajni komadići, andeoski poljupci iz druge dimenzije, iz onostranosti, premda posve drukčije od one koja zaokuplja sestru Mariju.

A možda i nije drukčija, možda je ta objektivno nepostojeća onostranost jedna ista u *svim* našim glavama, pa kao u biti ista kraljevska cesta za bijeg, kod svakoga vijuga kroz drukčije, uvijek jednako nestvarne predjele, poprimajući različite, nekoj osobi posebno prilagođene oblike - kod mene drogiranje, a kod sestre Marije i njoj sličnih, zanesenost vjerom.

Polako uzimam injekciju, ne žurim, jer još nisam histerično izobličeni narkić drhtavih ruku, a k tome, nikad ne čekam zadnji čas, kad više zaista ne mogu izdržati.

Priprema, pozor, sad! Trka počinje i dakako, ja vodim, pobjeđujem, ostavljam ukletu kutiju stvarnosti daleko za sobom. Pakleni, sivi zid puca, lomi se, mrvi, pada u prah. Sve se razbija na male, sjajne, napokon ne samo podnošljive, nego i začudno slikovite komadiće, ništa više nije sivo, ni bezoblično, sve tek *tu*, u toj posve novoj dimenziji, zadobija pa makar i privremeno značenje, svoj ludi smisao i posve jedinstveno ozračje. Mistik sam i prorok alternativne praznine... Sad mogu sve što hoću, što zamislim! Neka me tupani uhvate, ako su u stanju!

Cijeli sivi, izmoreni svijet svježe sja veličanstvenim bojama, zajedno se sa mnom, koji sam mu u središtu, diže (ili spušta) u samu bitnost boja. Bitnost je, dakako, lažna, kao i boje, ali su jedina alternativa sivilu, kao što je jedina istina krajnja ništetnost. Istina ubija, jer kako je sve živo prolazno, zapravo ni ne sadrži nikakva života. Sjajni nadsvijet sestre Marije je bajka, iluzija, baš kao i dimenzija u koji me vodi taj moj trip. Sve je iluzija osim praznine, besmisla i slučaja, pa zašto ne prizvati najopojniju, vrhunsku iluziju?

Onda se svijet još više razbija, još je manje povezanosti i suvislosti, ali to je sreća, jer sve je sjajnije, slikovitije, svaka pojedinost novost je koja zaokuplja. Modro zelena svježina i bezvremenost djetinjstva poput bujice provaljuju u prazninu zrelo-nezreloga, besciljnoga sivila, prelijevaju je i nose sve pred sobom, a Marko se, urličući i zapomažući, utapa u toj bujici. Nosi ga zajedno s otpacima i krhotinama, dok on očajnički, molećivo pruža ruke prema meni, jer moj mu je čamac jedini spas.

Svime vlada veličanstvena, zanosno obojana neiskupljiva ništetnost! Pozdravljam je i slavim! Neobično se ponosim činjenicom da kod mene ne postoji nikakvo samozavaravanje, da se mogu sučeliti s istinom, mrveći sve, pa i najnužnije, pokretačke iluzije.

Nastaje sveta tišina na izgubljenoj rijeci života, koja vijuga kroz pustolovne krasote, opasnosti i odvratnosti daleke prašume, pod prisno modrim nebom, a rika se Istine stišava i gotovo zamire u daljini, iza tko zna kakva brda. Nema više ni potrebe za traženjem, jer boje nalaze mene i to je dovoljno. Činjenica da sve odlazi u nepovrat, da mi nema spasa oduševljava me i uzbuđuje, jer o tome ću napisati bolno nezaboravne, poput britve oštre i učinkovite stihove divnih i strašnih, naprosto neizdrživih pjesama, koje će me ionako učiniti besmrtnim, pa se zahvaljujući tom paradoksu, nemam čega bojati! Paradoksi su posvuda, kao i boje, a *ništa* je najuzvišenija tema, jer u njoj nema lažnosti, poze, kompromisa, ulizivanja, kreveljenja, ni pretvaranja i zato ne mogu promašiti...

Uostalom, već mi je dosta pripovijedanja u prvom licu, a kako ionako baš ne volim sebe (pa zašto da se neprestano ističem!) nastavit ću kao:

Baš se dobro nafiksao! Ovaj je put gotovo prešao granicu i odletio ravno na drugi svijet sestre Marije od Milosti, samo je pitanje na koju bi njegovu stranu otišao, gore, ili što je mnogo vjerojatnije, dolje, no opet je imao ludu i nezasluženu sreću.

Nije bio posve priseban ni kad su ga vozili na taj tulum, daleko u novomu dijelu grada, što ga je slabo poznavao, pa nije zapamtio put, a na kraju ga nije imao tko voziti natrag, jer dotle je većina sudionika tuluma ležala na podu, a našem je junaku, Nevenu Kralju, odnekuda u glavu puhnula fiks-ideja da tu nikako ne može provesti noć, već se pošto-poto mora vratiti kući, u poznato mu ozračje omanjega, samotnoga, neurednoga stana, pa mu neće biti teško pronaći autobusnu ili tramvajsku postaju.

Izašavši na svježi noćni zrak posve je zbrkanih misli, pomućena pogleda i osjećaja za orijentaciju, pošao u smjeru u kojemu je vjerovao da je postaja, a unatoč svom stanju osjećao se vrlo samouvjereno, iako mu je preostalo još kratko vrijeme da uopće dospije do cilja, jer tu su i autobusi i tramvaji redovito vozili samo do ponoći, a poslije će morati mnogo duže čekati, ako uopće nešto dočeka.

Pošao je između blokova zgrada (nije bilo uobičajenih ulica, nego su se posvuda dizali vrlo slični blokovi, nalik na obrise pretpovijesnih čudovišta, pozaspalih u dugomu, nestvarnomu, bajkovitu mraku, punom neke potmule zebnje), a unatoč samouvjerenosti tako je nesigurno koračao da je, naišavši na manji park između dvije čudovišne zgrade, sjeo da se odmori. Osjećao je začudo ne baš neugodnu jezu opasne pustolovine istraživača u posve nepoznatu području. Sve se doimalo vrlo neobično, ne samo kao da se našao u drugomu, stranomu gradu, nego i u posve drugoj dimenziji.

Tišinu su prekidali samo prolasci rijetkih automobila, ili udaljeni lavež pasa. Dosad mu nikad nije palo na pamet da opiše noćne doživljaje zalutaloga u novom, hladnom i jednoobraznom dijelu grada, pa je razmišljao o tome, zureći u onih nekoliko udaljenih svjetala, sve dok se nisu približila, povećavala i hipnotički mu plesala pred očima (u takvu je stanju bio posebno osjetljiv na boje i svjetla). Očaran, duže se vrijeme nije mogao (ni htio) pomaknuti, posve zaboravljajući da o povratku autobusom više nema ni govora. Uostalom, u takvim trenucima nikad nije osjećao bojazan, a ni dosadu, pa će, ako treba, sasvim lijepo tu prosjediti noć, duboko meditirajući o čudesno oživljenim svjetlima, koja su plesala samo za njega, jer odjednom je pukao i pred njim se rasprostro poseban uvid u inače nespoznatljivu bit svega.

Nije znao koliko je "meditiranje" trajalo, no kad se naglo trgnuo, nadesno od sebe, na travi, ugledao je poveći smeđi, sjajni, četvrtasti stol (obasjan blagom svjetlošću kojoj nije uspio razaznati izvor, jer svjetiljka kraj klupe bila je razbijena), a oko stola su, na tri stilske, izrezbarene, tapecirane stolice s visokim naslonima, sjedile tri prilike.

U tom se stanju ne bi baš jako začudio ni da je, umjesto njih, ugledao tri sablasti sa životinjskim glavama, no ti su ljudi djelovali obično, pa i prijateljski (to je nekako odmah osjetio), jer dobrodušno su ga, iako pomno i malo podrugljivo, motrili. Onaj u sredini bio je plavokos, možda Nevenovih godina, široka, iskrena lica, a druga su dvojica bili nešto stariji - lijevi prosjedi, mršavi, asketski tip, širokih usta i upalih obraza, a desni onizak i podebeo, s prorijeđenom, smeđom kosom.

- Je li i on u zboru izgubljenih podrugljivaca, pametnjakovića? - upita zdepasti svoje prijatelje, pokretom glave pokazavši Nevena, a onaj u sredini napravi neodređeni pokret rukom.

- Ne u zboru - odgovori lijevi. - Individualist.

- Što može biti dvosjekli mač - izjavi srednji, a druga dvojica dobrodušno potvrdiše glavama.

- Nosite se - ponuka ih Neven (iako nije rekao te riječi, no njegov sam odgovor "preveo" na, za tisak, podnošljiviji jezik, op. ur.) - vas tri pajaca. - Nije znao pušta li kakve glasove, ili razgovaraju mislima, no to nije bilo važno, halucinogene droge otvaraju sve mogućnosti, što ima i svoju svjetliju, no i tamniju stranu.

- Morat ćeš to odlučnije zahtijevati - pouči ga zdepasti. - To što uzimaš ubija ti volju i odlučnost, čini te mlakim, neodređenim, pa ti zapovijedi ne leže. "Želim da si vruć ili hladan. Ako nisi ni vruć ni hladan, ispljunut ću te iz usta."

- Vucite se odavde, nitkovi - (ni sad nije povikao baš to, nego je ponovno riječ o mom slobodnom prijevodu, op. ur.) - Gonite se u tu vražju lošu mješavinu, iz koje ste i došli!

- Ti si mješavina svega i svačega - odgovori plavokosi - a mjesto odakle mi dolazimo ne trpi nikakve mješavine, koje su značajke isključivo vašega svijeta. Ondje je sve stopostotno i besprijekorno čisto.

- Da je ono smeće (prev.) bilo čisto - pobuni se Neven - ne bi me sad zezala (prev.) tri takva tupana (prev.)! Zašto mi dolazite dosađivati (prev.)?

- Zašto? Nema "zašto" - smireno će njegov sugovornik - postoje samo razine. "Zašto" pretpostavlja razlog, a razlog je krug.

- Krug čega?

- Razloga - odgovori plavokosi, pa se sva trojica glasno nasmijaše.

- A evo i razloga da me pustite na miru! - Stisnutih šaka, Neven polakše i nespretnije nego što je namjeravao ustane s klupe, no ustao je i plavokosi, u dva se brza koraka našao kraj njega, stavio mu ruku na rame i blago ga, ali odlučno gurnuo natrag, tako da je Neven napola pao, a napola sjeo. Iznenada ga je obuzela velika malaksalost. "Osjećam dodir", pomisli on, "guranje, pad na klupu, a eto, osjećam i kad se uštipnem. Što se događa?"

- Lutaš - obrati mu se plavokosi, kao da odgovara na pitanje. - Previše lutaš. To ti je obilježje. Zato ti nitko ne može pomoći, pa ni mi.

- Vi? - bijesno će Neven. - A tko ste vi? Naprosto lude halucinacije! Nisam još toliko otišao, da to ne znam!

- Ništa ti ne znaš. Nismo halucinacije, a kao dokaz, opet ćeš nas vidjeti, kad budeš priseban. Pojavljujemo se kad se naši svjetovi zbog nečega dodirnu, po vašem poimanju, jer inače su, dakako, uvijek spojeni. No tebi se teško pomaže, premda od nas traže i ponovno će tražiti da ti pomognemo. Evo što ćemo učiniti: Dat ćemo ti njih dvije, tvoje... voditeljice, ali pitanje je hoće li te i to opametiti. Ne igraj se više, stvari su ti opasno izmakle. Nekoliko uputa: Znak: Kad se probudiš, srest ćeš i onu drugu. Znak: Pokušat će te... izvući. Zapamti: kod nje imaš izgleda. Najveći znak: Danas ćeš ostati živ, a neće ti biti po zaslugama. Nikad vam nije po zaslugama. Dobro to upamti, jer sve je podijeljeno i ide krajnjoj razdiobi.

- Kakvoj razdiobi, ništarijo? - zanimalo je Nevena. - I tko ste uopće vi? Halucinacije ste, ništa više.

- Vi kažete "ništa", mi kažemo "sve" - umiješa se zdepasti. - Ta vaša slabost, posustajanje, odbijanje, sljepilo! Uvijek isto s vama! Tobože se pitate, a znate sve što vam treba. Kad jednom shvatiš, razmisli o našim riječima.

- Pusti ga - reče plavokosi. - Sad su mu misli zbrkane, uzalud je, ali sjetit će se kad dođe vrijeme.

Nevenova se malaksalost pojačavala, sve dok nije osjetio kako se pod njim rastvara zemlja, a on, zajedno s klupom, propada u mračni zrakoprazni ponor u kojemu više nije bilo ničega, čak ni halucinatornih glasova, ni mračnih zmajeva zgrada, ni potrebe da se svakako dočepa lažne sigurnosti svoga stana, gdje će mu, zavaravao se, smjesta biti bolje...

(Nastavit će se)

Mladen JURČIĆ

Dvije pjesme suprotnosti

1. Mistični sonet

Čuj, još šumi za mnom krajolik pjesama.
Sam na brdu, noću, duboko unutra,
svladao sam vrijeme, ali muk i tama
vode l' žar mi stiha do jasnoga jutra?

Znam: postaje vječno što procvjeta tu,
titrava tek zvijezda zamršenost svijeta,
kad sva noć me prima, jer osjećam nju.
Svetoj krošnji tajne dah božanski lijeta.

Blage svevisine plodnih riječi bit,
izraz srcem svega tako živo slute,
neizrečen uvid, previsoko skrit.

Ni zlatom dosegnute mnogih velikana,
strune moga bića čekaju (i šute)
konačnu silinu glazbe s onih strana.

2. Dvojbena strofa

Onostranost šuti, vječni vlada muk?
Sami smo na Zemlji, u pustinji sebe,
uspon hvalospjeva dalek, sitan zvuk?
Svemira kutijom očajnički grebe
kukcoliko Ništa? Imam samo tebe?

Pavo JURIŠIĆ

Hrvat cijelim srcem

(Uz 80. godišnjicu smrti aktivnoga člana Društva
Sv. Jeronima, blagopokojnoga vrhbosanskoga nadbiskupa Josipa Stadlera)

Josip Stadler roden je 24. siječnja 1843. g. u Slavonskom Brodu kao sin siromašnih roditelja Đure Stadlera i Marije r. Balošić. Obitelj Stadler vuče korijene iz Gornje Austrije, odakle je 1760. g. prapradjed Josipa Stadlera, Matthias Stadler došao kao vojni majstor u brodsku tvrđavu, onda granično područje između Austro-Ugarske Monarhije i Otomanskog carstva. Obitelj se brzo udomaćila i prilagodila brodskim prilikama, a pod utjecajem ženske loze već se u prvoj generaciji integrirala domaćem elementu, tako da se u trećoj generaciji obitelj Stadler držala domaćom hrvatskom obitelji. Ovo je potrebno istaknuti, jer su neki kasniji kritičari nadbiskupa Stadlera iz crkvenih i izvancrkvenih krugova podmetali mu kako je svojim djelovanjem služio stranim, u ovom slučaju austrougarskim interesima. Stadler nije bio sluga ničijim interesima, osim što je kao čovjek Crkve želio u prvom redu služiti "Kristu, Sinu Boga života" i njegovoj Crkvi, posebno u onom njezinu dijelu gdje je bio postavljen za pastira. A kao "Croata ex toto corde", kako se o njemu izjasniše njegovi odgajatelji iz Rima, služio je dobru svoga naroda iz kojeg je nikao i kojemu je kao pastir bio poslan.

Stadler je još kao dijete doživljavao teške životne udarce. Na gorkom iskustvu ljudske patnje, koja je u vrijeme njegova djetinjstva udarena kao temelj njegove egzistencije, on će izgrađivati i svoju vjeru, a kasnije i svoje zalaganje za čovjeka, posebno za onoga koji živi na rubu života. Stadler je vjerovao u Božju dobrotu i njegovo milosrđe, te je kao takav znao da Bog nije onaj koji čovjeka udara i koji bi uživao u njegovim patnjama i stradanjima. Naprotiv, Bog je sama Ljubav, te se sasvim poistovjećuje s čovjekom patnikom, a na poseban način s onim koji živi na rubu egzistencije, jer reče: "Što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste" (Mt 25, 40) i "Tko napoji jednoga od ovih najmanjih samo čašom hladne vode zato što je moj učenik, zaista, kažem vam, neće mu propasti plaća" (Mt 10,42). Dobro je znao da su ljudska sebičnost i neravnomjerna raspodjela dobara napravili postojeće razlike među ljudima, tako da jedni imaju u izobilju za život, a drugi nemaju dovoljno ni da prežive, nego se moraju mučiti i moliti u borbi za goli život. Prema njemu bi se ova razlika mogla ublažiti radosnim dijeljenjem, pomaganjem potrebnima, i to u ime Gospodina Isusa, koji je i sam došao na svijet kao siromah, roden u štali, jer za njega nije bilo mjesta u svratištu. Upravo se tako "htjede roditi koji hoće da ga ljube, a ne da ga se boje". Ako doista želimo biti Kristovi, onda moramo imati ljubavi prema siromasima. Sudbinu neimaštine i usmjerenosti na ljudsku solidarnost Stadler je osjetio već u jedanaestoj godini života, kad je u osam mjeseci izgubio oca i majku, jednog brata i jednu sestru. S preostalom braćom i sestrama bio je prepušten da se ljudska dobrota Brođana, prema ondašnjoj praksi u zbrinjavanju djece bez roditelja, licitacijom pokaže na djelu. Ta se licitacija događala na pokladni utorak, a Stadler je, kako iznose njegovi

životopisci, prema uputi kapelana i vjeroučitelja, koji je preporučio djeci da se mole i tako dadnu zadovoljštinu za pogrde koje se u pokladno vrijeme nanose Bogu, ostao u crkvi. Budući da se nije pojavio na licitaciji, brodski brijač, Štefan Matić, koji je kanio uzeti Josipa kao naučnika, uzeo je njegovog brata. Kad je došao kući, licitacija je bila dovršena. Njega je uzela sebi obitelj krojača Matije i Jule Oršić, te su ga držali kao svoje dijete, a Stadler će ih se kasnije tijekom cijelog svog života sjećati sa zahvalnošću.

No, Stadlera Bog nije pozvao za krojača. Namijenio mu je veću zadaću, jer mu je dao i posebne talente. Ti talenti nisu ostali skriveni pred ljudima koji su mogli učiniti nešto da se oni dalje razvijaju. Brodski gradonačelnik, Maksimilijan Wegheimer, vidjevši da je Josip nadaren učenik, zauzeo se za njega kako bi završio pučku školu u Brodu. Nakon završetka pučke škole pobrinuo se da Stadler bude primljen u Nadbiskupski orfanotrofij u Požegi kao besplatni pitomac, gdje je mogao pohađati franjevačku gimnaziju. Tada su ovaj orfanotrofij vodili isusovci, te će ovaj Stadlerov susret s isusovcima, kao i kasnije školovanje u zavodu što su ga vodili isusovci, biti takoreći sudbonosan, kako za njegov osobni život i duhovni profil tako i za njegov sveukupni rad na njivi Gospodnjoj i među pukom kojemu je bio poslan. Isusovački način odgoja i ignacijanska duhovnost toliko su djelovali na njega da je i sam želio biti isusovac. Nekoliko je puta kao mladi svećenik iz Zagreba pisao generalu isusovačkog reda da ga primi u isusovce, a svoje poglavare iz Germanikuma je molio da se kod generala zauzmu za nj. Ali Providnost je htjela da on ide drugim putem, pa mu je molba bila odbijena, jer je ondašnja praksa u Germanikumu bila da svaki pitomac prilikom stupanja u ovaj zavod položi zakletvu da neće stupiti u isusovački red. General je smatrao da će Crkvi u hrvatskom narodu biti više koristi kao dijecezanski svećenik, nego kao redovnik isusovac. Stadler će se kasnije još i kao nadbiskup baviti mišlju da postane redovnik, pa ako ne može isusovac, onda barem lazarist. Tako godine 1884. piše: "Često mi dolaze u glavu misli na samostan, koje su zapravo stalno prisutne i još su uvijek tu. Samo od neke godine dolazim na pomisao da budem lazarista kao što su mi prije dolazile misli da stupim u red Družbe Isusove. Da li je to dobro, ne znam što bih rekao, ali to je činjenica. Mislim da ću za sada ostati još deset godina, ako mi Bog podari život, dok budu gotovi prvi svjetovni svećenici i dok se Družba Isusova učvrsti, tada ću poći i brinuti se samo za svoju dušu. To mi skoro svaki dan dolazi na pamet. Neka mi Bog dadne da spoznam njegovu svetu volju i da je izvršim."

Očito je volja Božja bila nešto drugo. Stadler je nakon završenog četvrtog razreda gimnazije u Požegi bio primljen u Nadbiskupsko sirotište u Zagrebu, odakle je pohađao Gornjogradsku gimnaziju. Nakon završenog šestog razreda gimnazije stupa u Nadbiskupsko sjemenište kao svećenički kandidat. Radi dobrog uspjeha u školi i izvrsnog vladanja, poglavari ga 1862. g. šalju u Rim na studij, gdje kao pitomac Germanikuma, ostaje do 1869. godine, završivši studij na Gregorijani i postigavši doktorate iz filozofije i teologije. Njegovi poglavari, profesori i odgojitelji iz Rima šalju o njemu pohvalne izvještaje. U Rimu je bio zaređen za svećenika i tamo je služio svoju Mladu misu na grobu sv. Petra.

Kad se nakon završenih studija vratio u Zagreb, najprije je bio imenovan prefektom u Nadbiskupskom sjemeništu, zatim katehetom na zagrebačkoj gimnaziji, a nakon toga profesorom filozofije i teologije u istom sjemeništu. U Zagrebu djeluje i kao

propovjednik i ispovjednik. Svojim publicističkim radom pokazuje kako mu je bilo stalo do izobrazbe hrvatskog puka. Postaje aktivnim članom Društva sv. Jeronima, koje zdušno podupire u svakom pogledu. Osniva "Glasnik sv. Josipa", list koji je bio namijenjen puku. U politici zastupa ideje Starčevićeve stranke prava, a u javnosti se pokazuje riječju i djelom kao "Hrvat cijelim srcem". Tu ostaje do 1881. kad je imenovan za Vrhbosanskog metropolitu i nadbiskupa.

U to vrijeme su u Bosni i Hercegovini bile pobune kršćanske raje koja više nije mogla podnositi teret i ugnjetavanje begova i osmanlijskih vlasti. Turska imperija je već postala "bolesnikom na Bosporu", održavana na životu samo još uz pomoć interesa stranih sila. Rusija je preko Srbije i Crne Gore upravljala svoj pogled u ove krajeve. Ratovi i bune u svim dijelovima Osmanlijskog carstva prisiljavaju Tursku na pregovore. U tim pregovorima ona gubi veliki dio svoga teritorija, tako da je došlo do Berlinskog kongresa 1878. Na tom kongresu Austro-Ugarska dobiva mandat da zauzme Bosnu i Hercegovinu i uvede svoju privremenu upravu. Nakon ulaska Austro-Ugarske u Bosnu i uspostavljanja uprave, sazrele su i prilike za obnovu redovite crkvene uprave, te je nakon pregovora između Austro-Ugarske monarhije i Svete stolice bulom "Ex hac augusta" godine 1881. ustanovljena Vrhbosanska crkvena pokrajina. Za prvog metropolitu vrhbosanske metropolije i prvog nadbiskupa vrhbosanske nadbiskupije imenovan je Josip Stadler.

Stadler dolazi u Bosnu u siječnju 1882. te preuzima upravu nadbiskupije koja je postojala samo na papiru. U lipnju 1882. g. on piše o toj svojoj nadbiskupiji: "Moja nadbiskupija ima 70 župa koje su veoma udaljene jedna od druge. Više od pola župa nema župne crkve, a u onoj drugoj polovici svega nedostaje. Ova druga polovica ima doduše crkve, ali kakve, podzemne podrume, drvene barake, te nekoliko dobro građenih crkava. Moja bi katedrala mogla služiti kao slabija župna crkva negdje drugdje". U toj "katedrali", o kojoj izvjestitelji govore kao o trošnoj župnoj crkvi, a koja se nalazila na mjestu današnje crkve sv. Ante na Bistriku, Stadler je u siječnju 1882. g. bio ustoličen za nadbiskupa. Nakon toga se dao na posao. A malo je imao i nije se bojao ulaziti u rizik pri organizaciji svoje nadbiskupije. Je li to bio rizik, ili bismo mi kao kršćanski vjernici radije rekli beskrajno pouzdanje u Božju providnost, poput Pavla koji kaže: "Sve mogu u Onome koji me jača" (Fil 4,13). Tako je u svojih tridesetšest godina upravljanja vrhbosanskom nadbiskupijom uspio podići kaptol, sagraditi Dječačko sjemenište u Travniku, Bogoslovno sjemenište u Sarajevu, katedralu, nekoliko crkava po nadbiskupiji. A osim toga podigao je i ubožnice "Betlehem" i "Egipat", koje je opskrbio gospodarstvima kako bi se mogle same uzdržavati. U tu svrhu osniva i Družbu sestara Služavki Malog Isusa, kojima povjerava služenje Kristu u siromasima. U Bosnu dovodi isusovce i sestre Kćeri Božje Ljubavi koji uz već prisutne franjevce i sestre milosrdnice preuzimaju odgoj i obrazovanje mladeži u većim centrima nadbiskupije. Nakana mu je bila uspostaviti mrežu katoličkih osnovnih škola u Bosni koje bi povjerio Školskoj braći, te bi na taj način razgranao prosvjetu među pukom. No, nažalost to mu nije uspjelo, jer se ovoj njegovoj nakani protivila školska politika austrougarske uprave u Bosni. A kada su godine 1916. Školska braća ipak došla u Sarajevo i odmah preuzeli njemačku školu, bilo je prekasno, jer su se krajem rata i uspostavljanjem države (kraljevine) Srba, Hrvata i Slovenaca morali povući u Austriju a da nisu udarili temelje svoje redovničke zajednice u Bosni.

Uz materijalnu izgradnju vrhbosanske nadbiskupije, nije bila zanemarena ni ona duhovna. Stadler, kao čovjek koji je posjedovao široku kulturu uma i srca, bavio se i pisanom riječi. Uz znanstvene spise iz filozofije i teologije, on piše, prevodi i objavljuje i pučko-nabožne i praktično-pastirske spise koje je držao potrebnim za kršćansku izobrazbu hrvatskoga puka. U tom smislu osniva listove i pokreće časopise, te sam svojim prilozima sudjeluje u njima. Pored već spomenutog "Glasnika sv. Josipa", koji je osnovao i uređivao za vrijeme svog svećeničkog djelovanja u Zagrebu, u Sarajevu pokreće službeni glasnik vrhbosanske nadbiskupije "Srce Isusovo" koji će kasnije prerasti u reviju pod nazivom "Vrhbosna katoličkoj prosvjeti", zatim "Glasnik Srca Isusova" koji kasnije povjerava isusovcima u Travniku, zatim "Balkan jedinstvu i bratskoj slogi", časopis namijenjen kršćanskom jedinstvu i "Hrvatski dnevnik", politički list za nacionalnu i vjersku orijentaciju bosanskih Hrvata. Stadlerova pisana riječ nije nastajala radi slave (iako se radovao kad je čuo da će mu Herderova izdavačka kuća preuzeti tiskanje drugog izdanja Fundamentalne teologije koja je u to doba (1884/85) već služila kao udžbenik u Salzburgu, vjerujući da i to njegovo djelo kao i ostala iz područja filozofije služe samo na "veću slavu Božju"), nego radi odgovora svome vremenu. Osjetio je kolika se moć krije u tisku, koji kao moderno komunikacijsko sredstvo utječe na javno mnijenje i oblikuje sveukupni društveni život, te zadire i u privatne čovjekove sfere. On nije mogao stajati po strani i promatrati kako drukčija duhovna, a nerijetko i protukršćanska i protucrkvena gibanja nastoje na ovaj način progurati u svijet svoje ideje i svoje nazore. Svojim radom htio je biti od pomoći u vjerskom i narodnom odgoju svim društvenim slojevima ne samo u svojoj nadbiskupiji, nego i na čitavom hrvatskom govornom području. Mnogo je toga još želio i planirao učiniti, sagraditi i urediti u vrhbosanskoj nadbiskupiji, ali mu je ljudski vijek bio kratak za ostvarenje svih ideja.

Stadler je bio i veliki rodoljub, čije je rodoljublje oplemenjeno njegovom kršćanskom vjerom i svećeničkim (pastirskim) služenjem. Svoju rodoljubnu svijest dokazao je na Katoličkom sastanku u Zagrebu, u borbi za hrvatsko ime Zavoda sv. Jeronima, i u podupiranju hrvatskih institucija koje su se u ono vrijeme bavile kulturnim i rodoljubnim uzdizanjem hrvatske mladeži u Bosni, kao npr. Hrvatsko kulturno društvo "Napredak". Stadler je ovo društvo podupirao i materijalno i moralno, preporučivao ga svećenicima, a dva puta ga je spasio od financijskoga kraha. Nakon njegove smrti o Stadlerovu sveukupnom djelovanju mnogi su izrekli pohvalne riječi, npr. "Splitski dan" koji zapisa: "Bio je rodoljub uvjerenja i akcije, a ne kritike i hvalisavih riječi".

Stadler je u svom radu nailazio na prepreke te je doživljavao niske udarce čak i u unutarcrkvenim krugovima kao i onima izvana. No, niti je znao niti mogao mrziti. Izmiren s Bogom i ljudima pošao je s ovoga svijeta 8. prosinca 1918. g., na blagdan Bezgrješnog začeća Blažene Djevice Marije, koju je kao Majku Isusa Krista neizmjerno štovao. Iza sebe nije ostavio dugova, a ostavio je svoja djela koja i danas kao nadahnuće govore o jednom velikanu hrvatske povijesti. Stadlerovi zemni ostaci počivaju u sarajevskoj katedrali, a na njegov grob je 12. travnja 1997. g. došao današnji Petrov nasljednik, papa Ivan Pavao II., koji je u svom nagovoru svećenicima, redovnicima, bogoslovima i sjemeništarcima u katedrali istaknuo: *"Kako u ovoj katedrali ne spomenuti mons. Josipa Stadlera, prvoga nadbiskupa obnovljenoga starog biskupskog*

sjedišta u Vrhbosni, današnjem Sarajevu i utemeljitelja Družbe služavki maloga Isusa, jedine redovničke zajednice koja je nastala u Bosni i Hercegovini? Neka živi spomen na toga velikog pastira, posve vjerna Apostolskoj Stolici i uvijek spremna služiti braći, hrabri i podupire misionarsko zalaganje svih Bogu posvećenih osoba koje rade u ovome meni tako dragome kraju!"

Sv. Otac Ivan Pavao II na grobu vrhbosanskog nadbiskupa i utemeljitelja družbe sestara Služavki Maloga Isusa dr. Josipa Stadlera - Sarajevo, 12. 4. 1997.

Milan RADIĆ

Kišobrani šeću

Grad je polagano skidao svoj svod
i gasio sunčane žarulje.
Iznad njega već plovi na drugim oblacima
brod pun bogate kiše.

I na ulici svuda igra malih mlaka
nemirne vode. Ona kuca na vrata kišobrana.
Brzo se svi dižu i vježbaju svim krilima
i dišu svježi zrak.

Nose ih nad sobom tisuće ruku
negdje brže, sporije negdje,
a dogodi se da i stanu gdjegdje.

Šeću kišobrani ulicama grada,
a po njima kiša jedra slova šara
i sretni su na svom šetalištu.

Jedni se drugima približuju mirno,
drugi se drugima smješkaju skriveno,
treći se trećima okreću leđima,
a četvrti na noge staju.

Svi oni, dakle, mnogo toga znaju.

Šeću se kišobrani svih boja i oblika.
Nije li to zanimljiva slika?

Enver MEHMEDAGIĆ

Ključevi i kamen

Prijatelju, čelik Hrvatu,
akademskom slikaru Seadu
Hasanefendiću, jednom od
"posljednjih Mohikanaca"

Oči ti nisu vlažne
zbog mosta
kamena što je vezao
grad
već zbog ludosti
koja zavladala je srcima

Jer tvoji su gradovi
Brčko i Zagreb

Nisi htio
da zaključaju vrata
pune kamione
i logore
koje brat je podigao
bratu

Netko je sve to bacio
u Neretvu
dok tuga obuzima
tek malen broj svjedoka

A naša granica?

Otplovila je nekud
Drinom
a ti ostao
sam sa Zagrebom

Milivoj KOVAČIĆ

70.-ta i 60.-ta obljetnica održavanja Euharistijskih kongresa u Koprivnici

Na prijedlog i inicijativu koprivničkoga župnika vlč. g. Stjepana Pavunića a uz preporuku, suglasnost i odobrenje biskupske konferencije odlučeno je da se u Koprivnici u Hrvatskoj Podravini održi 5., 6. i 7. kolovoza 1927. godine Euharistijski kongres.

Za tu priliku u Koprivnici je osnovan posebni namjenski odbor za provedbu euharistijskoga kongresa. Predsjednikom odbora imenovan je vlč. g. Stjepan Pavunić te dva podpredsjednika, tri tajnika i blagajnik.

Raspored za sva tri dana održavanja kongresa odobrio je zagrebački nadbiskup g. dr. Antun Bauer. U rasporedu po danima bila su navedena mjesta - crkve, vrijeme kada će se održavati sv. Mise, molitve, propovjedi, naslovi tema i imena propovjednika, zatim vrijeme odlaska procesije u starodrevno marijansko prošteništе Močile, udaljeno od grada oko 4 kilometara, te vrijeme i mjesto održavanja Pasionskih igara "Muke Isusove", doček nadbiskupa, služenje polnoćke u noći od 6. na 7. kolovoza i ostale važne pojedinosti u svezi s održavanjem kongresa. Posebni proglas ondašnjeg vladinog povjerenika - gradonačelnika g. dr. med. Mirka Lendvaja tiskan je i objavljen u *Koprivničkim novinama* od 6. kolovoza 1927. godine.

Prvi dan službenoga početka kongresa bio je 5. kolovoz, u 6 sati ujutro pjevanom misom. U 8 sati služio je misu prečasni kanonik g. dr. Mijo Medimorec iz Zagreba, i pod misom je pričešćivao školsku djecu te i onu koja su tom prilikom po prvi puta primala sv. Pričest, sveukupno je bilo prisutno oko 300 djece. Isti dan u deset sati bila je pjevana misa, a u tri sata poslije podne večernja. Prikazivanje pasionskih igara "Muke Isusove" započelo je u 8 sati na večer, sudjelovalo je preko 60 amaterskih glumaca.

Drugi dan kongresa 6. kolovoza započeo je u 6 sati u jutro polaskom procesije velikog broja vjernika iz Koprivnice i okolnih naselja iz župne crkve u Močile. Procesiju je vodio prebendar Zagrebačkog Kaptola vlč. g. Mirko Kapić, dok je misu služio i održao propovijed pod naslovom "Euharistija i Marija" Zagrebački kanonik g. dr. Mijo Medimurec. Pontifikalnu misu u župnoj crkvi s početkom u 10 sati služio je biskup i generalni vikar nadbiskupije Zagrebačke g. dr. Dominik Premuž. Iza mise slijedilo je veliko zborovanje u parku kraj župne crkve. Zbor je otvorio podpredsjednik Odbora, g. Lovro Dolenec. Biskup, vladika križevački g. dr. Dionizije Njaradi govorio je "O uniji", a o "O Euharistiji i katoličkom životu" izlagao je sveučilišni profesor g. dr. Stjepan Bakšić, iz Zagreba. G. Lovro Dolenec uspješno je održao predavanje pod naslovom "O vjeri kao temelju čavječanske sreće", koprivnički gimnazijski profesor g. Bogdan Babić obradio je povijesnu temu "Hrvati i Rimokatolička crkva". Predstavnik katoličke mladeži i predsjednik Vojske Srca Isusova u Koprivnici g. Danko Zgorelec u svojem izlaganju "O religioznim omladinskim društvima" iznio je probleme mladih. Zadnji predavač na ovom skupu bila je nadstojnica Marijine Kongregacije iz Koprivnice iz Koprivnice gdica Filipina Wimer, koja je obradila temu "Katolička žena i obnova kršćanskog života".

Isti dan u tri sata poslije podne večernicu u župnoj crkvi služio je monsignor g. dr. Juraj Magjerec, Podravac, roden u Molvama, koji sada djeluje kao srednjoškolski kateheta u Beogradu.

Nadbiskup g. dr. Antun Bauer i tajnik kongregacije za istočnu crkvu monsignor Karlo Margotti, u pet sati vlakom iz Zagreba stigli su poslije podne. Na željezničkoj postaji goste u ime grada pozdravio je gradonačelnik g. dr. med. Mirko Lendvaj. Nakon dobrodošlice i prigodnih govora koje su održali predstavnici mladeži i gradana kod slavoluka u središtu grada, velika povorka krenula je u župnu crkvu, gdje je crkvene obrede održao nadbiskup.

Na večer, s početkom u 8 sati, kao i dan ranije prikazane su pasionske igre "Muke Isusove", kojima je bilo prisutno mnogo ljudi. U ponoći od 6. na 7. kolovoz služena je polnoćka u svim Koprivničkim crkvama.

U nedelju, 7. kolovoza, zadnji dan kongresa započeo je jutarnjom misom koju je služio u župnoj crkvi monsignor g. Karlo Margotti. Pontifikalnu misu celebrirao je g. nadbiskup dr. Antun Bauer uz svečanu asistenciju. Pod tom misom pjevao je posebni pjevački zbor sastavljen od pjevača iz HPD "Domoljub" i HPD "Podravac" te crkvenih pjevača samostanske i župne crkve.

Zborovanje je održano poslije mise, otvorio ga je domaćin kongresa vlč. Stjepan Pavunić. Prema novinskom izvješću objavljenom u Zagrebačkom Katoličkom listu ovom veličanstvenom zboru bilo je prisutno oko 10 tisuća ljudi. Prvi je govorio nadbiskup dr. A. Bauer na temu "O katoličkoj akciji", a o istoj temi nastavio je biskup križevački g. dr. D. Njaradi, zatim sveučilišni profesor iz Zagreba g. dr. S. Bakšić, te koprivničanac g. L. Dolenec i profesor koprivničke gimnazije g. B. Babić. Na kraju zbora čitane su rezolucije koje su sastavljene i predložene od Odbora za održavanje kongresa, a objavljene su u tri dijela, "Vjera i narodni život" "Religiozna omladinska društva" i "Hrvati i katolička crkva".

U poslijepodnevnim satima zadnjega dana kongresa održana je svečana teoforička procesija, koja je prolazila glavnim gradskim ulicama. Procesiju od župne crkve vodio je nadbiskup dr. A. Bauer, a od središta grada do crkve križevački biskup g. dr. D. Njaradi, au crkvi dočekao ju je biskup dr. D. Premuž. Ova velebna procesija, protkanà raznim šarolikim nošnjama Podravine i Medimurja, bila je duga oko četiri kilometra. Tri su se sata orile gradom pjesme i molitve pobožnih kongresista, kako je to izvjestio u Zagrebačkom Katoličkom listu očevidac, novinar izvjestilac. Kongres je završen svečanim Te Deumom u župnoj crkvi i završnim govorom biskupa g. dr. Dominika Premuža.

Koprivnički župnik g. Stjepan Pavunić, koji je najviše zaslužan za uspjeh, organizaciju i održavanje kongresa, primio je brzojavni pozdrav koji mu je poslao Sveti Otac Papa preko papinskog nuncija u Beogradu monsignora Hermengilda Pellegrinettia. Posebno pismo vlč. S. Pavuniću u ime apostolske nunicijature iz Beograda uputio je sam nuncij g. H. Pellegrinetti.

Prema novinskim izvješćima objavljenim u zagrebačkim i koprivničkim novinama, možemo zaključiti da je na kongresnom slavlju koje je u tri dana održano u Koprivnici bilo prisutno oko dvadeset tisuća ljudi, a što se isto moglo utvrditi po izvješćima i prijavama pojedinih župa kongresnom Odboru. Najviše učesnika bilo je iz cijele Podravine, zatim iz Medimurja, Hrvatskog zagorja, Prigorja, dok su manje

skupine vjernika došle iz Slovenije, Dalmacije, Slavonije, Prigorja i Like. Tom trodnevnom euharistijskom slavlju sudjelovali su skoro svi gradani Koprivnice, te župljani iz bliže i dalje okolice.

Nadbiskup kaodutor dr. Alojzije Stepinac na euharistijskom kongresu u Koprivnici 1937. godine

Nakon deset godina od održavanja euharistijskoga kongresa 1927. u Koprivnici, inicijativu za njegovo ponovno održavanje dao je početkom 1937. godine koprivnički župnik, dekan i začasni kanonik g. vlč. Stjepan Pavunić koji je bio i najzaslužniji za održavanje prvog kongresa.

Poslije nekoliko mjeseci priprema i aktivnog djelovanja mnogobrojnih članova u organizacijskim odborima, ovaj drugi euharistijski kongres započeo je u Koprivnici 6. kolovoza 1937. godine, jutarnjom misom koju je u župnoj crkvi sv. Nikole uz prigodnu propovijed služio vlč. Stjepan Pavunić. U deset sati toga dana svečanu pontifikalnu misu služio je g. dr. Franjo barun Salis Seewis, biskup generalni vikar Nadbiskupije zagrebačke. Prije same mise biskup je podijelio prvu pričest za više od stotinu djece.

U poslijepodnevnim satima održana je pobožnost križnoga puta u župnoj crkvi. Na prostoru iza gradske javne bolnice prikazane su navečer pasionske igre Muke Isusove. Igrokaz je uspješno izveden pred velikim brojem gledatelja.

U subotu 7. kolovoza, drugi dan održavanja kongresa, slavlje je započelo već u šest sati u jutro, velikom i svečanom procesijom iz župne crkve u obližnje marijansko svetište Majke Božje Močilske u Močile. Procesiju je vodio koprivnički župnik vlč. g. Stjepan Pavunić. Veliki broj hodočasnika išao je u procesiji dugoj nekoliko kilometara, moleći i pjevajući pobožne narodne pučke pjesme. Iz nedalekog sela Koprivničkog Ivanca došla je velika procesija s mnogobrojnim zastavama i hodočasnicima u narodnim nošnjama. Prije početka misnoga slavlja beogradski nadbiskup o. Rafael Rodić posvetio je novu zlatnu krunu kojom će ovom prilikom biti okrunjena slika Majke Božje Močilske i Malog Djeteta Isusa. Nadbiskup Rodić služio je pontifikalnu misu uz mnogobrojnu asistenciju, a propovijedao je sveučilišni profesor iz Zagreba g. dr. Janko Šimrak.

Poslije mise održano je svečano javno zborovanje članova organizacija Katoličke Akcije, na kojemu je bilo prisutno mnogobrojno članstvo kao i ostali sudionici kongresa. Prema novinskom izvješću objavljenom u zagrebačkim novinama Hrvatska straža, u Močilama je bilo nazočno preko pet tisuća ljudi. Zborovanje je otvorila istaknuta zagrebačka djelatnica Katoličke Akcije gđa Marija Mlinarić, govoreći u svojem izlaganju o apostolatu žene, dužnosti u braku kršćanske majke, o obiteljskom životu i o udruživanju katolika u Katoličku Akciju. Nakon nje govorio je g. Postružin iz Zagreba, a on je među ostalim opširnije govorio o raširenosti i učestalosti psovke u našem hrvatskom narodu. Sudionici su poslije uživali u predivnoj prirodi, odmarajući se na obližnjim brežuljcima i u hladovini stare močilske šume.

Isti dan u prepunoj franjevačkoj crkvi svečano misno slavlje održao je časni otac g. dr. Teofil Harapin, profesor na franjevačkom fakultetu u Rimu.

Na koprivničkoj željezničkoj postaji poslije podne oko pet sati svečano je dočekan nadbiskup koadjutor g. dr. Alojzije Stepinac. U ime kongresnog odbora pozdravio ga je tajnik učitelj Kazimir Sabol. Kod prvog slavoluka pozdravio ga je predstavnik HSS-e g. Ivan Kraljić. Odavde do središta grada odnosno do Šetilišne ulice (danas ulica Antuna Nemčića) nadbiskup je išao pješice, praćen članicama društva Hrvatsko Srce, koje su bile obučene u prelijepe narodne nošnje podravskog kraja.

Ispod slavoluka u Šetališnoj ulici u ime građana u kongresnog odbora nadbiskupa je pozdravio i zaželio mu dobrodošlicu predsjednik odbora dr. Ivo Vedriš. Burno pozdravljen od okupljenoga građanstva, nadbiskup praćen mnoštvom naroda u velikoj procesiji uputio se u župnu crkvu gdje je održao kraću propovijed i odslužio blagoslov.

Na večer, u osam sati započelo je prikazivanje igrokaza Muke Isusove, koji je održan na bolničkoj ekonomiji.

U noći od subote na nedjelju (7/8. kolovoz) u župnoj crkvi polnoćku je služio g. Mirko Kapić, kanonik zagrebački, inače rođeni Podravac iz Virja.

Zadnji dan kongresa u nedjelju 8. kolovoza na prostoru gradskog šetališta u blizini crkve, svečanu pontifikalnu misu služio je nadbiskup koadutor g. dr. Alojzije Stepinac uz asistenciju nadbiskupa g. o. Rafaela Rodić i biskupa g. dr. Dionizia Njaradia.

Poslije završene mise održan je na istom mjestu javni zbor Katoličke Akcije, koji je otvorio u ime kongresa i kao predsjednik Katoličke Akcije u Koprivnici g. Danko Zgorelec. Poučni i značajni govor u ime katoličkih intelektualaca održao je predstavnik Katoličke Akcije iz Zagreba g. profesor Petar Grgec, istaknuti katolički pisac i kulturni djelatnik, član Upravnog odbora Društva sv. Jeronima, sin ravne hrvatske Podravine. Poslije je govorio g. profesor Petričević iz Zagreba, a završni govor na zborovanju održao je g. Danko Zgorelec koji je među ostalim govorio o psovki i kletvi koje su sve raširenije među našim narodom i o načinu na koje će se to narodno zlo iskorijeniti. Izlagao je to na jasan pučki način te su ga svi razumjeli i odobravali mu.

Na kraju zborovanja pročitani su brzojavi koji su tom prilikom poslani: Njegovoj Svetosti Papi Piju XI., Apostolskom nunciju g. Hermengildu Pellegrinetiu u Beograd, hrvatskom metropoliti zagrebačkom nadbiskupu g. dr. Anti Baueru i vodi hrvatskog naroda g. dr. Vlatku Mačeku u Kupinec.

U popodnevnim satima zadnjeg dana kongresa održana je velika i svečana teoforična procesija kojom su završene obredne crkvene manifestacije ovog velikog trodnevnog euharistijskog slavlja. Procesija je trajala puna dva sata i kretala se glavnim gradskim ulicama. Prema novinskim izvješćima zagrebačkih i koprivničkih novina, to je bila vjernička i crkvena manifestacija kakva se do tada još u Koprivnici nije održala ni vidjela. Procesija je završila pred župnom crkvom, gdje je na kraju nadbiskup koadjutor dao svima prisutnima završni blagoslov s Presvetim i time je završena ova velebna crkvena svečanost Euharistijskog kongresa u Koprivnici.

Prema statističkim pokazateljima koje je pribilježio organizacioni odbor kongresa i novinskim izvješćima kroz ova tri dana održavanja kongresa u Koprivnici je bilo nazočno oko pedeset tisuća ljudi. Vjernici i posjetioci bili su uglavnom iz svih župa Podravine, Međimurje, te dijela Hrvatskog zagorja i Prigorja, Slavonije, a bilo je u manjim skupinama ljudi iz Slovenije, Like, Primorja i Gorskog kotara. Kao iznimni

događaj, napominjem dolazak vjerničke procesije koja je nakon skoro dva dana pješačenja iz podravskog mjesta Pitomače sretno stigla u Koprivnicu.

Uz kongresne priredbe i svečanosti prvo mjesto pripada prikazivanju igrokaza Muke Isusove, koji se prikazivao navečer sva tri kongresna dana a zadnji dan, u nedjelju na večer bio mu je prisutan i nadbiskup koadjutor g. dr. Alojzije Stepinac. Koprivničke tjedne novine Podravske novine u broju 33 od 14. kolovoza 1937. godine o tome izvješćuju: "Preuzv. g. nadbiskup koadjutor dr. Alojzije Stepinac prisustvovao je posljednjoj predstavi pasionskih igara. Nakon predstave pozdravio ga je sa pozornice preč. gosp. kanonik Pavinić. Preuz. g. nadbiskup burno pozdravljen uspeo se na pozornicu i zahvalivši se na pozdravu čestitao je na odličnom uspjehu prikazivačima s kojima se je i fotografirao."

Euharistijskom kongresu 1937. godine u Koprivnici bio je nazočan nadbiskup-koadjutor g. dr. Alojzije Stepinac, na slici sa vlč. g. koprivničkim župnikom g. Stjepanom Pavunićem gdje su zajedno bili zatvorenici. Slika iz misnohrane dr. M. Kovačića

Vladimir DUGAČKI

Eduard Miloslavić - svjedok istine o boljševičkom velezločinu u Katynskoj šumi

Eduard Miloslavić sin je hrvatskih iseljenika iz Dubrovnika Luke i Vincencije rod. Milković, koji su 1878. godine, u potrazi za koricom kruha, emigrirali u Sjedinjene Američke Države. Pripadali su onom sloju ruralne emigracije uvjetovane tegobnim životom u domovini, čemu je napose pridonijela gospodarstvena kriza, kad je filoksera uništila brojne vinograde u Dalmaciji. Austrougarske pak vlasti nisu ograničavale iseljavanje, a mnogobrojne agencije mamile su ljude uvođenjem stalnih brodskih veza u Novi svijet i mogućnošću zaloga imovine za putnu kartu. Prema procjenama, između 1870. i 1914. samo u SAD je doselilo oko 500 000 Hrvata. Tako je i Eduard rođen u SAD, u Oaklandu, savezna država Kalifornija, 20. prosinca 1884. Život naših iseljenika bio je vrlo težak: radili su najgrublje poslove i sporo napredovali na društvenoj ljestvici. God. 1889. vratili su se Miloslavići u Dubrovnik, a to je za jedva petogodišnjeg Edu bila sreća, jer će stasati u hrvatskom okružju, pa će uvijek biti privržen domovini svoje mladosti. Ovdje, u toj hrvatskoj Ateni, završit će Edo osnovnu školu i gimnaziju. Odlučivši se za studij medicine krenuo je Miloslavić u Beč, u jedno od vodećih medicinskih učilišta. Još kao student počeo se baviti znanstvenim radom, objavivši svoje medicinske i prirodoznanstvene prvijence u dubrovačkom časopisu "Srđ" (1907).

Nakon promocije god. 1908. privučen magnetskom privlačnošću mitleuropskog i franc-jozefinskog Beča, ostaje u tom gradu kao asistent na sveučilišnom Institutu za patološku anatomiju, a radio je također na patološko-anatomskom institutu bečke vojne bolnice, objavljujući znanstvene radove u časopisima međunarodne reputacije, afirmiravši se kao znanstveni radnik.

Za vrijeme I. svjetskog rata bio je mobiliziran u austrougarsku vojsku kao pukovnijski liječnik i načelnik vojne bolnice u Risnu, a potom u Beogradu kao glavni prosektor austrougarske vojske u okupiranoj Srbiji. U ožujku 1917. izabran je za docenta patološke anatomije bečkog sveučilišta, za koju je funkciju predložen još 1914. godine. Neposredno nakon završetka rata, izravnavajući neke svoje stare račune, Miloslavića je na stranicama splitskoga lista "Novo doba" napao liječnik Jakša Miličić optužujući ga kao protujugoslavena i srbofoba, nazivajući ga "dostojnim potomkom austrijskog truleža", a njegovu docenturu posprdno proglašavajući "ratnom docenturom", prišivajući mu epitet kao "intrigant" i "politički zločinac".

Kad je u Zagrebu potkraj I. svjetskog rata otvoren Medicinski fakultet, za nastavnika sudske medicine pomišljalo se na Miloslavića kao na domaćeg stručnjaka s docentskom titulom, no baš Miličićevi denuncijantski članci pokolebali su mišljenje profesorskoga zbora i Miloslavić nije bio izabran.

Budući da mu je kao Slavenu bio otežan daljnji opstanak u Beču, Miloslavić je 1920. prihvatio poziv da kao redoviti profesor preuzme katedru patologije, bakteriologije i sudske medicine na Marquette sveučilištu u Milwaukee, u saveznoj državi Winsconsin (SAD). Uz to je bio vrhovni sudski liječnik države Wisconsin. Bavio se napose kriminološkim istraživanjima, štoviše on je u SAD inaugurirao kriminalnu patologiju,

te je, popularno zvan "Doc Milo", kao sudskomedicinski vještak razjasnio mnoge zamršene kriminalističke slučajeve. Bio je primjerice jedan od stručnjaka, koji su 1929. u Chicagu istraživali zločin, što ga je na Valentinovo počinila al Caponeova gangsterska banda, pobivši, prerušena u policajce, 16 članova suparničke bande. Bio je redovitim i počasnim članom mnogih američkih i europskih stručnih društava i znanstvenih akademija. Bio je aktivan i među hrvatskim iseljeništvom, radeći na osnivanju i razvijanju organizacija "Hrvatskog Radiše", a bio je i zamjenik predsjednika "Hrvatske Bratske Zajednice", te je uvijek s ponosom isticao svoje hrvatsko podrijetlo.

Ni 15 godina nakon osnutka, zagrebački Medicinski fakultet nije uspio naći redovitoga profesora sudske medicine. Kad je 1932. sudska medicina postala obvezatnim kolegijem, dne 24. lipnja 1932. za prvoga redovitoga profesora bio je izabran Eduard Miloslavić, koji je 3. studenoga 1933. održao svoje nastupno predavanje o novoj medicinskoj grani - kriminalnoj patologiji. Uređenje Instituta za sudsku medicinu i kriminalistiku na Šalati teklo je dosta sporo, jer ga je Miloslavić htio urediti prema svim principima suvremene znanosti, a po uzoru na najmodernije takve institute u Europi i Americi. Institut je otvoren 7. lipnja 1935, a imao je kriminalistički laboratorij s balistoskopom (jedinim takvim uređajem u ovom dijelu Europe), histološki i kemijsko-toksikološki laboratorij, bogat arhiv s fotodokumentacijom, knjižnicu i muzej.

Kao uvjereni katolik Miloslavić je bio 1937. na Bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu izabran za honorarnog profesora pastoralne medicine, održavši 26. listopada te godine svoje nastupno predavanje u kojemu je usporedio svećenika - liječnika duša s medikusom - liječnikom tijela, naglasio je da vjera i znanost kroče istim putem, jer su obje istina. Upozorio je da je svećenik u vršenju svoje službe, pri bolesničkoj postelji oboljeloga i umirućega te u ispovjedaonici, izvrgnut brojnim opasnostima za zdravlje i život, te mora poznavati osnove zaraznih bolesti kao i psihopatoloških stanja. Pastoralna medicina potrebna je svećenicima da se mogu orijentirati o delikatnim pitanjima spolnoga života, a napose o pitanjima medicinske etike i deontologije: o prirodnom izbjegavanju začeća, pobačaju, tanatologiji, eutanaziji, spaljivanju leševa. Napose se žestoko oborio na pobačaj, koji nije samo opasnost za ženu-jedinku, već i za čitavu naciju koju siromaši u demografskom pogledu. Oštro je napao liječnike-abortere, tražeći da se oni otkriju, javno žigošu i osude kao zločinci. Njegov stav protiv kremacije napali su listovi za propagandu kremacije, zagrebački "Oganj" i beogradski "Plamen", tvrdeći da je Miloslavić "zbacio sa sebe naučničku togu i obukao popovsku mantiju", a kao dokaz Miloslavićeva klerikalizma navode da je bio voda hrvatske katoličke omladine na Euharistijskom kongresu u Budimpešti god. 1938.

Napose se Miloslavić afirmirao u stručnim krugovima svojim radom o dotad neopisanim znacima prividne smrti te je bio jedan od osnivača Međunarodne akademije za sudsku medicinu. Bio je također redoviti član Družbe "Braća Hrvatskoga Zmaja" podpredsjednik Zbora liječnika Hrvatske, podpredsjednik Glavnog sanitetskog savjeta, god. 1940. bio je izabran za redovitog člana prestižnog društva "The Medico-Legal Society" u Londonu, god. 1941. za redovitog člana Carske Njemačke Leopoldinske Karolinske Akademije prirodnih znanosti, a 1945. promoviran je na čast doktora "honoris causa" bečkoga Sveučilišta.

God. 1941. Miloslavić je šest mjeseci obnašao dužnost dekana zagrebačkoga Medicinskog fakulteta. Preuzimajući tu dužnost Miloslavić je među ostalim izjavio:

"Učitelj na bilo kojoj našoj prosvjetnoj ustanovi može biti samo onaj, koji duboko poznaje dušu našeg naroda, koji je srastao s grudom svoje zemlje Hrvatske, koji je patio i trpio sa svojima i branio prava svoje djedovine. Samo takav, a nikada tuđinac ne može odgajati našu hrvatsku mladež, jer on ne osjeća s našim narodom. Strana mu se krv prije ili poslije očituje, te postaje izdajicom i neprijateljem naroda. Ovi biološki zakoni prirode su nam se uvijek osvećivali, jer nismo znali njih shvatiti i tome posvetiti punu pažnju. Nama nametnuti strani elementi kroz 20 godina radili su samo za vlastite interese i za vlastitu korist. Takvi elementi skoro 20 godina sjede na stolicama Medicinskog fakulteta pozvani i zaštićeni od neprijateljskih režima. Oni kroz čitavo to vrijeme nisu namjerice htjeli dati mogućnosti naučnoga rada našem inače sposobnom naučnom podmlatku kako ne bi mogao nitko da ih naslijedi na njihovim klinikama, zavodima i katedrama. Zagrebačko sveučilište je hrvatsko državno sveučilište, a radit će s hrvatskim profesorima za hrvatski narod!".

Doista se Miloslavić tijekom svog šestomjesečnoga mandata u funkciji dekana založio da se na Medicinski fakultet dovedu hrvatski elementi umjesto masonskih i projugoslavenskih. Također se založio da se osnuje medicinski fakultet i u Sarajevu, do realizacije koje ideje je došlo 1944. godine.

Tako ugledan ne samo europski već i svjetski sudski medicinar bio je 1943. pozvan u Katynsku šumu. Naime, tijekom zime 1942/43. u toj šumi, 17 km od Smolenska, uz rijeku Dnjepar, nađeno je sedam velikih jama (najveća je bila 44 m duga, 8 m široka i nekoliko metara duboka) s leševima oko 12 000 poljskih časnika. To je područje od sredine 1941. bilo zaposjednuto od Nijemaca, no inače je pripadalo Sovjetskom savezu, pa su Sovjeti optuživali Nijemce za taj masovan zločin, a Nijemci Sovjete. Na poziv njemačkog glavara zdravstva obrazovano je 12-eročlano Međunarodno povjerenstvo, sastavljeno od uglednih anatoma, patoloških anatoma i sudskih medicinara iz Belgije, Bugarske, Danske, Finske, Italije, Nizozemske, protektorata Češke i Moravske, Rumunjske, Švicarske, Slovačke, Mađarske te iz Hrvatske, koju je predstavljao prof. Miloslavić. Povjerenstvo je u Katynskoj šumi djelovalo od 28. do 30. travnja 1943. pregledavajući teren, leševe i njihove stvari. U svim se slučajevima beziznimno radilo o hicu u zatiljak; po tragovima baruta i prijelomima na lubanji, bilo je očevidno da je vatreno oružje bilo prislonjeno na samu lubanju ili pak ispaljeno iz neposredne blizine. Strijelni je kanal prolazio kroz mozak, tako da su se izlazne rane nalazile na čelu. Radilo se o hicima iz automatskog samokresa, a kalibar oružja bio je 7,63 mm. Kod nekih su leševa primjećeni ubodi četverobridnim bajunetama (kakve su koristili Rusi). Mnogi pogubljeni imali su ruke na leđima vezane konopom. Svi su leševi bili licem okrenuti prema dolje, a ležali su jedan na drugome i tijesno priljubljeni jedan uz drugoga u 7 do 10 slojeva u jami - doslovce slijepljeni u klupko, pa je proračun pokazao da je u tim grobištima moglo biti najmanje 12 000 ljudi. Prema odorama i dokumentima radilo se o poljskim časnicima i manjem broju dočasnika - od potporučnika do brigadnih generala. Nedostajalo je zlatno prstenje i satovi. Većina leševa nije bila raspadnuta već mumificirana, jer su umoreni po hladom vremenu (a to je dokazivala i zimska odjeća te nenazočnost kukaca-zareznika), i bačeni u suho pješčano tlo. Jame su se nalazile na šumskim čistinama, potpuno izravnane, a na njima su zasađene mlade omorike, i to - prema nalazu šumarskog stručnjaka - petogodišnje omorike, kod kojih je treći prsten bio zakržljao, što je govorilo da su mladice bile presađene u svojoj trećoj godini. Na

lubanjama su nađene promjene (inkrustacije) koje se ne nalaze u leševa mlađim od tri godine. Prema nađenim novinama, pismima i dnevnicima, te iskazima svjedoka, smaknuća su uslijedila u ožujku i travnju 1940. Naime, nakon što je u zoru 1. rujna 1939. njemačka vojska nahrupila u Poljsku, poljska se armija, videći da se ne može oduprijeti mnogo jačoj sili, povlačila prema istoku i potražila utočište kod svoje "slavenske braće". Vojnici su pušteni kućama, dok su časnici od rujna 1939. do ožujka/travnja 1940. bili internirani u logorima u Kocielsku i Starobielsku, a zatim im je priopćeno da se vraćaju kući. Vlakom su, u teretnim vagonima bili otpremljeni u mjesto Gniezdowo, a odatle kamionima u Katynsku šumu, gdje su - protiv svih zakona ratnog prava, jer nisu bili ni neprijatelji, a niti ratni zarobljenici - mučki i sustavno smaknuti u rano proljeće 1940, kad je to područje dakle pripadalo Rusima. Tako je nedvojbeno i jednoglasno zaključilo Međunarodno istražno povjerenstvo.

Nekako u isto vrijeme u Ukrajini, u Vinnici na rijeci Bugu nađene su masovne grobnice s tisuću i više ukrajinskih radnika i seljaka, te je zbog pomicanja fronte opet nastalo međusobno optuživanje Nijemaca i Sovjeta. I ovdje je od 13. do 15. srpnja 1943. djelovalo drugo istražno povjerenstvo, u kojemu je iz Hrvatske sudjelovao prof. dr. Ljudevit Jurak, voditelj prosekture u zagrebačkoj Bolnici milosrdnih sestara. To je povjerenstvo jednoglasno zaključilo da se zločin dogodio 1938, kad je to područje bilo pod sovjetskom vlašću. Eto, jama je na žalost uvijek bilo: od Katynske šume do Vinnice, od Kočevskoga Roga do Jazovke, od Srebrenice do Ovčare.

Kad je Crvena Armija potkraj 1943. ponovno zauzela Smolensk, Sovjeti su sastavili svoje povjerenstvo, koje je iznijelo fantazmagorične tvrdnje da su Nijemci preparirali leševe Poljaka, kako bi se stekao dojam da su ubijeni 1940, da su u džepove leševa podmetali lažne dokumente. Sovjeti su također pod prijetnjom smrti prisilili bugarskog profesora Markova da povuče svoj potpis s katinskog dokumenta i opovrgne nalaze Međunarodnoga povjerenstva. U svibnju 1945. po nalogu NKVD-a uhićen je u

Zagrebu prof. Jurak i zaprijetilo mu se smrću ako ne povuče svoj potpis s viničkog dokumenta. No taj je častan čovjek radije izabrao smrt nego da zaniječe znanstvenu istinu, te je 9. lipnja 1945. osuđen na smrt strijeljanjem.

Prof. Miloslavić je pak krajem 1944. otišao iz Hrvatske te se preko Austrije i Švicarske predbacio u rodne mu Sjedinjene Američke Države. Ondje se nastanio u St. Louisu, savezna država Missouri, gdje je u struci nastavio djelovati sve do smrti 11. studenoga 1952.

Prof. Jurak proglašen je u lipnju 1945. ratnim zločincem, a za vrijeme komunističkog režima u Hrvatskoj nije bilo uputno spominjati ni Miloslavićevo ime. Nije naravno ušao niti u jedan leksikon ili enciklopediju, o njegovu doprinosu medicinskoj znanosti mladi naraštaji ne znaju ništa, pa i vrlo opsežna spomenica zagrebačkoga Medicinskog fakulteta iz 1984. prešućuje Miloslavićevo djelovanje na čelu tog Fakulteta. Zbog toga je vrijeme da se taj ugledan znanstvenik izvuče iz zaborava, u koji je namjerno gurnut ne samo kao istiniti svjedok boljševičkog velezločina (što ga je sovjetski vođa Mihail Gorbačov javno priznao tek godine 1989), već i kao gorljiv Hrvat i osvjedočen katolik.

Ivo BALENTOVIĆ

Rastanak

Na mostu želje, u želji bez mosta,
na rijeci bez čuna, u čunu bez rijeke
ispratih opet jednog dragog gosta
u krajeve ode neznane, daleke...

Tko je to? Drug, ili neka draga sjena?
Ili moja tlapnja, dobra sestra moje ruke?
Usta žedna, oči, duša opijena,
odmahaj tihi, na molu jedne luke?

Opet otpisujem pregršt ludih snova.
Iza smrti druga ni ja nisam cio.
Zaludu kuću kućim, još uvijek je bez krova.
Tko će se jednom sjetiti da sam bio?

Besprekidno isto: sastanci i rastanci,
na tromedama, na proplancima, u sjenama.
Muzika jave podjednaka: udarci, lanci,
i malo smijeha, a mnogo tuge u zjenama.

Josip ĆOSIĆ

Haiku

* * *

Žuta lepeza
u majčinoj ruci -
velik cvijet.

* * *

Lijes spuštaju
u veliku grobnicu.
Ptice pjevaju.

* * *

Crni kišobrani.
Dugin luk iznad glave
već je razapet.

* * *

Čovjek u sivom
na svojoj desnoj ruci
nosi vrijeme.

Josip CORELJ

Neobična kolona hrvatskoga križnoga puta 1945.

Mnogo se pisalo o raznim putovima Hrvatskoga Križnoga puta svršetkom drugog svjetskog rata. Mnogi su se slijevali u zloglasni Bleiburg. Bleiburške žrtve komunizma prepoznaju u opisima svoja mjesta i supatnike apokalipse.

Samo se ništa ne čuje za jednu kolonu na neobičnoj ruti, koja nije prošla ni u blizini Bleiburga. Zar su baš svi izginuli osim najmladega sudionika?

U potrazi za preživjelima opisujem tu kolonu, koja je neobična:

- po izdvojenoj ruti kojom nije prošla ni jedna druga organizirana skupina hrvatske vojske;
- po mjestima glavnih masovnih grobnica u Crngrobu kod Kranja i St. Vidu kod Ljubljane, koje se ne pojavljuju ni u jednom objavljenom opisu Križnoga puta;
- po činjenici da je samo o ovoj oružničkoj koloni sačuvan dnevnik što ga je putem pisao 17-godišnji dočasnik oružničke glazbe.

U predvečerje 7. 5. 1945. spremio se je oružnički zdrug u zagrebačkoj ulici Sv. Roka s novim odorama, oružjem, jednakim nerabljenim kamionima, zalihama hrane - nadasve šećera u kockicama. Njima su se pridružili neki ministri i generali pod zapovjedništvom generala Pečnikara.

Ova vrlo uredna kolona je krenula preko Hrvatskog zagorja. Ceste su pružale prizor Sudnjega dana. Mnoštvo raznih vozila od tenkova do seljačke taljige i pješaka. Nepregledna gomila ljudi u raznolikim vojnim odorama i civilnoj odjeći; starci, žene, djeca, stoka, hrpe stvari. Svi ustrašeni, smrknuti u paničnoj žurbi po cesti i poljima.

Promet se je odvijao vrlo otežano uz zastoje zbog opće gužve, kvarova na vozilima, propinjanja podivljalih konja i baražne vatre neprijatelja. Tako je ova oružnička kolona prošla kroz Krapinu tek slijedećeg jutra.

Ni kroz Sloveniju nije bilo bolje; u blizini raskrižja za Ptuj napali su ih jugo-partizani. Hrvatski borci su žestoko uzvratili automatskim oružjem. Netko je koloni krčio put...

Pri samom ulasku u Maribor napali su Rusi višecijevnim "kaćušama", ali se borba odvijala podalje od ceste. Odlučeno je da kolona projuri između užarenih kuća Maribora pa tko živ - tko mrtav. Prodor kroz grad prošao je vrlo brzo, jer su ulice opustjele od civilnih bjegunaca koji su se sklonili u jarke i neoštećene kuće.

Kroz Austriju je već ruta skrenula u neobičan smjer prema Grazu, vjerojatno da se izbjegne gužva izbjeglica iz svih istočnoeuropskih zemalja. Prolazilo se selima u kojima su oružanike pozdravljali davni iseljenici Hrvati i Slovenci. Kao suprotnost toj kratkoj srdačnosti malo kasnije u predvečerje kolonu je dočekala nova svjetleća paljba "kaćuša" - Sovjeti su gađali minska polja istočno od ceste da bi zatvorili smjer zbjega prema sjeveru.

Nešto južnije od Graza, kod raskrižja za Klagenfurt, iscrpljeni oružnici su sišli sa kamiona i polegli pored ceste, da odspavaju nekoliko sati.

Pred jutro stigla je vijest da su Sovjeti već u Grazu, pa je oružnička kolona skrenula na jugozapad prema Klagenfurtu. Široke poljane uz Dravu pružale su najstrašnije

prizore masovnoga uništenja: sva polja i obronci brežuljaka bili su zatrpani uništenom ratnom opremom i raskomadanim tijelima vojnika, civila i životinja. Ponegdje je još neki poluživi jadnik trzao umirući tijelom. Vonj raspadanja ljudskih i životinjskih tjelesa, baruta, paljevine. Ovo nije bilo ratište nego razbojište.

- Sovjeti su iz zraka bombardirali i mitraljirali vojske i civile u povlačenju kako ne bi dospjeli pod okrilje zapadnih saveznika.

Na razmjerno malomu području ubijeno je oko pola milijuna ljudi.

Glavnom cestom za Klagenfurt valjala se nepregledna gomila vozila i ljudi, te je dolazilo do tako dugih zastoja da je bilo očito kako se tuda neće daleko stići.

U dnevniku mladog dočasnika koji je krenuo s ocem piše da se oružnicima priključio sam Poglavnik NDH s nekim ugledницima u civilu(?!) To je zaista nevjerovatno. Možda se radilo o nekome sličnom Poglavniku. Uglavnom ta osoba i pratnja su se ubacili u kabine kamiona i neko vrijeme putovali s oružnicima, a zatim su ih na nekoj livadi pokupili neki automobili (VW) i udaljili se šumskim puteljkom.

Prilikom novog većega zastoja odlučeno je da se ponovno skrene prema sjeveru i prijeđe Mura. Dnevnik u školskoj teci bilježi mjesta Judenburg, Murau, Stadl, Remigesten. Zakon mase zadržao je većinu izbjeglica u gomili prema zapadu, tako da je cesta prema Muri i uz nju bila u većoj mjeri prolazna. Opet su Sovjeti bili za petama. Oružnici su se pitali koliko je već kraća njihova kolona.

Napokon su viđeni prvi britanski tenkovi; prva nada da je kraj suludoj utrci sa smrću, ali nitko nije zaustavljao pristigle putnike. Sada se je vozilo mnogo mirnije, stalo uz Muru; zastajalo se da se pije voda iz malih pritoka. Hrane više nije bilo osim kockica šećera u sanducima.

- Čast i hvala onome tko se dosjeti uvrstiti šećer u zalihe.

Sa zapada približavale su se Alpe sa sniježnim vrhovima i tu kod gradića Tamswega i sela Müteldorfa, gdje rječica Lessah utječe u Muru, Britanci su skrenuli umornu oružničku kolonu na prostranu livadu. Bilo je to 12. 5. 1945. Raspodijelili su se po šatorima i nakon brze večere iz britanskih limenki pozaspali su čvrsto - prvi put bez podmukle pratnje urlika granata i buke prometa. Ujutro ih je probudio jodlanjem neki pastir s obližnjeg brda izazvavši prvi smiješak na izmučenim licima.

Vjerojatno je ovaj oružnički zdrug došao zapadnije od svih ostalih organiziranih skupina hrvatskih vojnika u povlačenju. Hrana je ostala čudna i slijedećih dana: ujutro crna kava sa suhim keksima, u podne i na večer prokuhana gotova hrana (meso s povrćem i neobičnim začinima). Ponekad čaj s keksima, koji nisu bili ni slani ni slatki.

Nije bilo skoro nikakvih kontakata s hladnim Britancima; nema znatiželjnih pitanja, srdačnosti, ljudskih odnosa. Samo su general Pečnikar i ministri nekuda odvoženi na razgovore o daljnjoj sudbini. Donosili su umirujuće vijesti da će ih prebaciti u Italiju. Bilo bi logično da se oružnici bar malo raduju, jer su izbjegli smrt, ali to je značilo neizvjesnost o sudbini obitelji i vremenu kada će, se ako ikad, spojiti sa svojim najdražima. Stoga su ljudi ostali apatični, potišteni.

Oružnici su 20. 5. 1945. ukrcani na britanske kamione s britanskim vozačima i oružanom pratnjom. Pravac je zaista bio - Italija kroz mjesta zapisana u dnevniku: Nesendorf, Unterberg, St. Martin, St. Michael, alpski prijevoj Katscheberghöhe, te dolinom kroz Rennweg... Gmünd, na Dravu kod Kremsbrückea, pa Trebesinga, Liesenburg, odmor u Spittalu, zatim kroz mjesta do Villacha, gdje su dobili hranu.

Tu je posljednje skretanje na jug u Italiju preko Arnoldsteina za Tarvisio, Udine... Umjesto toga skrenuli su na šumske putove kroz Zauchen, Vernberg, Velden... Oružnike već muče sumnje kuda ih vode. I zaista, od St. Jakoba pojavljuju se zastrašujuće table "Živela Jugoslavija!", "Živel Tito!", "Živijo Staljin!"

Konačno kolona stiže u mjesto sa simboličnim nazivom: Maria Elend (= Marija jada, nevolje) i tu je zapovjedeno iskrcavanje. Na upite Britanci su odgovarali da ne smiju u Italiju s nama, ali imaju izvješća da su zemlje Latinske Amerike prihvatile primiti hrvatske izbjeglice.

U to više nitko nije vjerovao. Ljudi su očajavali, psovali. Izdaja! Britanci su nas obmanuli!

Sva vrata vagona su zabrtvljena, prozori zatvoreni da se ne vidi kuda vlak kreće. Tragični vlak je taljigao kroz noć, a ujutro vrata su otvorile prijeteće spodobe partizana s crvenom petokrakom i uperenim oružjem... Možda se to mjesto nazivalo Otoče Brezje (najmlađi oružnik je na vrijeme istrgnuo iz bilježnice stranice dnevnika i sakrio, pa su daljnja mjesta dopisana po sjećanju kod kuće.) Na zemljopisnoj karti nema takva mjesta. Uglavnom tu je bilo tromeđe između Italije, Austrije i Jugoslavije.

Tada počinje najgrublje zlostavljanje, pucanje u gomilu, prebijanje kundacima, odvajanje časnika od ostalih (generala i ministara više nije bilo). Iako je pisac dnevnika samo dočasnik, ostao je uz oca. Nitko nije pitao tko su, koji je to rod vojske, jesu li uopće ratovali. Vlak pun prevarenih očajnika krenuo je u veliku tamnicu Srboslaviju...

Oružnici, tada već ratni ili bolje reći poratni zarobljenici 21. 5. 1945. iskrcani su pred Kranjem i predani drugoj banditskoj jedinici koja je još gore postupala prema Hrvatima. Pljačkali su sve što su opazili, srećom bez pregleda džepova, gdje se još nalazilo nekoliko kockica šećera. Gonili su ih kao stoku udarcima i pogrdama, tjerali ih da trče natrag pa naprijed, a tko je zaostao ili posrnuo odmah je izrešetan mecima, dakako i onaj tko je pokušao pomoći iznemoglima i ranjenima.

Na nekoj uzvisini zapadno od Kranja prema Škofji Loki strpani su u koncentracioni logor u kojemu je već bilo nekoliko tisuća vojnika i civila raznih narodnosti, staraca, žena, djece. I ovo mjesto ima simbolični naziv: Crngrob. - Bio je to zaista grob, pravi logor smrti.

Noću su krvnici obilazili i izdvajali nasumce (!) za strijeljanje ili klanje ne pitajući tko je tko, ni ime, ni zanimanje, ni odakle su. Bili su za njih bezlična hrpa koju treba desetkovati prije daljnjega pokreta. Zatim su se čuli rafali likvidacije.

Ponovno pokret iscrpljene, izranjene i izgladnjele mase; ostataka od strašna pokolja. Nevjerovatnim sadizmom su uglavnom nevine jadnike prisiljavali da trče bez svrhe, da se postrojavaju, drže strogoga vojničkoga reda s ciljem iscrpljivanja i ubijanja zaostalih i posrnulih, tobože "u pokušaju bijega". Ponovno udaranje bez povoda, pucanje po "neurednom stroju". Nekim usputnim stražarima ni ovaj razlog nije bio potreban, sjedeći na uzvisini zabavljao se izbacujući rafale iz strojnice, naslijepo po zarobljenicima.

U takvomu užasu bez presedana preživjeli su stigli pred Ljubljanu kraj tadašnjega sela (danas industrijski dio Ljubljane) St. Vid, gdje su ih ugurali u neusporedivo veći logor na golemoj poljani. Tu je već bila zbita nepregledna masa od možda stotinjak tisuća ljudi raznih narodnosti, zanimanja, dobi i spola. Padala je kiša, no patnici su jedva

zapažali tako sitne nevolje kao vlagu, studen, blato, glad; sjedili su, stajali, ili čučali zureći u prazno. Nigdje barake ili WC. Vonjalo je po znoju, plijesni, urinu, izmetu, smeću, leševima... Pridošli zarobljenici su pitali za hranu i jedva dobili odgovor od nevoljnika da se svaki četvrti dan dijeli sušeni kupus uronjen u kipuću vodu. Vode za piće nema, pa treba zadržati jušni dio za kasniju žed. Nazovi-hrana se čeka 6 do 8 sati.

Taj je logor bio pravi horor; ne samo po teroru i strijeljanjima, pucnjevima nasumce u masu, nego i po prizorima umirućih od gladi, rana, bolesti itd. Bilo je jasno da se tu čeka smrt od bilo kakva uzroka, sve do koljačkoga noža.

Uz sadistički smijeh birali su žrtve za "premještaj u blaži logor". Uskoro poslije odvođenja čuli su se plotuni po čemu se je moglo zaključiti da su izabranici stigli u "blaži logor" gdje nema ovih muka zemaljskih...

(Kasnije su državljane Srboslavije i ostali svijet komunisti hranili promidžbom da je "svakome pravedno suđeno, te su kažnjeni samo izravni krvci..." Svijet je povjerovao jer mu je tako bilo komotnije za san bez zle savjesti.)

Mnogo je tu bilo nevinih osoba, medu njima i kapelnik oružničke glazbe, kompozitor i njegov malodobni sin, koji nikad nisu uzeli oružje u ruke, i sve one žene s djecom.

Jednoga dana je objavljeno da se majke s djecom puštaju na slobodu. Spomenuti glazbenik je za posljednje kockice šećera iz zalihe oružničke kolone dao u zamjenu sinovljeve odore za nečije civilno odijelo i zamolio neku ženu da dječaka izvede kao svoga sina. Videći tu vreću kostiju i kože pristala je. Bilo je teško otići bez oprosta od posijedjela oca, živa kostura, no trebalo je skrivati vezu i ukrcati se na teretni vlak koji je tu nejačad dovezao do Zidanog Mosta. Dalje pješke.

U dnevniku nema imena naselja kroz koje su prolazili; dječak je potpuno otupio hodajući sasvim makinalno iza nekoga ispred sebe, ne obraćajući pažnju na bolove, udarce, umor, psovke i nije dizao pogled na okolinu. Možda mu je ta otupjelost osjetila i misli (uz onih par kockica šećera) spasila život. Kasnije je u dnevnik dopisao da je bio u logoru pokraj Samobora, ali se ne sjeća pojedinosti; naprosto više nije primao vanjske utiske - putujući mrtvac, koji se uzbudio samo na pojavu jela i odlazak vlakom u logor usred Zagrebačke Dubrave.

Konačno je dobio otpusnicu i krenuo po željezničkoj pruzi prema Sesvetama. Putem je pobrao krišku kruha iz trave, odlomio ga, a iz odlomaka vukle su se zelene niti plijesni. Svejedno je pojeo. Glad do kosti ne bira.

Uhvatio je nekakav vlak za Bjelovar i vratio se kući; srećom pred početak nove školske godine, pa nitko nije opazio njegovo odsustvo.

Majka je odmah zvala svoga šogora da kao partizanski "kulturnjak" pode spasiti brata iz logora u St. Vidu. On ju je umirivao: "Nemaš razloga brizi. Tko će dirati glazbenika? Svima će se ispitati ratna krivica i pravedno suditi. Pustit će ga sigurno. Pa on je meni pomagao u ilegalnomu radu usred Zagreba!"

Ipak je krenuo i u St. Vidu dobio iznenađujući odgovor: "U St. Vidu nema, niti je na cijelom tom području bilo ikakvih logora!" - Lagali su i vlastite oficire!

Kapelnik, dirigent, kompozitor, igrom slučaja u oružničkom zdrugu, igrom sudbine u izbjegličkoj oružničkoj koloni nikada se nije vratio ...

Gdje je ta cijela kolona koju nitko ne spominje?

Srbi su nam priredili još jedan Križni put i to nije iznenađujuće kada se zna (sjeća se i najmladi sudionik oružničke kolone) da su partizani, koji su preuzimali, sprovodili i ubijali Hrvate govorili skoro isključivo čistim srpskim jezikom istočnjačkoga naglaska, dakle srpske jedinice su se same nametnule za izvršitelje pogroma.

Može se govoriti o oprostu, ali treba pamtiti kao poslovicu ili epitaf na Trgu žrtava komunizma:

- Sve zlo oduvijek je Hrvatima dolazilo s istoka...

JOŠ IMAMO ODREĐENI BROJ PRIMJERAKA:

1. DANICA 98 - knjiga na 224. stranice, zanimljivoga, zabavnoga i poučnoga sadržaja, s dva priloga na obojenu papiru.

2. DŽEPNI KALENDAR 98 - sa slikama grbova hrvatskih gradova.

3. ZIDNI KALENDAR - s reprodukcijom umjetničke slike.

Naručite na vrijeme kod izdavača:

HKD SV. JERONIMA
(sv. Ćirila i Metoda)

10 000 ZAGREB
Trg kralja Tomislava 21
tel. 01/431-950

Nikica TALAN

Kratka povijest Romanskoga seminara (Odsjeka za romanistiku) Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

I. dio

Kao mediteranska zemlja, Hrvatska je oduvijek održavala prisne veze s romanskim svijetom, kulturom i civilizacijom. Nije stoga nimalo neobično što se ubrzo nakon osnutka modernog zagrebačkog sveučilišta (1874) na njegovu Mudroslovnom fakultetu počinju izučavati romanski jezici, najprije u obliku tečaja, odnosno lektorata, a kasnije (kad su za to stvoreni kadrovski uvjeti) i u obliku (najčešće četverogodišnjeg) studija. Zanimljiv je pritom njihov kronološki redoslijed. Talijanski se jezik pojavljuje, naime, čak osam godina nakon francuskog, dok bismo (s obzirom na stupanj razvijenosti hrvatsko-talijanskih kulturno-povijesnih veza) očekivali da taj redoslijed bude upravo obrnut. Kada je riječ o talijanskom, valja odmah napomenuti da je Katedra za talijanski jezik i književnost (osnovana 1934) samo šest godina djelovala u okviru Romanskog seminara, da bi 1940. bio osnovan posebni Talijanski seminar na čelu s dotadašnjim pročelnikom Talijanske katedre Mirkom Deanovićem. Reorganizacijom Filozofskog fakulteta poslije drugog svjetskog rata dotadašnji Romanski seminar postaje Odsjek za romanistiku u čiji sastav ponovno ulazi i Katedra za talijanski jezik i književnost. Trećeg prosinca 1964. katedre za talijanski jezik i književnost nanovo su se izdvojile iz Odsjeka za romanistiku i postale samostalan Odsjek za talijanski jezik i književnost. Poštujući dakle činjenicu da današnji Odsjek za romanistiku potječe od nekadašnjeg romanskog, a Odsjek za talijanski jezik i književnost od nekadašnjeg talijanskog seminara, kao i činjenicu da oba odsjeka (seminara) samo manjim dijelom imaju zajedničku povijest, u daljnjem ćemo se tekstu ograničiti na povijest onih jezika koji su se uvijek izučavali isključivo u okviru Romanskog seminara, odnosno Odsjeka za romanistiku. To su: francuski, španjolski, portugalski i (od ove godine) rumunjski.

Praktična nastava francuskog jezika na Filozofskom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta započela je u ljetnom semestru šk. godine 1882/83. pod vodstvom lektora Ivana Švaljuge koji će taj posao obavljati do kraja šk. god. 1885/86. kada će se zahvaliti na službi. Prve godine Švaljugin je tečaj pohađalo 18 redovitih i 8 izvanrednih studenata različitih semestara, odnosno godišta.[1] Studentima je bio ponuđen samo jedan kolegij - "Gramatika franceskog jezika uz praktične vježbe", s 3 sata nastave tjedno. Već sljedeće (1883/84) godine Švaljuga svojim slušaocima nudi samo jezične ("Franceska gramatika", "Nastavak franceske gramatike uz praktične vježbe", "Sintaksa franceskog jezika"), nego i književne ("Boileau: *L'art poétique*", "Glavni prozatori XIX. vieka s izvadci iz njihovih djela"), kao i mješovite jezično-književne kolegije ("Sintaksa glagola uz čitanje *Diplomata*, komedije u dva čina od Scriba"). Uvođenjem književnih kolegija satnica "Gramatike..." smanjuje se s 3 na 2 sata, a ima i slušača koji je slušaju svega 1 sat tjedno. Općenito se može reći da većina kolegija ima dvostruki fond sati - jedan za one koji se žele uputiti u osnove francuskog jezika i književnosti i drugi za one naprednije.

Nakon što je Ivan Švaljuga iz nepoznatih razloga podnio ostavku, od zimskog semestra 1886. do zimskog semestra 1889. na Zagrebačkom sveučilištu nije bilo nastave francuskog jezika. U ljetnom semestru šk. godine 1889/90. francuski tečaj počinje voditi dr. Julije Adamović ("Praktična gramatika franceskoga jezika", 3 sata tjedno). Već sljedeće (1890/91) godine Adamović, po uzoru na svoga prethodnika Švaljugu, uz jezične kolegije (praktični tečajevi francuskog jezika za početnike i napredne, "Francuski nepravilni glagoli", "Frazeologija francuskog jezika", "Particularité de la syntaxe française", "Phonétique du français parlé avec des exercices pratiques", "Lecture de passages choisis de journeaux français, accompagnée d'exercices pratiques de français moderne") uvodi i književne. Za tridesetsedmogodišnje lektorske službe (1889-1926) Adamović je održao trideset raznih književnih kolegija iz starije i (za ono vrijeme) novije francuske književnosti.[2] Osim rijetkih iznimaka, nikada nije ponavljao isti književni kolegij, tako da su njegovi studenti gotovo svake godine imali priliku slušati nešto novo (na čemu bi mu mogli pozavidjeti i mnogi današnji sveučilišni nastavnici!). Uz strogo jezične i književne Adamović je, slično Švaljugi, predavao i kombinirane jezično-književne kolegije ("Čitanje i tumačenje Sarceyeva 'Siège de Paris', a uz to praktične vježbe u francuskom jeziku", primjerice) koji su prije svega bili namijenjeni "ambicioznijim" slušačima.

Ljetnoga semestra šk. god. 1913/14. u nastavku francuskog jezika uključuje se i dr. Petar Skok, pošto je 2. svibnja 1913. habilitirao za privatnog docenta romanske historijske gramatike. Prvi kolegiji koje je predavao bili su "Osnove i postanje vulgarnolatinskog jezika" te "Romanske tudice u hrvatskom jeziku". Od šk. god. 1915/16. počinje predavati historijsku gramatiku francuskog, a godinu dana kasnije i historijsku gramatiku talijanskog jezika. Uz spomenute, u ovom "pretpovijesnom" razdoblju hrvatske romanistike, Skok je držao i sljedeće kolegije: "Tumačenje i uvježbavanje galicizama", "Nekoji problemi romanske filologije", "Tumačenje francuskih sinonima uz praktične vježbe", "Romantizam u Francuskoj i čitanje Lamartina", "Prijegled francuske literature po prvoj polovini 19. stoljeća", "Elementi francuske fonetike", "Praktične vježbe u starofrancuskom na osnovu *Le Chanson de Roland*", "Seminarske radnje iz novije francuske književnosti", "Prijegled francuske klasične književnosti", "Glasovi i oblici talijanskog književnog jezika", "Villon: *Oeuvres*" i "Dante: *Vita nuova*". Već na temelju toga popisa Skokovih kolegija moglo bi se zaključiti kako su se početkom dvadesetih godina ovog stoljeća doista stekli uvjeti da se na Filozofskom fakultetu osnuje poseban romanski seminar. Osnivanju seminara prethodilo je osnivanje katedre. Katedra (odnosno, tadašnjim rječnikom, Stolica) za romansku filologiju osnovana je u srpnju 1919, premda je profesorski zbor tadašnjeg Mudroslovnog fakulteta još 1914. (dakle samo godinu dana po dolasku dr. P. Skoka) predlagao da se "kreira stolica za romanistiku". Sam Seminar za romansku filologiju, s proseminarima za francuski i talijanski jezik, osnovan je naredbom vlade (br. 47.142) od 13. siječnja 1920.[3] Time zapravo završava dvadesetosmogodišnje razdoblje "pretpovijesti" hrvatske romanistike - razdoblje u kojem je samo pet osoba (Ivan Švaljuga, Julije Adamović, Petar Skok i dva talijanska lektora: Alojzije Manzoni i Bare Poparić) putem brojnih jezičnih i književnih kolegija uspjelo stvoriti čvrstu podlogu za stvaranje posebnog romanskog seminara. Najzaslužniji za to bio je, dakako, upravo

Petar Skok koji će svojim nastavnim i, napose, znanstvenim radom opravdano zaslužiti naslov "oca hrvatske romanistike".

Petar Skok[4] rodio se godine 1881. u Jurkovu selu (Žumberak). Od 1892. do 1900. pohađa Kraljevsku veliku realnu gimnaziju u Rakovcu. Nakon što je (16. lipnja 1900) položio ispit zrelosti, na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Beču upisuje studij germanistike i romanistike. Profesorski ispit iz tih struka položio je pred Carskim i kraljevskim ispitnim povjerenstvom za srednjoškolske profesore dne 9. lipnja 1905, nakon što je godinu dana ranije na istom, Bečkom sveučilištu doktorirao iz romanistike. Potom je kraće vrijeme službovao kao srednjoškolski profesor u Banja Luci i bibliotekar Zemaljskog kraljevskog muzeja u Bosni i Hercegovini, da bi od 1919. pa sve do umirovljenja djelovao na zagrebačkom Filozofskom fakultetu kao profesor romanske filologije. Bio je stalni suradnik mnogih znanstvenih (ponajviše lingvističkih) publikacija, kao što su, primjerice, "Zeitschrift für romanische Philologie", "Zeitschrift für slavische Philologie", "Archivum romanicum", "Romania", "Revue des études slaves" itd. Objavljivati je počeo još kao srednjoškolac, pišući zapažene književne kritike o onodobnim hrvatskim književnicima. No snažan interes za filologiju probudit će se u Skoku tek nakon sudbonosna susreta s "velikim učiteljem svih romanskih neogramatičara" - Wilhelmom Meyer-Lübkeom koji će mu, pročitavši njegovu disertaciju posvećenu južnofrancuskim toponimima, proreći "veliku budućnost" na području romanske filologije. Godine što su uslijedile pokazale su da je Skokov "bečki učitelj" doista bio u pravu. Naime, već krajem dvadesetih godina Skok je član brojnih inozemnih i domaćih (znanstvenih) akademija i raznih visokih ispitnih povjerenstava.[5] Mnogobrojni Skokovi radovi (oko 500 bibliografskih jedinica) s područja balkanologije (posebno onog njezina dijela koji se odnosi na romanske elemente, kao što su, primjerice, vulgarni latinski, dalmatski jezik, romanizmi u hrvatskim narječjima i raznim balkanskim jezicima itd.), romanske lingvistike (Osnove romanske lingvistike u 3. sv. i Pregled francuske gramatike u 2 sv.), hrvatske lingvistike (za života neobjavljen Etimologijski rječnik hrvatskog jezika), odnosno pomorskog nazivlja (Naša pomorska i ribarska terminologije), toponomastike (Slavenstvo i romanstvo na našim otocima) i lingvističkih veza na južnoslavenskom području (Dolazak Slavena na Mediteran u svjetlosti historije i lingvistike) učinit će ga poznatim i slavnim u europskim i svjetskim lingvističkim krugovima. Taj veliki hrvatski romanist, germanist, albanolog, balkanolog i, nadasve, kroatist (jer strane je idiome proučavao ponajviše zbog toga da bi njihovim posredstvom rasvijetlio nepoznanice svog materinjeg jezika!) ostat će, međutim, zapamćen i kao vrstan pedagog i profesor. Profesor koji, prema svjedočanstvu njegova učenika i nastavljača Vojmira Vinje,[6] nije nikada predavao ex cathedra, već je uvijek šetao među klupama kako bi mogao nesmetano komunicirati sa studentima. Iako je u cijelosti ostao vjeran neogramatičkom "znanstvenom uvjerenju" stečenom u strogoj bečkoj lingvističkoj školi, to uvjerenje nije nikada silom nametao svojim učenicima, uvažavajući uvijek njihova vlastita mišljenja, čak i onda kada su bila posve oprečna njegovim osobnim stavovima. Baš svi Skokovi satovi, bez iznimke (kako to ističe i V. Vinja[7]) bili su istinska vježbališta za sučeljavanje raznih studentskih mišljenja.

A prilika za takvo sučeljavanje, kako glede lingvističkih, tako i glede književnopovijesnih i metodičkih problema, bilo je uistinu mnogo, jer počevši od 1920.

- godine osnutka Romanskog (ili, kako su ga popularno zvali, Skokova) seminara, pa sve do konačnoga umirovljenja (1951), odnosno smrti (1956. godine), prof. Skok je držao predavanja iz stotinjak različitih kolegija (ne računajući pritom seminarsku nastavu!) Pokušamo li sve te kolegije grupirati u nekoliko relativno kompaktnih skupina (iako je ponekad vrlo teško, pa i nemoguće odrediti strogu granicu među njima), doći ćemo do vrlo zanimljivih spoznaja o upravo začudujućoj širini Skokovih lingvističkih i književnopovijesnih interesa na području gotovo cjelokupnog romanskog jezičnog korpusa. Tako je, primjerice, sve dok talijanski proseminar (odnosno kasnije seminar) nije kadrovski ojačao, držao predavanja iz talijanskog jezika (5 kolegija) i književnosti (10 kolegija). S područja francuskog jezika i književnosti (koje je sve vrijeme Skokove profesure bilo središnje područje njegova pedagoškog i znanstvenog interesa) održao je četrdesetak raznih kolegija (petnaestak jezičnih i oko 25 književnih).[9] Desetak kolegija održao je s područja fonetike, bilo francuske bilo romanske (pri čemu je neke od njih više puta ponavljao). S područja metodike nastave jezika održao je dva kolegija: "Metodi u obuci živih jezika, imenito francuskoga" (prvi put izveden šk. god. 1925/26 u obliku predavanja) i "Vježbe u metodi nastave francuskog jezika" (prvi put izveden šk. god. 1932/33. u obliku seminara). Od desetak raznih općeromanskih (ponajviše jezičnih) kolegija koje je držao najčešće je izvodio kolegij "Osnovi historijske morfologije romanskih jezika". Zanimljivo je da se tijekom cijele svoje dugogodišnje profesorske službe povremeno vraćao kolegijima koji su obrađivali bilo stari romanski jezik na području današnjih hrvatskih krajeva, bilo utjecaj romanskog jezičnog korpusa na hrvatski jezik i njegove dijalekte. Listajući Skokovu satnicu, naići ćemo na čak desetak raznih kolegija koji su se bavili tom problematikom. Osim što je svojim predavanjem pokrivao francusku (a do sredine tridesetih godina i talijansku) studijsku grupu, Skok je povremeno držao predavanja i iz drugih romanskih jezika: rumunjskog, španjolskog, portugalskog, retoromanskog i provansalskog, pri čemu su ti jezici, odnosno pripadajuće im književnosti, nerijetko bili tumačeni u kontekstu cjelokupnog romanskog jezičnoga, odnosno književnog korpusa, što se ponekad može iščitati i iz samih naslova pojedinih kolegija ("Provansalski u vezi s ostalim romanskim jezicima i provansalska književnost", primjerice). Može se dakle reći da je "Skokov seminar" doista bio *romanski* u pravom smislu riječi.

Što se tiče kadrovske "opremljenosti" Romanskog seminara u vrijeme kada je na njegovom čelu bio dr. Petar Skok, valja naglasiti da unatoč malom broju nastavnika (do sredine tridesetih godina tri, a kasnije uglavnom četiri, ne računajući, dakako, članove Talijanske katedre u razdobljima kada je ona bila u sastavu Romanistike) studenti nisu bili nimalo oštećeni glede ponude kolegija, kako s područja lingvistike, tako i s područja književnosti i civilizacije (u to je vrijeme, naime svaki nastavnik držao znatno više kolegija nego što ih drži danas). Glavninu predavanja i seminara pokrivao je sam prof. Skok, dok su jezične vježbe, ali i znatan dio predavanja i seminara, držali ugovorni francuski lektori (dakle, izvorni govornici). Prvi takav lektor bio je ravnatelj Francuskog instituta u Zagrebu Raymond Warnier, koji stupa na dužnost u ljetnom semestru šk. god. 1921/22, djelujući kao lektor sve do premještanja na novu dužnost u rujnu 1935. U početku Warnier drži isključivo kolegije iz starije i novije francuske književnosti te francuske civilizacije, da bi nakon odlaska lektora dr. Julija Adamovića (koji je do 1926.

držao jezične i fonetske vježbe za takozvani niži i viši francuski tečaj) nastavu jezika (s posebnim naglaskom na konverzaciji) postupno preuzeo ugovorni lektor Warnier, predajući, uz to, i dalje dva književna kolegija godišnje. Kako je, međutim, s Adamovićevim odlaskom Francuski proseminar spao na samo dva nastavnika, od šk. god. 1932/33. angažiran je još jedan nastavnik, ovaj put sa statusom takozvanog pomoćnog lektora. Riječ je o gospodi Henriette Coutant koja je dvije godine ranije (1930) "stavljena na dispoziciju" lektoru Warnieru u svojstvu repetitora Proseminara za romansku filologiju. Sve do odlaska s Fakulteta (1948) gda Coutant i kao "pomoćni lektor" (do 1945) i kao "lektor" (nakon te godine) drži jezične vježbe, odnosno "tumačenje starijih i modernih francuskih tekstova" za prvu i drugu godinu studija (4 sata tjedno). Nije na nama da sudimo, no listajući sačuvane dijelove osobnika ove plemenite dame, doista je teško oteti se dojmu da je jedini razlog zastoju u njezinu napredovanju bila pripadnost ženskom spolu (ne ponovilo se!). Nakon odlaska R. Warniera, na njegovo mjesto (1. listopada 1938) dolazi Jean Dayre, koji će u svojstvu ravnatelja Francuskog instituta, odnosno ugovornog lektora (kasnije redovnog ugovornog profesora) djelovati do 1946. Uz jezične i prijevodne vježbe (prijevodi s hrvatskog na francuski) za viša godišta. Dayre je, poput svog prethodnika Warniera, redovito držao i kolegije iz francuske književnosti (u rasponu od šesnaestog do dvadesetog stoljeća). Uz R. Warniera, H. Coutant i J. Dayrea, u vrijeme Skokova pročelništva djelovao je i Paul Clavé, ugovorni lektor zacijelo s najdužim stažem u Zagrebu (24 godine!). Od 1936. do 1942. Clavé djeluje kao repetitor Seminara za romansku filologiju,[10] od zimskog semestra 1942/43. kao pomoćni (honorarni) nastavnik francuskog jezika, a od 1950. pa do 1960. (kada, na vlastiti zahtjev, biva razriješen dužnosti) kao lektor. Dok je bio pomoćni nastavnik, Clavé je (poput svojih hrvatskih kolega koji djeluju u vrijeme Skokove sveučilišne profesure: Konstantina Draganića i Antuna Bonifačića) predavao francuski jezik kao opći predmet za studente svih fakulteta Zagrabačkog sveučilišta ("Tečaj francuskog jezika za početnike", "Tečaj francuskog jezika za naprednije" i "Conversation dirigée"). Uz to je, za studente romanistike, držao jezične i fonetske vježbe, kao i kolegije iz povijesti francuske književnosti. Posljednje desetljeće svog rada na zagrebačkom Filozofskom fakultetu uglavnom je držao nastavu iz jezičnih i prijevodnih vježbi.

U doba kad je pročelnikom Romanskog seminara bio prof. Skok francuskim se (ponajviše književnim), ali i općeromanskim temama (koje su zahvaćale u francuski jezično-književni korpus) povremeno bavio i Mirko Deanović koji, u rasponu od 1935. do 1950, za sve *romaniste* drži sljedeće kolegije: "Poredbena gramatika romanskih jezika", *"Le Roman de Tristan,* analiza starofrancuskog teksta u vezi s njegovim talijanskim verzijama" te "Bibliografija romanskih književnosti kod Hrvata i Srba" (Zajedno s tada još asistentom Frangešom i lektorom Jernejem).

Nakon što je za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske (4. siječnja 1943) Petar Skok "stavljen u mirovinu", na njegovo mjesto dolazi Slavko Ježić.

Slavko Ježić rodio se 1895. u Dubravi (kraj Čazme), a umro je 1969 u Zagrebu. Gimnaziju je završio u Bjelovaru (1912), a studij romanistike i slavistike u Beču, gdje je 1916. i doktorirao. Nakon toga dvadesetak godina radi kao srednjoškolski profesor u Zagrebu i Osijeku, da bi 1937. postao nadzornikom za srednjoškolsku nastavu.

Godinu dana kasnije imenovan je intendantom Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske postaje nadstojnikom Odsjeka za književnost i umjetnost Ministarstva narodne prosvjete. Početkom 1943. imenovan je redovnim profesorom Visoke pedagoške škole, a 15. studenoga iste godine i redovnim profesorom na "Katedri za francuski jezik i književnost sa starim francuskim", a za predmet "Francuska književnost". Dolaskom komunista na vlast Ježić je protjeran s Filozofskog fakulteta u Zagrebu, pa je prisiljen prihvatiti profesuru na Višoj pedagoškoj školi u Splitu, gdje ostaje svega godinu dana, da bi se od 1947. ponovno trajno nastanio u Zagrebu, djelujući kao profesionalni književnik, prevoditelj i publicist. Bio je član londonskog Royal Society of Arts, kao i član francuskog PEN kluba. Ježićev književni, znanstveni i prevoditeljski opus broji nekoliko stotina bibliografskih jedinica. Prevodio je s francuskog, engleskog, njemačkog, češkog i poljskog, no najveći dio njegovog, kako prijevodnog, tako i znanstvenog opusa pokriva područje romanistike, odnosno, točnije, francuskog jezika i književnosti. Tako je, primjerice, imajući u vidu potrebe studenata obradio i uredio Francusku gramatiku Julija Adamovića,[11] a kao vrstan pedagog-romanist svoje bi prijevode s francuskog namijenjene školskoj omladini uvijek popratio prikladnim komentarima kako bi učenicima i studentima omogućio što lakši pristup u svijet francuske književnosti. Njegova Francuska književnost do kraja klasičnog doba (842-1715) *ili* Osam stoljeća francuske lirike (historijski pregled i pokušaj sinteze), *kao i mnogobrojni prijevodi u širokom vremenskom rasponu, od srednjovjekovnog romana (Alkasin i Nikoleta) i stare francuske lirike (antologija Iz stare francuske lirike), do suvremenih francuskih autora (R. Rollanda, primjerice) ostat će trajno svjedočanstvo o ovom našem "zatajenom romanistu".*

U Romanskom seminaru Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu Ježić se najprije zapošljava (tijekom zimskog semestra šk. god. 1943/44) kao pomoćni nastavnik, držeći dva kolegija: "Pregled francuske književnosti XVII. stoljeća" (predavanje) i "Čitanje odabranih tekstova iz klasika" (seminar). Uz "Seminarske vježbe", koje će držati i kao redovni profesor, Ježić će sve do prisilnog napuštanja Fakulteta (u obliku predavanja) držati još dva kolegija iz francuske književnosti osamnaestog stoljeća.

Temeljem odluke AVNOJ-a od 3. veljače 1945. (br. 132), dekret o Skokovu umirovljenju[12] prestaje važiti, pa se 7. srpnja iste godine prof. Skok ponovno vraća "na položaj na kojem je bio na dan 10. travnja 1941", tj. na mjesto redovnog profesora i pročelnika Seminara za romansku filologiju. Na mjestu pročelnika ostat će sve do konačnog umirovljenja "silom zakona", 16. veljače 1950, odnosno do rješenja o prestanku radnog odnosa koje mu je uručeno godinu dana kasnije.[13] Na položaju pročelnika Skoka će 1951. naslijediti Mirko Deanović, a Deanovića Petar Guberina koji pročelnikom postaje 1954.[14]

Uz Krstu Spalatina, Petar Guberina[15] jedini je asistent koji se spominje u Romanskom seminaru u razdoblju do prvog umirovljenja prof. Skoka (1943). Od 1. veljače 1936, kada se zaposlio na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, pa do 30. listopada 1943, kada se zahvalio na službi, radio je kao asistent volonter, asistent dnevničar, asistent činovnički pripravni, asistent i, na kraju, kao izvanredni profesor.

Petar Guberina rodio se 1913. u Šibeniku, gdje je završio klasičnu gimnaziju. Romanistiku je diplomirao 1935. u Zagrebu. Četiri godine kasnije doktorirao je na pariškoj Sorboni.[16] Godine 1953. otvorio je eksperimentalnu sekciju na Odjelu za

filologiju JAZU, a god. 1954. Institut za fonetiku Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Redovni je član HAZU. Znanstvena djelatnost akademika Guberine uglavnom obuhvaća područja teorijske i primijenjene fiziološke akustike, te fonetike primijenjene na učenje stranih jezika, kao i na mane sluha i govora. Guberina je i autor čuvenog verbotonalnog sustava za rehabilitaciju gluhonijemih osoba koji će ga učiniti slavnim u svjetskim znanstvenim krugovima (napose u Francuskoj, Italiji, Danskoj i Nizozemskoj). Zajedno s francuskim stručnjacima iz St. Clouda stvorio je audio-vizuelnu globalno-stukturalnu metodu učenja stranih jezika koja se primjenjuje ne samo u nas, nego i u drugim europskim zemljama. Pozivan je u mnoge zemlje, na gotovo svim kontinentima, kako bi osposobio stručnjake za primjenu svojih znanstvenih otkrića, a mnogi strani stručnjaci već godinama dolaze u Zagreb kako bi se upoznali s njegovim teorijama i primijenili ih u vlastitoj sredini. Na zahtjev Unesca Guberina je izradio projekt alfabetizacije sluha i govora (namijenjen, prije svega, afričkom kontinentu). Imenovan je stručnjakom Unesca za učenje stranih jezika, rehabilitaciju sluha i govora te razvoj govora pedagoški zapuštene djece. O znanstvenoj djelatosti P. Guberine postoji iznimno bogata literatura (preko 1000 radova) na hrvatskom, engleskom, francuskom, njemačkom, ruskom, talijanskom, španjolskom, portugalskom, holandskom i japanskom jeziku. Za svoj znanstveni rad Guberina je odlikovan desecima domaćih i stranih nagrada i priznanja. Član je najuglednijih međunarodnih znanstvenih ustanova.

U Romanski seminar Filozofskog fakulteta Guberina se ponovno vratio tek u zimskom semestru šk. god. 1951/52[17] u zvanju izvanrednog profesora. Tu, prvu školsku godinu nakon povratka u "Skokov seminar" (kojemu je tada na čelu prof. dr. Mirko Deanović) Guberina je započeo sljedećim kolegijima: "Historijska gramatika romanskih jezika s osobitim obzirom na francuski jezik" (kolegij koji je naslijedio od upravo umirovljenoga prof. Skoka), "Izbor iz starofrancuskih tekstova", "Seminarske vježbe (a/ čitanje radnja i referati; b/ stilističko tumačenje literarnih tekstova XIX. i XX. stoljeća)", te "Stilistika s osobitom primjenom na romanske jezike". Sličan "profil" kolegija Guberina će zadržati do sredine pedesetih godina, od kada drži gotovo isključivo kolegije s područja fonetike i, u nešto manjoj mjeri, stilistike. Zadnja školska godina tijekom koje je predavao u Osijeku za romanistiku bila je 1964/65, nakon čega predaje isključivo u Institutu (odnosno kasnije Odsjeku) za fonetiku što ga je desetljeće ranije osnovao na istom Fakultetu i u kojem će raditi sve do umirovljenja 1983. godine.

U vrijeme dok je Petar Guberina bio pročelnik Odsjeka za romansku filologiju (1951-1958), prema redu predavanja za šk. god. 1955/56, u okviru Odsjeka radi već 14 djelatnika (od čega, doduše, polovica otpada na honorarne vanjske suradnike). Evo njihova popisa prema spomenutom redu predavanja:

Predstojnik: *Guberina* dr. Petar, izvanred. prof. (Francuski jezik i književnost). Nastavnici: Polanšćak dr. Antun, doc. (Francuski jezik i književnost), Fakult. suradnici: Vinja dr. Vojmir, asist, Pachl Helena, asist., Gospodnetić Jugoslav, asist., Tomić dr. Josip, lektor (Francuski jezik), Clavé dr. Paul, lektor (Francuski jezik). Hon. nastavnici: Skok dr. Petar, akademik i red. prof. (Balkanologija), Mandić Helena (Fonetika), Berus dr. Niko, prof. VPŠ (Morfologija i sintaksa), Brujić Marinka, direktor sred. škole (Francuski jezik), Drinković Katica, srednj. prof. (Francuski jezik), Batušić dr. Ivana, lektor (Francuski jezik), Alcalá de Torrijos Fernando, lektor (Španjolski jezik). Mešićek Majda, bibliotekar.

Riječ je o više nego dvostrukom povećanju nastavnog osoblja u odnosu na stanje kakvo je, primjerice, vladalo samo pet godina ranije (tj. šk. god. 1951/52) kada, prema redu predavanja Filozofskog fakulteta, proizlazi da su u okviru Romanskoga seminara (nakon umirovljenja prof. Skoka) djelovala samo četiri nastavnika: izvanredni profesor dr. Petar Guberina, asistent Vojmir Vinja, ugovorni lektor dr. Paul Clavé i lektor dr. Josip Tomić.

Uz Majdu Mešićek (koja je u siječnju 1952. primljena u Romanski seminar kao bibliotekar, a pedesetih i šezdesetih godina obavljala je i posao honorarnog nastavnika francuskog jezika kao općeg predmeta za studente svih studijskih grupa, postavši s četrdeset godina staža "živa legenda" Odsjeka), iste se godine, u zvanju docenta, na Odsjeku zaposlio i Antun Polanšćak - popularni "Tonček", koji će kroz 22 godine rada na Filozofskom fakultetu odgojiti ne samo niz vrsnih stručnjaka, nego i (prema izjavi jednoga od njegovih nekadašnjih studenata) "doživotnih zaljubljenika u francusku književnost".

Antun Polanšćak[18] rodio se 1910. u Začretju (Hrvatsko zagorje), a umro 1978. u Zagrebu. Nakon što je 1935. na zagrebačkom Filozofskom fakultetu diplomirao romanistiku i filozofiju, kratko vrijeme radi u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Visokom, da bi 1939. posao lektor za hrvatski jezik u pariškoj Visokoj školi za žive jezike. U Parizu ostaje (uz kratak tromjesečni prekid kad radi kao srednjoškolski profesor u Vinkovcima) sve do 1952, kada prelazi u Zagreb, u "Skokov seminar", gdje se zapošljava u zvanju docenta. Za svoj je rad dobio mnogobrojne nagrade i priznanja u "obje domovine" - Hrvatskoj i Francuskoj. Profesor Polanšćak bio je ne samo vrstan tumač i promicatelj francuskih književnika u Hrvatskoj - napose Balzaca, Zole i Prousta (na kojem je 1941. i doktorirao, nametnuvši se kao jedan od najizvornijih interpreta Proustove "genetičke estetike"), nego i vatreni zagovornik hrvatskih književnika u Francuskoj (posebno Krleže, Marinkovića, Krkleca, Desnice i Kaštelana koje je i sam prevodio na francuski). Upravo po toj ulozi poklisara hrvatske kulture u Francuskoj i francuske kulture u Hrvatskoj Antun Polanšćak je osigurao trajno mjesto u povijesti hrvatskoj-francuskih kulturno-povijesnih veza.

Izgradnji tih veza prof. Polanšćak je neizravno pridonosio i samom nastavom, držeći redovito četiri (ponekad i pet) kolegija: seminar i tri predavanja, od kojih je jedno "pokrivalo" neku veliku književnu epohu" ("La littérature de la renaissance", "Balzac et son temps", "Le XXe siècle en France" i sl.), dok su se druga dva odnosila na nekog izabranoga autora ili tekst.

Uz profesora Polanšćaka francusku književnost pedesetih godina predaje i lektor Josip Tomić, koji u Odsjeku za romanistiku (odnosno, tada još Romanskom seminaru) počinje raditi šk. god. 1959/60, držeći u prosjeku (uz francuske jezične i prijevodne vježbe) i jedan književni kolegij. Dolaskom A. Polanšćaka Tomić će neko vrijeme držati samo lektorske vježbe, da bi kasnije (šezdesetih i ranih sedamdesetih, poglavito nakon što je unaprijeđen u zvanje višeg predavača) povremeno opet držao i kolegije iz književnosti.

Šk. god. 1958/59. pročelnikom Odsjeka za romanske jezike i književnosti postaje dr. Vojmir Vinja, jedan od najvećih i najutjecajnijih hrvatskih romanista u razdoblju nakon Petra Skoka.

Vojmir Vinja[9] *rođen je 12. studenog 1921. u Dubrovniku. Seleći s obitelji iz jednog dalmatinskog grada u drugi (Korčula, Split, Šibenik), Vinja je već u ranom djetinjstvu imao priliku upoznati se s jezičnim raznolikostima južnohrvatskog, (ex)romanskog prostora, što će, čini se, uvelike utjecati na njegovo kasnije romanističko, odnosno lingvističko oblikovanje. Godine 1940. upisuje studij romanistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, koji, međutim, zbog ratnih okolnosti mora privremeno prekinuti. Studij ponovno nastavlja 1945. Nakon što je 1947. diplomirao, još iste godine imenovan je asistentom u "Skokovu seminaru", u kojemu (uz dva kraća izbivanja zbog boravka u inozemstvu) ostaje sve do umirovljenja 1986. Doktorirao je (na temu "Romanski elementi u govorima i toponomastici otoka Korčule") 1952, a habilitirao se 1954. (s temom posvećenom grčkom ihtiološkom nazivlju i njegovu utjecaju na hrvatski jezik). Godine 1955. izabran je za privatnog docenta, godinu dana kasnije za docenta. Izvanredni profesor postaje 1961, a redovni 1966. godine. Najveći dio svojih znanstvenih istraživanja prof. Vinja je posvetio hrvatsko-romanskim jezičnim vezama na jadranskom području, kao i nazivlju jadranske faune. Njegova knjiga Jadranska fauna. Etimologija i struktura naziva (vol. I-II, JAZU-Logos, Zagreb-Split, 1986) kapitalno je djelo za sve koji se bave tim područjem istraživanja. Ostavljajući po strani brojne Vinjine redove posvećene francuskom jeziku i književnosti, spomenimo tek da bi bez njegova velikog* Španjolsko-hrvatskog rječnika *(prvo izd. Zagreb, 1971, u suradnji s R. Musanićem) i Gramatike španjolskog jezika (prvo izd. Zagreb, 1963) bio krajnje otežan rad španjolske katedre za čije je osnivanje najzaslužniji upravo on sam. Jednako važna je i njegova plodna suradnja s inozemnim lingvističkim krugovima (napose u izradi Mediteranskog lingvističkog atlasa i Novog nautičkog rječnika Augusta Jala), kao i česta gostovanja na stranim sveučilištima putem kojih će uspostavljati kontakte s mnogobrojnim stručnjacima, od kojih će ne mali broj, zahvaljujući njemu, gostovati i na Zagrebačkom sveučilištu.*

Od dolaska na Fakultet (1947), pa do zimskog semestra šk. god. 1950/51. Vinja drži isključivo tečaj francuskog jezika za studente koji upisuju francuski kao pomoćni predmet (po tada upravo uvedenom nastavnom planu i programu), a od ljetnog semestra te godine, uz spomenuti tečaj, drži još dva kolegija: "Moderna francuska gramatika" i "Pregled španjolske gramtike". Od šk. god. 1952/53. (nakon konačnog umirovljenja prof. Skoka) Vinja postupno počinje preuzimati neke od kolegija koje je ranije držao prof. Skok. Poslije smrti prof. Skoka (koji je honorarno predavao sve do kraja života), Vinja preuzima nastavu iz romanske i dijela francuske lingvistike (povijest francuskog jezika, odnosno starofrancuski). Kroz četiri desetljeća rada na Filozofskom fakultetu Vinja će kao Skokov nasljednik, najprije u svojstvu pročelnika (s najdužim pročelničkim mandatom: od 1958. do 1973!), a potom u svojstvu neosporno najvećeg znanstvenog i pedagoškog autoriteta na Odsjeku, pridonijeti da se Romanistika kadrovski unaprijedi; i to ne samo u okviru već postojećeg studija francuskog jezika, nego i šire, što će se ostvariti otvaranjem najprije studijem španjolskog (1968), a potom i portugalskog jezika (1982).

Tako je već na samom početku Vinjina pročelničkog mandata (u razdoblju od 1958. do 1960) u Odsjek primljeno pet lektora, tj. lektorica koje će u narednim desetljećima obrazovati nove naraštaje profesora francuskog jezika i književnosti,

odnosno "diplomiranih romanista". To su: Ivana Batušić (koja će 1973. prijeći na radno mjesto višeg predavača metodike francuskog jezika), Mira Žunec, Marija Semenov, Mia Rupec-Čubelić i Branka Fabečić (od svih njih aktivna je jedino još ova posljednja). Većina njih već je i ranije radila na Odsjeku u svojstvu honorarnog nastavnika. Da bismo dobili cjelovitu predodžbu o lektorskom kadru francuskog jezika u Odsjeku za romanistiku za vrijeme dok je njegov pročelnik bio prof. Vinja, ranije spomenutim lektorima valja nadodati i Josette Rakić te Melitu Wolf, koje su u Odsjek primljene nešto ranije, dok je pročelnik bio prof. Guberina.

Od ostalog nastavnog osoblja u francuskom dijelu Odsjeka u radni su odnos tijekom pročelništva Vojmira Vinje primljene sljedeće osobe: Predrag Matvejević (u radnom odnosu od 1959. do 1993; predavao francusku književnost), Gabrijela Vidan (današnji šef Katedre za francusku knjževnost), August Kovačec (o kojem će još biti riječi), Jere Tarle (docent pri Katedri za francusku književnost), Ingrid Šafranek (izv. prof. pri Katedri za francusku književnost), Željko Klaić (današnji šef Katedre za francuski jezik) i Nataša Desnica-Žerjavić (viši lektor).

Osim navedenih nastavnika, koji su radni odnos zasnovali za pročelničkog mandata prof. Vinje, u Odsjeku je za vrijeme Vinjina pročelništva djelovalo i troje nastavnika koji su se zaposlili početkom, odnosno sredinom pedesetih godina: Jugoslav Gospodnetić (koji u razdoblju od 1952. do 1960, kada odlazi s Odsjeka, drži kolegije iz francuske fonetike), Helena Mandić-Pachl (u Odsjeku radi od šk. god. 1953/54. do 1981/82, predajući kolegije s područja francuske fonetike i književnosti) i Marinka Grujić (koja, najprije kao honorarni nastavnik, a potom i kao viši predavač, sve do odlaska u mirovinu 1973, predaje metodiku nastave francuskog jezika).

Uz njih na ovomu mjestu valja spomenuti i troje djelatnika Instituta, odnosno Odsjeka za fonetiku koji su kraće ili duže vrijeme predavali na Odsjeku za romanistiku: Klaru Montani (francuske jezične vježbe), Branka Vuletića (francuska književnost) i Agnezu Šimunović (francuska fonetika).

Ugovornih francuskih lektora koji su djelovali u vrijeme dok je na čelu Odsjeka za romanistiku bio prof. Vinja bilo je (prema rekonstrukciji načinjenoj na temelju osobnika i reda predavanja što se čuvaju u Rektoratu i arhivu Filozofskog fakulteta) bilo je ukupno deset: Yves Rey-Herme (1955-1959), M11e Penchenier (1958), Michel Aubin (1959-1962), Alexandre Suzanne (1961-1966) Irene Vincenot (1963-1966), Danièlle Andrè (1966-1969), Jacques Caramella (1966-1970), Jacques Caccamo (1969-1971), Daniel Simonin (1970-1983) i Pierre Calderon (1972-1981).

(Nastavit će se)

Vinko FUGOŠIĆ

Sjećanje na jedan pohod Dubrovniku (I)

(Susreti, doživljaji, sjećanja)

Tkogod pozna Dubrovnik, pamti njegova gradska vrata. Zapadna, vrata od Pila i istočna, vrata od Ploča. Postoji i ulaz u grad s morske strane, iz gradske luke. Ali s kopna se ulazilo samo na vrata od Pila i na vrata od Ploča. Ta su vrata tu od početka, otkad su podignute gradske zidine, do danas skoro netaknute.

Još se danas sjećam svoga prvog dolaska u Dubrovnik. U Gružu sam sišao s parobroda, pa se ukrcao na dubrovački tramvaj koji me doveo na Pile. Bilo je predvečer, prije zalaska sunca. Desno, na prostranoj terasi Brsalja, ljudi sjede u skupinama za stolovima pod bujnim krošnjama stabala uživajući u glazbi, kojom ravna Mo Wrutycki. Ja krećem s ostalim putnicima u grad, koji se i ne vidi, jer je zatvoren zidinama i kulama. Prešao sam drveni most i našao se u velikim gradskim vratima. Teške drvene, željezom okovane vratnice su rastvorene, a iza njih u posebnom udubljenju zidina je naprava za podizanje mosta. Još treba proći prostor "među vratima", da se pred tobom rastvori grad u svom sjaju! To je doživljaj koji se pamti. I kasnije dok sam živio u Dubrovniku, ili sam se nakon izbivanja vraćao, prolaz kroz gradska vrata bio je svaki put za me doživljaj.

Tako vrata od Pila, a na istočnoj su strani druga gradska vrata, od Ploča, drukčija nego vrata od Pila, ali i ona lijepa sa svojim posebnostima. Sjećam se da smo voljeli šetnju prema Sv. Jakovu, a činio nam ju je lijepom i prolaz kroz vrata od Ploča.

Rekoh da su ta dvoja vrata od početka, nastala po prvotnom planu izgradnje Dubrovnika i njegovih zidina. Danas postoje još jedna vrata kroz dubrovačke zidine, ali ona su iz novijega doba. Kad su gradske zidine izgubile svoje značenje, više se nisu podizale nove a stare su se rušile, da "ne smetaju širenju grada"! U tom valu rušenja gradskih zidina i većina dalmatinskih gradova ostala je, ili potpuno ili djelomično, bez svojih zidina i utvrda. Dubrovnik je izbjegao tom valu rušenja. Poznato je kako su dubrovačke straže s oružjem na zidinama, sa zatvorenim gradskim vratima, dočekale i Napoleonove čete. Straže nisu ni tom zgodom pucale. Sidoše pred jačom silom sa zidina, rastvoriše gradska vrata. Od tada su vrata od Pila rastvorena, kako sam ih i ja našao kad prvi put prijedoh drveni most i stupih u grad. A gradske kule i zidine, sačuvane i njegovane, pričaju povijest Grada. Dubrovčani ih nisu htjeli rušiti; radije ih čuvaju i obnavljaju - da pričaju o prošlosti, da bi se što čvršće povezala s budućnošću. Tek u praktične svrhe, obzirno probiše još jedna, "mala vrata". Tako ih i nazvaše, Mala vrata, ili Buža. Otvoriše ih na sjevernoj plohi zidina prema brdu Srdu. Tako su stanovnici grada iznad ulice Prijeko, pod samim zidinama, dobili mnogo lakšu vezu s gradskim područjem izvan zidina.

Živio sam nekoliko godina u Dubrovniku u gradskim zidinama, a nigda nisam prošao kroz Mala vrata. Jednostavno, nije mi trebalo. Ipak su i meni jednom dobro došla. Kad je ono g. 1979. od potresa stradao dubrovački kraj, velike štete doživio je samostan u Rijeci dubrovačkoj. A kad je do nekoliko godina ipak učvršćen i obnovljen, bila je to prigoda da podem vidjeti "zacijeljene rane". U Dubrovnik sam putovao autobusom i

namjerno se iskrcao prije Grada, u Rijeci, da najprije vidim obnovljeni samostan. A taj susret je toliko bio neugodan i bolan, da je bolno o njemu i govoriti. Možda se ovdje može samo općenito reći da nam je današnja tehnika omogućila te učinimo stvari kojima se kasnije sami čudimo. Ali učinjeno ostaje, i mi idemo dalje...

Poslije ručka nastavio sam put prema Gradu. Našao se jedan znanac koji me uzeo svojim autom do Grada, a on će nastaviti put prema jugu. Vozili smo obilaznicom iza zidina, spustili se do Malih vrata i tu me moj vozač iskrcao. Konačno ću i ja jednom ući u Dubrovnik na Mala vrata. To mi je činilo i neko zadovoljstvo. Ali čim sam prešao vrata, začudio sam se. Da nisam znao gdje se nalazim, bio bih se izgubio. Odmah do zidina kuće, više seoske nego gradske, položene bez reda; prostori među njima nepravilni, više klanci nego ulice. Ne znaš kojim klancem krenuti ni kamo će te dovesti. Srećom znam smjer kojega se moram držati da dodem na "poznati prostor". Pa i oni klanci prelaze polako u "ulice", grbave i nepravilne, a posebno strme s mnogo stuba različitih visina, prilagodene strmini tla... Ali ja se uputio odvažno prema jugu. Prijeko ne može biti daleko. Zanimljivo, nigdje žive duše. Zavladala teška podnevna ljetna tišina, kućna vrata većinom rastvorena, valjda za bilo kakvo zračenje stana. Negdje se na kućnom pragu protegla mačka koju ne uznemiruje ni rijetki prolaznik. Na katu su prozori, svi sa zatvorenim persijanama u tamnozelenoj boji, da brane kućne prostorije od žestokih sunčevih zraka... a ja se mučno spuštam kroz još uvijek nepoznati kraj očekujući susret s Prijekom, koje ipak ne može biti daleko. Međutim, obuzima me i neka sumnja, jer - niotkud ništa ne čujem, a skoro u središtu grada! Stanem i slušam. Ipak: odnekud dopire nekakav čovječji glas. Ne znam pravo: ni s koje strane, ni s koje udaljenosti.

Idem dalje. Nisam pogrješio, ne znam gdje sam. Još nekoliko koraka, pa i nekoliko stuba (već posve pristojnih) - konačno sam stupio na Prijeko. Ono koje odavno znam, kao svoju kuću! Sa zadovoljstvom sam stao. Okrenuo se na istok, pa na zapad. Ipak i ovdje malo neobično. I Prijeko - prazno. Samo su stolovi, s južne strane, u sjeni visokih kuća, od jednog do drugog kraja duge i široke ulice, svi pripremljeni za goste, ali nitko nije sjeo. U daljini, na zapadnoj strani ulice skupina ljudi šarenih odijela, svi se zajedno kreću, lagano i u tišini, prema meni. Malo ispred skupine jedan čovjek - čuje se - nešto govori, lagano i potiho. Kad smo se domalo mimoišli, razumio sam da govori engleski. I malo kasnije susreo sam opet jednu takvu skupinu. Moram priznati da me ta pojava iznenadila. Dok se "sve živo" povuklo u debelu hladovinu da bi izdržalo najkritičnije sate ljetne vrućine, oni što dođoše izdaleka da vide "grad o komu se govori", ne štede se ni u ovakvoj vrućini. Ali i drugo: tiho i obzirno, da ne bi drugima remetili odmor. S tim sam mislima, kroz Medovićevu ulicu, izbio na Stradun, prazan i pust, pod žarkim poldanim suncem. Požurio sam do Fra Markove ulice i "utopio se" u tišini i kićenoj hladovini klaustra Male braće.

Kao kod svakog pohoda ovom samostanu, obilazio sam njegove prostore, obnavljao uspomene, doživljavao nove dojmove. Ali o tome kasnije. Najprije ću vas povesti u grad. Dok sam živio u Dubrovniku, često sam zalazio u dominikanski samostan. Osjećamo se nekako prirodno bliski. Od početka, od samih osnivača redova: Franje i Dominika. I ta blizina traje stoljećima, osobito među dubrovačkim samostanima. Osjeća se to i u gradevinama samostana. Slično su gradeni: crkve, klaustri, kapitularne dvorane - po istom rasporedu, a i po obliku su slični. I u toku povijesti su se pratili i

natjecali. U novijoj povijesti je u crkvi Male braće palu za oltar sv. Franje naslikao C. Medović, a u dominikanskoj crkvi je palu za oltar sv. Dominika naslikao Medovićev suvremenik Vlaho Bukovac.

I za ovoga pohoda Dubrovniku najprije sam pošao u posjete dominikanskom samostanu. Uvijek sam uspoređivao: kod nas - kod dominikanaca. Klaustar kod dominikanaca je mladi, ali lijep i on. Pun svjetla i svježine. A crkva? Naša je izgorjela poslije trešnje 1667. Više se nije obnavljala u staroj formi. Od stare crkve ostali su samo zidovi. Dugo je trajala njezina obnova. A kad je završena, 18. st. već je teško bilo u njoj prepoznati tragove prijašnje crkve. Uselili su i u nju bogati i svečani mramorni oltari. I čitava se unutrašnjost prilagodila njima. Postala je to bogata, skoro raskošna barokna crkva. Dominikanska crkva nije stradala u potresu. Kroz kasnija stoljeća i ona je pretrpjela promjene, ali je i sačuvala izvorni oblik i mnoge detalje. Kad bih htio vidjeti kako je naša crkva izgledala prije potresa, uspoređivao bih je s današnjom dominikanskom crkvom. Posebno su me zanosila tri veličanstvena gotska luka sa slikanim raspelom u visini srednjeg luka. Gledao sam ih u dominikanskoj crkvi i zamišljao u našoj crkvi pod žbukom i šarenim mramorom baroka.

I ovaj put sam s poštovanjem ušao u poznate prostore kroz klaustar, onako svečan i svjež, sa zdencem u sredini vrta, kakav pamtim od prvoga susreta - pa u crkvu, koja je zabilježila i s ljubavlju čuvala starinu, a koju je naša izgubila u potresu. Međutim, i ovdje se nešto mijenja - opažam sa žalošću. Tu su oni gotski lukovi, u visini pod srednjim lukom visi veliko gotsko raspelo slikano na zlatnoj pozadini, s likovima Marije i Ivana pod Raspetim, ali pod pobočnim lukovima, u onim školjkastim apsidicama oltarne menze su prazne - ne blistaju više na njima poliptisi Božidarevića i Hamzića iz Zlatnog doba dubrovačkoga slikarstva. U dnu crkve, desno od ulaza, prazno je mjesto gdje je do sada visjelo Božidarevićevo Navještenje, koje su dominikanci donijeli iz Lopuda, kad su se pred Francuzima povukli u Grad. Kod Male braće sam čuo da su dominikanci u prostorijama kapitula i sakristije uredili umjetničku zbirku, bogatu i vrijednu. Tako je. Tu je skupljeno i stručno postavljeno veliko bogatstvo, umjetničko i materijalno blago, osobito dubrovačko. Tu sada blistaju oni poliptisi iz crkve, tu je i ono Božidarevićevo Navještenje, a tu je našla svoje mjesto i Tizijanova pala sv. Magdalene s donatorom: Rafom Gozze, koja je valjda od svog početka našla mjesto na prvom mramornom oltaru lijevo od ulaznih vratiju, koji je možda za nju i po njoj napravljen. Sada je i ta pala napustila svoj oltar i prešla - u muzej! Tu su se našli i drugi vrijedni i skupocjeni predmeti, stručno i znalački izloženi. Vrijedna i kulturna crkvena umjetnička zbirka. Ali - nije me oduševila.

Vratio sam se u crkvu. Prošetao sam se u tišini, a sve puniji tuge, do glavnog ulaza. Crkva, dosad onako svečana i kićena, djelovala je - tužno. I pusto, kao opljačkana, opustošena. U njoj je netko ostavio tek ono što nije uspio odnijeti... A u oltaru Tizijanove Magdalene s dubrovačkim donatorom - veliko iznenađenje. Nisam mogao vjerovati svojim očima. Nikako shvatiti, ni toga prvoga trenutka, ali ni kasnije, do danas, kako je Ivo Dulčić mogao u mramorni oltar, koji je kroz stoljeća bio kao jedno s Tizijanovom palom - smjestiti svoj mozaik bl. Augustina! - Ivo, znaš koliko te cijenim, ponosim se tvojim mozaicima i crkvenim slikarstvom općenito (u to ubrajam i bl. Augustina!) - ali tu si pogriješio. Kažem to sada, kad nisam mogao reći tebi izravno, dok smo se susretali. Teško mi je bilo tako nešto i pomisliti, a kamoli nekomu reći svoj sud. Znam kako je Ivo

bio osjetljiv na bilo kakav ma i najobzirnije izražen prigovor, ali - nije imao dovoljno obzira prema postojećemu ambijentu u koji će doći njegova djela, pa se to dogodilo i s mozaikom bl. Augustina na mjestu Tizijanove pale. Žao mi je, to moram sada reći.

A sada vas vodim na jedan izlet.

Za mog zadržavanja u Dubrovniku došla su po mene dvojica naše braće iz Tuzi kod Podgorice (ondašnjega Titograda). Vozeći se dugo do tamo, zaustavili smo se kratko u Kotoru i u Budvi. I ti su gradovi znatno stradali u potresu 1979. Tada su bili u punoj obnovi. Posebno me zanimala Budva, jer ondje dotad nisam bio, a poznata je u našoj povijesti. Naša je provincija u Budvi imala samostan, jedan od najstarijih, a i nekoliko je franjevaca bilo biskupima u Budvi. Grad sličan našim dalmatinskim gradovima, na otočiću koji je nasipom povezan s kopnom. Usred grada strši vitki zvonik katedrale. Prošli smo uskim gradskim ulicama, probijajući se kroz još neraščišćene ruševine. Uokolo katedrale ruševine su uklonjene, oko crkve se iskapa i dolazi do ranokršćanskih mozaika. Katedrala sv. Ivana mnogo je puta stradala u potresima, pa obnavljana. Današnja je odoljela posljednjem potresu, zidovi su joj ostali čitavi. To je razmjerno malena crkva, podsjeća na mnoge naše crkve iz 15. st. u Dalmaciji. Na jednu lađu, izduženi pravokutnik, presvođena prelomljenim svodom, kao i pravokutna apsida. Iz crkve je uklonjen sav namještaj, posve je prazna. Kad sam stao na rastvorena vrata, preda mnom je, na začelnom trokutastom zidu apside bljesnula snažna figura sv. Ivana. Figura je snažno zakoračila na pločniku, glava mu pod samim svodom, a ruke ispružene prema sjeveru. Ja stojim na vratima koja još obasjava popodnevno sunce, a kroz polumrak koji je u prostoru crkve - probija ona figura, onako velika i junačka, na zidu iz kojega svjetlucaju zlatne kockice mozaika. Možete li zamisliti taj prizor i doživljaj?! Snažno djeluje ta figura, ona iz Evanđelja. Tu smo je našli - Ivana koji živi: propovijeda, kori, prijeti. Ivo je dobro poznavao Sv. Pismo, dobro je znao sadržaj riječi prenijeti u sliku! Velik majstor ideje i zanata. Ali - i u Budvi je zaboravio gdje i za što slika sv. Ivana. Kad sam ja bio u Budvi i gledao sv. Ivana, crkva je bila posve prazna. Dobro sam vidio sv. Ivana, njegova stopala na pločniku, osjećao njegov snažan korak, zamah ruku - "čuo sam riječi iz Evanđelja"...! Ali - kako će biti kad pred tom figurom bude postavljen ma i ne znam kako skroman oltar, pa svećenik i drugi poslužnici oltara - kako će izgledati taj div sv. Ivan? Vidiš ga od pojasa naviše, vidiš da nešto viče, a oni oko njega ne vide ga, ne čuju i ne mare... I u Budvi krivo postavljen sv. Ivan - Bl. Augustin, koji je kod dominikanaca u Dubrovniku zauzeo mjesto Tizijanove pale, podsjetio me na sv. Ivana u Budvi, pa sam vas i onamo poveo. - Ovaj put sam od dominikanaca otišao žalostan i vratio se u Malu braću.

Drugi dan sam pošao u pohode katedrali. Znamo: Stara romanička katedrala stradala je u potresu 1667. Stari o njoj pišu kao o čudu umjetnosti onoga doba. Dive joj se mnogi svjetski putnici. One kobne Velike srijede (6. travnja) pretvorena je u hrpu ruševina. Današnja katedrala podignuta je prvih godina 18. st. (1713.) na mjestu porušene stare katedrale. Danas možemo reći i na njezinim temeljima. Samo je suprotno orijentirana. Građena je u plemenitim linijama rimskog baroka. Posebno joj je unutrašnjost skladna, okićena bogatim mramornim oltarima, slikama domaćih i svjetskih majstora. I ona je bolno osjetila potres 1979: napukla joj kupola, ali kad sam je ja vidio već je bila uspješno i stručno popravljena. Da pregledaju temelje, spustili su se pod pločnik crkve

i ustanovili da današnja katedrala počiva na temeljima stare (suprotno orijentirana) te su do visine od neka dva metra sačuvani i likovi svetaca u fresko tehnici.

Ti su se radovi na katedrali obavljali ne mnogo nakon II. Vatikanskog sabora, pa se iskoristila prilika da se unutrašnjost crkve uredi "prema smjernicama Koncila". Šteta. Krivo shvaćene smjernice i krivo provedene u djelo. Iz prezbiterija je uklonjen bogati mramorni oltar, uklonjen je i drveni kor uokolo oltara, pa je prenesen u župnu crkvu u Smokvici na Korčuli. Ondje je smješten samo zbog toga jer se po veličini ondje mogao nekako "ugurati". Crkvu nije obogatio, a sam je izgubio svoju ljepotu i sklad što je imao na svom mjestu u dubrovačkoj katedrali. Još jedna šteta. Ali ne sama. Ide se dalje. Čitav prezbiterij je spušten na visinu od jedne stube iznad pločnika ostale crkve. Novi oltar "prema puku", jednostavan kameni stol postaviše odmah na početku praznog prezbiterija, između vratiju sakristije i Moćnika, a iza njega tri kamena sjedala, od kojih srednje ima visoku kamenu pravokutnu ploču kao naslon i naglasak da je to biskupska katedra. I na desnoj strani, malo ispred oltara kameni stup koji svršava s koso postavljenom debelom pločom od prozirne plastike - ambon. Već sam naglasio da je čitav, inače razmjerno prostran prezbiterij posve prazan, osim što visoko na začelnom zidu vise izravno, bez ikakve podloge ili okvira tri dijela negdanjeg triptiha Tizijanova Uznesenja Marijina.

Time sam, čini mi se, opisao sadašnji prezbiterij negda onako svečane i skladne dubrovačke katedrale. Što se sve može učiniti kad se krivo shvate - smjernice! Prvi put sam izišao tužan iz drage mi dubrovačke katedrale.

Na povratku u samostan svratio sam Sv. Vlahu. U strahu da se i njemu nije što dogodilo. Ušao sam. Zlatni lik Svečev, koji je spašen iz ruševina i plamena nakon trešnje 1667. na malomu ali bogatomu mramornu oltaru, kao i dosad. Svečano i pobožno središte crkve Parca Dubrovčana. Okrenuo se oko sebe: ugodnije se osjećam. Unutrašnjost crkve pričini mi se svečanijom nego do sada. Nisam se odmah snašao. Kroz prozore ulazi ta svečanost. Procvjetali su bojama Iva Dulčića! I oni na pročelju, i oni pod kupolom. Majstor boje i stakla napravio je veliko umjetničko djelo i postavio ga na pravo mjesto. Razveselio si me, Ivo! Hvala ti. - Iz Sv. Vlaha izašao sam veseo.

Kadgod bih došao u Dubrovnik, i samo za koji dan, ne bi izostao moj pohod Dančama. Negda nisam osjećao, pa se sada nisam ni sjetio da se na Danče treba i penjati, a zatim strmo spuštati. Sada mi to nije bilo baš lako, ali za Danče treba i to svladati. Ustarom, zidom ograđenu groblju (a na ulazu su rastvorena željezna vrata) nalaze se dvije, jedna uz drugu, grobnice. Na kamenim pločama inkrustiran franjevački grb i samo jedna riječ: RESURRECURIS, onima koji pod njima leže i nama koji im dolazimo u pohode. A pod njima počivaju mnogi s kojima sam proživio godine u samostanu Male braće. Počivali u miru!

Prošao sam pročelje crkve i kroz samostanski hodnik ušao u crkvu. U maloj polukružnoj apsidi glavni oltar s malim triptihom. U srednjem polju Gospa s Djetetom u mandorli anđeoskih glavica, svečana i zanosna. U pokrajnim poljima po dva lika svetaca, jedan povrh drugoga. Svi likovi utopljeni u zlatnu pozadinu, ali naslikani djetinje iskreno i prirodno. A u ladi crkve oltar s glasovitim poliptihom zadnjega velikoga dubrovačkoga slikara poliptiha, Nikole Božidarevića. I na Dančama je svoje svece smjestio u poliptih - vidi se, po volji naručioca - a ti sveci u teškom, skupocjenom brokatu i na zlatnoj pozadini, ali oko Gospina prijestolja rastvorio je nebo i u njegovu plavetilu "lepršaju" glavice anđela, a Isus u njezinu krilu djetinjski se igra s odraslijim

Ivanom u podnožju prijestolja. Imao bih što reći i o izvanrednim figurama sv. Grgura i sv. Martina i o njihovu životu na tim pozlaćenim daskama. Kada dođete na Danče, sami se u to uvjerite. A pogledajte i polukružni završetak poliptiha i njegovu prèdelu, pa se uvjerite da je to slikar kao i njegovi suvremenici iz početka 16. stoljeća.

Sjedio sam u tišini i sabranosti crkve na Dančama, okružen dubrovačkim zanosnim svecima. Na otvorenu prozoru do glavnoga oltara lagano se njihao zastor, crven kao plašt sv. Julijana na poliptihu Lovra Dobričevića. Sadašnjost i prošlost, priroda i umjetnost se dodiruju... Zar ne dira to i vas? Pa nemojte me pitati zašto volim poći na Danče.

Još sam jednom tako doživio Danče, negda davno. Možda je to bilo prvi put kada sam došao u Dubrovnik pošto sam svršio Akademiju. Svakako Dulčić je tada bio kod kuće na Lapadu. I nije prošlo mnogo da smo polagali završne ispite na Akademiji. Jednoga jutra dođemo na Akademiju da nastavimo ispite, kad opazimo na oglasnoj ploči istaknutim slovima "Ivo Dulčić isključen s ispita i s upisa na svim Akademijama u državi." Pognuli smo glave, mi nastavili ispite, a Dulčić pokupio stvari i otputovao u Dubrovnik. Dane je prolazio marljivo slikajući u raspjevanoj dubrovačkoj prirodi i u Florinu dvoru na Lapadu.

Pošao sam mu tamo u pohode. Među svježim slikama zapazio sam jednu baš Unutrašnjost crkve na Dančama s onim crvenim zastorom do poliptiha Lovra Dobričevića i podsjetio ga kako sam i ja zapazio i doživio taj prizor. Složio se sa mnom, i primjetio: "Da, a jesi li opazio u toj istoj crkvi kako do vrhunskih djela umjetnosti vise slike Križnog puta, obična štampa na papiru, možda kupljene negdje na sajmu, da ne rečem na vašaru!" Moram priznati da me neugodno pogodila ta (jetka) Dulčićeva primjedba. Vidio sam da je takvo stanje u našim crkvama dirnulo Dulčića prije nego mene. Kasnije sam se sjećao toga Dulčićeva izraza i zaključio da je u tomu početak kasnijeg velikog djela njegove sakralne umjetnosti! Tu je valjda mislio i svoj Križni put, koji se našao u našoj crkvi na Košljunu.

Nastavljam svoja sjećanja na Dulčića. Ne mnogo poslije opisana susreta s Dulčićem na Lapadu, dobio sam u Zadru brzojav od provincijala Lovrića da dođem žurno u Split. Bio sam malo smeten, ne znajući za što putujem tamo. U samostanu Gospe od zdravlja pokazaše mi na kartonu od koja dva metra dužine skicu slike s likovima i cijelom kompozicijom u živim bojama, u čemu sam odmah prepoznao Dulčićevo djelo. Njega tu nije bilo. Okruže me fratri i pitaju za moj sud. Odmah sam opazio da su neki za, ali drugi žestoko proti. Nije mi bilo lako zamjeriti se ni jednima ni drugima. Opazio sam i da su protivnici odlučniji. I u takvim okolnostima, ojunačio sam se i odlučno sam rekao: "Prihvatite ponudu!" No time nije sve bilo gotovo. Pružili su mi novu bilježnicu u koju sam ja prvi napisao svoje mišljenje i preporuku da se skica prihvati i izvede u fresko tehnici na cijeloj plohi zaglavnoga zida nove crkve Gospe od zdravlja. Kasnije su u istu bilježnicu izjave i pohvale Dulčićevoj slici unosile i velike ličnosti, među njima i Meštrović, a stari Dulčićev profesor s Akademije, kad je u Splitu vidio sliku, raznježio se i napisao svome učeniku pismo iz kojega prenosim završetak."... Djeluje ta zidna slikarija stvarno sugestivno. Usudujem se tvrditi, da se toj sugestiji ne može ni najgori klipan izmaknuti. Plošnina je živa, ona traje u nemiru. Kad sam to vidio bio sam radostan a pomalo i ponosan na Vas i Vaš rad. I pomislio sam, da nije (jedan čas sam to pomislio)

bio moj život sasvim uzaludan. Ipak se krećemo naprijed. Ne ću Vam čestitati, već kao starac samo zahvaliti! Dragi moj Dulčiću!"

S druge strane otpor je bio žestok i dugo je trajao. Protesti su upućeni i na Rimske kongregacije. Ali pobjeda je bila tim veća i značajnija. Ne pretjerujemo kad kažemo da je slika Iva Dulčića u crkvi Gospe od zdravlja početak Preporoda hrvatske umjetnosti uopće a posebno Hrvatske sakralne umjetnosti. Toliko jaka i jasna da se nametnula i u ono komunističko i antireligiozno doba. A od crkvenih krugova i vlasti prihvaćena je kao pravi preporod i osvježenje. Ivo Dulčić je sa svojim slikama medu prvima ušao i u novoosnovanu Vatikansku galeriju moderne religiozne umjetnosti ("Bijeg u Egipat", Marija s Djetetom na magarcu u dalmatinskom krajoliku).

Jednom sam se našao u Splitu dok je Dulčić s pomagačima još radio na freski. Sišao je sa skele. Gledamo se. Ja sam prvi prekinuo šutnju: "U ovu pustu crkvu ulazi svečanost. Tvoja freska podsjeća više na rimske mozaike. Ona te vuče mozaiku". Ivo nije ništa odgovorio, ali se zagledao u svoje djelo koje je završavao u fresko tehnici. Opazio sam da je kasnija svoja djela izvodio više u mozaiku i staklu nego u fresko tehnici.

Ne mnogo kasnije susreo me u Zagrebu u Bakačevoj ulici o. Josip Soldo, koji se borio za ostvarenje Dulčićeve slike u Splitu. Kaže mi da je Dulčić u Zagrebu, da ima kod sebe Križni put, pa me zove da ga podemo vidjeti. Ivo je bio kod svoga rodaka Pera Dulčića, koji je stanovao u Palmotićevoj 22 i ustupio Ivu dvije velike sobe. U jednoj je stanovao, u drugoj je slikao i primao posjete. Tu je imao gotov, tek naslikani Križni put, 14 postaja, posve gotovih i uokvirenih. Kaže Ivo, naručen Križni put za župu Kukuljanovo kod Rijeke. On naslikao Križni put po dogovoru i javio župniku da ga može preuzeti. Župnik Mičetić odgovara da ga ne će preuzeti, jer je novac potrošio za motorkotač, koji je župi potrebniji nego Križni put. Ivo pristaje i po ugovoru zadržava kaparu. Tako se sada prodaje Križni put od 14 slika, za crkvu. Ne želi "rasprodati" pojedine slike, kako mu nude, pa i uz više cijene. Poznam dobro Dulčića i njegovo slikarstvo, ne treba mi mnogo gledati slike. Sjetio sam se Danača i razgovora s Ivom o Križnom putu u toj crkvi do poliptiha dubrovačkih slikara. A i u mnogim našim crkvama stanje je slično. Rekao sam Ivu da bih volio kad bi ovaj Križni put našao mjesto u nekoj našoj crkvi. Sjećam se da je Ivo na to odgovorio, potiho, da bi i on to želio. Dodao je kako nije njime posve zadovoljan, jer je morao paziti da ga slika za "obični puk prigradske župe". Odgovorio sam: "Mislim da mu je u tome veća vrijednost". - Jozo i ja otišli smo od Dulčića. Ja u strahu da Križni put ipak ne će nas dopasti, jer - kaže Jozo - da će sve pokušati da ga oni dobiju, "ali po raspoloženju u Provinciji čini mi se da ćete ga vi imati" - zaključi.

Tako je i bilo. Do nekoliko dana mi je javio da se oni moraju odreći Križnoga puta, pa mi možemo iskoristiti priliku. Ja sam mislio na našu crkvu u Crikvenici. Crkva nova, prazna i siromašna - počela bi se i ona kititi... Do sada smo uspjeli tek nešto učiniti: pristojan ulaz u crkvu ("busolu") i ormar u sakristiji, jedno i drugo po mom nacrtu. Sada se pruža prilika za Dulčićev Križni put. Lijepo bi je okitio! Ja sretan, a u neprilici. Starješina je bio o. Silvestar Škunca. Sa strahom sam mu došao u sobu i počeo, izdaleka i oprezno o Križnom putu - o sreći koja nam se pruža... U zao čas!. Nisam imao kada svršiti priču. Uhvatio je metlu i istjerao me iz sobe. Sreća što su mi vrata bila na dohvat ruke! (Nisam mu zamjerio: još ga je pritiskao dug za ormar sakristije!)

Svoju priču o Dulčićevu Križnom putu završio sam na Košljunu. Ondje je bio gvardijan o. Mavro Velnić - saslušao priču do kraja. I s veseljem. Tako je domalo Križni put došao na Košljun i još više obogatio već bogatu košljunsku crkvu. O Mavro je požurio u Zagreb, odmah isplatio pola cijene, a drugu polovicu će, po dogovoru, isplatiti kasnije. (A. Karaman u monografiji o Dulčiću navodi da je Dulčićev Križni put u košljunskoj crkvi postavljen god. 1961.)

Da završim svoju priču o Dulčićevu Križnom putu, moram se još jednom vratiti na Košljun. Slika u Gospe od zdravlja u Splitu bila je otvorena za javnost 1. listopada 1959. Odmah zatim Dulčić preuzima posao na drugom velikom djelu: na prozorima crkve sv. Franje na Kaptolu u Zagrebu. Zato je preselio u Zagreb. Radio je na 16 gotskih prozora a za to je trebalo više vremena. Nije htio izraditi skice, pa ih predati u radionicu da ih tehničari "prekroje" na svoj način, "jer se ne može kako bi on htio". Govorio mi je kako je došao u sukob s njima i prekinuo posao. Otputovao u Pariz da se na izvoru uvjeri što se može a što ne. Kad se vratio iz Pariza, sam je s majstorima radio na prozorima i sada su oni na crkvi njegovi. Tako je šesnaesti prozor postavljen na mjesto 11. lipnja 1964.

Već sam spomenuo da je Dulčić u Zagrebu radio kod svog rodaka u Palmotićevoj 22. Ondje se kod njega kupilo društvo znanaca i prijatelja, osobito Dubrovčana i Hvarana. Među njima je bio i mladi znanac i prijatelj iz Dubrovnika Tomislav Gusić. Jednom je on odlučio poći u Dubrovnik. Ivo mu se odmah pridružio. Putovat će autobusom do Rijeke, svratit će na Košljun "po solde za Križni put", pa iz Rijeke u Dubrovnik brodom. No nije sve pošlo kako je zamišljeno. Već na staroj cesti prije Karlovca doživjeli su sudar. Tu su izgubili mnogo vremena zbog istrage, pa su došli na Punat tek noću, a kad ih je "fratar prebacio na Košljun, samostan je bio u duboku snu, nitko nas nije očekivao tako kasno... Sutradan nakon doručka obišli smo samostan, očekivali gvardijana, koji je bio odsutan. Ivo bi mi u šali rekao kako je možda namjerno otputovao samo da on ne dobije solde, ali mi smo odlučili čekati... Za objeda pojavio se i gvardijan, pa je nakon kave račun podmiren u gotovini." (T. Gusić, Ponekad s Ivom Dulčićem, DUBROVNIK, 1995, br. 1, str. 109.) Ivo je vidio svoj Križni put na Košljunu već postavljen u crkvi. Bio je zadovoljan i veseo što ga je našao u tako plemenitu i skladnu prostoru, pa je kod isplate računa - još se sjeća O. Mavro - snizio cijenu za pedeset tisuća dinara.

Poslije prozora na Kaptolu u Zagrebu, Dulčić radi u mnogim crkvama u Hrvatskoj, zatim u Njemačkoj (Essen), pa u Bosni, osobito u staklu i mozaiku. Sve dok ga nije teška bolest prekinula doslovno u poslu - u postavljanju mozaika na pročelju crkve u Kreševu. Umro je u Zagrebu 2. ožujka 1975., a pokopan u obiteljskoj grobnici u tihoj sjeni visokih čempresa uz crkvu sv. Mihajla, u susjedstvu rodne kuće.

Dok je radio u Dubrovniku, nalazio sam ga u Florinu dvoru. Nakon 1975. znam gdje me čeka. Već sam ga jednom posjetio. Među gustim čempresima na kamenoj ploči svježe uklesano njegovo ime i godina 1916 - 1975. Na ploči vaza svježega cvijeća, a pod čempresima tišina. U tišini se razvio i naš razgovor, koji je završio jednostavnom kršćanskom željom: Neka Ti svijetli svjetlost vječna! - s dodatkom, ona svjetlost koju si nam dao naslutiti na svojim slikama. Tako je bilo kod prvog posjeta. A sada, kad je završio naš tihi razgovor, svratio sam u crkvu. Molila se krunica. Sunce je već bilo

zapalo, pa je trebalo požuriti na gradski autobus. Kad sam se okrenuo da izadem, na ogradi crkvenog pjevališta - bljesnula je Zadnja večera! Nisam znao za nju, ali mi je odmah sve bilo jasno: Svjetlost i boja - ona svjetlost koju sam na grobu spomenuo - koja podsjeća na nebesku svjetlost. Mozaik Iva Dulčića! Prava uspomena crkvi u kojoj je kršten i iz koje je otpraćen na počinak.

Na povratku sam pošao, kao uvijek, stazom iza crkve, da se uz Ivovu kuću spustim na cestu. Kuće nisam našao - izgubila se u hrpi novih kuća bez reda. A još je, ne tako davno bila na osami u vrtu, među stablima maslina i smokava...

(Nastavit će se)

Naša najnovija izdanja

Pretisak popularnoga, uvijek rado čitanoga romana

Razmatranja o kršćanstvu, mistici i smislu života

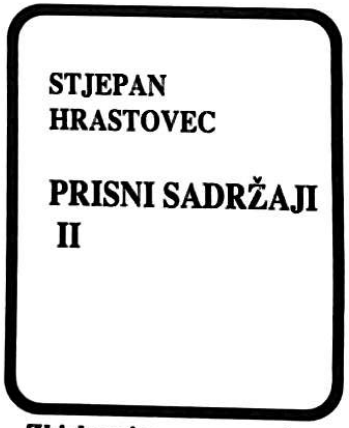

Zbirka pjesama poznatoga pjesnika iz dijaspore

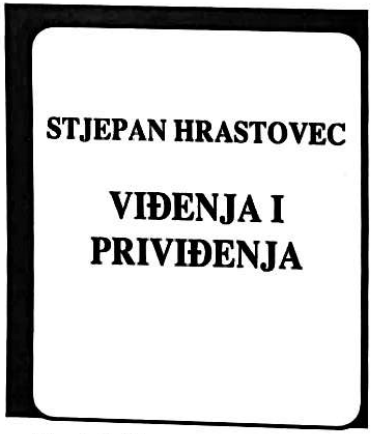

Nostalgične pripovjetke, s dahom djetinjstva

Naručuje se kod: HKD sv. Ćirila i Metoda (sv. Jeronima), Trg kralja Tomislava 21, 10 000 Zagreb

Petar ROGULJA

Bibliografija radova o Ilači

Uvod

Kao i svaka druga bibliografija i *Bibliografija o Ilači* pruža mnoge podatke iz raznih područja duhovnoga i društvenoga života.

Govori o Ilači općenito, o Svetištu Gospe Ilačke, o hodočasnicima. Upoznaje nas s prošlošću i sadašnjošću Ilače, njenim stradanjima, posebno tijekom posljednjih godina.

Popisana grada sastoji se od dviju cjelina bibliografskih jedinica: monografske publikacije (knjige) i prilozi (članci i rasprave) iz periodičkih i njima srodnih publikacija. Obuhvaćeno je ukupno 53 bibliografske jedinice.

Želio bih da ovaj bibliografski prikaz bude poticaj i prilog jednoj potpunijoj bibliografiji o Ilači.

A. Monografske publikacije

1. BRUNŠMID, Josip. Rimski vojnički diplom iz Ilače u Sriemu. - [Zagreb, Bez god.] v8° 8 str.
   (P. o.) Vjesnik Hrvatskoga arkeološkoga družtva, 1891.)
2. CRNICA, Ante. Hrvati i Marija. Nacrt djela Gospina Hrvatska. - Zagreb, <Izd. "Bogoslovna biblioteka">, 1953. [1954!] 4° 21. + III + 186 str. + 21. [Strojopis autogr.]
   Iz sadržaja: Gospa Ilačka, Ilača, str. 57-58.
3. DEVIĆ, Antun. Svetište Gospe Ilačke. - Ilača, <Izd. Rimokatolički župski ured, Tisak "Certisak", Đakovo>, 1986. 16° 55 str., s [3] sl.
4. MATIJEVIĆ, Pavao. Draga Gospa Ilačka na Vodici. - Osijek, Tisak Prve hrvatske dioničke tiskare, 1922. 16° 63 str. + table.
5. MATIJEVIĆ, Pavao. Unsere liebe Frau von Ilača. 2. Deutsche Aufl. - Osijek, Druck der Ersten kroatischen Aktiendruckerei, 1930. 16° 64 str. + table.

B. Prilozi iz periodičkih i njima srodnih publikacija

1. Biskup Srakić obišao srušene i stradale crkve. Pustoš i zapuštenost. *Večernji list*, god. 41/1997, br. 12.203, str. 2.
   Potpisano: (H); "Jučerašnji obilazak nazvao je obilaskom 14 postaja Križnoga puta, koji je ... simbolično završio na 14. postaji u Ilači, gdje je Gospin dom, koja je uvijek davala snagu i ljubav..."
2. BRAJKOVIĆ, Manda. Našoj Gospi Ilačkoj. *Zov Srijema*, god. 1/1995, br. 4, str. 11. Pjesma.

3. BUBALO, Ivanka. Nakon šest godina Ilačani ponovno kod svoje Gospe. "Iznakažena crkva nije najveća žalost". *Glas Koncila*, god. 36/1997, br. 1210, str. 1. + 5., s [2] sl.
4. CRNJAC, Pavo. Ilača pred svim drugim. *Radosna vijest*, god. 1987, br. 12, str. 6-7., s [3] sl.
   Razgovor s misionarom Dankom Liutrićem.
5. Dodite na proštenje u Ilaču—. *Katolički list*, god. 94/1943, br. 30, str. 339.
   Za god. 1943.
   [Rubrika:] Crkvene viesti.
6. DRAGUTINAC, Mitar. Ilača. *Marija*, god. 7/1969, br. 7, str. 301.
   Pjesma
7. Duhovna obnova u Ilači. *Glas Koncila*, god. 17/1978, br. 8, str. 20.
   Od 17. do 20. ožujka 1978.
8. Emanuela, časna sestra iz Ilače, Ana Božić, rođena 29. studenoga 1936. u Ilači. *Hrvatski Tovarnik*, god. 3/1995, br. 10, str. 30., sa sl.
9. FILIĆ, Đuro. Korovi. Dragi Tovarničani i Ilačani, kada već ne možemo u naša Plodna Polja, dobro se prisjetiti češćih korova u njima, kako bi ih, kada se Domu Svome vratimo još uspješnije suzbijali u interesu popravljanja kvalitete i kvantitete prinosa, a s njim napretka našeg življenja u njegovom stalnom poticanju i postizanju k sreći, radosti i zadovoljstvu, rađen je ovaj sažetak o korovima. *Hrvatski Tovarnik*, god. 3/1995, br. 9, str. 35.
10. FILIĆ, Marija. Gospi Ilačkoj. *Hrvatski Tovarnik*, god. 2/1994, br. 4, str. 17.
    Pjesma.
11. FILIĆ, Marija. Uskrs u Ilači. *Hrvatski Tovarnik*, god. 2/1994, br. 4, str. 6., s [1] sl.
12. Foto "Živko". Živan Paulić iz Ilače. *Hrvatski Tovarnik*, god. 3/1995, br. 10, str. 4., s [2] sl.
    Razgovor sa Živanom Paulićem, Ilačaninom, a danas uspješnim fotografom u Zaprešiću.
13. Gospa u Ilači osobito privlači mlade. *Marija*, god. 23/1985, br. 10, str. 301., s [1] sl.
14. HOŠČEK, Vjenćeslav. Hodočašće u Svetištu Gospe Ilačke 1983. godine. *Kana*, god. 14/1983, br. 5, str. 9.
    Raspored hodočašća.
15. Ilača. *Glas Koncila*, god. 27/1988, br. 35, str. 7.
    U Ilači na Veliku Gospu pričestilo se oko 6.000 vjernika.
16. Ilača. 15.000 [Petnaest tisuća] hodočasnika. *Glas Koncila*, god. 25/1986, br. 37, str. 10.
    U predvečerje Velike Gospe (15. kolovoza 1986).
17. Ilača. Ponoćna misa mladih. *Glas Koncila*, god. 22/1983, br. 17, str. 4.
    U predvečerje Velike Gospe.
18. Ilača. Priprava mladih za NEK. *Glas Koncila*, god. 23/1984, br. 10, str. 14.
    19. svibnja 1984.
19. Ilača. U narodnim nošnjama. *Mali koncil*, god. 20/1985, br. 5, str. 6.
    Potpisano: Mario, Renata, Hermina i Andriana iz Ilače.

20. JANJIĆ, Vjenceslav. Reportaža iz Ilače. Hrvatski Lurd. *Glas Koncila*, god. 29/1990, br. 836, str. 9., s [2] sl.
21. JARM, Antun. Biskup Srakić ohodio razorene crkve u hrvatskom Podunjavlju. Četrnaest crkava kao četrnaest postaja. *Glas Koncila*, god. 36/1997. br. 1214, str. 21., sa sl. I o Ilači.
22. JOZINOVIĆ, Vjekoslav. Hodočašće u Ilaču. *Mali koncil*, god. 15/1980, br. 6, str. 12.
    Sudjelovanje dječaka na natjecanju u Ilači.
23. Kako je stradalo Svetište Gospe Ilačke. Tenkovi gazili svetačke kipove. *Glas Koncila*, god. 31/1992, br. 928, str. 11., s [1] sl.
24. KALMAR, Josip. Sretan Uskrs! Dragi Ilačani. Dragi hodočasnici i prijatelji Gospinog svetišta u Ilači. ... Svima čestita i sve pozdravlja župnik i upravitelj Gospinog svetišta Alojzije Asić. Rimokatolički župski ured Tovarnik. Dragi župljani župe tovarničke! *Hrvatski Tovarnik*, god. 2/1994, br. 4, str. 5., s [1] sl.
25. KARŠAJ, J. Razgovor s načelnikom općine Tovarnik Đuro Kokošarevićem. Povratak je naše biti ili ne biti. Tovarnik i Ilača oduvijek su nacionalno, povijesno i kulturno bili i ostali hrvatska sela, pa i naš povratak smatram nacionalnim interesom. ... *Hrvatski Tovarnik*, god. 2/1994, br. 5, str. 4., s [1] sl.
26. KUVEŽDIĆ, Đuro. Gospina Vodica. *Hrvatski Tovarnik*, god. 3/1995, br. 10, str. 35., s [1] sl.
    Pjesma o Ilači.
27. KUVEŽDIĆ, Đuro. Ima jedno selo. *Hrvatski Tovarnik*, god. 3/1995, br. 10, str. 35.
    Pjesma o Ilači.
28. KUVEŽDIĆ, Đuro. Zbogom, Ilačo! *Hrvatski Tovarnik*, god. 2/1994, br. 7, str. 35.
    Pjesma.
29. KUVEŽDIĆ, Stajka Đurina. Ilača. *Glasnik Srdca Isusova*, god. 53/1944, br. 2, str.
29. Na poticaj župnika Franje Pohna osnutak "Djevojačkog društva Srdca Isusova" 25. ožujka 1943.
30. KUVEŽDIĆ, Stajka Đurina. Ilača. *Glasnik Srdca Isusova*, god. 53/1944, br. 5, str. 77.
    Godišnji izvještaj "Djevojačkog družtva Srdca Isusova".
31. La Madre di Dio di Ilača. U: *Croazia sacra*. Un popolo lotta per i suoi ideali sul confine tra l'Oriente e l'Occidente. Roma, 1943, str. 296-297.
32. MATOŠEVIĆ, Matija. Masakr Hrvata u Ilači. *Hrvatski Tovarnik*, god. 2/1994, br. 7, str. 25.
    U prosincu 1945.
33. Mladi na zavjetu kod Gospe Ilačke. *Glas Koncila*, god. 21/1981, br. 10, str. 8., s [2] sl.
34. Novi slavonski barbari. Kako je "oslobođena" Ilača. Radi promjene demografske strukture u Ilaču je stiglo šezdesetak srpskih obitelji iz okolice Bjelovara, koje se useljavaju u kuće izbjeglih Hrvata. *Večernji list*, 5. IV. 1992, str. 4.
    Potpisano: A. M.
35. Od Đakova do Vinkovaca. *Veritas*, god. 14/1975, br. 10, str. 24-25., s [1] sl.
    Iz sadržaja: Majka Božja Ilačka na Vodici, str. 25.

[Rubrika:] Vjerski turizam.
36. PAVIČIĆ, Nikola. Draga Gospa Ilačka. U: *Pavičić, Nikola. Kroz Gospinu Hrvatsku*, Zagreb, god. 1981, str. 58-62., s [1] sl.
37. PETRANOVIĆ, Spiridion. Pjesma Gospi Ilačkoj. U: *Dević, Antun. Svetište Gospe Ilačke*, Ilača, god. 1986, str. 44-46.
38. POGAČIĆ, Adalbert. Suze ilačkih majki nad nedirnutim kruhom. *Glas Koncila*, god. 29/1990, br. 841, str. 2.
Osvrt sudionika "križnog puta" od Maribora do Pančeva.
[Rubrika:] Osvrti.
39. Ponoćka u Ilači. Svetište Majke Božje u Ilači okupilo je lijep broj vjernika u predvečerje Velike Gospoje. *Marija*, god. 21/1983, br. 10, str. 303.
"A na blagdan skupilo se mnoštvo iz Srijema, Slavonije i Bačke. No, najljepše je bilo kad se, u noći pred Veliku Gospu, okupilo na ponoćnu misu mnoštvo mladih. Sviranje, pjevanje, recital i procesija sa svijećama ostat će nezaboravni."
40. ROGULJA, Petar. Proštenište Ilača. *Milosti puna*, god. 2/1996, br. 5, str. 22., s [2] sl.
(Naša marijanska svetišta).
41. ROGULJA, Petar. Vratit će se hrvatski život u Ilaču. *Marulić*, god. 30/1997, br. 4, str. 744-745, Zagreb, 1997.
42. Susret mladih u Ilači. *Marija*, god. 22/1984, br. 6, str. 226.
43. svibnja 1984.
43. Svetište Ilačke Gospe. *Mali koncil*, god. 23/1988, br. 5-6, str. 23.
Susret ministranata Đakovačko-srijemske biskupije u Marijinu svetištu u Ilači 2. srpnja 1988.
44. TOMIĆ, S. Ostalo su prijateljstvo i pjesme. *Glas Koncila*, god. 33/1994, br. 1050, str. [16]., s [1] sl.
Zbirka pjesama "Crni dani" Đure Kuveždića, prognanik iz Ilače.
45. U Ilači. *Marija*, god. 25/1987, br. 10, str. 332.
Hodočašće Gospi Ilačkoj uoči i na Veliku Gospu.
46. Uz blagdan Male Gospe s našim Ilačanima. Prognanici u svojem svetištu. <Vjernici kod Gospe Ilačke.> *Vukovarske novine*, god. 1997, br. 127, str. 1. + 6., s [3] sl.
47. Velika Gospa i završetak Marijine godiše širom domovine. Na putu s Marijom u treće tisućljeće. *Glas Koncila*, god. 2771988, br. 35, str. 6-7., sa sl.
Iz sadržaja: Ilača.
48. Velika Gospa širom domovine. Ilača. *Glas Koncila*, god. 21/1982, br. 17, str. 9. 14. kolovoza 1982.

Mirko POPOVIĆ

Čovjekov slobodan izbor ?

San je blijedio pred gromoglasnim lavežom i zavijanjem pasa pa je, budeći se, pomislio da ponovno bijesni front. Slijedećeg trenutka do njega je dopiralo kloparanje praznih kutija konzervi koje je dolje ispod prozora prevrtao čopor gladnih pasa. Sve ih je više - promrmljao je okrečući se prema zidu, dok je gomila napuštenih, pobjeglih, bijesnih životinja zavijala niz ulicu, njegovu ulicu koja ga je nekada podsjećala na južni dio Broadwaya. Šum prometa, bujica i šarenilo života - gdje je to sada? Koliko je od tada prošlo patnje? Ali, prizivati te dane bilo je mučno, do bola. Zato je nastojao sve to potisnuti, zaboraviti. Na to ga je prisiljavao i umor koji ga je gotovo prikovao za krevet nakon tridesetdnevnog nespavanja i smrzavanja u rovovima. No nadao se nekom oporavku u tih par slobodnih dana, iako nije vjerovao u čarobni recept kojim će zavarati glad. Znao je da će se vegetiranje nastaviti, ali nije znao dokle će sve to izdržati njegova mala kćerka. Sada je gotovo nečujno disala pored mame uspavane sinoćnjim sedativima koje je konzumirala u nešto jačoj dozi, smatrajući da će joj to pomoći poslije dvanaestosatne borbe s fekalijama koje su se izlijevale kroz WC-školjku, preplavljujući stan. Bila je to posljedica polarne hladnoće koja je ulazila kroz detonacijama i krhotinama granata razbijene podrumske prozore. Sve fiziološke potrebe onih susjeda iznad izlijevale su se onima ispod, kod nekih već danima. Ljudi su bili nemoćni pred neprekidnim isticanjem izmeta koji je širio smrad i po stubištima, i dalje oko zgrada, čitavim kvartovima. Svima su niske temperature pripremile iste probleme, dospjevši kroz izrazbijane prozore do odvodnih instalacija. Ljudi su sjekirama uzalud razbijali beton na onim dijelovima zgrada kroz koje su prolazili odvodi, očekujući da će vatre koje su ložili na njima istopiti mraz u cijevima. Naslage leda su međutim odolijevale tim malim nejakim vatrama od krpa i smeća. Sjetio se susjeda Nusreta koji je nakon tri dana borbe s bujicom izmeta koji mu je doslovno zatrpao stan, dobio takve promrzline na rukama da je dva prsta morao odsjeći.

Sada ga je uzeo nemir. Lice je stavio u dlanove naslonivši se laktovima na koljena. Nije to želio, ali neki su ga životni isječci zapljuskivali i činilo mu se da u njima na trenutak nalazi neku vrstu zaborava. Kroz sve to i iznad svega osjećao je smrad zbog, oskudice vode, neispranoga i neosušenoga poda... dok je vani, kroz prozorsku foliju, naslućivao plavetnilo vedrog zimskog jutra. Kroz nerazbijen djelić prozora virio je komadić neba prošaran pahuljastim, bijelim, jedva vidljivim oblačcima. Nekad je volio takva jutra, zimsko nebo posuto bijelim krpicama oblaka, a on još u toploj sobi, spreman da poslije doručka jurne u carstvo bjeline, pod iste takve daleke ovčice, ciruse, nebeske bijele lađe dječačkih dana. Bezbrižne daleke godine i beskrajno mirna, mirna snježna jutra! I to plavetnilo! - oteo mu se uzdah. Daleko prostranstvo slobode! Plavi beskraj kao njezina imanentna odredba. Sloboda - pastorala zaustavljenog sarajevskog života. Sloboda, čija se veličina i značaj tek iz ovih okova može sagledati.

Stavljajući paralelu između svoga sretnog i djetinjstva svoje kćerke pitao se: kojim ću je putem dovesti u budućnost?

Jednim okom je pogledao na sat. Osam i trideset. Vrijeme za cigaretu! Za neodoljivom potrebom da se kao dugogodišnji pušač počasti makar minimalnom nikotinsko-katranskom dozom. A kako je osigurati? Prošle godine pušio je čajeve. Cigarete koje je dobivao u Armiji trebalo je mijenjati za brašno. Opet je pogledao sat. I njega će, na pijaci, ponuditi za par konzervi, ili za jedno jaje. Otkad nije okusio jaje. Ako nade kupca, jer svi traže hranu. Kad ga je kupio, prije mnogo godina, doista je bio vrijedan. Vrijedan - ponovio je tu riječ - kako je taj pojam relativan!

Širio se smrad neisušena poda. Da ima drva ustao bi, naložio vatru, ali...

S ulice do njega je dopirao glas nekih žena.

- Drva! drva! - ponavljale su i umotane zbog velike hladnoće prelazile pogledom po sivilu ranjenih fasada i prozora okrpljenih najlonom, plehom, pločama, dekama.

Možda ću sat uspjeti zamijeniti za nešto drva - pomislio je. Lani sam trampio odijelo i fotografski aparat za nešto ulja i par konzervi. Sata mu više nije bilo žao. A ni vrijeme mu ionako više ništa nije značilo. Nigdje neće ni zakasniti, ni uraniti, ni putovati. Putovanje - to je privilegij nekoga drugoga svijeta i drugoga vremena.

- Što tražiš za tu jednu vreću drva? - upitao je otvorivši prozor.

- Ako imaš ulja ili šećera. Može i brašna. Samo hranu uzimam - glasio je odgovor.

- A sat? Pogledaj. Nećeš naći boljega. Koštao je...

- Ništa od toga - prekinula ga je žena, skakućući u mjestu od hladnoće.

- Tata, dođi - zovnula ga je kćerkica. Ili mu se učinilo... Sagnuo se i poljubio je. Ciknula je ledenica... zatim je odjeknuo pucanj. Onda je opet bila tišina. Ni jedno oko mrtvih kvartova nije trepnulo, samo su slike sna njegove djevojčice bile bučne, čas se smijala, čas šmrcala kad je tatina figura pored prozora malo zateturala i, prisloniviši se uz ormar, na kojem je lagano klizeći niz njegovu površinu do stolice, ostavljala tanak, jedva vidljiv crveni trag... Skočila je vrisnuvši. Pojurio je prema njoj, prekinuvši gimnasticiranje kraj prozora. Jedan trenutak ga je gledala ne mičući se i ne shvaćajući što pripada snu: o n a ili o v a tatina pojava. Htio ju je opet poljubiti i zaželjeti dobro jutro, ali ga je trgnuo pucanj ledenice. Zabola se dolje u snijeg otkinuvši se s krova. Zastao je. Doista, zbog otvaranja i zatvaranja prozora, pokretanja iza prozirne prozorske folije, te odnošenja prljavih krpa i neisušenog ćilima na balkon, nečije je oko kroz snajpersku optiku tamo negdje preko spaljenih krovova moglo imati izvrsnu metu, pomislio je. Nešto je mrmljao sjetivši se Sartreove postavke o sudbini: "Čovjekov slobodan izbor sebe sama apsolutno se identificira s onim što se zove njegova sudbina." No sada je spona između za to potrebne koncentracije i veoma hladne sobe dok se oblačio - izmicala.

Anto ĆOSIĆ

Pamfletarac

Svakog dana je Gugoslav, taj bagavi tvrdoser, kusao porciju sutlijaša, gledajući ispod oka svoju namigušu, koja je uživala u renesansnim prizorima - u mljaskanju pohlepne protuhe, tog golemoga srolje, koji se osjećao presretnim u društvu svog ženskaća-vrtirepa. Nastojao je pred njom biti duhovit: - Neka ima mlika ćurlika i graha skakavca, pa će biti sve u redu ko u Beču!

Grad bijaše sjesenjen. Trulo lišće, natopljeno kišom, služilo je kao podloga za klizanje i bolno lomljenje kostiju. Njegova strasnica je strepila od razularenih delikvenata i nije izlazila iz grada. Mogao bi je neki budalaš ucmekati u cvijetu mladosti njezine. Njen izješa bijaše nešto mudriji: - Neka ih! - govorio je. - Oni su sastavni dio života!

- Ja sam maštalac i žudnik i uživam u jesenskim krajolicima! - isticao je svoj bodlerovski spleen. Inače, Gugoslav se bojao vlage, gripe i kad bi ga se dočepala neka boljetica, onda je danima stenjao (život je, u stvari, niz kakofonično intoniranih stenjanja), ispijao čajeve s limunom, sjećajući se uz put mladosti, krepčine i preplivavanja Vrbasa. Sjedeći turoban kraj prozora osjećao se kao izopćenik, koji je ipak mogao uživati u ruganju bivšim batinašima i gulamferima što su žurili ulicom pod teretom grijeha. Zaboravio je Gugoslav da je i sam pripadao toj bandi doušnika.

- Da sam književnik - bio bih pamfletarac! Rugač! Pitao sam: - Zašto je život tavorenje? Odgovarao je sam sebi kako ovo vrijeme nije ništa drugo doli zemaljski purgatorijum i kupelj u kojoj se čistimo od zabluda mladosti. Dakle: tempora mutantur... ili, bivši drugovi, pripadnici Sekte Protuboga, postadoše nova gospoda sa starim navikama, kojih nikako da se oslobodi.

Sunovraćen i zaglibljen u provinciju osjećao je da će se uplesti u politiku i da će mu život biti veoma uzbudljiv. Noću je osluškivao kako ulicom galame drevni prijatelji kapljice i ljutio se što ga bude usred noći. U zraku se osjećala najezda primitivaca. Brdani su navirali kao skakavci i uživali u pucanju. Uz svjetlost stolne lampe naš samotar je čitao priče i pošurice kako ne bi mislio na stvarnost i evoluciju čovječanstva koja bijaše doista spora. Ponekad mu se činilo da će pasti u mračne dubine gluposti. Mnoge duše postadoše spremnice zloće. Oko njega je kružilo vrijeme ispunjeno osjećanjem o besmislenosti vegetiranja. Kad bi se opet mogao družiti s istančanim duhovima, koji su posjedovali dragocjeni dar dvojbe! Ali, njih više nema! Razbor, čak ni zgodimice, nije se mogao probiti među ove pogibeljne duhove što su se s brda spuštali u grad. Dobro bi mu došao pametan dušovoda da ga izvede iz ove čudoredne pogibelji u koju je zaglibio. Šajkače s televizijskih ekrana prizivaju mračne sablasti prošlosti i između redaka pozivaju na kolinje, koje je već započelo: četnici su u Novoj varoši zaklali muža i ženu. Znači - počelo je!

Dok vrijeme protječe banalno kao kloaka, zasladena starim idejama o ljubavi prema bližnjemu, Gugoslav čita *POLITIKU* i misli kako je ipak dočekao svojih pet minuta.

Ivo BALENTOVIĆ

Trnovo*

Na terasi motela, na bregu, pokraj Trnova starog bugarskog prijestolnog grada,
Doržgotov, mlad žurnalist, Mongolac iz Ulan-Batora,
digao je spontano čašu. Suton večernjega sata
pozlatio je sva prisutna lica.
(Bilo je to jednog dana zlatnog listopada.)
"Neka živi sloga i bratstvo medu narodima!" rekao je.
"I neka ove moje riječi ne budu tek prazna fraza,
nego staza,
svježine oaza,
i pravac novoga/gâza!"
"Lijepo", netko poluglasno izusti. "A rakete?" drugi reče.
Zvek čaša. Vino, sol i hljeb. "Poželjna staza".
Izrekoh ja, a lica nam je dotle cjelivalo smireno veče.
Sunce na zapadu, u padu.
Zapisujem navrlu misao, a na vrhu moga pera rubin sutona sja.
Poljakinja, poetesa, Ana Kamenska kaže da će joj
dobar dijelić srca ostati u tome gradu.
Rumunj, Georgi Dinu
odan vinu i zagledan u visinu,
pušeći dugu cigaretu rasipa smjelo
šeretske dosjetke kao iz rukava,
a uz rub ograde sanja šutnjom ovijena
Valentina Danilović Tkačenko
iz Kijeva poetesa plava.
I Lidija Gregorjenko, (također Ukrajinka), tu kraj nas nešto ubrzano zapisuje u svoju bijelu teku.
Zvek čaša pri kucanju. Smijeh. Riječi. Dimovi. I nebo zlatom protkano.
A ja u mislima govorim nešto sebi,
govorim Antonu, Siniši, Ljiljani, Asji i vižljastoj Olji,
kako bi doista lijepo bilo da ukinemo mržnju u svijetu,
da storniramo patnje, i glad, i bijedu,
pa da proglasimo Ljubav! Život bi bio bolji.
Ili bar da oglasimo pomirenje
i opće praštanje.
Amblem da nam bude - srce. A zastava - maštanje.
Nad nama oblaci. Večer na odlasku. Lijet večernjih ptica.
I sunce na smiraju sa zadnjim trakom
pozlaćuje naša lica.

* Impresija s puta po Bugarskoj s grupom prevodilaca iz oko 30 zemalja g. 1970.

Stanko BANIĆ

Prema stoljetnom jubileju Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda (1900-2000)

Utemeljitelj i otac provincije

Približuje se stota obljetnica osnutka i postojanja Hrvatske franjevačke provincije Sv. Ćirila i Metoda. Pred nama se pojavljuje blistavi lik njezina utemeljitelja i oca, sluge Božjeg o. Vendelina Vošnjaka. Dok je ležao na odru, miomiris njegova kreposnog i svetačkog života privukao je mnoštvo vjernika, napose braće i sestara ondašnjeg Trećega Reda, koji su strahopošovanjem i pobožnošću prilazili odru i svetom vodom škropili njegovo mrtvo tijelo. No, prisutno mnoštvo zanijela su i oduševila dva veličanstvena govora nad grobom, govor dr. o. TEOFILA HARAPINA, provincijala, i govor dr. o. fra PETRA GRABIĆA.

Rekoše: To je bila neslužbena beatifikacija sluge Božjega o. Vendelina Vošnjaka. Bilo bi dobro kada bi mp. o. Provincijal iz provincijskog arhiva objelodanio u Obavijestima, glasilu Provincije ta dva biser govora izrečena nad grobom.

1. Misao o postupku za proglašenje blaženim Oca Provincije

Proteklo je više godina nakon smrti utemeljitelja i oca Provincije i pojavila se misao o pokretanju postupka proglašenja blaženim prvog Provincijala Hrvatske Franjevačke provincije o. Vendelina Vošnjaka. Evo, kako se ta spasonosna misao razvijala i konačno ostvarila! Prvotno se pomišljalo kao da Provincija u svome utemeljitelju ne može imati uzor izrazito pastoralna radnika. Ovu je sumnju pater Bonaventura Duda iznio jednom uvaženom hrvatskom teologu. On mu je ovako odgovorio: "A što ako je o. Vendelin Vošnjak kao provincijal i magistar osposobio čitav naraštaj Provincije za savršeno pastoralno djelovanje po duhu i načelima Crkve!" (Obavijesti, broj 2/1963. str. 14) S pravom možemo ustvrditi da je prva biografija o. Vendelina Vošnjaka, proizašla iz pera o. Srećka Majstorovića, utrla put pokretanju postupka za proglašenje blaženim o. Vendelina Vošnjaka. Zapravo, to su bili prvi i nesigurni koraci prema pokretanju ovog velikog postupka. Evo, što nam o tome govori sam o. Srećko Majstorović u Obavijestima broj 7/1969. str. 147-148: "Odmah nakon smrti o. Vendelina počeo sam sakupljati gradu za njegovu biografiju. Poticaj za taj rad bio je njegov primjer svetog redovnika i susretljivost koju mi je iskazao u magisterskoj službi koja mi je bila dodijeljena nakon odlaska iz Trsata. Kao mladi 27-godišnji magistar klerika u Zagrebu naišao sam na teškoće koje daleko nadilaze redovite pojave u odgoju redovničke mladeži.... Uspomene na njega i nekoliko pisama koja sam od njega primio bila su mi snažna podrška. U jednom pismu riješio mi je najvažnije pitanje "de vocatione religiosa et sacerdotali" u vezi s tadašnjim stanjem u klerikatu. Dizao je uzdrmanu odvažnost u odgojnom radu: "Gajite svim sredstvima duh redovnički, da deformia reformirate, a trud bit će naplaćen obilnom utjehom (27. IX. 1932.)".

Konkretno je riješio i važni problem, kako u mladeži pobuditi ljubav za Provinciju. Premještaj iz Zagreba na druge dužnosti prekinuo je sabiranje materijala za biografiju o. Vendelina... Trinaest godina nakon njegove smrti u ožujku 1946. g. počinje nova faza zanimanja i rada za stvar Oca Provincije... Našao sam se kao zagrebački gvardijan s ne malim brojem braće u uzama centralne OZNE u Zagrebu. U teškim okolnostima obratio sam se devetnicom o. Vendelinu za pomoć... Obećao sam, ako sretno izadem na slobodu, napisati biografiju. Peti dan nakon devetnice jedini od braće pušten sam kući." Prva biografija o.p. Vendelinu, koju je pod naslovom "ŽIVOT I RAD OCA VENDELINA VOŠNJAKA" napisao o. Srećko Majstorović, izdana je knjigotiskom 1952. godine. Trebala je izaći o pedeset godišnjici Provincije 1950. godine. Za njezino izdavanje zaslužan je tadašnji provincijal mp.o. Nikola Skupnjak i tadašnji samoborski gvardijan o. Gabrijel Đurak sa svojom zauzetošću i spretnošću. Dobro je ovdje usput istaknuti da je to jedna od prvih tiskanih knjiga nakon rata. Predgovor toj knjizi napisao je beogradski nadbiskup preuzv. o. Rafael Rodić. O toj knjizi napisao je p. Bonaventura Duda u Obavijestima provincije, broj 2/1963. str. 15 ovo: "Knjiga o. Srećka Majstorovića "ŽIVOT I RAD OCA VENDELINA VOŠNJAKA" značila je preokret u stvari o. Vendelina. Njoj prije svega zahvaljujemo da je lik o. Vendelina spašen od zaborava, kojoj su inače predane sve ljudske veličine, pa i najizrazitije. Preko te knjige upoznale su se s o. Vendelinom nove generacije Provincije, te je tako omogućen idejni i egzistencijalni kontinuitet Provincije, i to baš oko njezina srca, - o. Vendelina."

2. Početak pokretanja procesa beatifikacije Oca Vendelina

Prvi počeci tog pokreta zbili su se na PROVINCIJSKOM KAPITALU 1954. godine. Glavnu ulogu u tome izvršio je naš bivši misionar u Kini o. Aleksa Benigar, zagrepčanin. On piše o. Srećku 5. srpnja 1954. g. ovako: "Gledom na oca Vendelina ja nemam nikakve sumnje da je on posjedovao kreposti u herojskom stupnju. Pisao sam dvaput o. Provincijalu u tome smislu, proseći ga da bi zamolio zagrebački Ordinarijat da imenuje tribunal za dijecezanski proces. P. Provincijal mi je odgovorio da će stvar iznijeti na Kapitulu. Ja znam da će biti poteškoća... No, ako si spreman za tu stvar trpjeti, što i sama stvar zaslužuje, ja se čvrsto nadam da ćemo moći pokrenuti stvar s mrtve točke." P. Srećko je kao deputat usmeno zamolio Provincijski Kapitul u srpnju 1954. g. da se pokrene proces beatifikacije o. Vendelina, što su svi kapitularci jednodušno prihvatili i odobrili, kako stoji u Zapisniku Kapitula. Novi provincijal o. Damjan Damjanović, u smislu zaključka Kapitula, napisao je i upravio svim članovima Provincije OKRUŽNICU "Doskora će se navršiti". U toj Okružnici poziva na skupljanje svjedoka i svjedočanstva u vezi s pokretanjem procesa, te prilaže Upitnicu, prevedenu iz knjige "Codex pro postulatoribus". Prema toj Upitnici treba izraditi IZVJEŠTAJ o svetačkom životu kandidata za proglašenje blaženim i svetim. Na temelju tih iskaza živih svjedoka, zatim na temelju vlastita iskustva kao i na temelju prve biografije o. Vendelina iz pera o. Srećka Majstorovića, podnio je o. Aleksa Benigar prvi pismeni izvještaj generalnom Prokuratoru Reda o. Fotunatu Scipioni. Generalni Prokurator Rada bio je s izvještajem veoma zadovoljan, te je izjavio da je o. Vendelin Vošnjak "divan lik franjevca (una bella figura francescana). Ovaj Izvještaj obuhvaćao je tri spisa:

1. Synopsis vitae p. Vendelini Vošnjak (6 stranica),
2. Memoriae personales p. Alexi Benigar, alumni Provinciae Croatiae, de primo Ministro provinciali p. Vendelini Vošnjak (25 stranica)
3. Quaestiones de vita et virtutibus p. Vendelini Vošnjak (23 stranice).

O tom procesu redovito se raspravljalo na ostalim kasnijim provincijskim Kapitulima.

3. Prvi vicepostulator i sudbena komisija u procesu proglašenja blaženim sluge Božjega o. Vendelina Vošnjaka

Redovitom pokretanju procesa proglašenja blaženim o. Vendelina Vošnjaka širom su otvorena vrata IMENOVANJEM prvog vicepostulatora u osobi dr. o. Bonaventure Duda. Ovo imenovanje uslijedilo je godinu dana prije tridesete obljetnice smrti o. Vendelina Vošnjaka, a objelodanjeno je braći u Provinciji u Obavijestima Provincije (broj 1/1962. g. str. 1.) posebnom okružnicom "Suglasno s propisom". Za pokretanje ovoga procesa od presudne važnosti bio je tzv. "ILOČKI SASTANAK" održan u iločkom samostanu u sjeni Sv. Ivana Kapistrana u srpnju 1962. godine. Prvi vicepostulator o. Bonaventura Duda sazvao je na sastanak O. Aleksu Benigara i o. Srećka Majstorovića. Na tom sastanku pretresen je sav dotada sabrani materijal u vezi procesa, prostudirani su crkveni propisi u vezi procesa beatifikacije, te razmotrene sve poteškoće i sva pitanja u vezi pokretanja procesa. Posebno se raspravljalo o najvažnijoj stvari, o sastavljanju tzv. ARTIKULA, tj. tvrdnji o svetosti i krepostima o. Vendelina. Artikuli su, naime - "processus fundamentum" temelj procesa. Iločki trojni sastanak predložio je za tu prevažnu zadaću o. Srećka Majstorovića i zamolio o. Provincijala da ga s tim zadatkom za određeno vrijeme pošalje u Rim. Molba je bila odobrena i početkom rujna 1962. g. o. Srećko odlazi u Rim da uz pomoć i stručne savjete o Alekse sastavi artikule. Povjereni mu zadatak o. Srećko je sretno i uspješno završio pred Božić 1962. godine. Prema službenom Upitniku u Artikulima je u 250 teza prikazan svetački lik o. Vendelina Vošnjaka. Artikuli su sastavljeni na latinskom jeziku i predstavljeni u pravo remek-djelo. Provincija duguje trajnu zahvalnost o. Srećku Majstoroviću i o. Aleksi Benigaru za ovaj dragocjeni dar! Artikule su preveli na hrvatski jezik, pod stručnim vodstvom o. Romualda Radelića, profesora hrvatskog jezika, tadašnji zagrebački klerici. Svakako i njima odajemo priznanje i zahvalnost. Tako je završeno pretpripravno razdoblje za proces proglašenja blaženim o. Vendelina Vošnjaka. Tada je vicepostulator o. Bonaventura Duda službeno obavijestio zagrebačkog Nadbiskupa da kanimo pokrenuti postupak za proglašenje blaženim o. Vendelina Vošnjaka. Nadbiskup je taj prijedlog prihvatio i odobrio, te povjerio o. Vicepostulatoru da sastavi sudbenu komisiju koja bi ovaj prevažni zadatak vodila. Vicepostulator o. Bonaventura Duda uspješno je povjerenu mu dužnost izvršio. Sastav sudbene komisije bio je ovaj: predsjednik dr. Stjepan Dopelhamer, dva suca o. Andelko Huljev, OP o. Srećko Badurina, TOR, promicatelj vjere dr. o. Celestin Tomić, OFNCONV., bilježnik o. Rajko Karaman, D, te za održavanje veze o. Zorislav Lajoš. Nadbiskup je odredio dr. Lacha Josipa, pomoćnog zagrebačkog biskupa, da u njegovo ime izvrši otvaranje procesa. Prva sjednica održana je 14. ožujka 1963. g. u zagrebačkom samostanskom Oratoriju s rasporedom od 14

točaka. Tako je proces sretno započeo, a o. Vendelin Vošnjak dobio je naslov "sluga Božji". Ovaj zamašni posao odvijao se veoma uspješno. U 78 sjednica priveden je i preslušan 51 svjedok, a pozvana su i tri svjedoka "ex officio", i to o. Modesto Martinčić, o. Damjan Damjanović i fra Vinko Vitunjski. Izvan glavnog sudišta preslušano je 25 svjedoka, i to u mariborskoj biskupiji i na Trsatu. Na molbu glavnoga sudišta osnovano je posebno samostalno sudište u Đakovu (processus rogatorialis) pod predsjedanjem Ordinarija. Medutim, tijekom procesa umro je predsjednik sudišta dr. Stjepan Dopelhamer. Sretno je pronaden glavni sudac u osobi kanonika Josipa Crnkovića. Od presudne važnosti za daljni uspješni proces beatifikacije bilo je izdavanje tiskom nove dokumentirane biogravije sluge Božjeg o. Vendelina. Ovu biografiju neumornim radom priredio je za tisak o. Srećko Majstorović dok je sa mnom boravio u Iloku. Zamolio sam provincijala o. Kazimira Đurmana da objelodani tu prvorazredno sastavljenu biografiju, što je on najspremnije učinio. Ova biografija je dobila najveće pohvale sa strane visokih crkveno-pravnih područja. I na tome veledjelu dugujemo o. Srećku Majstoroviću trajnu zahvalnost. Njegovom izvanrednom zauzetošću u pojedinim vjerskim listovima počela se vršiti promidžba za proglašenje blaženim sluge Božjeg o. Vendelina. Vrijedno je spomenuti da je provincijal o. Damjan Damjanović posebnom okružnicom objavljenom u Obavijestima, broj 1/1962. g. str. 13 obavijestio Braću u Provinciji da je izrađena i umnožena jedna od najljepših fotografija sluge Božjega o. Vendelina, te će ih razaslati svim samostanima kako bi ih mogli dijeliti vjernicima, napose članovima Trećega Reda i povećanu izložiti na dostojnim mjestima.

4. Drugi i završni dio dijecezanskog procesa za proglašenje blaženim sluge Božjega Oca Vendelina

Nakon sretno završenog prvog dijela procesa za beatifikaciju sluge Božjeg o. Vendelina Vošnjaka nastao je mali predah i zastoj u daljnjem tijeku procesa. A što se dogodilo? Vicepostulator o. Sreško Majstorović obolio je na očima i trebao se podvrći operaciji mrene na jednom i drugom oku, a drugi dio procesa zahtijevao je upravo veliki napor očiju. Operacija je sretno uspjela, a nakon operacije slijedilo je jedno razdoblje mirovanja. Nakon toga je o. Srećko pun zanosa i energije započeo i završni dio dijecezanskog procesa koji se zove "processiculus diligentiarum". Kodeks ga naziva "Inquisitio super Servi Dei scriptis necnon super non cultu". To je mukotrpan posao koji uglavnom opterećuje samog vicepostulatora, a manje sudište. Vendelinova pismena ostavština iznosi oko 1000 stranica okružnica, propovijedi, ekshortacija, pisama i to na tri jezika. Odatle se jasno vidi kakav naporni zadatak čeka vicepostulatora. U tu svrhu je najprije popunio sudište, jer neki članovi više nisu mogli vršiti preuzete dužnosti.

Sastav novog sudišta bio je slijedeći:

1. Ordinarij: preuzv. g. FRANJO KUHARIĆ, nadbiskup zagrebački
2. Predsjednik suda: preč. g. JOSIP CRNKOVIĆ, kanonik
3. Sudac adiunctus: Mons. NIKOLA SOLDO, kanonik
4. Sudac adiunctus: mp. o. ANTE STANTIĆ, provincijal OCAM.
5. Branitelj vjere (promotor fidei): O. CELESTIN TOMIĆ, OFMCUNV.
6. Bilježnik (notarius): o. LEOPOLD FODOR, OFMCap.
7. Osoba za vezu (cursor - teklić): o. MARIO ŽAGAR, OFM

O. Srećko Majstorović, vicepostulator poput pčelice marljivo, brižljivo i savjesno skupljao je bogatu pismenu ostavštinu sluge Božjeg o. Vendelina. Svu tu ostavštinu svrstao je u tri skupine: OKRUŽNICE vlastitoj Provinciji i provincijama u kojima je bio generalni vizitator, propovijedi, ekshortacije i prigodni nagovori, njegova službena i privatna pisma. Najveću vrijednost za Provinciju imaju pisma koja je slao Generalnoj kuriji Reda. Ovdje treba istaknuti da se sluga Božji o. Vendelin nikada nije služio tipkaćim strojem (pisaćom mašinom) te ne postoje duplikati njegovih pisama. S toga je preč. o. Augustin Sepinski, general Reda izdao o. Srećku 1962. godine pismeno dopuštenje da se može poslužiti arhivskom gradnjom Generalne kurije koja mu je bila potrebna za "kauzu" sluge Božjeg o. Vendelina. U tom poslu išao je o. Srećku na ruku generalni arhivar Reda o. Bazilije Pandžić. Za vrijeme svog boravka u Rimu o. Srećko svu ovu bogatu ostavštinu dao je fotografski snimiti i pohraniti u naš Provincijalat u Zagrebu. Kod preslikavanja spisa rukovodio je ovim poslom sam generalni postulator o. Cairoli. P. Srećko smatra da smo mi bili prva provincija kojoj je bilo dano ovakovo dopuštenje. Na osnovu toga naš Provincijalat posjeduje danas 319 stranica velikog formata prevažnih dokumenata za biografiju sluge Božjeg o. Vendelina kao i za povijest Hrvatske franjevačke Provincije. Izuzetna vrijednost ovih dokumenata, kako tvrdi o. Srećko, je u tome što je u njima osvijetljen svetački lik njihova autora. Osim toga važnost ovih pisama temelji se na jedinstvenoj ulozi sluge Božjeg o. Vendelina u provođenju obnove autentičnog franjevačkog života na prekretnici dvaju posljednjih stoljeća, zatim u osnivanju Hrvatske franjevačke provincije, te u duhovnoj formaciji članova Provincije kroz prva tri njezina decenija. Posebna je važnost ovih pisama i za današnjicu ne samo naše, nego i ostalih hrvatskih provincija zajedno sa slovenskom provincijom, kada se javljaju nova strujanja koja posve odudaraju od duha svetoga Oca Franje. Usput ovdje moram spomenuti da je prije tridesetak godina izišla iz tiska knjiga o sv. Ocu Franji pod naslovo "Brat Oganj" od Lujze Rinser u prijevodu o. Leonarda Oreča. Ova knjiga je tipičan primjer iznakaživanja svijetlog lika našeg serafskog Oca Franje, uvreda čitavoj povijesti franjevačkog Reda sa svim njegovim ograncima, te pokušaj rušenja svijetlih evandeoskih Franjinih ideala u dušama mladih franjevačkih generacija. Zar ćemo umjesto iz bistrih gorskih izvora bogate baštine sluge Božjeg o. Vendelina piti iz bljutavih kaljuža izopačenog prikazivanja lika našeg svetog Oca Franje?!

Vicepostulator o. Srećko Majstorović izvanrednom marljivošću i savjesnošću uspio je sretno završiti i drugi dio procesa za beatifikaciju sluge Božjeg o. Vendelina, tzv. "Processiculus diligentijarum". Uspješno je sabrao bogatu pismenu baštinu sluge Božjeg o. Vendelina i velikim dijelom sam je to pretipkao i pripravio za posljednju sjednicu na kojoj je sudište imalo staviti pečat i potpis. Iskreno se veselio uspješno završenom preteškom zadatku i sve pripremio za put u Rim. Medutim, ostvarila se poslovica: "Čovjek snuje, a Bog odreduje". Gospodin Bog iznenada je dragog o. Srećka pozvao iz ovozemnog prebivališta u svoje vječne stanove. P. Srećko, primivši svijesno sveta otajstva preminuo je od srčanog infarkta 21. veljače 1978. godine. Sprovod je vodio na Mirogoju preuzvišeni gospodin Franjo Kuharić, zagrebački nadbiskup uz asistenciju p. Stanka Banića, provincijala i ostalih svećenika. Oproštajni govor pred mrtvačnicom održao je p. Stanko Banić, provincijal. Nakon sprovoda u crkvi Krista Kralja na groblju predvodio je svetu misu zadušnicu nadbiskup Franjo Kuharić održavši srdačnu i toplu homiliju, ocrtavši lik o. Srećka kao uzor i svijetli primjer redovničkog

i svećeničkog života, vjernog svjedoka Kristova Evandelja. Ovom zgodom izražavam u ime Provincije p. Srećku Majstoroviću duboko poštovanje i srdačnu zahvalnost za sav trud i za sve žrtve što ih je uložio za sretno dovršenje dijecezanskog procesa za beatifikaciju sluge Božjega o. Vendelina Vošnjaka. Nakon njegove smrti odgodena je završna sjednica i sve što je s time bilo povezano.

Na prijedlog p. Stanka Banića, provincijala imenovan je generalni Postulator o. Antun Cairoli vicepostulatorom o. Ivana Kovača, prokuratora i osobnoga tajnika provincijala. P. Ivan Kovač s poznatom savjesnošću i marljivošću sredio je ostavštinu p. Srećka i priredio završnu sjednicu, na kojoj je sudište stavilo svoj pečat i potpis. Zatim je ovjerovljene spise i zapečaćena svjedočanstva prema uputi generalnog Postulatora o. Cairolija predao pronunciju u Beogradu. Vicepostulator o. Ivan Kovač u nekoliko navrata boravio je dulje vremena u Rimu i neumorno ispunjavao sve uvjete koji su bili potrebni za potpuno i konačno dovršenje procesa beatifikacije slube Božjeg o. Vendelina. Sva je sreća bila što sam za vrijeme upravljanja Provincijom uspio u Rimu u banci osigurati sva neophodno potrebna novčana sredstva bez kojih "kauza" ne bi mogla biti dovršena. Trebalo je sve spise i sva svjedočanstva prevesti na talijanski jezik. Vicepostulator o. Ivan Kovač tijesno je suradivao s odgovornim službenicima Kongregacija za progiašenje blaženima i svetima, te ispunivši vjerno sve uvjete savršeno sredenu "kauzu" predao dotičnoj Kongregaciji koja donosi odluku o proglašenju blaženim, ukoliko uslijedi propisano čudo.

Sada preostaje presudna zadaća Uprave Provincije s vicepostulatorima o. Rajkom Gelemanovićem i o. Kornelijem Šojatom da upotrijebe sva potrebna i dopuštena sredstva za poticanje vjernika, napose članova FSR-a da se utječu zagovoru sluge Božjeg o. Vendelina za njegovu čudotvornu pomoć. Prije svega potrebno bi bilo odrediti da se u čitavoj Provinciji u molitvu vjernika u sv. misi kao i u molitvi u Božanskom časoslovu uvede zaziv: "Presveto Trojstvo da se dostojiš proslaviti slugu Božjeg o. Vendelina, Oca Provincije - molimo Te, usliši nas!" Nadalje vicepostulatori trebali bi obilaziti Provinciju propovijedajući o sluzi Božjem o. Vendelinu i potičući vjernike da se u svim sudbonosnim slučajevima puni vjere utječu zagovoru sluge Božjeg o. Vendelina za čudotvornu pomoć. Duhovni asistenti FSR-a isto bi tako trebali nastupati u mjesečnim skupštinama. Takvu molitvenu akciju trebalo bi provoditi u sjemeništu, novicijatu i klerikatu. Ustrajna i pobožna molitva se može ostati bez ploda, kako nas uči Evanđelje. Svakako to bi trebalo zauzimati istaknuto i značajno mjesto u trogodišnjoj pripravi za proslavu stoljetnog jubileja osnutka i postojanja naše Majke Provincije!

Zacijelo KRUNA ovog stoljetnog jubileja bilo bi proglašenje blaženim sluge Božjeg o. VENDELINA, OCA PROVINCIJE!

(U Bjelovaru, na blagdan sv. Dominika, 8. kolovoza 1997.)

Mira KRAJAČIĆ-BEUTZ

Granica

Poznajem granicu izmedu smijeha i suze,
za nju putnice nema.
Tek bol i grč mišića bosih nogu,
neprolaznih meda,
ni naprijed,
ni natrag,
nigdje ni uspon ni dol.
Tek žica,
bodljikava žica koju moraš prijeći.
Kada ipak prijeđeš na drugu stranu
i sve se čini k' o uspio pokus
uz krvave rane i zbrkane misli
ostaje gorak okus.

Nedovršena pjesma

U sebi nosim
neke čudne riječi,
u sebi nosim
neke čudne dane.

U sebi nosim
sjećanja teška,
u sebi nosim
neke stare rane.

I pokapam nade
u čekanja nova,
ustreptalu radost
ispunjenih snova.

Rajka ANĐELIĆ-MASLOVARIĆ

Zove sika!

Moja mat je bila:
Malešna lipa žena.
Čista, vridna.
Bolest je rāno odnila.
Otac je mālo govori.
Puno nos je voli.
Uvik je gledao i ti znat:
Je non pun pjat.
Ona nos je bronila.
Za menon tarkāla, vikāla:
Jes obukla postole,
Ča si izila?
Evoga, gre doma
Jes to i to učinila?
Volila son bit bosa,
Po sikama hodit, vonka bit.
Činit, jednega i drugega idit.
Dobre bi ribe ulovija,
Ona iz buška darva nosila.
Iza kuće kokoše goila.
Ka bi gusterna prisušila,
Iz Bulićevih se kišnica nosila.
Roba se nāruke prōla.
I sa je vidin - kako sidi -
Govori:
"Gledojte će se bili.
Stine su ostāle iste,
Mora, koliko hoćeš.
Zatvorin oči,
Na siku stojin-
U mlādost se vrotin.
Petronila, Ivana, Bonina
I druge sve-pucole smo od lipote.
Nike su pošle u krāje daleke.
Zatvorit oči!
Zove sika!
Vidi ope ča je bilo-
Gren i ovega lita.

Stjepan MATKOVIĆ

Kumičićeva pisma Kerubinu Šegviću

Prilog političkoj i kulturnoj povijesti Hrvatske (1897. - 1904.)

Eugen Kumičić (Berseč, 1850. - Zagreb, 1904.) spadao je među vodeće književnike pravaškoga svjetonazora. O njegovu literarnom opusu povjesničari književnosti mnogo su pisali. S druge strane, politička strana Kumičićeva života tek je djelomično obrađena premda njegov doprinos u političkom životu nije bio mali, što dokazuju brojni saborski govori, javni govori, polemike, izborne agitacije i rad u pravaškim organizacijama. Stoga možemo slobodno istaći da takav opus zaslužuje pozornost kako bi se dobila zaokružena historijsko-životopisna studija o Kumičiću.

O veličini Kumičićeva položaja u hrvatskome društvu govori niz podataka. Veliki povijesni roman *Urota Zrinsko-Frankopanih* (1892.) bio je nesumnjivo najpopularnije djelo kraja 19. i početka 20. stoljeća. Stjepan pl. Miletić, intendant zagrebačkog kazališta, prozvao je "Urotu" evanđeljem hrvatskoga naroda potvrđujući koliki je njezin utjecaj u javnosti.[1] Izvedba drame *Petar Zrinski* (1900.) u Hrvatskom narodnom kazalištu potvrdila mu je nedvojbeni autoritet među zagrebačkom publikom, pa i šire. Zahvaljujući dobrom prijamu mnoga su njegova djela prevedena na niz stranih jezika, a samim time dio povijesne, kulturne i društvene problematike Hrvata postao je bliži inozemnom krugu čitateljstva. Istodobno, on razvija političku karijeru čvrsto fundiranu u pravaštvu i vjeru u hrvatsku nacionalnu misao.

Kumičićeva djela bila su protkana snažnim domoljubljem. Svojom popularizacijom dijelova hrvatske povijesti Kumičić je postao agilni promicatelj nacionalnih ideja među građanstvom. Nacionalna tematika imala je napose svoju težinu zbog položaja hrvatske nacije u tadašnjem austro-ugarskom okruženju. Razvoj Hrvata još je uvijek bio ometan nizom prepreka. Teritorijalno pitanje Hrvatske ostalo je još uvijek otvoreno budući da proces stvaranja jedinstvenog državnopravnog prostora nije bio završen. Političko pitanje nametalo je odnos prema trenutnom pravno-političkom statusu, koji je bio odraz dualističkog ustrojstva država, odnosno zadovoljavanja interesa dominirajućih nacija Monarhije (Nijemaca i Madara). Osim toga, u unutarnjoj politici javljale su se međusobno oprečne koncepcije. Kumičićevo gledište odgovaralo je idejama pravaštva, koje je identifikaciju hrvatskoga naroda tražilo u povijesti i demokratskom radikalizmu. Upravo je prošlost na primjeru Hrvata bila dokazom da se puni nacionalni život ispunjava političkim suverenitetom. Neizbrisivi tragovi prošlosti svojom su poukom djelovale na javnost da postane svjesna svoga položaja u habsburškom carstvu. Štoviše, povijest je bila učiteljica, kojom se objašnjavao suvremeni svijet, ali i poticaj kako ga promijeniti. Na taj je način upoznavanje Kumičićevih djela imalo funkciju političkoga odgoja.

Još su dvije teme karakterizirale Kumičićev opus. Socijalni motivi opisivali su sudbine raznih slojeva hrvatskoga društva u čemu se također zrcalio Kumičićev odnos

1 Stjepan pl. Miletić, *Hrvatsko glumište (1894.-1899.)*, knjiga II, Zagreb, 1906., str. 86.

prema unutarnjim problemima građanstva onoga doba, dok je druga tema iznosila protuklerikalnu tendenciju. Socijalna komponenta razgolitila je probleme uglavnom viših slojeva društva, koje je uslijed financijske nesamostalnosti postalo podložno raznim porocima. I na tom planu Kumičić je izražavao gledišta pravaške ideologije, isto tako kao što je i njegov protuklerikalizam bio na tragu liberalne ideologije ali ujedno i stranačkopolitičkih gledišta o ulozi Crkve u društvu. Dakako, Kumičićev protuklerikalizam nipošto nije imao protukršćanski sadržaj, nego je bio odraz mišljenja o ulozi pojedinih svećenika u političkom životu, a imao je i refleksije na odnose s drugim vjerama, napose u Bosni i Hercegovini.

Kao što je već naznačeno, Kumičićeva političko-stranačka djelatnost zaokupila je manju pozornost istraživača.[2] Za vrijeme monarhističke Jugoslavije objavio je Eugenov intimni prijatelj Kerubin Šegvić (1867. - 1945.) omanju studiju "Eugen Kumičić. Pisac i političar 1850. - 1904." (Zagreb, 1937.).[3] Za doba NDH-a profesor Bare Poparić napisao je djelo "Eugen Kumičić. Predteča Nezavisne Države Hrvatske" (Zagreb, 1942.). Oba rada utemeljena su na osobnom poznavanju Kumičića i donose zanimljive pojedinosti iz njegova životopisa. Posebice su informativni za razdoblje do devedesetih godina prošloga vijeka, odnosno za fazu Kumičićevog književnog i pravaškog sazrijevanja. Međutim, upravo tijekom devedesetih godina dolazi do vidljivih promjena. Kumičićev položaj u samome vrhu Stranke prava krajem života Ante Starčevića i uloga u stvaranju Čiste stranke prava (1895.) čine zaseban dio njegova života, a to područje nije do sada pomnije istraženo ni u historiografiji ni u publicistici. Postavljalo se pitanje kako to da je pisac "Urote", koja je označavala apsolutni otpor Austriji i dinastiji, stao na stranu Josipa Franka kada je ovaj bio simbol "austrijskog" zaokreta u pravaštvu? Jedan od odgovora bio je da je Kumičić s jedne strane "najbolje pretočio samu bit pravaštva u književno djelo", ali da isto tako nije shvatio u kojem se smjeru razvija Frankova struja.[4]

Dojam je da su mnogi istraživači smatrali Kumičićevo vrlo značajno sudjelovanje u radu Čiste stranke prava svojevrsnom crnom mrljom u inače impozantnoj karijeri. Naime, Čista stranka prava identificirana je s pojmom tzv. *frankovštine* koja je u brojnim radovima raznolikih autora smatrana izrazom reakcije i ekstremizma, s dalekosežnom ocjenom da je Josip Frank nositelj protuustaštva. Stoga su mnogi zaobišli "čistopravaško" razdoblje ne želeći opteretiti dio Kumičićeve prošlosti. Šegvić je imao drugačije razloge za izbjegavanja. Premda je u početku davao potporu pravcu Čiste stranke prava, prije svega zbog osobnog poznanstva s Kumičićem, Šegvić se ipak dublje vezivao uz drugo

2 U novije vrijeme obnavlja se zanimanje za Kumičića. Knjiga "Evgenij Kumičić. Govori" (izdanje Hrvatske sveučilišne naklade, Zagreb, 1994.), nastala u obradi Dubravka Jelčića obuhvaća pregled dugoga razdoblja Kumičićevih javnih nastupa s naglaskom na njegovim saborskim govorima. Uz to, u reviji *Marulić* (sv. 3., 1996., str. 430-433) nedavno je objavljen zanimljiv zapis Eugena Kumičića (unuka književnika Eugena Kumičića) "Ante Starčević - njegova bolest i smrt", koji svjedoči o ulozi obitelji Kumičić tijekom zadnjih Starčevićevih dana.

3 Za podatke o K. Šegviću vidjeti: Živan Bezić, "Don Kerubin Šegvić. Život, smrt i djelo", Hrvatska obzorja, Matica hrvatska, Split, 1996., 81 - 88 i 357 - 370.

4 Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973., 248-252.

pravaško krilo, koje se žestoko razilazilo s politikom Čiste stranke prava. Štoviše, nakon Kumičićeve smrti i Šegvićeva prelaska iz Sarajeva u Zagreb, postao je jednim od oštrijih kritičara frankovaca.

Dosadašnji radovi površno su se doticali veza izmedu Franka i Kumičića. Od Frankova ulaska u Stranku prava (1890.) obojica su bili nerazdvojni stranački i osobni prijatelji, kojima su se na kraju i grobovi na Mirogoju našli jedan drugoga. I njihovi sinovi nastavili su poslije smrti očeva političke karijere u istoj pravaškoj stranci. Uzajamnost i povjerenje potpuno su se potvrdili u vrijeme pravaškog raskola iz 1895. godine kada se pravaštvo definitivno počelo pretakati u razne političko-ideološke koncepcije. Sigurno da je Kumičić bio vjetrokaz mnogim pravaškim simpatizerima da stanu na stranu Čiste stranke prava. Uočljivo je da je Kumičić mladim intelektualcima pomagao u upoznavanju književnosti i prilika koje vladaju u hrvatskome društvu tako da su mnogi slijedili njegov politički put. I ova pisma potvrđuju Kumičećevu odanost i vjeru u Frankovu osobu, kao i njihova zajednička gledišta prema političkim pitanjima. Prije svega, riječ je o negativnim pogledima prema drugim dijelovima hrvatske oporbe: Neodvisnoj narodnoj stranci (obzoraši) i Stranci prava (domovinaši). Pokušaji obzoraša i domovinaša da povedu političku akciju radi sjedinjenja čitave hrvatske oporbe nisu naišla na odobravanje Kumičića jer je smatrao da je to "sljeparija" u korist sitnih interesa pojedinaca, odnosno pokušaj da se onemoguće ideali pravaštva i starčevićanstva.

U ovim pismima Kumičić izražava svoja politička i umjetnička gledišta. Osvrće se na kritike svojih djela, objašnjava unutarstranačke probleme, raščlanjuje svoje političke protivnike, obaviještava o odnosima sa starim znancima i svojoj obitelji. Veći dio sadržaja odnosi se na njegove komentare pojedinih događaja koji su u neposrednoj vezi ili s Kumičićevim književnim opusom ili s politikom Čiste stranke prava. Sadržaj pisama uvodi nas u ozračje složenih odnosa izmedu intelektualaca u Banskoj Hrvatskoj, koji su na različite načine tražili izlaze iz tjeskobe hrvatskoga društva u doba vladavine bana Khuena. Zbog toga su ona vrijedan dokument o samom autoru ali i o njegovoj okolini.

Autentični preslik Kumičićevih četrnaest pisama Šegviću, koja se odnose na vrijeme njihova prijateljevanja od 1897. do 1904. godine, nalazi se kod autora ovoga članka. Njihov sadržaj u potpunosti odgovara originalu.

I.

Zagreb, 21. VI. 1897.

Moj dobri prijatelju!

Ništa nije tako živo uvreženo u ljudskom srcu kao čuvstvo pravičnosti: ni ljubav nije tako jaka, kao što želja za osvetom nad nepravdom.

Fr. Cherubin Šegvić.

On demandait Solon quelle était la cité la mieux policeé: "Celle, dit-il, ou tous les citoyens poursuivent la réparation d'une injure aussi vivement que celui qui l'a reçue."

Plutarque

Neki "kritičar" (mislim Čedomil[5]) napao me u 46. br. "Katoličke Dalmacije"[6] uprav nepošteno, izvrnuvši sadržaj i tendenciju moje pripoviesti "Pobieljeni grobovi".

Vi znate, da u toj pripoviesti šibam jedan dio našega družtva, da ga izvrgavam ruglu, da ga najoštrije odsudujem, te izključujem iz poštenoga družtva, što se potonje jasno čita na stranicah: 41, 58, 87, 89, 129, 137, 146, 152, 157, 172, 173, 188, 190.

Na rečenih stranicah, označenih modrom olovkom, možete naći moje refleksije, kojima branim moral.

"Kritičar" izkrivio je sadržaj, te piše kao da "svak poštuje" one pokvarene obitelji, i kao da ja smatram njihov život "patrijarhalnim životom" itd. "Kritičar" nije nijednom rieči iztaknuo, kako ja odsudujem život Prokanov[7] i njegovih ljudi. On me je prikazao, kao da ja branim "groznu i gadnu nemoralnost". Ovo mi je veoma neugodno. Dok "kritičar" piše koješta proti pripoviesti, to je njegova stvar, ali je gadno i nemoralno, kad me podlo kleveće pred narodom. Ja znam odprije da me taj "kritičar" mrzi, a mrzi me jer sam odsudio, pred više godina, njegovo piskaranje o talijanskoj književnosti.

U svojoj "kritici" o "P. G." piše, da su dijalozi nenaravni i retorično neslavni i teatralni. Vidite, kako je glup ili zloban! To on nije valjda razumio; ta ja sam uprav htio, da Prokan i njegovi ljudi govore neslano, nenaravno i teatralno. Prokanovci ne govore pametno, ozbiljno i iskreno.

"Kritičar" tvrdi, da nema nigdje na svietu pokvarenih ljudi kao što su Prokanovci, a on sam, dok onako mrklo izkrivljuje moju pripoviest, on sam spada u Prokanovo družtvo, medu klevetnike.

Ja sam uvjeren, da čestiti Don Ivo[8] nije znao, da će izaći u njegovom listu onaj podli napadaj na moju čast. Slavosrb se nekako ušuljao, da me ocrni pred narodom.

Dragi moj Šegviću, oprostite mi, što Vas uznemirujem. Kad ćete u Zagreb? Težko mi je bez Vas, senza il mio povero frate.

Već se poput dima rasplinula ona trava. Nemojte više slati: pogibeljno.

Mi svi, hvala Bogu, dobro. O Vama se često razgovarasmo. Molim Vas, dodite malko u Zagreb.

Svi Vas najsrdačnije pozdravljamo

Vaš Jenio

Molim Vas, izručite moj smjerni pozdrav presvietlom g. biskupu. Drago bi mi bilo kad biste se osvrnuli u "N. Vieku"[9] na rečenu kritiku o "Pobielj. Grobovah"

---

5 Jakov Čuka, alias Jakša Čedomil (Zaglav, 1868.-1928.), svećenik, književni kritičar i upravitelj Zavoda sv. Jerovima u Rimu. Kao jedan od pokretača hrvatske moderne kritike umanjio je književne vrijednosti Kumičićevim djelima.

6 Počela je izlaziti 1878. u Zadru pod nazivom *La Dalmazia cattolica*. Njezin naslov je kroatiziran 1880. godine i od tada se zove *Katolička Dalmacija*. Devedesetih godina prošloga stoljeća taj je dnevnik postao glavnim listom dalmatinske Čiste stranke prava.

7 Prokan je lik iz Kumičićeva djela "Pobieljeni grobovi" (1896.), koji zapravo prikazuje pravaškog političara Frana Folnegovića (1848.-1903.).

8 Don Ivo Prodan (1852.-1933.), voda dalmatinske Čiste stranke prava.

9 *Novi Viek* je književno-politički polumjesečnik koji je izlazio od 1897. do 1899. Urednik i vlasnik bio je Ante Tresić Pavičić. Prvu godinu tiskao se u splitskoj Narodnoj tiskari, a od srpnja 1898. u I. hrvatskoj radničkoj tiskati u Zagrebu. Ta je tiskara bila u vlasništvu Čiste stranke prava. U njoj su objavljivali uglavnom mladi autori iz Dalmacije, bilo pravaške bilo neutralne političke orijentacije.

II.
Zagreb, 8. XI. 1899.

Dragi moj Šegviću!

Danas sam primio Vaše milo pismo, i evo me, da Vam odmah odgovorim. Razumijem Vaše mučno stanje, Vaše brige. Po mojem sudu, težko da ćete dobiti mjesto u Dalmaciji. Bog bi dao, da se varam! Švaba ko švaba.

Što se tiče Tresića, evo što ću Vam reći. Ja ne pojmim, kako bi Vam moglo škoditi, ako Vi ustanete na obranu svoga onako grdno napadnutoga poštenja. Vi ste napisali svetu istinu, da je Tresić uzeo iz mojega romana čitave prizore. Ne znam uprav Vaše rieči, ali je to njihov smisao. Tresić Vas je odurno napao, da ste Vi pisali, kako je htio dr. Frank, da ste Vi Frankovo oružje, te Vas je pozvao, najoštrije, da mu *dokažete* da je on iz svojega romana uzeo čitave prizore. Vi mu to možete lako dokazati.

Ne radi se tu o našem dragom don Franu, ne radi se o tome što on misli. što ja mislim, nego se radi o tome, da Vi odbijete od sebe klevetu dra. Tresića. Vama nitko ne smije zamjeriti, što branite svoje poštenje. Oprostite, dragi Šegviću, što Vam ovako pišem: jest, Vaša je dužnost da dokažete dru. Tresiću, da dokažete pred hrvatskim narodom, da niste klevetnik dra. Tresića, da dokažete, da ste istinu pisali, kad ste onako pisali proti njegovoj drami. Ako mu Vi ne odgovorite, on će se hvaliti, da Vas je ušutkao; on će Vas i nadalje klevetati, da ste ga oklevetali, kad ste onako pisali.

Mene su već neki pitali: A za što neće Šegvić da odgovori dru. Tresiću? Kad je ono napisao o njegovoj drami, on to mora i dokazati, tim više, što ga je dr. Tresić pozvao, da mu dokaže.

Dragi Šegviću, nešto se mora učiniti. Ako je Vama teško, ako ne možete Vi, ako[10] nikako ne možete, onda ću ja odgovoriti dr. Tresiću u "Hrvatskom Pravu". Napisat ću podulju kritiku, dokazat ću mu, da je uzeo čitave prizore iz "Urote". Ja se neću podpisati, jer nisam kritičar, a i stoga ne, što se radi o mojem romanu. Bit će to kao da je iz uredništva, ili kao da je netko poslao uredništvu. Dakako, da to neće biti dobro kao kad biste odgovorili Vi, koga je dr. Tresić pozvao. On će pisati, da mu Vi niste mogli odgovoriti, itd. itd.

Molim Vas, pomislite dobro. Ako nikako ne možete, molim Vas, da mi pošaljete što prije onaj broj "Hrvat. Domovine"[11], u kojem Vas je dr. Tresić onako drzovito napao, i ono što sam ja napisao da dokažem, kako je uzeo čitave prizore iz "Urote", te i ono važno Petrovo pismo, što ga kralju pisao iz tamnice, pismo u hrvatskom prevodu, pismo od 5. rujna 1670. Dobro bi bilo I. i II. dio u točnom prevodu. Pošaljite mi i ono, što je moja Marica[12] izpisala iz "N. Vieka", a i "Urotu" i "Izprane" od Račkoga.

Molim Vas, još pomislite...

Svi Vas najsrdačnije pozdravljamo. Un baso
od Vašeg Jenia.

10 *Hrvatsko pravo* je dnevnik Čiste stranke prava. Prvi broj izašao je 2. studenoga 1895.

11 Dnevnik onih pravaša koji su nakon pravaškog raskola 1895. ostali formalno u sastavu Stranke prava. Po nazivu dnevnika pristaše frakcije nazivali su se "domovinašima". *Hrvatska domovina* izlazila je do 1903. godine kada mijenja ime u *Hrvatska*.

12 Marica je Marija Kumičić, Eugenova žena (Varaždin 1863. - Zagreb 1945.).

P. S. Čujte, dragi Šegviću, ako niste zadovoljni u Beču, ako nije nade... a Vi dodite u Zagreb, da dobijete mjesto ovdje.

III.
Zagreb, 17. V. 1900

Moj dragi Šegviću!

Molim Vas, kažite Rendiću, komu bih pisao, da znam njegovu adressu, da je bio prekjučer kod mene graditelj Cella, da je uzeo nacrte, te rekao mi, da će ih odmah prerisati i predati magistratu, građevnom odsjeku. Cella mi je kazao, da nije govorio s Dudanom, da Dudana nije bilo u Zagrebu.

Svi su već listovi pisali o Barinoj[13] flotti, i "Nar. Novine", i "Agr. Tagbt", i "Obzor" i "Vjesnik" arheo. družtva, a "Hrv. Pravo" ništa.[14] I "Obzor" je pohvalio Barino djelo, ništa nije prigovorio. Molim Vas, lijepissimo Vas molim, da napišite ocjenu o Barinoj flotti za "Hrv. pravo". Pošto ste ih već napisali, ne treba da se podpišete. I u "Obzoru" nije bio nitko podpisan. Molim Vas dakle!!!!!

Danas sam čitao u "Vjesniku" arheo. hrvatskog družtva ocjenu one moje razprave iz pera prof. Jos. Purića[15]. Previše me hvali, samo mi prigovara, da sam oštro na "Vlahe".

Što se tiče Tresića, molim Vas, nemojte mu odgovoriti ni rieči, ni rieči. Mislim, da je taj nesretnik dobio od mene što je zaslužio. Ovdje mi svi kažu, da sam ga porazio, da se je sam osramotio svojim psovkama itd. Kad se je Tresić pred koji dan približio Kokotoviću[16] u Ilici, Kokotović mu je rekao: "Ja neću, da se sa mnom šećeš, idi" Tresić mu odgovori: "Dakle, zdravo!" To reče i ode srdit. I dr. Cetolo odbio je Tresića od sebe, kad mu se je približio. Dobio sam više pisama proti Tresiću, više izjava za "Hrv. Pravo". Ne znam još, hoću li ih objelodaniti. Danas sam dobio dva zanimiva pisma od zadarskih klerika. Slave Vas i mene, na Tresića najoštrije napadaju. Vaša dva članka ob "operušanju" mojeg romana pretiskana su u knjižicu. Poslao sam do 130 knjižica u Dalmaciju, sve najpoznatijim ljudem. Tresić je, po mojem sudu, najpokvareniji čovjek, što ih ja poznam koaliraca. Laže drzovito, glupo. Pomislite: pozivati se onako na historičare, ne znajući što oni misle o savezu! Che asino!... On je bolestan: megalomanija. Nema sumnje. Don Bare piše mi, neka se s njim ne natežem, da mu time dajemo neku važnost; da je duboko pao kad je pljunuo u zdjelu, iz koje je jeo.

13 Bare Poparić (Kaštel Novi, 1865. - Zagreb, 1948.). Poparić je bio bliski Kumičićev prijatelj. Godine 1942., objavio je u nakladi knjižare St. Kugli knjigu *Eugen Kumičić. Predteča Nezavisne države Hrvatske.*

14 Riječ je o tri zagrebačka dnevnika: *Narodne novine, Agramer Tagblatt* i *Obzor*, te o *Vjesniku Hrvatskoga arheološkog društva* br. 4 iz 1899./90. u kojemu je Šegvić objavio prikaz Poparićeve knjige *O pomorskoj sili Hrvata za doba hrvatskih vladara.*

15 Josip Purić (Drenovci, 1862. - Vinkovci, 1909.), arheolog i povjesničar. Kasnije je kao član Hrvatske stranke prava, koja je bila u Hrvatsko-srpskoj koaliciji, ušao u Hrvatski sabor (1906.).

16 Nikola Kokotović (G. Kosinj 1859. - Zagreb 1917), pravaš pravoslavne vjere. Urednik pravaških glasila *Hrvatska Vila (1885.) i Balkan (1886.- 87.).* Nakon raskola Stranke prava aktivno se vezao uz Čistu stranku prava. Pisao je polemičke članke u *Hrvatskome pravu*, napose one koji su se bavili "srpskim pitanjem" u hrvatskim zemljama.

Jeste li čitali sve, što sam Tresiću odgovorio? Jeste li zadovoljni? Pišite mi, što radite, kad ćete u Zagreb.

Ja i svi moji najsrdačnije Vas pozdravljamo. Addio!

Primite un baso od Vašeg Jenia.

IV.
Zagreb, 18. IX. 1900.

Dragi moj prijatelju!

Primili smo Vaše milo pismo i razumimo, da Vam imamo poslat one vaše stvari koje se nalaze na našem šufitu. Učinit će se, kako zapovidate.

Mnogi mi ljudi govore a i pišu mi, da sam dobro oprao obzoraše. Drago mi je, ako jesam. Još ću ih. Pop, koji mi je pripovjedio ono o pok. Pavlinoviću[17], bit ćete se domislili, da je stari Boroša.[18] Meni se čini, da nije ono za Vas nikakova novost.

Kako čujem moj "Petar Zrinski" sretno je prošao cenzuru. Brisali su ovdje ondje po koju rieč. Fijan[19] mi reče, da će biti prvi pokus 19. listopada, a prva predstava u prvoj polovici studenoga. -

Tresić je u Zagrebu. Jedne večeri poslie kazališta bilo nas nekoliko kod Liebalda. Dode mladi Cindro, onaj pravnik iz Splita, pa nam kaže: Gospodo, ili sam lud ja ili je lud Tresić. Šetao sam se s Tresićem, danas mi je još više nego prošlih dana govorio o svojem bogatstvu. Pitao me, gdje bi mogao kupiti par liepih konja, gdje bi mogao sagraditi u Zagrebu jednu krasnu palaču. Pripoviedao mi je, da ima tajnika, kojemu da plaća samo 700 for. mjesečno, te kako će sagraditi prekrasnu vilu u Vrbanji na Hvaru, i da će dva mjeseca živit svake godine na Hvaru, dva mjeseca u Parizu radi svojih poslova, radi ugovora sa ovim i onim kazalištem, a najviše da će živiti u Zagrebu i voditi visoko politiku. Kazao mi je, da je bio u Parizu na večeri kod nekoga princa Napoleona. Kazao mi je i ovo: Vidiš, Cindro, kako se vremena mienjaju! Kad sam bio siromah, tko bi bio rekao, da će mi sada biti ovako. Vidio sam u Parizu Kostu Hörmanna[20], drago mi je, da ga nisam pitao novaca, jer bi to bilo za mene poniženje. Ako Hörmann zatraži od mene novaca, baš mu neću ništa dati. Kad je Cindro upitao Tresića, odkuda mu toliko novaca, odgovori Tresić: Moja tragedija "Porcia", koju mi je Matica odbila, doniet će mi najmanje milijun franaka. Sada ju prevodim na francezki. -

U Zagrebu je obitelj kipara Rendića[21]. Pred dva dana bila je kod nas Rendićeva kći Sava, te nam je kazala: Dr. Tresić kazao je mojoj mami, ako Mate Dudan ne sagradi mojemu otcu atelier, da će mu ga sagraditi on, Tresić, e piu splendido.

Po svemu ovomu sudeć, Tresić nije pri pameti. Dr. Jože Derenčin kazao mi, da to već nije fiks ideja, nego pravo ludilo.

17 Don Mihovio Pavlinović (Podgora, 1831. - Podgora, 1887.), nacionalni preporoditelj Hrvata u Dalmaciji.
18 Stjepan Boroša (Stubica, 1856. - Rim, 1905.), zagrebački župnik
19 Andrija Fijan (Zagreb, 1851. - Zagreb, 1911.), kazališni glumac
20 Kosta Hörmann (Bjelovar 1850. - Beč, 1921.), organizator kulturno-znanstvenog života u B i H za Austro-Ugarske.
21 Ivan Rendić (Imotski 1849. - Split, 1932.) kipar. Na poziv pravaša izradio je nadgrobni spomenik Anti Starčeviću u Šestinama.

Kako Vam je, caro professor, u Kotoru? Kad ću dobiti one trave? Oprezno! Težko mi je bez Vas. Zima, bakalar... a s kim ću ja ćakulat!?...

Svi Vas od moje obitelji najsrdačnije pozdravljamo. Grli Vas i ljubi Vaš

Jenio

V.
Zagreb, 20. IX. 1900.

Dragi i dobri moj prijatelju!

Nemojte se na mene srditi, što Vam nisam tako dugo pisao. Lipo Vam zahvaljujem: mnogo puta primio sam ga sretno. Zadnji put pred desetak dana u škatulji - poderanoj. Kad ste već tako velikodušan, prosim, pošaljite, kad pošaljite onoga žutoga. Prejak mi je i neugodan onaj crni. Žuti je prava delikateca. Još jedan put: hvala, srdačna hvala!

Don Bare skočio u Zagreb da vidi "Petra Zrinskoga"[22]. Sinoć Bare odputovao u Bakar. Naćakulali smo se. Pili smo u Vaše zdravlje. Bare se naplako u testru. Marica, on i ja bili smo u loži u mezzaninu, kako velika gospoda. Bilo je liepo, sve puno, krcato, kako i prva tri puta. Zadnji put, naime u nedjelju po podne, čulo se glasno jecanje. Uviek silno oduševljenje. Da vidite tu stisku, to guranje pred blagajnom!

Nisam se nadao tolikomu uspjehu. To se još nije vidjelo u Zagrebu.

U subotu, prošlu, Tresić[23] biesno napao u "Gluposti"[24] moje djelo i mene, a drugi dan kazalište dubkom puno. Na stotine ljudih nije moglo dobiti ulaznicu. Meni je drago, da me onako biesno napada svojim podpisom. Sam sebe ruglu izvrgava. Naravno, da ne ćemo odgovarati onomu nesretniku.

Ovdje se najviše govori o domovinaškom pronevjerenju. Sv. Ćiril i Metod imaju preveliku pegolu s domovinaštvom: Babić, pa ova najnovija. Čitat ćete u "Hrv. Pravu"[25] što su izjavile "Nar. Novine" po obaviesti "s nadležne strane". "Glupost" je bezsramno lagala. Ovo pronevjerenje zadat će velik udarac domovinaštvu. Krasne li družbe ti domovinaši! Čovjek, koji sazivlje njihove klubske sjednice, koji čestita brzojavno biskupu Stros.[26] u ime "matice", taj je čovjek krivokletnik. Njihov je urednik varalica, tat. Nisu ni drugo zaslužili nego da im budu takovi na čelu.-

Dragi prijatelju, kako bih sretan bio, da ste u Zagrebu. Učinit ćemo il possibile... Pišite mi, da li još želite u Zagreb...

Ja ne znam, što da Vam još pišem. Htio bih s Vama naćakulat.

Marica, babica, Tomica[27], Jurica[28] i ja, svi, svi Vas najsrdačnije pozdravljamo.

Ljubi Vas Vaš Jenio

22 Drama Eugena Kumičića "Petar Zrinski" izašla je 1900. godine.
23 Ante Tresić Pavičić (Vrbanj, 1867. - Split, 1949.) književnik i političar.
24 Kumičićev izraz za *Hrvatsku domovinu*, list suprotne pravaške frakcije.
25 *Hrvatsko pravo*, dnevnik Čiste stranke prava, koji je počeo izlaziti 2. studenoga 1895.
26 Đakovačko-srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer (Osijek, 1915. - Đakovo, 1905.).
27 Tomo Kumičić (Zagreb, 1885. - Zagreb, 1940.), Eugenov sin.
28 Gjuro Kumičić (Zagreb, 1887. - Zagreb, 1975.), Eugenov sin.

VI.
Zagreb, 5. X. 1900.

Dragi prijatelju!

Hvala na sladkoj travici. Dva puta sam primio. Danas po drugi put u raztrganoj škatuljici, tako raztrganoj, da je iz nje padala travica. Za Boga pazite, da ne platim globu,

Žalim, što Vam ne mogu poslati kritiku o Shakespereovih djelih. Imam samo njegova djela.

Ovdje za sada ništa nova.

"Petar Šubić knez Zrinski" sretno prošao censuru. Vladin savjetnik Smrekar izbrisao samo nekoliko izreka u I. činu, pa samo tamo po koju rieč. Uloge su već napisane. Čitaći pokus 12. o. mjeseca. Onda do petnaest pokusa, a premiera 8. novembra. Podpisao sam već ugovor s upravom. Silno sam uzrujan uviek mislim, kako će biti. Da će djelo biti liepo primljeno u kazalištu, o tome sam uvjeren. Što će pisati novine, to znadem, po prilici. Fijan mi je kazao: Jenio, bit će pljeskanja kako malo kada. Občinstvo bit će oduševljeno.

Velim Vam, silno sam uzrujan, a ne znam zašto. Htio bih, da osvane što prije osmi novembar, pa puklo kud puklo. Kako bi mi drago bilo, da ste u Zagrebu! Uviek bih Vam govorio o svojem djelu. Bilo bi Vam i predosadno, ali ništa za to.

Sve ćemo učiniti, da dodete u zagrebački muzej. Meni je težko bez Vas.

Svi moji najsrdačnije Vas pozdravljaju. Addio!

Vaš Jenio

VII.
Zagreb, 8. XII. 1900.

Dragi moj prijatelju!

U istinu ne znam, kako da Vam se - počekajte, da ju zapalim. Jedan dim, dva dima, tri dima! kako je to tečno, sladko! Iz dubine srca izvija mi se radostan i zahvalan krik:

Živio moj dični dobročinitelju!

Jučer po podne čitam u svojoj sobi, ude veselo Marica i još veselije kaže: "Smokve"! Odmah sam ih načeo. Velim Vam: izvrstne! Još tisuć puta: hvala! - -

Ča je novega? Što se ovdje sbiva, to znate. Čitate novine. Tresić ima sada svoj list: kad ne kleveće, sebe slavi. Razumni se ljudi smiju. Jučer je napisao u domovinaškom listu: Ona 250 for., što su mi ih košeri[29] dali za pet mjeseci moga suradivanja, onim nisu mi platili ni moju odu u slavu A. Starčeviću ili članak "Stoička smrt". On cieni jednu svoju pjesmu ili samo jedan članak 250 for.! I to je premalo. Mi u istinu ne možemo tako sjajno nagrađivati naše suradnike. Blaženi domovinaši koji to mogu... - -

29 Košer na hebrejskom jeziku znači čist, a u ovom slučaju je aluzija na pristalice Čiste stranke prava.

Govorio sam ob onoj Vašoj želji dru. Franku[30] i Mili[31]. Oni će učiniti svoju. Svima bi nam drago bilo, da ste ovdje. Ne, nije za Vas provincija...

Noćas bili smo na sveučilištnom plesu dr. Frank s obitelju, Mile i ja. Bilo je i drugih naših, a i Ivan Radeljak[32], koji je došao amo da se konačno uredi ona stvar Tome Bradanovića[33]. Na plesu govorili smo više puta o Vama: "Joj da ovo vidi siromah fratar"! "Oh, da vidi onu crnku, onu blondinku"! "Puste li mladosti: sve osamnaest, devetnaest godina! Mlado, zdravo, veselo"! "Siromah Šegvić"! Dosta, dosta: neću da Vas raztužim. Skužajte!

Tomica i Jurica liepo se uče. Sad su poslušniji, mirniji.

Svi Vas najsrdačnije pozdravljamo. Kako bi nam drago bilo, da dodete za božićne blagdane u Zagreb! Nemojte uviek šteditи za kofer!

S pristojnosti odlažem tečnu "smokvu", pa Vam šaljem un baso.

Vaš Jenio

VIII.
Zagreb, 27. II. 1901.

Dragi moj Šegviću!

Centilijun puta hvala! Uživam nježam, fin, tečan, mekan, sladak, a kakav miris! Velim Vam: izvrstno "voće"! Hvala, premila "Ida"!

Bio sam pred dva tjedna u Bakru i Senju. Uvjerio sam don Baru, da je novo stoljeće počelo pred godinu i dva mjeseca. U Senju zatekla strašna bura. Pomislite, kako mi je bilo u sobici bez peći.

"Petar Zrinski" izaći će do mala. Već su tiskana četiri arka.

Pisao sam Vam, kako je *on* svuda pripoviedao, da će se njegova nova drama najprije glumiti u Parizu, te kako će dobiti za nju jedan milijun franaka. Govorio je: Ako Zagrebčani hoće čuti moju dramu, neka je prevedu!

Čini se, da su *mu* sve nade propale. Intendant kazao je Kokotoviću, da mu je *on* pisao, te umolio ga, neka zaboravi što je bilo, i da je povukao natrag tužbu. Mislim, da vam je poznato, da je on tužio intendanta, da ga je ovaj prevario pri obračunu za prve dvie predstave "Kat. Zrinske". Intendant je kazao Kokotoviću, da mu je *on* posudio svoju novu dramu. Premiera bit će dakle u Zagrebu. -

Kako mi živite, dragi Šegviću? Ja volim ono "voće", ali bi mi veoma drago bilo, da mi štogod pišete. -

30 Josip Frank (Osijek, 1844. - Zagreb, 1911.) odvjetnik. Nakon raskola Stranke prava vođa Čiste stranke prava. Obitelj Frank bila je u vrlo bliskim odnosima s obitelji Kumičić. Obiteljske grobnice nalaze se jedna do druge na Mirogiju.

31 Mile Starčević (Žitnik 1862. - Zagreb, 1917.), rodak Ante Starčevića i odvjetnik. Nakon raskola Stranke prava bio je na Frankovoj strani, da bi se 1908. s užom grupom izdvojio iz redova Starčevićanske hrvatske stranke prava i utemeljio Starčevićansku stranku prava.

32 Ivan Radeljak, pristalica Čiste stranke prava iz Dalmacije.

33 Tomo Bradanović, bogati trgovac iz čileanskog Valparaisa i simpatizer Čiste stranke prava.

Moji mali dobro se uče. Tomica bolje od Jurice u prvom semestru. Sad je Jurica marljiviji. Oba rastu, a Tomica se protegnuo u zadnje vrieme. Visok je kao ja. -

Pred tri dana odputovao je odavle u Berseč[34] moj brat. Bio je ovdje dva tjedna. Više puta razgovarasmo se o našem Šegviću. Popili smo i čašu terana u Vaše zdravlje.

Dragi Šegviću, ne znam što bih Vam jošte pisao. Dodite u Zagreb za Vazmene blagdane.

Svi od moje obitelji najsrdačnije Vas pozdravljaju

Primite jedan poljubac od Vašega

Jenia

IX.

U Zagrebu, 26. III. 1901.

Dragi moj Šegviću!

I Vi mislite, da ćete meni dat intendit, da nimate vrimena napisat: Kotor, 22. III. 1901 misto: "Kot. 22. III. 901"!?

Kadi je to mislio "Kot"? Najvolio bih Vam hitit u glavu jedne piadinu artićok. Ov put nisam se ipak posve razsrdio na Vas, jer mislim, da sam razumio što mi pišete. Ja sam pročitao ovako: "Firmenich-Bichartz: τραγουδία γωμανά". Jesam li pravo pročitao, to ne znam. Kako sam pročitao, tako sam tražio danas u biblioteci sveučilištnoj. Kad tu ne nađoh, podoh u akademiju, gdje se sastadoh s prof. Musićem[35]. Ni tu ništa. Musić mi reče, da tu knjigu neću naći u Zagrebu, da su to grčke narodne pjesme.

Kako vidite, ja nisam nit najmanje kriv, što Vam ne mogu poslati traženu knjigu. Vi ste čudan čovik: hoćete študirat libar, ki se nanjke va Zagreb ne more nać? Ča još niste dosta študirali? Ja sam mislel, da već sve znate.

Pišete mi i ovo: "Onaj dementi u Cr. je lažan". Ne znam o čemu pišete. Ako ono "Cr" znači "Crvena Hrvatska"[36], reći ću Vam, da ne čitam "Cr". Bilo bi drugo, da ste se bolje špiegali.

Poslao sam Vam "Petra Zrinskoga", to će reć on moj libar, koga ste Vi čitali va manaškrite. Potrošil sam 60 šoldi za ligatura od libra, a to sam učinil, jer sam pomislil na Vaše pošiljke sladkoga suhoga voća. Tako je na svitu: ruka ruku pere, a...

Nemojte mi još slati suhoga voća; imam ga još dosta, a donio mi ga nešto i jedan prijatelj iz Mostara. Kad pošaljete, neka bude kako ono zadnje. Bog Vas blagoslovio!

Pišem ovako, ali nemojte mislit, da imam morbina. Anzi sam zlovoljan.

Kako bi mi lipo bilo, da dođe na Vazam u Zagreb!

Marica i svi moji najsrdačnije Vas pozdravljaju.

Addio Vaš Jenio

Tomica i Jurica upisana u glasbenom zavodu. Tomica uči se violoncello, Jurica glasovir. Imamo doma pianino. Dok Vam Pišem, Jurica u drugoj sobi uči se škole.

Pomislite, ki divertimenat za mene!

34 Berseč na istočnoj obali Istre rodno je mjesto Eugena Kumičića.

35 August Musić (Klen, 1856. - Zagreb, 1938.), klasični filolog.

36 *Crvena Hrvatska* je list dubrovačkih pravaša. Za uredništva Frana Supila oštro je napadao Čistu stranku prava.

X.

Zagreb, 15. IX. 1901.

Dragi moj Šegviću!

Da Vam pišem o izborih?.. Neću. -

Vaše smo priloge s molbenicom primili. Učinit ćemo sve što će se moći, netom se sabor otvori. Kažu, da će se otvoriti oko prvoga decembra. Nadam se, da će se naći za Vas mjesto u Zagrebu, jer čujem, da je po zavodih mnogo suplenata.

Mirisave trave imam još mnogo. Prejaka mi je, ali slastna. -

Jučer dogodilo se kod ovdješnjeg tribunala nešto, što Vam, bojim se, neće biti drago. Ja nisam kriv. Čujte. Obtuženi Tresić, da dokaže, kako smo ga mi izazivali u našem organu, naveo je pred sudom jedan naš članćić pod naslovom "U istinu antisemit!"

Taj je članćić izašao u našem listu u decembru prošle godine. U njem se ne spominje ničije ime. Sada je Tresić tvrdio pred sudom, da se naš članćić odnosi na njega. Naravno, da se odnosi na njega. Prekjuče (ne jučer, kako sam malo prije napisao) bio sam preslušan i radi rečenoga članćića. Bio sam zaprisegnut. Sud me je uprav prisilio da kažem ime one osobe, koja mi je pripovijedala ono što je u članku o Tresiću, naime Tresićevu osnovu, kako će doći do novca, kako će najžešće pisati proti židovom, itd. Ja sam bio prisiljen kazati Vaše ime. Tresić bio sav smeten, poražen. Sam je kriv, da se je stvar odkrila. Vi poznate njegovu megalomaniju. Vrag ga je sam tentao pozivati se na onaj naš članćić, te tvrditi, da je dr. Frank odgovoran za sadržaj onog članćića. U "Hrvatskom Pravu" od jučer točno je opisan cieli prizor pred sudom.

Meni je žao, što je do toga došlo. Uvjerit ćete se, da me je sud prisilio. *Bio sam zaprisegnut*. Teško mi je bilo, ali što sam mogao nego kazati istinu, kako sam ju čuo od Vas. Tresić ne može ništa: stvar je zastarila. Pa da i nije, što bi mogao. Budite uvjereni, ovdje Vam neće nit najmanje škoditi, što sam kazao Vaše ime pred sudom.

Molim Vas, odmah mi pišite, da li Vam je žao, što se je to pred sudom dogodilo. Ja nisam kriv. Pišite mi.

Moja Marica, babica, djeca i ja svi Vas najsrdačnije pozdravljamo.

Primili cjelov od Vašega

Jenija

XI.

U Zagrebu 24/11 1902.

Dragi Šegviću!

primio sam Vaše pismo.

Veseli me što Vam se svida moj roman. Čudno mi je što mi niste ništa pisali, kako se kupaju Aniceta i Jelena. Ona ocjena o mojem romanu, na uvodnom mjestu "Hrv. Prava", napisao je don Bare. (D. B.) Ovdje misle, da ju je napisao Dragutin Bošnjak.

Prekjučer donio je "Obzor" veliku ocjenu, mislim iz pera Vj. Klaića[37], rektora. I ta ocjena vrlo me razveselila.

Za čišćenje Vaših častnih haljinah pošaljite, ako je moguće, malo duhana.

Vi mi pišete da sam se ja složio s Folnegovićem, da ste to Vi činili.

Molim Vas, javite mi odmah gdje ste to čitali. Koliko ja znam to nisu nijedne novine pisale. Ja držim da je Laudo tu laž razširio pomoću svojih trabanatah, i po Dalmaciji. Čudim se kako ste mogli i jedan hip povjerovati da sam se ja složio s onim sljeparom. Toj njegovoj najnovijoj lopovštini, kako mi se čini već su mnogi nasjeli.

Laudo bezdušno obsjenjuje narod, u domovinaškom organu da su se složili obzoraši, domovinaši i čisti. Sve je to sljeparija. Obzoraši i domovinaši potajno se grizu. Mi to znamo, sve mirno motrimo. Za "Hrvatsku stranku prava" nisu ni Amruš[38], ni Smičiklas[39], ni Pasarić[40], ni Zahar[41], ni Mazzura[42], ni Vrbanić[43], ni mnogi drugi. A što je glavno ni "Obzor" nije za nju. Pred malo dana sastao sam se na Zrinjevcu s drom M. Derenčinom[44]. On me upita: "Dakle, što ćemo?" Ja njemu: "Najprije složite se vi obzoraši i domovinaši". On meni uzdignuvši ramena: "A što ćete, kad naši neće! Velim Vam i Mazzura, i Smičiklas i Vrbanić, i Zahar i drugi, ma ni čuti o imenu "Hrvatska stranka prava".

Još Vas jednom molim, sto puta molim, da mi *odmah* javite, gdje ste čuli da sam se ja složio s Laudom.

A jeste li čitali podlistak u "Hrvatskoj kruni" od 22. 11.? Ondje se kaže da ste Vi izazivali Tresića, pa da je uslied toga zapustio čistu stranku prava. Ovo nije istina.

U istom podlistku tvrdi se, da je sav predgovor u Vašoj knjizi "Bog i Duša" doslovni prevod predgovora knjige "Il destino del problema uma o" E. Alberi.[45] Tvrdi se, da ste plagijator.

Ja ne pojmim tu glupu tvrdnju jer Vi pišete na prvoj stranici Vaše knjige doslovce ovo: "Ova je knjiga skroz izrađena po velikih uzorih kršćanskoga govorničtva po Lacordaire, Nousambre, Treppel, a osobito po najnovijem velikom govorniku Didonu."

37 Vjekoslav Klaić (Garčin, 1849. - Zagreb, 1929.), sveučilišni profesor povijesti i zemljopisa u Zagrebu. Po političkoj ideologiji pravaš.

38 Milan Amruš (Slavonski Brod, 1848. - Zagreb, 1919.) liječnik. U političkom smislu najbliži Neodvisnoj narodnoj stranci, dva puta bio zagrebački gradonačelnik (1890. i 1904.).

39 Tadija Smičiklas (Reštovo, 1843. - Zagreb, 1914.), sveučilišni profesor povijesti, tajnik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, te tajnik Matice hrvatske. Jedan od vodećih ljudi Neodvisne narodne stranke. Početkom sedamdesetih godina bio je na riječkoj gimnaziji Kumičićev profesor.

40 Josip Pasarić (Pušća, 1860. - Zagreb, 1937.), književni kritičar i novinar. Član Neodvisne narodne stranke.

41 Ivan Zahar (Zagreb, 1845. - Zagreb, 1907.), odvjetnik i književnik. Član Neodvisne narodne stranke.

42 Šime Mazzura (Tijesno, 1840. - Zagreb, 1918.), jedan od voda Neodvisne narodne stranke, osnivač Dioničke tiskare i urednik *Obzora*.

43 Fran Vrbanić (Gospić, 1847. - Zagreb, 1909.), profesor trgovačkog i mjeničkog prava na zagrebačkom sveučilištu i statistike, te član Neodvisne narodne stranke. Pobliže vidi: Božena Vranješ-Šoljan, "Politička, znanstvena i visokoškolska djelatnost Frana Vrbanića" u: *Radovi*, 29, 1996., 173-185.

44 Marijan Derenčin (Rijeka, 1836. - Zagreb, 1908.), pravnik. Za Mažuranićeve vlade postao ministar za pravosude (sve do 1883.). Nakon toga vezao se uz Neodvisnu narodnu stranku.

45 Eugenio Alberi (Padova, 1807. - Vichy, 1878.), talijanski povjesničar i katolički angažirani publicist. U Kumičićevu pismu spominje se Alberijevo djelo "Il problema dell'umano destino" iz 1872. godine. Vidi: *Dizinario biografico degli italiani*, Roma, 1960., sv. 1, 634-635.

Dakle *skroz* po rečenih... Ako je *skroz* po rečenih, kako može biti po Alberi-u? Da nije ovaj služio se ovima?

Uvjeren sam, da je cieli podlistak maslo Tresićevo. Žalim, što mu je "Hrvatska Kruna" nasjela. I ono o "Matici" sve neistina. Tresić dužan je njoj 1700 kruna, tražio novi predujam, odbila ga, pa eto za to biesni na nju.

Molim Vas odmah odgovorite na one klevete da ste plagijator. Odgovorite u "Hrvatskoj Kruni".

Ja ležim: reumatizam. Govorim u pero mojoj Marici. Ovdje velika zima.

Dragi Šegviću, svi Vas najsrdačnije pozdravljamo

Vaš Jenio

XII.

Zagreb, 22. XII. 1902.

Moj dragi Šegviću!

Primio sam!...

Ovaj sam čas jednu zapalio. Uživam. Hvala! 1000000000000 puta hvala! -

Sam kurijaž što ste napisali za "Nadu". Štit ćemo.

Danas mi pisao Don Ivo Bojanić dugo pismo o romanu "Kraljica Lepa"[46]. Piše mi, da sam, kako neki vele, oštro pograbio Rim, ali da sam pravo učinio, jer Rim i danas itd. Don Ivo piše mi: "Uvaživši sve okolnosti "ego te absolvo".

Ocjenu u "Obzoru" napisao je Marijanović[47], novinar. Onu u "Hrvatskoj" Politeo[48]. U prvom br. "Vienca" izaći će ocjena iz pera dra. Dežmana, o mojem romanu.[49]

"Lepa" se u galopu razpačava. Kugli kaže, do sada još nijedna knjiga tako. Brzo druga liepo izdanje.[50] -

Preksinoć, poslie sjednice u Matici, vidio sam, kako je prof. Bosanac[51] predao ona Vaša dva rukopisa dru. Dežmanu. S ovim sam govorio, kako sam najbolje znao o Vaših rukopisih. Bosanac kazao Dežmanu, da su Vaše radnje dobre. Dakle, budite mirni. -

Dr. Frank i Mile liepo su govorili u saboru. Mile je krasno, živahno i veselo, izrekao svoj govor. Svi su ga pomno slušali. Dr. Frank grdnih je udaraca zadao većini i sustavu. Tri je znamenita govora izrekao. -

Fuzionaši neće nas prevariti. Sve što rade nije drugo nego obsjenjivanje naroda. Mi smo na oprezu. Naravno, da želimo pravu iskrenu slogu. Uvjereni smo, da ćemo pobjedonosni izaći iz ovoga komešanja. -

46 Don Ivo Bojanić, član dalmatinske Čiste stranke prava. Neposredno prije svoje smrti Eugen Kumičić boravio je na odmoru kod Bojanića u Komiži na Visu. Drama "Kraljica Lepa" objavljena je 1902.

47 Milan Marjanović (Kastav, 1879. - Zagreb, 1955.), književni kritičar i političar.

48 Dinko Politeo (Starigrad na Hvaru 1854. - Zagreb,1903.), novinar i književni kritičar.

49 Milivoj Dežman (Zagreb, 1873. - Zagreb, 1940.), liječnik i urednik "Obzora"

50 Stjepan Kugli (Novi Sad, 1851. - Zagreb, 1915.), tiskar i knjižar. Tiskao je većinu Kumičićevih djela.

51 Stjepan Bosanac (Bjelovar, 1870. - Zagreb, 1949.), u to vrijeme bio je član književno-umjetničkog odbora Matice hrvatske.

Tresić neće izdavati nikakav list. Ide u Trst k Jakiću.[52] -
Vjerujem, da čeznete za Zagrebom. Liepo je ovdje. Budite strpljivi.
U siečnju izaći će pjesme moje Marice, u posebnoj knjizi. - Ovdje je moj brat sa ženom.
Svi Vas najsrdačnije pozdravljamo. Svi Vam želimo sretne blagdane.
Primite moj cjelov
Vaš Jenio

XIII.
Zagreb, 13. V. 1903. Iz uredništva "H. P."

Dragi Prijatelju!

Pre no zagazim u samu stvar, najučtivije molim, da se Vaš duh smiri, e mi ne bi osvanuli kaki crni peci. Od jada i ot straa dršće mi pero u ruci, kada samo pomislim, kako ste se zdravo ražljutili, što nijesmo uvrstili u naš organ ono Vaše o Smodlaci.[53]

Bajagi ko da ne znate u kakovim se prilikama uže naša egzistencija, te mora da budemo na oprezu, da se naš opstanak ne iskrvavi na blajštivtu censora. Ja sam tvrdo ubijeden, da su svi napuci, što ih imadu cenzori u Dalmaciji, ama najstroži - Žalosno, ali je tako. Ma svuda poklopilo eksleks stanje. Grdno bismo se nasukali, da uvalimo u naš organ oni Vaš prelijepi dopis o dru. Smodlaci. Ode do... nas pasdebi za Dalmaciju. Junaški ste krenuli očinski po šijetini, kako joj nije ama ni zere do naroda, nego samo do ono obale, i da ona snuje, kako bi narod do istrage istrijebila. Sav je Vaš članak taki da se koči sa zakonima, kako i svaćaju cenzori u Dalmaciji.

A šta bi se na mene ljutili, kad znate, kako na nas mekaju! Ja bi tio i više toga da Vam našaram, ali je pravo čudesno čudo, što sam mogao da uvatim i ovo parčence vremena. Samrtne mi svijeće, najviše se svačesa obija o moju glavu, pa me obatalila rabota.

Svaki Vaš članak istepo i izmjesio ovuda živu senzaciju. Onako da pišete, a mi se veselo okitismo Vašim radovima. Ja sve u naš organ, a nu što mogu da uzmem na svoju griešnu dušu.

Mi lijepo kročimo, a bi i bolje, da državno odvjetništvo ne nateže oštre uzde. Tek se vide počeci našega novoga rada. -

Primio sam od pisca Ivana Androvića[54], iz Trogira grada, tri brošurice, a moli me, da ih ocijenimo u našem organu. Poslaću i Vama, da Vi istešete svoj sud o njima. Zasučite rukave, pa da Vam je osigurana vječna blagodarnost.

Što se ovuda zbiva, to čitate u novinama. Sve zajedno ništa drugo, nego borba za "čistoću" nagode, eto: za korita. Vi, mudra izabrana glava, možete da to do temelja ponjate. Sve su apsane pune čeljadi, a ko ne puše u vatru, ne lete mu iskre u oči.

52 Ante Jakić, urednik tršćanskog lista "Il Pensiero Slavo".
53 Josip Smodlaka (Imotski, 1869. - Split, 1956.), odvjetnik. Do 1904. član dalmatinske Stranke prava.
54 Ivan Andrović (Skradin, 1876. - Zagreb, 1954.), pravaški publicist.

Ja i svi od moje vamilije ot srca Vas pozdravljamo, želimo Vam zlatno zdravlje, a kad jednom podete na istinu, što jaki Bog dao, da se što docnije dogodi, neka bi Vam duša, bijela golubica, mjesta u raju uvatila!
Zdravo i veselo
Vaš
Jenio

P. S. - Što više pišete za naš organ, tim nama draže, a u pameti dra. Mile sve Vam tačno urezano kao tvrda zadužbina. Da pišete, to su Vaši probici.

XIV.
Zagreb, 4. V. 1904.

Dragi Prijatelju!

Kako sam bio bolestan, to ćete čitati u mojoj "Poslanici" mojim izbornikom[55]. Od Uskrsa svaki dan bolje. Bio sam težko bolestan. Sada mi liečnik kaže: mislio sam, nećete se izkopati. A znate, što mi je? Imam prevelika pluća. Grčevi u plućima prestali. To bilo strašno. Jedan put tri sata trajao grč, napadaj. Mnogo sam puta pao u nesviest, sav pomodrio.-

S testamentom moga pok. brata stvar šarena, nečisti posao. Ja znadem, da je nadjeni testament falsifikat, podmetnut. Kako je nas moj dobri brat ljubio pa eto što se dogodilo! Oteli imetak ljudi, koje nije htio viditi ni za svojim stolom. Ja znadem, kako je glasio bratov testament. To mi je brat kazao. Hoće li se odkriti lupežtina i kada, to ja ne znam. Nadam se, da hoće.-

U Zagrebu svakojakih novosti. Čitat ćete. Obzoraši[56] su cul par terre. "Biskupski" dnevnik veoma ratoboran. Silno navalio na Obzoraše. "Obzor" smiešno odgovara: Mazzura se grozi diplomacijom!

Da se divertite (op. zabavite) šaljem Vam prvi broj "Hrvatstva"[57]. Tko bi bio slutio, da će se ono dogoditi! Znadem za stalno, obzoraši su smeteni, poraženi. Zanimljivo je, kako će se stvari razviti.-

Svi moji zdravi. Ja, kako rekoh. Kada je liepo vrieme, izlazim. Moram se čuvati i najmanje prehlade.

Svi Vas moji najsrdačnije pozdravljaju.

Vam odani Jenio

55 E. Kumičić uspješno se kandidirao 1904. na izvanrednim izborima za upražnjeno mjesto narodnog zastupnika u kotaru Zlatar.
56 Obzoraši su pristaše Neodvisne stranke prava, čiji je dnevnik bio "Obzor". Atribut "biskupski" odnosi se na uske veze "obzoraša" s visokim crkvenim krugovima, napose s đakovačko-srijemskim biskupom Strossmayerom. Obzoraši su od 1897. u izbornoj koaliciji sa Strankom prava tj. domovinašima, a od 1903. fuzioniraju se s njima u jedinstvenu Hrvatsku stranku prava.
57 "Hrvatstvo" je katolički dnevnik, koji je počeo izlaziti 1904. u Zagrebu. Izdavatelj dnevnika bila je Hrvatska katolička tiskara.

Ivo BALENTOVIĆ

Knjiga kao ukras

Na večeri kod inženjera elektroničara Malića, gdje se slučajno nadosmo ja i mladi profesor Gol, griskamo izvrsno pripremljene zalogaje, poslije polako pijemo kvalitetno vino, porečku malvaziju, a oko nas politura, glazura, pod nogama sagovi, nad glavom luster onaj od vrlo skupih kupljen negdje vani... Malić ljubazan, izdašan, pomalo i hvalisav, ali sveden uglavnom na svoje područje, zateleban u svoju elektroniku, o kojoj i Gol i ja jedva imamo neke nejasne pojmove.

- Ja nisam pristaša te tvoje elektronike - kaže Gol bez uvijanja. - Nisam za nadgradnju, supercivilizaciju, nebodere, epruvete, retorte, raznorazne elektronske bijesne gliste, jer smatram da bez svega toga čovjek zbilja može bolje živjeti. Mirnije. Bezbrižnije. A to je ono što se traži. Biti nezarobljen prepotentnom tehnikom.

- Oprostite - kaže Malek i naškubi usne - ali to što ste rekli prilično je primitivno shvaćanje suvremenoga života, gotovo nekakvo farmersko poimanje stvarnosti... Vi se sigurno šalite?

- Ne šalim se prijatelju! - usklikne Gol. - A ne šale se ni milijuni bjelosvjetskih turista, modernih nomada, koji tijekom ljeta bježe iz svojih betonskih obora i krletki, te traže morske širine i svjetle sunčane horizonte...

- Dobro, a šta ti kažeš na to? - pita me razočarani Malić.

- Ništa - kažem ledeno - Gol je sve rekao.

- Phi! - Malić zakima glavom, tada me pogleda čudno, skoro prijezirno. - A ti još k tome pišeš nekakve knjige, i želiš da te ljudi smatraju književnikom?

- Da, - rekoh prisiljavajući se na ležernost - pišem beletristiku, a imam srećom, i dosta čitalaca koji me smatraju književnikom. Jesi li pročitao barem jednu moju knjigu?

- Iskreno priznajem, nisam. Ne stignem, i to je jedini razlog, Jedva dospijevam pratiti svoju stručnu lektiru.

Iz kuhinje stiže Malićeva supruga s novom zalihom poslastica. Motrim vitrine pune knjiga, sve od reda luksuzna izdanja, enciklopedije, rječnici i tome slično. Knjige, većinom s pozlaćenim hrbatima. Bio sam ponukan da postavim pitanje:

- Vi svakako čitate štogod od toga što vidim u vitrinama?

- Ne čitamo! - odvrati Malićeva supruga posve iskreno. - Ne stignemo. Dijete. Frizerka. Izleti. Domjenci, pa, kada sjesti, srediti se i - čitati?

- A ove debele knjižurine? Ni u njih ne zavirujete?

- To su ukrasne knjige. Puka dekoracija stana. Toliko, da malograđane uvjerimo kako smo ipak kulturni.

- Ženo, što ti govoriš? - zgranuo se Malić.

- Čemu da se obmanjujemo? - reče žena. - A ovoj dvojici nije ni moguće lagati. Prazni smo, brate, zahirujemo, treba otvoreno reći. I, kad izuzmemo, toliko hvaljeno područje elektronike, što drugo tebe zanima? Malo sam preoštra, ali što mogu...

- Strašna si, ženo - uvrijedeno će Malić. - Kao da si se napila?

- Ako sam se i napila - pa što? In vino veritas! Jer nismo mi sami. Ima nas mnogo, mnogo...

- Sjajni ste! - reče Gol. - Treba priznati, sagledati, ocijeniti i izvući zaključke. Jer zašto bi život morao teći samo jednim kolosijekom, tj. onim materijalnoga blagostanja, a drugo... - i tu Gol zamukne.

- Tako je! To je prava riječ - prihvati domaćica. I podiže čašu. - Ispijmo ovu čašu za prirodan, produhovljen i filantropski život! Živjeli!

I svi podigoše čaše.

Ivana RADIĆ

Zvjezdice sv. Nikole

Umorne oči
od besanih noći
blistaju, trepere ko zvijezde,
stazama prošlim
djetinjstva dragog
vrludaju,
lete
i jezde.
Sjećanja bole, sjećanja peku
a opet su sveta i draga.
Svjetlucaju tiho u dušama našim
ko slika umilna, blaga
najdražeg sveca
što palicom zlatnom
dječju ostvaruje priču
i tisuće stvari
i bogati dari
pod rukom njegovom niču.
Bijela ko prva pahulja snijega
tuga ti pogled zavi,
žeže ko žuta zavist i zloba,
ko prozor prazan na javi.
Al' zato noćas u prozoru duše
darovi sreće se gnijezde.
To anđeo bola u njima pali
svoje najljepše zvijezde.

U zraku miriše snijeg

U zraku miriše snijeg,
sjećanja davna budi.
Iz zatvorene knjige života
promatraju drugi me ljudi.

Djetinjstvo oživljeno lepršа
s pahuljama prvoga snijega,
jure saonice glatke
s vrha Markova brijega.

I mladosti pahulja jedna
u ritmu ponesena
kovitla kovitlac bijeli
najljepših uspomena.

A onda se opet javlja
okovan prozor ledom
i plačem, plačem tiho
nad ljudskom bijedom.

U zraku miriše snijeg
tužna sjećanja budi;
iz otvorene knjige života
sad drugi me gledaju ljudi.

Carmen KUKULJEVIĆ SAKCINSKA-DAVID

Aiša

Katja je sjedila u vlaku koji je polako, polako puzao prema dalekom šumskom selu u koje su smjestili izbjeglice i gdje je Katja odlučila raditi. Vlak se vukao, vukao, pa je Katja imala i previše vremena da se pita zašto je zapravo pristala raditi u tom dalekom selu. Ostavila je sve one koje voli, oprostila se od njih i sjela u vlak - pa sad, eto, sluša drndanje vlaka i postavlja sebi razna pitanja o kojima nije nikada razmišljala.

Zašto ona zapravo ide u to selo D.? Da bude korisna, da "pomogne"? Da, to je bio razlog koji je navela sama sebi a i svojima. Ali - je li to zapravo bio pravi razlog?

Koliko puta mi uopće znamo pravi razlog zbog kojega nešto činimo? Razlog zašto idemo lijevo a ne desno, gore a ne dolje? Navodimo sebi razlog, ali to vrlo često i nije pravi razlog. Jesmo li mi ponekad lutke kroz koje govori netko drugi? Netko dobar ili možda zao? Ili mi često jednostavno tražimo nešto, a ne znamo što? Sami sebe ili nekoga drugoga? Ili ljudsku toplinu? Želimo li je dati ili dobiti?

"Da" - rekla je Katja samoj sebi. "Ja zapravo ne znam zašto idem u to selo. Možda to znaju zvijezde na nebu, možda prašina na cesti, možda onaj cvijet u šumi koji me gleda. Ali ja zapravo ne znam, samo znam da moram ići tamo. Moram li tamo nešto naći? Ili obaviti nešto tamo? Vjerojatno obaviti. Ali što? Moji misle da ja idem tamo zbog svoje dobrote, ali je to možda iluzija, a isto tako možda je iluzija sve, sve što ja mislim o svojoj pomoći."

"Zašto mi katkad ostavljamo toplo svjetlo našega začarana obiteljskoga kruga i odjednom pokupimo sve svoje stvari pa odemo u noć? I zašto ja to, eto, sada činim? Idem pomoći izbjeglicama iz Bosne."

"Da, to je razlog" - rekla je samoj sebi kao odgovor na svoja čudna pitanja.

Razmišljala je o Bosni. O onim djevojkama Muslimankama koje je poznavala s fakulteta dok je još bila mlada. Sjetila se jedne prijateljice koju je jako voljela, a koja ju je katkada neobično ljutila svojom pasivnošću. Zvala se Aiša. Imala je velike sivozelene oči. Bila je mekša od Katje, sva podatna, umiljata i Katja joj je zavidala na toj mekoći.

"Ja nisam bila takva - mislila je Katja. Nisam mogla sebi priuštiti da budem takva. Kad sam onda davno, davno, 1945. godine izašla iz zatvora, bosonoga i puna ušiju, bez ikoga i ičega, shvatila sam da će moja sudbina ovisiti samo o meni samoj. Proklela sam svu mekanost života i postala odlučna, a možda i tvrda. Morala sam."

Sjetila se jednog davnog dana kad je sjedila s Aišom na obali Miljacke. Gledale su zalaz sunca nad tim starim gradom Sarajevom kojeg su toliko voljele. Večernje boje bile su zlatnosmeđe i polako pokrivale sve ulice, sve mostove, sve stare čezme i minarete.

Katja je vrlo često promatrala Aišino smireno lice s nekim gotovo pobožnim udivljenjem.

"Kada Aiša gleda rijeku - mislila je Katja tog davnoga dana - onda i ona postaje dio te rijeke. Kad Aiša gleda smirene brežuljke toga staroga grada, onda i ona postaje taj brežuljak, taj smireni stari grad. I sad, kad će pasti noć, i Aiša će - sasvim polako i

potpuno smireno - utonuti u taj mrak, u tu noć. Bez odupiranja, bez unutrašnjeg trganja koje ja uvijek stavljam između sebe i utonuća. A možda je baš to, to utonuće, najljepši dio života. Meni to nikada nije bilo moguće."

Odjednom je zapitala Aišu otkuda joj ta duboka smirenost, ti mekani pokreti, to uvjerenje da se zapravo ne treba odupirati sudbini, jer će sve biti onako kako je zapisano u zvijezdama.

"Da, rekla je Aiša, ja stvarno vjerujem da je sve zapisano u zvijezdama. Možda ti imaš pravo, možda sam zbog toga smirena još i više nego što ti slutiš."

"Ali, to je glupo, Aiša! Nema ništa u zvijezdama zapisano. Ti si svoja vlastita sudbina i samo ti određuješ svoj put. Glupo je biti kao neka ptica koju vjetar nosi amo - tamo. Glupo je to!"

"Nije to glupo, Katja, odgovarala je Aiša. Sve je već odavno zapisano u zvijezdama. A koliko god te to ljuti, ja stvarno volim biti kao ptica koju vjetar nosi. Što će mi sva ta grubost života?"

"Vjeruj mi, Aišo, to je glupo. Vidjet ćeš, jednoga dana život će te prisiliti da budeš gruba ptica, da grebeš, da razdireš, da požderešdruge samo da bi ostala na životu. Vidjet ćeš: golubi će postati jastrebovi."

* * *

"Bože - pomislila je Katja u tom vlaku - kako smo se mi to svi raštrkali. Svaki na svoju stranu. I Bog zna, gdje je Aiša sada? Je li već baka? Je li još živa? I jesu li joj oči ostale one iste, čudne poluzelene i polusive oči? One oči koje ja nikad nisam zaboravila, jer su bile sivozelene kao i Miljacka u one davne dane."

I neka čudna tuga obuzela je Katju, neka bol, neka želja da bar još jednom vidi tu dragu, mekanu Aišu i te čudne sivozelene oči.

* * *

Katja je došla u izbjeglički logor sela D. i više nije imala vremena za razmišljanje. Cijele je dane davala satove iz engleskog i njemačkog jezika i divila se kolika je bila uporna želja neke djece da nešto nauče. Usprkos tome što su im sve oduzeli i sve spalili, i što im majke provode dane i dane pijući kavu i gatajući jedna drugoj. Tužne, izgubljene...

Dali su joj sobu kod neke starice. Ta je žena govorila vrlo malo. Katju to nije smetalo. Šuteći su nakon večere sjedile na stepenicama i gledale veliki puni mjesec nad mrkom šumom. Noću je spavala uz široko otvoreni prozor i kad bi se probudila, gotovo bi osjetila nečiju prisutnost: prisutnost velikog mjeseca u svojoj sobi. Katkad bi čak počela i razgovarati s njim. Osjetila bi beskrajni unutrašnji mir u toj sobi, u kojoj kao da su mjesečeve ruke katkad klizale i gladile staro otrcano pokućstvo.

* * *

Jednoga dana u kamp su doveli troje djece iz istočne Bosne. Nisu znali gdje su im roditelji. Jedan dječarac bi stalno govorio i kad ga nitko nije ništa pitao, a drugo dvoje

- dječak i djevojčica - stalno je šutjelo, gledalo u zemlju i djelovalo kao da su duševno poremećeni.

"Tko zna - pitala se Katja - što su ta djeca sve vidjela da su tako, možda i zauvijek, zašutjela?" Znala je da takva djeca postoje i da im ni najbolji psihijatar ne može pomoći.

Psihološkinja je donijela male figurice koje su predstavljale razne članove obitelji i pokušavala se igrati s to dvoje šutljive djece da u igri vidi što se toj djeci dogodilo. Djevojčica bi obično zakapala figuricu majke u zemlju, a figuricu oca bi ili ignorirala ili bacila u grm iza kuće. Dječak uopće nije reagirao ni na što. Njemu se gotovo nije moglo pomoći. Katja bi mu katkad pokušavala prići, ali bi je on obično gurnuo od sebe. Jednom mu je poklonila boje za crtanje, i nakon nekog vremena on je počeo crtati. Uvijek bi crtao isto: mnoštvo crnih ptica nad velikim crnim poljem.

* * *

Jednoga dana kad je našla malo vremena za sebe, Katja je otišla šetati u šumu. Našla je divne crvene jagode i donijela malu hrpicu tih jagoda za djecu.

Prvo dijete koje je srela bio je šutljivi dječak. Ispružila je ruku punu jagoda prema dječaku da mu ih ponudi. Dječak ju je na trenutak pogledao, a onda naglo podigao desnu nogu i njome snažno udario Katjinu ispruženu ruku. Jagode su pale na zemlju, i tad ih je dječak izgazio. Opet je spustio glavu i više nije reagirao ni na što.

Premda se ustručavala prići dječaku, Katja mu je blago, beskrajno blago podigla glavu, da je bar jednom vidi. Vidjela je - i gotovo se trgla od šoka - njegove oči. Njegove velike sivozelene oči. Divlje, bijesne, kao oči životinje koja te mrzi, koja će te rastrgati. Htjela se odmaknuti, ali ju je nešto prisiljavalo da dalje gleda u te oči. Pa ona je nekad davno, davno vidjela takve slične velike sivozelene oči. I ne znajući zašto, prignula se dječaku i tiho rekla: "Aiša" ..., pa opet: "Aiša".

Izgovorila je to ime kao u nekom snu. Dječak se povukao od nje, ali ju je ipak i dalje gledao. Dugo ju je gledao, a tada se okrenuo i otišao. Nakon nekoliko koraka okrenuo se prema Katji, kao da je nešto zaboravio, nagnuo se prema zemlji i pokupio nekoliko jagoda koje nisu bile izgažene pa ih stavio natrag u Katjinu ruku. Nato se naglo okrenuo i otrčao.

* * *

Dječak se nije promijenio. I dalje je šutio, ali je od tog dana često slijedio Katju. Ponekad ju je to i smetalo, jer je imao tihi hod kakav imaju neke šumske životinje, pa nisi nikada znao gdje će se pojaviti i možda te prestrašiti.

Dani su prolazili u radu, i ljeto je bilo suho i bez vode. U selima oko tog kampa mnogi su mrzili izbjeglički logor, jer su smatrali da se očevi te djece možda bore protiv Hrvata. Upravitelj škole u kojoj je radila Katja dobio je i nekoliko prijetećih pisama, jer je stvarno bilo teško protumačiti seljacima zašto se ovdje pruža velika ljubav djeci o čijim se očevima zna tako malo. Upravitelj se najviše bojao vatre koja bi, namjerno ili nenamjerno, mogla planuti u suhoj, presuhoj šumi.

I upravo to se jednoga dana i dogodilo. Katja je baš to popodne bila slobodna i otišla u šetnju u šumu. Nakon kratkoga vremena primjetila je da je mali šutljivi dječak

opet prati, pa se na njega naljutila jer je konačno htjela imati malo mira. Nagovarala ga je dva puta da ode natrag, i on se povukao. Bila je sretna da konačno hoda sama, da udiše zrak pun mirisa borova i suhe preplanule mahovine. Hodala je dugo, dugo.

Najednom, na svoj užas, osjetila je miris vatre. Popela se na malu uzbrdicu da vidi što se događa, i vidjela da je vatra već prilično blizu. Prepala se i počela trčati natrag, ali su se sve jači miris vatre i pucketanje suhog lišća približavali. Bojala se. Vatra se približavala i rasla. Pretvarala se u nešto golemo, u nekog golemoga stravičnoga diva čiji su užasno dugi žutocrveni prsti gotovo doticali njezino vruće lice. Njegov dah, njegov vrući dah ju je slijedio, zahuktavao njezino lice, otimao joj dah, počeo je pomalo gušiti. Počela je posrtati, jer joj je na trenutke ponestajalo daha, pa je počela trčati svom snagom. Suho lišće počelo je pucketati, a poneka bi grančica pala i zakrčivala joj put.

I tada - baš tada - pred njom se pojavio mali šutljivi dječak. Očito ju je slijedio. Sad kad joj je najmanje trebao, sad kad je morala trčati da spasi samu sebe!

Dala mu je znak da trči za njom, i on je pokušavao slijediti je, ali nije mogao jer je bio bosonog. Ona je i dalje trčala; nije se vraćala da mu pomogne. Pa zašto da se vrati? Ako se vrati, oboje će ostati u toj vrućoj šumi i pasti od umora na goruće tlo. Zašto bi se vratila? Znala je da je sebična, ali zašto da bude nesebična? Ona nije tražila da je dječak slijedi; zašto je nije ostavio na miru? Neka trči za njom, to je dovoljno. Na koncu konca, koja bi muslimanska majka riskirala svoj život da je njezino, Katjino, dijete u opasnosti? I trčala je dalje.

Odjednom je stala. Okrenula se i potrčala natrag prema dječaku. Podigla ga je i počela trčati, noseći ga u naručju. Nasreću, bio je lagan jer je bio pomalo izgladnio. Bila je ljuta na njega, ali je trčala s njim. Katkada bi ga stavila na tlo i držala ga za ruku da trči zajedno s njom. Bilo je to prvi put otkako je bio došao u logor da je dozvolio da ga netko drži za ruku.

Činilo joj se da su trčali cijelu vječnost. Kad su konačno izašli iz šume, vidjeli su da su na malom brežuljku pokrivenom travom. Katja je polegla dječaka na travu i kotrljala ga nizbrdo da ga ne mora nositi. "Tako smo to radili kad smo bili djeca" - mislila je.

Kad ga je opet podigla, on joj je - po prvi put - stavio ruku oko vrata da joj bude lakše dok ga bude nosila. Katja mu je sada opet mogla vidjeti oči. Rekla mu je opet - pomalo ljuto, pomalo nježno: "Aiša - o, ti tvrdoglava, čudna Aiša."

Dječak ju je gledao u oči pa naslonio glavu na njezino lice i privio se uz nju. "Kao mali, izgubljeni pas kad ga opet nađeš" - mislila je Katja. A dječak je tiho i kao u čudu zapitao: "Gdje je moja mama?"

Katja je čula to pitanje stoput u životu. I kad je radila u dječjem vrtiću, i kad bi pazila na djecu neke prijateljice. I uvijek joj je bilo lako odgovoriti na to pitanje.

Ali ovaj put ju je to pitanje potreslo. Nije znala odgovor. Blago je pogladila dječakovu kosu i privinula njegovo lice još bliže svome.

* * *

Od toga dana dječak se počeo mijenjati. Ne naglo, već postupno. Ali još uvijek nije govorio s nikim drugim osim s Katjom. Po koju riječ, i svakim danom sve više. Često je trčao za njom i često bi joj pružio ruku da trči s njim.

Svaki put kad bi mu Katja gledala u oči, pitala bi se: "Tko je to čudno dijete, čije je to dijete? Zašto ima Aišine oči? Je li možda moguće da je to Aišin unuk? Ili dijete neke druge majke? Sin bilo koje Aiše, ili Feride iz ratom rastrganoga kraja?"

* * *

Vrijeme je prolazilo i približavao se dan Katjina odlaska kući. Psihološkinja je upozorila Katju da će to biti vrlo štetno za dječaka. Zbog toga je Katja pisala svojima, i oni su se složili da ona dovede dječaka sa sobom.

Pripremili su potrebne papire za njegov put i Katja je spakirala dječakove stvari. Nije ih bilo mnogo. Kad je pakirala njegove hlače, u jednom je džepu našla jedan plošni kamen. Na njemu su bile upisane - valjda nekim oštrim predmetom - ove riječi:

"I golubovi moraju postati jastrebovi."

"Tko zna" - mislila je Katja dok se s dječakom vraćala u L. - "čije je to dijete? I tko zna je li me je sudbina - ako ona postoji - poslala u selo D. baš zbog tog djeteta?"

"T k o z n a?"

Ivan SVETIĆ

Za album

Maslina

Biblijsko drvo.
Žilavi život.
Opstati treba.

Grančica mira.
Presveto ulje.
Blagoslov s neba.

Zvonici

Jarboli vjere.
Čempresi čežnje.
Svjetionici.

Sklopljene ruke.
Uskrsna zvona.
Nebesnici.

Jutro

Nebesko oko
bistro i plavo
ko potočnice.

U pjeni slapa
sunce se kupa.
Cvrkuću ptice.

Grlica

Šapat na uho.
Gugut nježnosti.
Leptir na cvijetu.

Miris bosiljka.
Kapljica rose.
Duša u lijetu.

Živko PRODANOVIĆ

Haiku

Cvate ruža
u vrtu. Radosno brunda
stari kućerak.

* * *

Cvijet za ukras.
U očima ga nosi
da ne rastuži vrt.

* * *

Guslač na krovu -
začuđen leti nebom
zvuk tužne duše.

* * *

Iznad najvišeg
planinskog vrha pravi
počinje uspon.

* * *

Misli lete po
nebu. Hoće li sresti
zvijezde?

* * *

Plakali nisu
na njegovu grobu. Suze
im uze za života.

* * *

Puž obilazi
svijet. Niti nakon sedam
metara ne sustaje.

Jecaju zvona
na zelenu brijegu.
Čovjek odlazi.

* * *

Jesen prolazi
kroz pjesnika. Na listu
papira pjesma.

* * *

Kameni cvijet.
Cvijet u kamenu ili
kamen cvijeta?

* * *

Među najljepšim
ružama još ljepši cvijet
- osmijeh bebe.

* * *

Tražeći
smisao života
promašio život.

* * *

U čaši vina
sunce najavljuje
sumrak.

* * *

Zgrčeni prsti crne
grane rijekom plove.
Jesen u duši.

Đuro BOŠNJAK

Boem

Sva prijateljstva u životu, valjda po nekom nepisanu pravilu, nastaju slučajno i razvijaju se spontano. Jedan takav slučaj htio je da se moj prijatelj Jože i ja upoznamo i zbližimo u vojsci. Ništa osobito, moglo bi se reći. Pa toliko se priča o vojničkom prijateljstvu da to postaje već i pomalo otrcano. No, ovo je ipak nešto osobito.

Bio je nešto mladi, a poslije završene obuke došao je u moju jedinicu, gdje sam ja u to vrijeme već bio "stara kost". Ponašao•se, kako se tada govorilo, pomalo "smotano", ili kako bi danas rekli prilično otkačeno. To me upravo privuklo k njemu. Ne, nisam izigravao nikakvu inteligenciju, iskustvo ili pak milosrdna samaritanca, jer na kraju krajeva, mojem prijatelju to nije bilo potrebno. Jednostavno, upravo to njegovo odudaranje od uniformiranosti, i po odjeći i po razmišljanju, mene je posebno privlačilo. Da ne duljim, ne samo da smo se brzo zbližili, postadosmo najbolji prijatelji. I to iskreni. Dijametralno različiti, a opet tako bliski! (Još jedna potvrda tezi kako se suprotnosti uzajamno privlače).

Kolikogod je moj prijatelj izgledao "otkačen", bio je čovjek velikog srca koji je mislio svojom glavom, a to je u ono vrijeme (a čini mi se i danas) u vojsci smatrano ravnim izdaji. Znao je zaraditi dosta prekorednih, ali on je ostao On. Mislio je svojom glavom i ostajao uspravno. I dok su drugi, a naročito pravi "vojničine" sa zebnjom odlazili (a još češće izmišljali razloge kako bi se izvukli) na nezgodna stražarska mjesta, on je uvijek bio spreman i dobrovoljno se javljao baš tamo gdje je bilo najgušće. U početku su ga smatrali bedastim, da bi mu na kraju ipak priznali iznimnu hrabrost, poštenje i plemenitost.

I tako, saznadoh i ja od njega čitavu njegovu "storiju".

Roden je i odrastao kao jedinac u dobrostojećoj gradskoj obitelji. Nikada u životu ništa mu nije uzmanjkalo pa već od malih nogu nije puno držao do materijalnih dobara, a od kako je počeo sâm razmišljati više su ga privlačile duhovne sfere. Kao poslušni sin, završio je zanat za koji nikada nije imao smisla, samo da ne bi razočarao oca, starijeg afirmiranog obrtnika. Puno je čitao i pročitao tako da bi mu i mnogi profesori književnosti na tome mogli pozavidjeti, ali se s tim nije previše razbacivao. Živio je u nekom svojem svijetu. Kako je bio naočit i privlačan mnogi su mu govorili da se okuša kao glumac (jer za ondašnje vrijeme se smatralo da je dovoljno imati lijep izgled i stas) ili barem kao maneken. Pokazivao mi je fotografije. Po mojem skromnom mišljenju, da je bio malo uporniji, mogao je i uspjeti. Ali, čini mi se, tu on nije našao sebe. O studiju nije razmišljao, i da ne gubi vrijeme prijavio se u vojsku. Želja mu je bila ispunjena i već s prvom "generacijom" ili "klasom" biva zanovačen. Tako se i mi, nakon njegove obuke sretosmo i zbližismo.

I tako, monotoni vojnički dani prolaziše bez nekih značajnijih promjena. A onda, već skoro pred kraj službe, ode moj prijatelj na odsustvo, pa kad se vratio, onako kao usput ispali:

- Znaš, stari, oženio sam se.
- Molim?!? Zezaš me. Pa što ti to pričaš?

- Ozbiljno, kad ti kažem. Možeš si zamisliti face mojih staraca kad sam im to rekao! Da ti ne duljim. Starci nikako da se pomire s tim što nisu napravili svadbu i što im snaha nije ranije dolazila na "nazglede". A osim toga, već je bila udavana. Ali, kažem ti - žena mog života. Ona i niti jedna druga. Ne tiču me se malograđanske predrasude.
- Pa, kad je tako... onda, čestitam! A nadam se da ćeš prijatelja upoznati s tom sretnicom...
- Svakako stari, svakako. Samo jedna mala ispravka: sretnik sam ja!
- No dobro. Još jednom onda čestitam!

I, upoznasmo se. Još u vojsci. Drago mi. Mislim: prijatelj će se skrasiti i uroniti u miran i staložen obiteljski, malograđanski život. I rastasmo se, moj prijatelj i ja. Mojim odlaskom iz vojske.

* * *

Ponovno se sretosmo godinu, dvije nakon toga. Ovaj puta na "njegovu terenu". Dodoh studirati u Zagreb, ali već prve godine završih u bolnici. Posjećivali me, a po izlasku iz bolnice i ja njih. Stvarno je izgledalo da sam dobro predvidio. Uistinu, skrasio se moj prijatelj. Oboje rade u državnoj firmi. Čujem, namjeravaju kupiti kuću. Baš lijepo! I, iskreno mi je drago. Kao prijatelju. A onda čujem od prijatelja:

- Čuj stari, našao sam novu ljubav. Kaj je? Kaj me tak gledaš? Ma ne. Nije to kaj ti misliš. Ne radi se o nikakvoj drugoj ženi. Rekao sam ti još u vojsci da sam našao ljubav života. To je i ostala. Govorim ti o ružama. Da, o ružama. Cvijeću. Mislim da ću se time baviti...
- Hm, prijatelju, ne čini li ti se to previše rizično?!

A kuća, posao?!?

- Pa stari, zato sam i kupil kuću. Radi ono malo grunta. Nije bogzna kako velik plac, ali za moje poslove sasvim dost... A bez brige budi. Već sam dao otkaz. Snaći ću se, ne brini. Pa znaš uostalom onu Kristovu: "... Pogledajte ptice nebeske..."
- Znam, znam. Samo mi se čini da to baš i nije rečeno u tom kontekstu...
- Ne brini stari moj. Kad Jože za nešto zapne, gura do kraja. I uspijeva! Još ćeš ti čuti za mene. I biti ponosan što imaš takvog prijatelja - dometnu uz osmijeh.
- Pa ja sam ponosan već sada. Mislim na prijatelja. Samo, čini mi se da ti to nije baš previše pametno. Ni racionalno, kako bi ti to rekao.
- Kažem ti ne brini. A sad Bok! imam još nekog posla.
- Ajde Bok! I sretno!

* * *

I prode od tada 12 - 13 godina. Studije sam davno završio, vratio se u provinciju, zaposlio. A onda, jednom pročitah nekoliko članaka u novinama. Pisani vrlo vješto, gotovo profesionalno, a u potpisu moj prijatelj Jože. Naveo u potpisu kao zanimanje - individualni poljoprivrednik, pa još iz Zagreba. Nešto tu ipak neće štimati. Po načinu razmišljanja mogao bi biti on, ali zanimanje i mjesto ne bi išli zajedno. Osim toga pisano je vrlo stručno. Opet zbunjuje, pogotovo mene kome je to ipak struka u kojoj sam proveo desetak godina, i usprkos teoriji dobivenoj na studiju. Ipak: tko zna?!?

Opet je slučaj htio da se slučajno (ako uopće postoji slučaj) sretnemo. Ovoga puta ponovno sam došao u Metropolu ali na "neodredeno vrijeme". Rekoh mu gdje mi je stan i gdje mi je firma. Godine su ipak učinile svoje. Činilo mi se da je susret bio nekako usiljen. Nije se mogao izbjeći i počesmo izmišljati teme za razgovor. Da bih prekinuo usiljenost, upitah za članke.

- O, da stari, ja sam taj. Pa kaj se čudiš? Pa zar cvjećar, pardon, specijalista za ruže nije poljoprivrednik? A po logici stvari, ako je neovisan, da ne kažem sam, kaj je drugo nego individualni? Znaš, ja ti se bavim hibridizacijom. Stvoril sam ti nekoliko novih sorti. I patentiral. Kaj me gledaš? Ozbiljno ti velim. A znaš gdje sam ih patentiral? V Ameriki. Naši nisu zainteresirani. I kaj mi je drugo preostalo. Ameri znaju kaj neš' vredi. A sad ti spremam knjigu. Buš došel k meni? Se ti bum pokazal.

- Doći ću, doći. Samo ti ne mogu reći kada točno. Uglavnom sigurno ću doći. No sada ja moram žuriti. Idem po sina. Ajde Bok! Oprosti, žurim.

Ipak, nisam došao. Barem ne ovoga puta. Uvijek se nade neki razlog. Jednom sam se sa sinom uputio na njegov ranč, ali kako god to glupo izgledalo, jednostavno sam zalutao i na kraju odustao. Ali, zato je moj prijatelj pronašao mene. Već sa vrata ureda uzrujano viče:

- Stari, sad sam napravil posel! Štampaju mi knjigu! I sada ono glavno: zamisli, deset godina mukotrpnog rada, pa toliki slajdovi, a ugovor sam ti potpisal na petsto starih milijuna! Da, dobro si razmel. Petsto starih milijuna, jedna runda pića sa prijateljima, ak' ti tak' više paše. Ali se sam zgruntal. Moram imati knjigu...

- Shvaćam ja ovo zadnje, ali zašto nisi otišao drugom nakladniku? Pa ti sa tim tvojim honorarom ne samo da nećeš podmiriti troškove samoga tipkanja, već ćeš u čisti gubitak...

- Ne kužiš se ti, stari moj, u puno toga. Ne samo u knjižarsko nakladničku tehniku. Ne kužiš ti, stari moj, da je to sve mafija. Nis ni ja tak naivan da ne znam kaj budu oni zaradili na tom. Oni ti jednostavno vele: "Tebi toliko, a mi koliko zgrabimo. Ako hoćeš knjigu može samo tako, a ako ne, hvala što smo se videli..." A ja hoću knjigu, svoju knjigu. Razmeš? Pa kakav ti je to čovek koji nema svoju knjigu?

- Hn, tako znači. Mi koji nemamo knjige, nismo ljudi?

- Ma ne. Opet sve bukvalno shvaćaš. Ti i ja smo dva različita sveta. Evo gledam te: lepo si se zavalil u fotelju, sliniš tu cigaretu, povremeno se javiš na telefon i špilaš gospona, bisnismena. Sigurno imaš i stan i auto. Deca te slušaju i ti si tak postal malograđanin u velikom gradu. I tak iz dana u dan, na kraju meseca bu palća i tak do penzije. Kaj ne? Samo nekaj si fulal? A viš, ja nemam niš od tog. Živim boemski, od danas do sutra. Ali imam KNJIGU. Nemreš ti shvatiti kaj to znači...

* * *

Izašla je iz tiska knjiga mojega prijatelja. Pravo divot izdanje. A nije ni jeftina. Znatno skuplja nego li je moj prijatelj dobio honorar. Prva naklada odmah je razgrabljena. Nisam je uspio kupiti. Sada čekam ponovljeno izdanje. Pitam kada će ponovno iz tiska. Kažu mi iza nove godine. Udvostručena naklada i naravno nove cijene. A moj prijatelj dobio petsto starih milijuna. I to jednokratno. Sva ostala prava pridržava nakladnik. Ali prijatelj je sretan što ima knjigu. A ja?!?

Gordana VALAND

Haiku

Žuti jaglaci
i blag miris proljeća
u pojvetarcu.

Ljeto nad morem.
Sumgalica upija
pjesmu cvrčaka.

Tople, mirisne,
slatke jutarnje kifle...
Dječje ručice

Na zimskom vjetru
lepršа ledena čipka
mokrih zavjesa.

Blijedo lice
ispod crnog šešira.
Posljednji pozdrav.

Zdravko KURNIK

Žubor života

(haiku)

Bdiju nad nama,
prijatelju daleki,
iste zvijezde.

* * *

Kada bura mine
nastavit ćemo razgovor,
moj galebe!

* * *

Donesi vina!
Nikad se ne kucaju
trijezno čaše.

* * *

Povratak laste.
Čuvali smo ti dom,
mala ptičice!

Osluškujem noć,
pogled mi guta tama -
zdravo krijesnico!

* * *

Kamo ćeš, Mjeseče?
Ostani još trenutak
sa mnom u voćnjaku.

* * *

Još bih slušao
tvoju pjesmu, slavuju
ali oči, oči ...

* * *

Žubor života
u dodiru pogleda
majke i čeda.

Drago KOLIMBATOVIĆ

Suočavanje s problemom boli

Uvodna misao

Ima problema koji nikada ne prestaju biti suvremeni, problema o kojima makar koliko raspravljali nikada ne ćemo reći odviše. A takav je upravo problem boli. A jer on naročito pogađa ovo naše vrijeme, njegova je suvremenost toliko očitija.

Ljudi u običnom govoru pod pojmom boli redovito misle na zubobolju, glavobolju, kostobolju ili koju drugu tjelesnu bol. Ali ima boli koje su kudikamo teže od tjelesnih, a to su duševne boli. I dok za ublaženje tjelesne boli možemo uzeti kakvu tabletu, protiv duševne boli nema lijeka nego šuti i trpi. Štoviše, dok se tjelesne boli mogu povećati do određenog stupnja, a onda nastupi neka otupljenost, dotle duševne boli kao da nemaju granica. I ako tješiti pokušamo one koji podnose duševne boli, lako se može dogoditi da im postanu još veće. A i kako bismo mogli tješiti one koji su postali žrtvom ljudske mržnje, pohlepe, gramzljivosti? Kako bismo mogli tješiti one kojima je borba za kakav iznošeni komadić odjeće ili obuće, za komad makar pljesniva kruha postao jedini ideal i pogled u budućnost? Možda se pozvati na Boga? A ne bi li baš to izazvalo u njima još veći revolt? Koliko smo puta u sličnim slučajevima čuli: "Ako je Bog doista dobri Bog, zašto već jednom ne stane na kraj tolikim nepravdama? Zašto dopušta da trpe i ona nevina dječica, koja doista ne mogu biti nizašto kriva?!"

Pokušaji rješenja tog problema kroz povijest

Značajno je da pokušaj rješavanja tog problema susrećemo već nekoliko tisuća godina prije Krista. Mladog indijskog kraljevića Sakija-Muni odgajali su daleko od bolnih stvarnosti života - od starosti, bolesti, smrti. Ali kad je kraljević ponarastao, ma da je bio trajno okružen od svojih odgojitelja, na jednoj od svojih šetnji susreo se s jednim sprovodom, dakle sa smrću. I kad je shvatio da je raspadanje ljudskog tijela svršetak svakoga ljudskoga života, pa i njegova, povukao se u svoj dvorac i nikada više iz njega nije izišao. Taj mladi kraljević, kojega mi inače poznajemo pod imenom Buda, problem boli rješava svjesnim preuzimanjem na sebe novih patnja ne bi li što prije prispio k svršetku ovozemaljskog života i našao se u bešćutnom stanju mirovanja - u "nirvani".

Razvojem ljudske misli pojavila se filozofska struja - epikureizam. Njegovi pristaše uočavaju da je sav ljudski život protkan bolima, ali da tuitamo ima i po koja kap slasti i užitka. Zato iz petnih žila nastoje pod svaku cijenu umnožiti trenutke užitaka i ispijati ih punim gutljajima. Epikureizma je kao filozofske struje već davno nestalo, ali kao životnu praksu nalazimo ga posvuda.

Sa stoicima je nešto drugačije. Suočeni s bolju na svakom životnom koraku prema njoj se postavljaju s apatijom i bešćutnošću. Ukoliko osjete da neće biti dovoljno jaki da se apatičnošću suprostave naletu boli, da bi pri tome mogla doći do izražaja slabost ljudske naravi i time njihovo dostojanstvo bilo poniženo, samoubojstvom dokrajčuju svoj život...

Koncem devetnaestog stoljeća Schopenhauer, Hartman, Byron, Leopardi i drugi, nadvili su se nad problem boli i osjetili svu njegovu zamašitost, ali i vlastitu nemoć da ga riješe umnim razglabanjem. Dosljedni svom pesimističkom stavu da bol nema svoj "raison d'etre" i, dosljedno, da je život na zemlji najveći besmisao, kad se nadu pred boli koju ne mogu zaobići, čine samoubojstvo...

Simplicisti se donekle izdižu iznad mišljenja koje smo do sada naveli, ali su odviše skučeni i jednostrani u svom rasudivanju. Uočavaju da boli donose sa sobom i neko dobro: da se bez patnje i boli ne postiže ništa veliko i plemenito, da one izgraduju čovjekovu osobnost i time doprinose napretku čovječanstva. Ali tu se zaustavljaju; ne pitaju se zašto je to tako i ne bi li se do istih rezultata moglo doći i drugim putem, a ne samo putem boli...

Fideisti se također izdižu iznad gore navedenih. Oni se u svojim postavkama oslanjaju isključivo na vjeru, ali njezine izjave tumače na svoj način. Oni polaze od vjerske istine da su boli posljedica ljudskih grijeha, ali ne dopuštaju nikakvo daljnje razglabanje o tome. Patnje i boli, ukoliko mogu, izbjegnu, a ukoliko ne mogu, prihvaćaju ih i podnose kako najbolje znaju i mogu...

Očito, svi ovi razni pokušaji rješenja ovog problema nikako, ili gotovo nikako ga ne rješavaju. Jedni su odviše jednostrani, oslanjajući se isključivo na razum ili na vjeru. A drugi opet, kojih je pretežna većina, ne oslanjaju se ni na jedno ni na drugo, nego na vlastite strasti, nagone i tome slično...

Nezaobilazna načela pri rješavanju problema boli

Pri obradi toga problema, da se naš prilog ne bi odviše oduljio, poslužit ćemo se metodom sv. Tome Akvinskog. On je u sličnim slučajevima običavao iznijeti nekoliko načela iz kojih je onda izvodio logične zaključke. Evo i za ovaj naš problem nekoliko načela koja mogu poslužiti da bolje shvatimo bit problema.

Prvo načelo

Kažu da je Schopenhauer jednom zgodom rekao da može biti sretan onaj koji se upusti u rješavanje problema boli, a izvuče živu glavu. I posve je utemeljena ova tvrdnja, ako se dotični upusti u rješavanje ovog problema isključivo snagom svoga razuma!

Problem boli je: a) "životni problem" i kao takav: b) "veoma složen"

Ad a) Što mislim reći kad tvrdim da je problem boli "životni problem"?

Svjedoci smo da je suvremena znanost u stanju analizirati do u tančine sastav pojedine i biljne i životinjske stanice i točno odrediti njezinu funkciju u organizmu. Dosljedno, suvremena znanost može savršeno reproducirati, recimo jednu sjemenku. Ali toj sjemenci uvijek će nedostajati ono bitno bez čega ne može proklijati, pa makar bila položena i u najplodniju, u vlažnu i suncem zagrijanu zemlju. Njoj nedostaje život koji znanost nije u stanju sazdati! A život, pa makar i onaj vegetativni, za čovjeka jest i ostaje tajna. Kad dakle kažemo da je problem boli životni problem, time u prvom redu želimo naglasiti da on u svojoj biti ostaje tajnom, kakogod nam se pokadkada čini da smo prodrli u njegovu srž...

Ad b) Ova činjenica također nužno računa i sa "složenošću toga problema". Naime svaki je život uvjetovan mnogostrukim faktorima. Tako na pr. da bi naše oko moglo izvršavati svoju funkciju gledanja, u njegovo djelovanje uključeno je mnoštvo raznih sitnih živaca. Svaki od njih ima svoju posebnu ulogu, a svi skupa doprinose svoj udio u ljudskoj moći gledanja. Glavnu ulogu igra vidni živac, ali kad bi i najmanje od spomenutog živčevlja zatajilo u svom djelovanju, već bi se to negativno odrazilo u vidnoj sposobnosti. Tako je to u sferi koja nam je zajednička s nerazumnim životinjama, a kako je istom složeno u onome što je specifično ljudsko, recimo - u umovanju? U svakom našem umnom zaključku razum igra bitnu ulogu, ali tko će odvagnuti koliko utječu na naš razum i volju: i osjećaji, i naše fiziološke dispozicije, i atavizam, i mnoštvo raznih okolnosti kojima je čovjek okružen... Konkretno, pri rješavanju problema boli razum ima nedvojbeno glavnu ulogu. On daje odgovor na pitanja o biti same boli; razumom zaključujemo da bol, iako nije najveće, ali je ipak po čovjeka najosjetljivije zlo. Nadalje, razumom zaključujemo da se svako zlo, pa i ovo, bitno sastoji u nedostatku dobra koje dotičnom biću pripada po njegovoj naravi. Pa jer zlo kao zasebno biće ne postoji, nužno iz toga zaključujemo da ono direktno ne može biti ni uzrok ni prouzrokovano. Dosljedno tome zaključujemo da ni Bog, jer je sama Savršenost, ne može biti uzrokom nijednoga zla, pa ni ovog! Zato uzrok ovome zlu moramo tražiti u ljudskoj zlobi, zloći, mržnji, prijeziru i koječem negativnom u čovjeku...

Svi ovi zaključci do kojih dolazimo razumskim putem bili bi od minimalne vrijednosti kad ovi čimbenici koje upravo spomenusmo ne bi bili u skladu s općim zahtjevima naše razumske naravi. Drugim riječima: za ispravno rješenje ovog složenog pitanja iziskuje se svestrana izgrađenost osobe koja ga rješava. U protivnom slučaju svaki će se njezin nedostatak neminovno i bolno odraziti u samomu rješenju toga problema. Samo u svijetlu ove tvrdnje možemo shvatiti kako su mnogi, inače snažni umovi, mogli doći do epikureističkih, pesimističkih, stoicističkih i drugih pogrešnih zaključaka...

Drugo načelo

Zanimljiva je činjenica kad čovjek prolazi ulicom i čuje da se nešto nad njim ruši, spontano rukama štiti glavu. Očito, radije izlaže opasnosti ruke, nego da izvrgne opasnosti glavu; spreman je žrtvovati ono što je manje važno, da bi spasio ono što je za život bitno; jer se bez ruku kako tako može živjeti, ali bez glave nikako... Dakle, čovjek i nesvjesno postupa po načelu što ga je već Aristotel uočio, a koje glasi: "Melius est totum sua parte" t.j. "Važnija je cjelina od njezina dijela." Po tom načelu postupa svaki gradevinar. Najmasivnije kamenje, koje bi tako snažno došlo do izražaja da je bilo ugrađeno u zidove zdanja, on zakopava u zemlju, postavlja u temelje, da bi na taj način cijela građevina dobila na čvrstoći. I kad kirurg uoči da je gangrena zahvatila prste bolesnikovih nogu, nemilosrdno amputira obje noge i praktički ga čini bogaljem, samo da bi mu život spasio. A zar po istoj logici ne postupa i svaki poljodjelac? Kad u proljeće uređuje svoj voćnjak, odsjeca mnogu zdravu granu; u stvari svjesno se odriče plodova što ih je na njima mogao imati, samo da bi kroz takav zahvat uvrstio, ojačao i spasio život voćke...

Međutim, kad se radi o našim bolima mi redovito postupamo kao da ne postoji ni jedna druga uzvišenija vrednota radi koje bi se isplatilo pretrpjeti te boli. A zar nije duh važniji od tijela, i život vječni od života vremenitog, i dobro pojedine zajednice od dobra njezinih pojedinih članova? Te stvarnosti naročito su svjesni velikani duha.

Kad je 1944. g. bio bombardiran dominikanski samostan u Zagrebu, pod njegovim ruševinama našli su smrt osmorica subraće. Na mjestu nesreće među prvima se pojavio ondašnji zagrebački nadbiskup, sada već Sluga Božji Alojzije Stepinac i tom prigodom rekao: "Uvjeren sam da će žrtve vaših članova prije ili kasnije uroditi obilnim plodom za vašu Provinciju i za cijeli naš Hrvatski Narod!" Tako razmišljaju i govore oni koji su rukovođeni svješću, da je neusporedivo važnije ono što je duhovno, nebesko i vječno od svega tjelesnoga, zemaljskoga i vremenitoga!

Treće načelo

Sv. Toma Akvinski donosi jedno načelo koje nadopunja ovo predhodno, a glasi: "Judicium de bonitate alicujus rei non est accipiendum secundum ordinem ad aliquid particulare, sed secundum seipsum, et secundum ordinem ad totum universum, in quo quaelibet res suum locum ordinatissime tenet." (I 49.3.) t.j. "Prosuđivanje vrijednosti neke stvari ne smije polaziti od neke pojedinosti već je treba promatrati u njoj samoj i u odnosu na čitav svemir u kojemu svaka stvar zauzma svoje mjesto na najsavršeniji način."

Važnost ovog načela naročito je uočljiva u slučaju smrti. Ukoliko je promatramo kao stvarnost koja često oduzima ljudima najmilije i najdraže biće - majci jedinca sina, zaručnici njena zaručnika, malenom djetetu toliko potrebnog oca ili majku - doista je teško naći nešto strašnije od smrti. Ali kod prosuđivanja vrijednosti neke stvari, kako upravo spomenusmo, ne smije se polaziti od pojedinosti nego je moramo promatrati u njoj samoj, t.j. moramo je promatrati kao "conditio sine qua non" da svi ljudi bez iznimke uzmognu doći do ostvarenja vječne sreće za kojom svi po naravi teže. Uostalom, kakogod je istina da smrt znade ucviliti mnoge ljude oduzimajući im neko predrago biće, također je istina da mnogi koji trpe nesnosne boli, nerijetko vape za smrću kao za svojom oslobiteljicom. A zar nije i pravedni Job uzdisao: "O ne bilo dana kad sam se rodio i noći što javi: 'Začeo se dječak' ...Što mi od utrobe ne zatvori vrata, da sakrije muku od mojih očiju!" (3,3.10) Doista, za smrću često vape mnogi od onih koji trpe, kao i oni koji ih dvore. Za jedne je, dakle, smrt kradljivac, a za druge osloboditeljica...

Konačno, navedeno načelo sv. Tome nas poziva da svaku stvar promatramo u odnosu na čitav svemir. A smrt u toj relaciji doista ima nenatkriljivo važnu ulogu. Kako bi naime izgledao život na zemlji kad na njoj ne bi bilo smrti? Gdje bi prebivale one puste milijarde ljudi koji su pošli u vječnost? I ovako se ljudi međusobno izjedaju poput bijesnih pasa, a što bi istom onda bilo?! Doista, u svijetlu tog načela izčeznule bi mnoge poteškoće koje nam nameću problem boli, ali je naša nesreća da se veoma teško izdižemo iznad pojedinosti. I to ne što bismo za to bili nesposobni, nego što smo odviše zaokupljeni vlastitim vremenitim interesima. A oni nas polako, ali sigurno pretvaraju u egoiste i čine da sve u sebi i oko sebe mjerimo aršinom osobne štete ili koristi, a zaboravljamo da sve stvari imaju svoju vrijednost i neovisno o nama.

Ova tri navedena načela, kolikogod u sebi bila plodna, ni izdaleka ne zasićuju našu intelektualnu glad za što potpunijim rješenjem problema boli. Intelektualizam u ovome problemu - moramo to priznati - doživljava bankrot! I kolikogod smo uspjeli protumačiti da patnje imaju svoj smisao u ostvarenju sklada i reda u svemiru, i da te iste patnje bivaju obilno nagrađene u cjelini, uvijek ostaje otvorena objekcija nihilista: "Ako je ovaj svijet stvorio neizmjerno dobri Bog, kako je mogao dopustiti da čovjek trpi za čitavog života, da se sa suzom na oku rađa, i da sa suzom na oku mre?!", ili: u još drastičnijoj formi: "Ako nije mogao stvoriti svijet nego uz cijenu boli, zašto ga je i stvorio?!" Prigovor je doista utemeljen i nužno nas stavlja pred dilemu: Ili otkazati Bogu poslušnost i s Ivanom iz romana Dostojevskog "Braća Karamazovi" vratiti Bogu ulaznicu za nebo, "jer je preskupa!", ili se utећi vjeri i od nje tražiti rješenje!

Vjera i problem boli

U predaji najstarijih naroda susrećemo se sa slutnjom da su boli čovječanstva kazna za grijeh što ga je čovjek počinio na početku svog bivstvovanja na zemlji; ali ta slutnja ostaje za sve njih samo slutnja... Naprotiv, mi kršćani, na temelju sv. Pisma i nepogrešivog učiteljstva Crkve znamo da je doista grijeh pravih ljudi prouzrokovao sve patnje čovječanstva. Naime, sv. Pismo nas uči da je Bog zamislio i stvorio čovjeka na svoju sliku, ali da je čovjek, ponesen vlastitom veličinom, sâm htio biti normom dobra i zla, praktički, da je htio biti bogom na zemlji. Time je raskinuo vezu s Bogom, svojim ishodištem i izvorom svoje sreće i navukao na sebe prokletstvo grijeha; boli su postale čovjekova baština u ovoj "dolini suza"...

Ali Bog, koji je Ljubav "par excelance" izlazi ususret palom čovjeku i već u trenutku njegova pada obećaje mu Otkupitelja i Spasitelja! "Neprijateljstvo ja zamećem između tebe i žene, između roda tvojeg i roda njezina: on će ti glavu satirati, a ti ćeš mu vrebati petu." (Post. 3,15). "A kada nadođe punina vremena, odasla Bog Sina svoga: od žene bi rođen, Zakonu podložan, da podložnike Zakona otkupi te primimo posinstvo" (Gal. 4,4-5). Bog se, dakle, rađa kao maleno dijete. U njegovo nevino srce pretače se sva bol čovječanstva: radi, muči se, u znoju lica svoga privređuje kruh svoj, krvavim se znojem znoji, biva ponižen, popljuvan, prezren, izbičevan, trnjem okrunjen i na križ razapet... Psalmist ga u duhu gleda i u njegovo ime izriče: "A ja, crv sam, a ne čovjek, ruglo ljudi i naroda prezir. Koji me vide, podruguju se meni, razvlače usne, mašu glavom... (22,7-8). On je doista "Naše bolesti ponio i naše boli na se uzeo!" (Iz. 53,4). I to ne da uništi svaku bol, nego da nas po njoj otkupi i spasi i da je učini mnogostruko plodnom za sve one koji je u njegovom duhu prihvate!

Boli, dakle, "od Krista, po Kristu i u Kristu" postaju školom izgradnje značaj-karaktera i velikana duhom. U tom smislu reći će sv. Ivan Krizostom: "Mi nikada ne pobjedujemo čineći, nego podnoseći zlo." A znameniti sportaš Barton, četrnaest godina poslije nego je u jednoj automobilskoj trci ostao bez obje noge, suvereno izjavljuje: "Znam iz osobnog iskustva da su nevolje i boli veliki graditelji karaktera. Ne zato što bi bol sama po sebi bila dobra, nego zato što nam pomaže da svoju težnju za izvanjskom

srećom zamijenimo traganjem za srećom unutarnjom..." ("Tri minute dnevno" Sv. II, str. 48.)...

Po boli, također, pruža nam se šansa da u zajedništvu s Kristom postanemo suotkupitelji mnogih, jer, kako lijepo tvrdi Paul Claudel: "Tko nije upoznao trpljenje, ne zna ni za milosrđe!" ("Listić" 41/89. Str. 11.). A Charles de Foucauld se ne ustručava reći: "Kad se može trpjeti i ljubiti (a ovo je međusobno neodvojivo) - mnogo se može; sve se može štogod je moguće na tom svijetu!".

Uostalom zar nije i Marija postala suotkupiteljicom upravo po bolima koje je svjesno i slobodno prihvatila?! Već joj Starac Šimun nagovijesti, prigodom Isusova prikazanja u hramu: "A i tebi će samoj mač probosti dušu - da se razotkriju namisli mnogih srdaca!" (Lk. 2,35). A kad je stajala pod križem to se je proročanstvo u punini ispunilo i tada je završijedila da joj od vlastita Sina bude dodijeljena uloga skrbi za sve nas: "Ženo, evo ti sina!".

Kad sve ovo imamo pred očima, od srca smo zahvalni Charles Baudelaire-u, koji ljudsku bol nazva "jedinim plemstvom":

Znam da bol je plemstvo jedino u koje
Pakao ni zemlja nikad zagrist neće,
Da mističnu krunu spletem potrebno je
Zadivit svemir, sve dok vrijeme teče... (Iz pjesme "Blagoslov")

Zaključimo! Svjestan sam da ovih nekoliko misli u vidu rješavanja problema boli ne predstavlja i stvarno njegovo rješenje. Svjestan sam, također, da pojedinci nisu u stanju doskočiti svim patnjama koje pritišću čovječanstvo. Ipak sam uvjeren da je djelovanje svakoga od nâs na tom području nužno potrebno. I ne budemo li osjetili da se oštrica boli otupljuje, ne krivimo druge, nego sami sebe, jer oni koji trpe ne traže toliko našu pomoć, koliko našu ljubav. Ništa ne znače ni naše lijepe riječi, ni naša prisutnost, ni naša materijalna pomoć, a najmanje ako je dana "s visoka", ako to nije prožeto ljubavlju. Tek onda kad oni koji trpe osjete da ih toliko ljubimo da bismo, kad bi nam to bilo moguće, njihove boli preuzeli na sebe, tek tada stvarno i djelotvorno započinjemo rješavati ovaj gorući problem!

Lojzo BUTURAC

Svjedočanstvo nedavne prošlosti

Svjedočanstvo je ovo o crkveno-vjerskim prilikama u vrijeme komunističkog režima od strane neposrednog svjedoka.

VII. U Sisku - u Gradskoj općini

U lipnju 1955. dolazim u Sisak i zapošljavam se u Komunalnom odjelu Gradske općine kao pripravnik za radno mjesto građevinskog referenta. Dolazeći u Sisak, sa željezničkog kolodvora sam pošao najprije pohoditi župnika, da se prijavim kao novi župljanin. Župnik je Petar Lončarević, na neki način moj zemljak, rođen u Golom Brdu župe Kaptol kod Požege. U Sisku je od zaređenja za svećenika (1938). Najprije dvije godine kao kapelan (1939-1941), a onda deset godina kao kateheta do 1952., pa subsidijar i župnik. Dobro je poznavao sisačke ratne i poratne prilike. Od njega sam dobio puno saznanje o crkveno-vjerskim prilikama Siska i okolice u ona burna vremena.

Spomenuo mi je župnik Lončarević i neke predratne događaje sisačkoga kraja. Tako je u Bučici 1935. u svom stanu ubijen župnik Janko Vedrina. Žandari nisu pronašli ubojicu, budući da su vjerojatno oni to i organizirali. Slično je iste godine ubijen u požeškom kraju župnik Ivanko Vlašićak, meni osobno poznat, jer je bio župnik u susjednoj mi župi Buk. Automobil nadbiskupa Stepinca bio je zasut kamenjem, kad je 1936. nadbiskup došao u Glinu dijeliti svetu Potvrdu. Nakon proglašenja 1939. Banovine Hrvatske, u Petrinji je osnovana četnička organizacija. Pred sam rat je u Sisku srušen spomenik srpskom kralju Petru. U Sisku je već pred rat postojala jaka komunistička partija, u kojoj su bili učlanjeni uglavnom radnici i gotovo u potpunosti Hrvati.

22. lipnja 1941., na dan kada je Hitlerova Njemačka napala Sovjetski Savez, sisački su se komunisti povukli u šumu. Kasnije se taj dan uzeo kao početak otpora protiv fašizma. Međutim ti komunisti se nisu digli samo protiv fašizma, nego i protiv 10. travnja iste godine proglašene Nezavisne Države Hrvatske. Zbog toga dolazi do nemilih događaja u Sisku. 22. srpnja, mjesec dana kasnije, dolazi iz Zagreba u Sisak Prijeki sud i osuđuje na smrt deset sisačkih mladića iz Hrvatske, navodno simpatizera komunističke partije, koji su isti dan strijeljani. Uskoro stižu vijesti s Banovine o ubojstvu i Srba i Hrvata. Hrvatsko selo Gvozdansko napali su Srbo-četnici na sam Božić 1941. i zapalili ga kao i župnu crkvu. Početkom 1942. su i posljednji stanovnici Gvozdanskog morali napustiti svoje selo. Slično je bilo godinu dana kasnije sa selom i župom Zrin, gdje je hrvatsko katoličko stanovništvo 1943. što pobijeno što protjerano, tako da su ove dvije župe u potpunosti uništene u tom ratu.

Početkom veljače 1943. je od strane srbo-četničkih partizana ubijen župnik u obližnjem Farkašiću Antun Irgolić. Nepuni mjesec dana iza toga umire od straha i sloma živaca u susjednoj župi Žažina župnik Ignacije Keretić. U isto je vrijeme ubijen i Ante Lizatović kapelan iz Kostajnice. Oštećeni su ili porušeni crkveni objekti: župne crkve u Sisku, Žažini i Komarevu te kapele u Sisku Svete Marije i Svetoga Kvirina. Oštećeni

su i župni stanovi u Komarevu, Selima i Farkašiću a potpuno srušen u Žažini. Župniku u Sisku su vlasti NDH uzeli konje, kola i svu opremu, a partizanske vlasti jedino još prijevozno sredstvo - motorkotač.

Svećenici sisačkoga kraja su se dobro držali za vrijeme rata. Posebno su se isticali u spašavanju Srba župnik iz Gline Franjo Žužek, župnik iz Divuše Antun Đurić i župnik iz Sunje Augustin Kralj. Đurić je odilazio u Zagreb moliti milost za Srbe iz Dvora, a Kralj je uspio pomoću zauzimanja nadbiskupa Stepinca spasiti iz jasenovačkog logora oko 2000 Srba prelaznika na katoličku vjeru. Sisački je župnik Ivan Hulenić stotine sisačkih Srba na njihov zahtjev primio u Katoličku Crkvu, da im pomogne u ona teška vremena tako da ni jedan od njih nije stradao. Devedeset posto se njih poslije rata vratilo natrag u pravoslavlje, a samo je manji dio ostao dosljedan svojoj odluci. Sisački je župnik primio i neke prognane slovenske svećenike. Najduže se zadržao kao kapelan svećenik Franc Časl, od 1941. do 1944.

U svibnju 1945. završava rat, što donosi nove nevolje Hrvatima i katolicima. Odmah po završetku rata su u Sisku održana javna suđenja. Neki su osuđeni na smrt, a da nisu počinili nikakvo zlodjelo, osim što su bili istaknutiji domoljubi Hrvati. Među ostalima 1946. je u Sisku osuđen na smrt i strijeljan Alojzije Venko, župnik iz Hrvatske Dubice. Mnogo ih je više ubijeno bez suda, pa i neki svećenici. Posebno se dojmilo sisačkih katolika, i ne samo njih, što je jedne noći u lipnju 1945. odveden iz svoga stana i ubijen obljubljeni sisački svećenik kateheta Petar Žagmeštar. O njemu sam napisao članak objavljen u kalendaru "Danica" za 1997. godinu. Ubijeni su u to vrijeme bez suda iz ovoga kraja još svećenici: Dragutin Delija župnik u Volođeru, Slavko Rukavina rodom iz Gline, bio vojni dušobrižnik u Sisku, već spomenuti Antun Đurić župnik u Divuši i još neki. Jedan dio svećenika iz sisačkoga kraja tih je godina suđen na manje ili veće kazne zatvora, na primjer: Karlo Gruičić, kanonik, bio župnik u Martinskoj Vesi i dekan sisačkog dekanata, suđen na 5 godina i umro u zatvoru 1948. Ivan Perhač, župnik u Kratečkom, suđen na 20 godina, ali umire u zatvoru već 1947. Nikola Borić, kanonik, bio je petrinjski kapelan, proveo pet godina u Lepoglavi, Valentin Bazijanec, bio sisački kapelan, suđen na 15 godina, a pomilovan nakon šest godina. Krešimir Ivšić rodom iz sisačke župe suđen na 13 godina, a njegov rođak maestro Matija Ivšić, prebendar i profesor crkvene glazbe na Bogoslovnom fakultetu, osuđen na 14 godina, ali od posljedica zatvora umire već nakon 12 godina.

U Sisku su bili i logori, pretežno za one koji su se tako zvanim "križnim putem" vraćali od Blajburga. U okolici Siska, Petrinje i Gline je bilo desetak gubilišta gdje su strijeljani i u masovne grobnice pokapani Hrvati-katolici, bez da im je dokazana bilo kakva krivnja. Sisački župnik Ivan Hulenić je dobio jedno potresno pismo iz sisačkog logora od logoraša bogoslova vrhbosanske nadbiskupije Josipa Kasića. Moli on župnika da njemu i njegovim drugovima netko donese u logor, ako ništa drugo, bar nešto kukuruza da ne umru od gladi. Pismo se čuva u župnom uredu. Kasaić je preživio, emigrirao u Australiju i tamo umro.

Agrarnom je reformom oduzeta župi većina posjeda, pa i ono što je od bivšeg kolatora namijenjeno za održavanje crkve. Časnim sestrama u Sisku je oduzeta njihova školska zgrada, a pokušalo se oduzeti i stambenu zgradu. 1952. je zabranjeno održavanje vjeronauka i u osnovnoj školi. Župi su oduzete sve matične knjige. Uvedeni su strogi propisi da se ne smije nikoga krstiti niti vjenčati, dok se isto ne ubilježi u matičnom

uredu. Zabranjene su procesije i bilo kakvo djelovanje svećenika izvan crkve. Za svaku su sitnicu svećenici pozivani na odgovornost i sudeni.

U takav sam ja, eto Sisak došao raditi. U takvom Sisku namjeravam živjeti kao Hrvat i praktični katolik. U prvo sam vrijeme podstanar u jednoj hrvatskoj obitelji, koja nije prakticirala vjerski život. Na radnom mjestu u Gradskoj općini situacija nije bila tako crna, kako sam se plašio i kako sam očekivao. Predsjednik je općine bio Stevo Lačan, po narodnosti polu-Čeh, polu-Hrvat. Tajnik je Mata Starčević, porijeklom lički Hrvat, meni posebno sklon i moj zaštitnik u pojedinim zgodama. Načelnik Komunalnog odjela je Ivan Fišer, rodom Požežanin, pa mi je na neki način zemljak. U sobi sam s dvojicom kolega inženjerom Tomom Ferk i tehničarom Lukom Polinčić. Obojica su vanpartijci i s nešto jačim isticanjem hrvatstva. Srbin Stanko T., došao s Banovine u Sisak, komu su oni pokušali uskratiti pravo da u Sisku gradi kuću, tužio je ovu dvojicu da su mu odbili izdati gradevinsku dozvolu samo zato što je on Srbin. Moj načelnik Fišer se preda mnom hvalio kako je za vrijeme rata bio domobranski časnik. Medutim mu se žena povezala s komunistima, pa mu se tako nije ništa dogodilo, evo postao je čak i načelnik. Daktilografkinja u Odjelu, Ivanka V., povjerljivo mi je prenosila vijesti o zbivanjima u općini, posebno one povezane s vjerom i Crkvom. Prije mog dolaska u Sisak, rekla mi je, održan je u Općini sastanak sa svim službenicima. Strašno su napadnuti svi oni koji idu u crkvu i oni koji su se vjenčali u crkvi. Neke su žene plakale od straha u očekivanju mogućih posljedica.

Nisam se puno obazirao na ono što mi je govorila Ivanka, nego sam i prve i naredne nedjelje, po doiasku u Sisak, javno pribivao glavnoj nedjeljnoj misi. Medutim, možda je to bilo druge nedjelje po mojemu dolasku u Sisak, dočekaše me pred crkvom pjevačice s kora. Već su se one propitale za mene, za toga novoga u crkvi; već one znaju da sam inženjer i da radim u Gradskoj općini.

- Gospodine, - počele su povjerljivo i poluglasno - sve znamo o vama. Znamo i gdje radite, pa smo zabrinute za vas, da ne biste stradali. Jako vam je opasno ići ovako javno u crkvu. Nemojte to činiti! Nego vam mi predlažemo da dolazite k nama na kor. Mogli biste moliti župnika ključ od vrtnih vrata, pa dolaziti na kor kroz vrt. Tako vas nitko ne bi vidio da idete u crkvu. Već imamo tako neke koji dolaze skrivećke nama na kor.

- Drage gospode i gospodice, - odgovorio sam - ja vas ne razumijem. Ne znam otkuda vam taj strah i takvi nerazumni prijedlozi.

- Ali vi ste, gospodine, diplomirani inženjer...

- Pa upravo zato smatram da su vaši prijedlozi krivi. Kao inženjer se ne bojim da ću ostati bez posla. A s druge strane ću kao inženjer biti primjer i zaleđe onima manje naobrazbe, tehničarima, poslovodama i radnicima. Želim da se svi ti oslobode straha, kojega, kako vidim, u Sisku ima i previše.

Samo jedanput mi je predsjednik općine Lačan prigovorio što idem u crkvu, jer da se to ne slaže sa zauzetim stavovima u Partiji da u crkvu idu samo neuki i neškolovani. Odgovorio sam mu da će se ti stavovi morati mijenjati, jer na primjer u Zagrebu idu u crkvu i sveučilišni profesori. Na kraju mi je rekao, ako već imam potrebu moliti se, zašto se ne bih molio kod kuće, a ne javno u crkvi. Nisam se puno obazirao na predsjednikove izazove. Bila mi je na pameti ona Isusova: "Tko se mene odreče pred ljudima, odreći ću

se i ja njega...". Ovom je razgovoru bio prisutan i tajnik Starčević, koji me je branio pred predsjednikom. Kad su mome načelniku Fišeru prigovarali, kakvoga to ima inženjera, koji ide u crkvu, on me je branio da sam ja došao iz njegove rodne Požege. A Požega je takav grad, starih nazora, gdje ljudi još masovno idu u ckrvu, što mi Siščani ne možemo do kraja shvatiti.

Još jednu osobu moram spomenuti, koja je radila u Komunalnom odjelu, na radnom mjestu komunalnoga referenta. To je Ljubo Ž., jedini nehrvat medu nama. Govorio je o sebi da je Crnogorac, da je sudjelovao u NOB-u, da je bio oficir, da je radio u policiji i tako dalje. Budući da je rado pričao neistine, nismo mu puno vjerovali u njegove priče. Navodno je bio protjeran iz policije, pa se uhljebio u sisačkoj općini, bez obzira što je bio bez potrebne naobrazbe. Često nam je govorio protiv Crkve, vjere i svećenika, medutim mi, koji smo ga dobro poznavali, nismo ništa držali do njegovih priča. Na svoju je ruku obilazio župnika na području općine i prijetio im se ako na državni praznik ne izvjese državne zastave, ako ne izadu medu prvima na izbore i slične prijetnje. Za mene je pronio vijest u zgradi općine, ali i u gradu, da sam ja išao u "popovsku školu". Tvrdio je da to u općinskom SUP-u piše u mojemu kartonu. Tako sam saznao da u SUP-u postoje za viđenije osobe posebni kartoni, a u mojemu, eto, piše da sam bio šest mjeseci u domobranstvu i da sam išao u popovsku školu.

Nakon šest mjeseci rada, trebao sam u Sisku dobiti stan, pa sam tada planirao i ženidbu. Zaručnica mi je bila iz Zagreba, iz župe Sv. Blaža, pa sam se tamo i vjenčao. Vjenčanje u crkvi, po ondašnjim propisima, nije se smjelo obaviti prije nego što se je to registriralo u matičnom uredu grada. U prvo se je vrijeme to i zvalo "registracija", a ne vjenčanje. Pokušavalo se i to "vjenčanje" kod matičara izvoditi što svečanije, slično onom u crkvi. Medutim sam ja taj upis kod matičara nastojao što više ignorirati. Otišli smo, zaručnica i ja, obučeni u svakidašnju odjeću, s dvojicom rodaka, koji su nam se našli pri ruci i obavili sve po zakonu. Zatim smo se išli spremati za pravo vjenčanje u crkvi. Tu su bili i pravi kumovi, a jedan od njih Stjepan Babić, dobro poznat čitateljima "Marulića", kao i drugi prijatelji i rodbina.

Kad je općinska stambena zgrada od 22 stana bila dovršena i ja trebao u nju useliti, nastali su problemi. Bilo je više onih koji su željeli stanove nego stanova. I tko će ostati bez stana, nego Buturac. Zašto baš inženjer Buturac? Pa zbog toga što se je on nedavno vjenčao u crkvi! O tom se vjenčanju neko vrijeme živo raspravljalo i zbog toga sam trebao ostati bez stana. Pozivao sam se na tajnika Starčevića, koji se također vjenčao u crkvi. I upravo se taj Starčević zauzeo za mene pa sam ipak uselio u stan.

Kad sam prvi puta nakon tih događaja došao u rodno selo, sreo sam se s jednim suseljaninom - Perom Radičevićem. On me upita:

- Ajde, Lojza, reci mi koliko si ti vremena u doba rata bio u domobranstvu?

- Nisam ti ja, Pero, ni dana bio u domobranstvu.

- Kako nisi, kad si ti isto godište kao moj brat Mato, a on je bio šest mjeseci u domobranstvu.

- Tvoj brat Mato - odgovorio sam - bio je istina sa mnom zajedno na regrutaciji, medutim sam ja dobio odgodu vojske zbog toga što sam išao u školu.

- A ti si, Lojza, - nastavio je Pero - išao u popovsku školu...

- Koju popovsku školu? - čudio sam se

- Pa onu u Požegi, što je zovu Kolegija.

- E moj Pero, ta Kolegija nije nikakva škola, pa ni popovska. To je dački dom. Tu sam ja samo stanovao, a išao sam u državnu požešku gimnaziju.

- Onda sam ja onim ljudima sve krivo rekao.

- Kojim ljudima? - pitao sam.

- Tu su u selo došla dvojica SUP-ovaca i pitali me za tebe, gdje si bio u doba rata i u kakve si škole išao. I ja im rekao, eto sve krivo, da si bio šest mjeseci u domobranstvu i da si išao u popovsku školu.

Tako su ovi neistiniti podaci o meni ušli u moj karton, koji me je pratio na mome putu i krivo me predstavljao. Što je još o meni pisalo u tom kartonu, nisam nikada saznao. Navodno su ti kartoni uništeni nakon "pada" Aleksandra Rankovića, ministra unutrašnjih poslova Jugoslavije.

Tih je godina bio u Viduševcu kod Gline župnik moj dobri prijatelj Vjekoslav Marić. To je onaj moj kolega s kojim sam kao sedmoškolac stanovao u požeškoj Kolegiji, kad je on u školskoj godini 1945/46 izbačen iz gimnazije. Kasnije će on postati župnik u Požeškim Sesvetama, gdje će uz ne male teškoće sagraditi župni stan. Ali će kasnije u Požegi uz ogromne teškoće i neprilike sagraditi divnu crkvu sv. Leopolda Mandića. Svake sam godine dolazio u Viduševac Mariću u pohode. Pripovijedao mi je kakve neprilike ima s mjesnim učiteljem, a iz srednje škole u Glini izbačene su učenice, njegove vjernice iz Viduševca. Provalnici su provalili u crkvu i uništili orgulje.

Bilo je to ljeta 1955., kad sam prvi puta išao Mariću u Viduševac, pohodio sam usput i Glinskog župnika Franju Žužeka. Tada je on već sedamdesetogodišnjak, a trideset godina vodi župe Maja i Glina. Tu je u župama sa srpskom većinom, što je bilo problematično naročito za vrijeme rata. Govorio mi je o tome kako je više puta bio izložen smrti. Ekstremni su ga ustaše progonili kao Slovenca i zaštitnika Srba i tražili njegovo uklanjanje iz Gline. Srbo-komunisti su ga progonili, jer da "prekrštava" pravoslavce u katolike. A on je spašavao progonjene Srbe na razne načine, pa i tako da ih je prevodio iz pravoslavne u katoličku vjeru. (Viktor Novak u Magnum crimen je napisao da je Žužek odgovoran za pokolje Srba u Glini). Za svaki progon Srba u Glini i okolici, Žužek je izvještavao nadbiskupa Stepinca, a ovaj se opet zauzimao za njih kod odgovornih vlasti u Zagrebu. Tako je preko njih dvojice Žužek-Stepinac spašeno mnogo Srba u Glini. Izrazit primjer za ovo je bio kad je u Glini zatvoreno odko 300 srpskih žena. Žužek to odmah javlja nadbiskupu, a on od hrvatskih vlasti dobiva obećanje da sve one žene koje su prešle na katoličku vjeru mogu pustiti na slobodu. Žužek je to trebao provjeriti, medutim on, iako većinu žena nije niti poznavao, za sve je potvrdio da su katolkinje, pa su sve puštene iz zatvora.

Žužek se je prijavio kao svjedok obrane kod suđenja nadbiskupu Stepincu. Medutim uz sva nastojanja i njegova i njegova branitelja Ive Politea, tužitelj Jakov Blažević ga je grubo istjerao sa suđenja. Žužek mi je pokazao jedan značajan dokument - pod brojem 749. i datumom 24. kolovoza 1953. dobiva župnik Franjo Žužek pismeno priznanje i izraze zahvalnosti od pravoslavnog episkopata iz Karlovca za svoje svećeničko i humano ponašanje prema pravoslavnima u Glini i okolici u 2. svjetskom ratu. A pokazao mi je i drugi raniji dokument - 18. veljače 1946. ga nadbiskup Stepinac za sve zasluge u ratu imenuje začasnim kanonikom Pravostolnog kaptola u Zagrebu.

Neki Marijanović, financijski službenik, radio je sa mnom u Gradskoj općini. Bio je dobričina, ali veoma strašljiv. Poput Nikodema iz Evanđelja došao je moliti župnika Lončarevića da mu krsti dijete. Ali ako se ikako može noću o ponoći, da se ne bi to saznalo. Lončarević ga je pokušao odvratiti od tako velike tajnovitosti, pa mu je za primjer naveo mene:

- Evo kako Buturac ide javno u crkvu, pa nema zbog toga nikakvih većih problema. Zašto bi se i vi trebali toliko skrivati?

- E, nemojte mi za primjer spominjati Buturca - reče Marijanović - lako je Buturcu jer za njega znadu.

Eto, imao sam tu prednost pred raznim Nikodemima, jer se za mene znalo. Prema tome imao sam pravo što nisam nasjeo pjevačicama crkvenoga zbora, već sam od prvoga dana u Sisku išao javno u crkvu. Nisam bio sam. Pored svih prijetnji i brojnih strašljivaca, bilo nas je četvorica hrabrih, koji smo radili u Gradskoj općini i išli redovito u crkvu. To su pored mene bili Dragutin Filipić voditelj gradskog budžeta, Janko Šimek voditelj urudžbenog zapisnika i Mato Korica dostavljač.

Boris NAZANSKY

Zipka vremena

(haiku)

kaplja sa sige
kroz probušeni snijeg
dotakla zemlju

peć se ohladila
proljeće mirno sjedi
na mom dimnjaku

* * *

procvalo sunce
na glatkoj površini
jutarnjeg mora

pripeklo podne
treperav uzduh zuji
zujem livade

* * *

vjetar odnosi
trak sunčane jeseni
nit paučine

krošnja bez lišća
čvrsto je zagrlila
prazno gnijezdo

* * *

zimski pupoljci
na granama ... smrzluci
ledene kiše

hvatam pahulje
ali zima se topi
na toplom dlanu

Stjepan BABIĆ

Na Božjim putovima - XVII.

Logoraš

Svi salezijanski klerici koji su pobjegli iz partizana, smjestili su se u salezijanskome zavodu u Vlaškoj 36. Tu sam živio samo mjesec i po dana, do kraja rata. Živjeli smo u miru, po uobičajenim pravilima salezijanskoga života pa sam od toga života malo što zapamtio, sjećam se samo da je bilo malo hrane. Ne znam ni gdje se nabavljalo i to malo. Katkada su neki klerici išli preko mitnice sa školskim torbama i u njima prenosili grah, krumpir i čega se već moglo nabaviti u selima oko Zagreba jer se veće količine nisu smjele normalno unositi u grad. I to malo nije bilo pravedno podijeljeno. Sve što je bilo juhasto, juhe, varivo, dobivali smo u jednoj zdjeli pa su prvi ma koliko malo uzeli, dobili više od posljednjih. Nitko se nije sjetio da se sve podijeli podjednako.

U tome miru uznemirilo nas je jedno obično nalivpero. Neki partizan posudio je jednom salezijancu koji je u partizanima bio pisar, nalivpero i sad je poslao svoga brata, policajca u Zagrebu, da mu vratimo nalivpero. Razmišljali smo o tome na poseban način. Komu je u ratnim strahotama tako stalo do jednoga običnoga nalivpera. Nije on želio da mu mi vratimo nalivpero, nego nam je želio poručiti, s dobrom ili lošom namjerom, nismo znali odgonetnuti, da oni znaju gdje smo i da o tome vodimo računa. Tako su to shvatili i poglavari.

Kad su se početkom svibnja partizani približavali Zagrebu, govorilo se o odlasku iz Zagreba s komentarima: da je to privremeno, da će Nijemci novim oružjem preokrenuti tijek rata u svoju korist, da će nas primiti Englezi, da će doći do rata između zapadnih sila i Rusije i da će naša vojska biti vraćena da se bori protiv komunizma. Sve maglurije, jedna veća od druge, ali su one djelovale i mnogi su pošli koji bi možda ostali. U toj zbrci i neizvjesnosti ni naši poglavari nisu znali što da se čini. Nama koji smo bili u partizanima, dali su slobodne ruke, odriješili su nas od poslušnosti i rekli da možemo ići kamo želimo. Preporučuju nam da odemo u Italiju, javimo se u koji salezijanski zavod i nastavimo svoje zvanje. Mi smo razmišljali i nas desetak prihvati savjet. Na moju je odluku najviše utjecao događaj sa strijeljanim bjeguncem.

Krenuli smo u nekoliko skupina. Jozo Mladin, Josip Jurić i ja pošli smo 6. svibnja, bila je nedjelja, u jutro na Glavni kolodvor, uhvatili smo se vlaka koji je upravo polazio. Vozili smo se pet-šest kilometara i vlak stane. Nije mogao dalje jer je ispred njega stajalo pet-šest drugih vlakova, što osobnih, što teretnih. Mi smo išli uz njih i kad je koji polazio, mi se popnemo na stube i vozimo se dok se kretao, a kad je stao, mi sidemo pa uz vlakove do onoga koji upravo kreće. I tako se dovezosmo u Zidani Most. A u Zidanome Mostu potpun zastoj, krkljanac, i na pruzi i na cesti prema Celju. Vidim ja da tu daljega naporedovanja nema, da u toj gužvi ne možemo nikamo sići, možemo samo izgubiti glavu i predložim da krenemo u Ljubljanu. Oba Josipa prihvate moj prijedlog i mi krenemo dalje pješice. Dan sunčan, cesta bijela, okolo zelenilo, ptice liječu i pjevaju, mi na cesti sami, milota. Osjećao sam se veoma romantično, ali nas događaji ubrzo vrate

u ratnu stvarnost.. . Nismo prešli ni pet-šest kilometara, a ono nama nasuprot kolona slovenskih domobrana, uglavnom na seljačkim kolima.

- Tko ste?

- Hrvatski salezijanci.

- Kamo ćete?

- U Ljubljanu, u Italiju.

- Ne možete. Ljubljana je opkoljena. I mi bismo u Italiju da se može.

Što sad? Nismo se stigli ni dogovoriti, a domobrani nam rekoše:

- Nemate što razmišljati, u Ljubljanu se ne može, sjednite s nama na kola pa u Zidani most. Tamo ćemo vidjeti što ćemo.

Sjednemo na kola, vozimo se, a nasuprot nama neki momak, crn, raskuštran, u košulji, ide od kola do kola, gleda što ima u kolima pa dalje. Nije prošao nekoliko kola, a Slovenci shvate da je špijun i odmah ga strijeljaju. Zacrvenio se rub rijeke koja je tekla pokraj puta.

Vratismo se u Zidani Most, a ono krkljanac još veći. Pješaci još nekako, ali vozila nikako. Slovenski domobrani ostave kola, pobacaše oružje i razbježaše se.

Što sad? Gledam ja gužvu i vidim da se ubaciti u nju nema smisla. Predložim kolegama da nakupimo hrane i krenemo nazad u Zagreb. U gužvi možemo samo izgubiti glave. Poslušaju me. Ja uzimam jedan mali kuferčić, napunim ga hranom, uzmem vojne zemljovide - lutajući oko Daruvara, iskusio sam što znači ići bez zemljovida. Kako je bilo mnogo pobacanih pušaka, jedna me izazove, uzeh je da ću pucati u Savu, ali mi kolege ne dadoše. I tako ja u Drugome svjetskome ratu nisam ni metka ispalio.

Opet pješice pođosmo put Zagreba. Na putu nije bilo gužve i mi lako dođosmo pred Sevnicu. Dalje su vodila dva puta, jedan uz Savu, a drugi kroz mjesto. Jozo Mladin hoće da idemo pokraj Save, a ja mislim da je bolje kroz mjesto.

- Uz Savu nas može tko ubiti, baciti u rijeku i nestadosmo bez traga - rekoh misleći na onoga bezimenoga špijuna koji je očito mrtav zaplivao Savom. Jozo ne popušta, hoće da idemo uz Savu. Ne popuštam ni ja pa predlažem kompromis:

- Vi idite pokraj Save, a ja ću kroz mjesto pa ćemo se naći na izlazu iz mjesta.

Nekako su me smatrali vođom pa krenu za mnom. Još nismo pravo ni ušli u Sevnicu, a jedan član seoske straže, s crvenim Triglavom na rukavu ili s plavim Triglavom na crvenoj podlozi, skrenu nas u jedno na pol ograđeno dvorište od letava na razmak i s velikim otvorima. Tu je bilo već kojih stotinjak ljudi, uglavnom civila, žena, djece, kola, životinja. Sjećam se jednih seljačkih kola s volovima ili kravama, ženom i djecom. Logor. Ja ostanem odmah kod vrata, koja su bila širom otvorena, a Jozo stane uza me, blijed, stišće ruke i sikće:

-Baa-bii-ćuu! Baa-bii-ćuu!

Mene to nije nimalo impresioniralo, ja sam samo čekao priliku da izađemo iz toga logora. Kad se stražar zapričao s nekim ljudima, ja kažem *Za mnom!* i izađem iz logora. Idem kao normalan mještanin. Nakon kojih dvjesto metara okrenem se, a ni jedan me ne prati. Što mogu. Raspitam se za župnika i odem k njemu. On me lijepo primi. Za malo evo i njih dvojice. Kad su vidjeli da sam ja otišao, prišli su stražaru, rekli su mu tko su i molili ga da ih pusti i on ih pusti.

Župnik reče da je preko Save u selu Konjsko župnik salezijanac, da odemo k njemu i da tamo budemo dok se ne budu dijelile propusnice da se možemo vratiti u Zagreb.

Ne znam kako se Josip Jurić pri tome izgubio. On se odvezao jednim kamionom u Zagreb, a nas dvojica odemo u Konjsko, selo u planini jedno šest kilometara od Sevnice. Seljaci iz toga sela bili su potjerani - i onda je bilo etničkoga čišćenja, samo se nije tako zvalo - naselili su se Nijemci, sad su Nijemci otišli i vratili se Slovenci. Župnik nas smjesti u kuću kod triju sestara, najstarija je imala oko trideset godina, srednja osamnaest, a najmlada trinaest-četrnaest. Upravo su se vratile iz izbjeglištva i dovele sa sobom kravu. Imali su staju, ali nisu imali jasle. I sad je došla do izražaja moja stolarska vještina. Napravim im lijepe jasle. Priča o jaslama ima nastavak, ali o tome poslije ako i to dođe na red.

Kad su odlazili u izbjeglištvo, stakleninu i porculan zakopale su ispod poda u svinjcu i uz jednu šljivu. Pomogli smo im to otkapati. Ono što su zakopale u svinjcu, to nismo našli. Nijemci su preuredivali svinjac i našli. Ono pod šljivom smo našli. Tu je bilo uglavnom porculansko suđe, tanjuri. Zadivio sam se vjeri koja je to zakopavala jer su se nadale da će se vratiti.

Taj život u seoskoj idili trajao je samo nekoliko dana. U selu je bio jedan slovenski domobran, netko ga prijavio, došla partizanska desetina da ga odvede u zatvor, a s njima i nas. Dok su pretraživali kuće, ja već odabran čekao u dvorištu pod stražom jednoga koji je sjedio u hladu na jednom stolcu u dvorišnome kutu, podoh prema njemu, on brzo ustane, zauzme pravi vojnički stav i zaviče:

- Stoj! Ne prilazi!

Vidim, ne skida puške pa mu polako pridem.

- Ti to znaš ko pravi vojnik. Gdje si to naučio?

- Bio sam ja u domobranima.

Hrvat pa je brana odmah pukla, raspričali se mi, ali to nam nije ništa pomoglo, Odveli nas u Sevnicu u logor. On je bio u jednoj školi, zgrada osamljena, na maloj uzbrdici. Bio je to muški logor, od mladića do odraslih ljudi. Spavali smo po sobama na golome podu, za hranu dobivali jedanput na dan komad kuhane konjetine s malo juhe i kojim zrnom graha.

Jednoga dana išli smo nekoj gospodi prenositi stvari iz kamiona u stan. Kad smo završili posao, dobio sam dobar komad kruha, njemačkoga komisa, i dvadeset njemačkih maraka. Jesu li to dobili i drugi, ne znam. Osim još jedne zdjele kave i kruha, to mi je bila sva izvanlogorska hrana.

Prvi zadatak bio je Jozi i meni da u logoru popišemo logoraše od sebe pa nadalje. Dali su nam papir, odredili rubrike, mi smo ih iscrtali i upisivali. Nije bilo nikakve kontrole, što je tko rekao, to smo upisali. Meni nije bio nitko poznat osim jednoga zagrebačkoga policajca, i to ne osobno, nego zato što je bio iz susjednoga sela Sibinja, zaboravio sam mu ime. Vedra slavonska narav koji je sve okretao u šalu pa čak se nadao da će ga opet uzeti u policijsku službu.

- Ne zna svatko mavati rukama na raskršćima. Trebat će oni i takvih ljudi kao što sam ja.

Govorio je to malo s blagom porugljivosti, a ja sam u svojoj naivnosti i povjerovao da bi se to moglo i dogoditi. Kad sam ja pobjegao iz logora, on je još ostao.

Jozo Mladin mi je pričao da je na jednoj smotri bio u prvim redovima i očito ugledao poznatoga partizana, povukao se u zadnji red, pustio kaput koji je nosio onako bećarski preko ramena, da padne i nestao. Kad sam se vratio kući, poručio sam njegovima u Sibinju da sam bio s njime u logoru, došli su se k meni raspitivati o njemu. Nikada se nije vratio kući niti su što poslije o njemu saznali.

Preko dana smo skupljali po cesti streljivo. Bilo ga na tisuće i tisuće razbacano svuda uokolo. Spremali smo ga u podrum nekoga dvorca. Jednom mi se otkine stranica sandučića u kojem su bile tri-četiri topovske granate i one padnu na betonski pod. Sreća za mene da nisu eksplodirale, ali tu se našla dva partizanska časnika i jedan zaviče:

- Sabotaža! To je sabotaža. Treba ga strijeljati.

A drugi uz njega kaže:

- Pusti ga. Nije tako lud, ubio bi i sebe.

Tada pojam kamikaza nije bio još poznat, za Milu Gojsalića vjerojatno nisu ni čuli, a ja nisam bio ni u Samsonovu položaju. A da sam i poginuo ili bio strijeljan, nitko ne bi znao da je nastradao poznati hrvatski jezikoslovac. Ma kako bilo, život mi je visio o jednoj pa o drugoj dlaci, ali Gospodinu se nije svidjelo da me uzme. Kasnije ćemo saznati zašto.

Dvadeset i četvrtoga svibnja u jutro jedan dio nas išli smo u neki šumarak i od granja pravili metle. Ubrzo smo saznali zašto. Išli smo mesti Sevnicu jer sutra je Titov rođendan pa ga je Sevnica trebala dočekati u čistu ruhu. Tako sam bio i gradski smetlar, jedan dan, kao i seoski govedar, ali eto nije me mimoišlo ni to zanimanje.

To je samo blještić vedrine u inače tužnome i teškome logoraškome životu. Na svakome koraku logoraš je vidio da je čovjek bez ikakva prava i zaštite. Jednom sam nekim poslom dospio u neku zgradu u kojoj su bila otvorena kuhinjska vrata i vidio ljude svezane rukama na leđima za šipčanu ogradu oko štednjaka, a jedan je partizan išao od jednoga do drugoga i tukao ih pištoljem po glavi. Zaustavio se kod jednoga i stao ga nemilosrdno udarati. a ovaj je samo tiho ječao. Kad partizan ugleda otvorena vrata, stade vikati i psovati:

- Tko je ostavio otvorena vrata?

Vrata se zatvore, a nasilje i patnja ostadoše izvan moga oka, ali taj nošen sjećanjem prizor često iskrsne pred mojim očima kao patnja svih bezimenih patnika tih dana.

U podrumu na smrt osuđenih

Nekoga jutra oko devet sati dođe jedan mali zdepasti partizanski časnik, odabere nas dvojicu, mene i još jednog, ne sjećam se je li to bio Jozo, i pod pratnjom pošalje nas nekamo. Dovede nas pratilac pred jednu zgradu, tu nam stražari uzmu sve stvari, čak i svezice na cipelama, i gurnuše u podrum. Polumrak. Kad se oči malo priviknuše, vidim da je podrum pun muškaraca, većinom u različitijim odorama, ustaškim, domobranskim, njemačkima i tko bi danas znao reći kakvim sve ne. Nitko nije ništa govorio i teško je bilo reći tko su ti ljudi, ali i bez riječi bilo je jasno: na smrt osuđeni. Ta me se činjenica snažno dojmila, ali ne zato što bih pomislio na svoju sudbinu, moja smrt nije mi ni pala na pamet, na sebe uopće nisam mislio, mislio sam na sudbine tih ljudi, promatrao sam im lica i nastojao odgonetnuti, koliko sam mogao, što misle. Svi su šutjeli, samo je jedan

mladi ustaša jaukao i molio da mu netko odveže ruke. Bile su mu žicom tako snažno svezane da mu je prestala kolati krv, očito je da je bol bila nepodnosiva. Nitko se nije micao. Ja mu pridem, odvežem ruke i onda mu ih opet svežem, ali na lagano.

Taj je boravak trajao oko dva sata.

U podrumu sam bio na rubu života, a ni danas mi nije jasno kako da nisam ni pomislio da mi je došao kraj, čak se nisam ni pokajao za grijehe, a nisam jer nisam ni pomišljao na svoju smrt. Mislio sam na smrt drugih. Nastojao sam po oznakama odgonetnuti tko je tko. Ne znam sada što sam još mislio, ali sam siguran da na svoju smrt nisam mislio. Kao da sam živio izvan svijeta i života koji me okružuje. U podsvijesti mi je bilo da sam u milosti Božjoj, da sam u Božjem okrilju, ja kao da nemam ništa misliti, nemam se zbog čega zabrinjavati, Bog se brine za mene, nije moje da onda budem zabrinut. Nisam onda tako svjesno mislio, samo tumačim zašto smrtnoga straha nije bilo u meni.

Prolazio sam kroz takve nevolje s jednom nevjerojatnom bezbrižnošću. Pišući o mojoj partizaniji, a tako ni ovdje ne spominjem molitvu, jer je se ne sjećam iako nije bilo moguće da nisam molio. Kako sam se nekada išao mirno igrati kad sam znao da se za mene brine moja mama, tako sam i sada živio s pouzdanjem i Boga i zbivanja me nisu zabrinjavala. Sada znam: kada je čovjek siguran da je na Božjim putovima, da je Božji prijatelj, da je u Božjim rukama, nema se čega plašiti.

Moja Zrinka neki dan, 20. 4. 1997., jednim konkretnim povodom, reče:

- Moj je tata kao Brlićkin Jaglenac. Nađe se usred nevjerojatne opasnosti, ništa ne primjećuje, ništa ga se ne prima i opasnost ga mimoide kako da je nije ni bilo.

Oko jedanaest sati evo ti onoga zdepastoga časnika, sav se razgalamio:

- Ja njih poslao na rad u ciglanu, a oni s njima u podrum.

Kad izidosmo na svjetlo, sjećam se da je bio lijep sunčan dan, počeše nam vraćati naše stvari, najprije svezice, remen, i ostalo. Vraća nam ih vojnik koji nam ih je i uzeo, ali vidim da mi ne vraća džepni sat. Bilo mi ga je žao jer je to bio moj prvi sat, što mi ga je otac poklonio s posebnom radošću. Osmjelim se i kažem.

- Nije mi vratio sat.

Zdepasti zapovjedi:

- Vraćaj sat!

Vojnik je nevoljko vraćao sat, skinuo je s njega lijep kromirani lanac jer da vrati i lanac, nije mu bilo zapovijedeno. Lanca mi nije bilo žao, njega sam kupio u trgovini. ali mi je bilo žao zemljovida. Njih sam nosio od Zidanoga Mosta, oni mi mogu ustrebati. Osmjelim se i kažem:

- Nije mi vratio karte.
- Vrati karte - zapovjedi zdepasti.
- Karte su vojničke - reče vojnik.
- Ako su vojničke, onda ih ne trebaš vratiti.

Bijeg iz logora

Tako je i ta epizoda sretno prošla iako se u partizanskom zarobljeništvu glava lako mogla izgubiti i zabunom, samo, na žalost, nisu se gubile samo zabunom, partizani sustavno ubijali zarobljenike. Bleiburg povezujemo s ličkim Srbinom Milanom Bastom

i 51. vojvodanskom divizijom, ali je u Sevnici bila neka dalmatinska brigada pa je opet bilo isto, u jednom smislu čak i gore, svjesno su odabrali žrtve ne po krivnji već po drugome kriteriju. Jedne večeri oko devet-deset sati dođoše u sobe po zarobljenike. Svjetlo nisu palili, nego su svijetlili ručnom baterijom, a uz nju je išao uperen prst, išao od jednoga do drugoga lica i rekao samo: Ti!, a čovjek se digao i izlazio. Katkada bi prst zapitao:

- Kako se zoveš?

Čovjek bi rekao, a iza uperenoga prsta čulo bi se: Diži se!, rijetko ne bi rekao ništa što je značilo da upitani može ostati ležati. Prijede upereni prst preko mene i ja protrnuh. Iako nitko ništa nije govorio, svi su bili svjesni pa i ja da preko nas prelazi prst smrti. Ležao sam četvrti ili peti od kuta i kad je prst došao do kuta, počeo se vraćati i kad opet šutke prijede preko mene, napetost popusti, ali ne potpuno. Kad je prst napustio sobu i svi oni koje je odabrao, nasta blago komešanje. Pred školom se čulo postrojavanje. Pogledam kroz zatvoreni prozor i vidim postrojenih šezdesetak, osamdesetak zarobljenika koje odvedoše u noć, postrijeljaše ih izmedu pruge i Save i pokopaše u veliku grobnicu. Kad sam poslije rata putovao u Ljubljanu, još se vidjelo gdje je grobište. Napisao sam kratki izvještaj hrvatskomu povjereništvu za ratne žrtve.

Kad smo poslije odgonetavali po kakvom su ih kriteriju birali, vidjeli smo da je bio mjesni. Odabrali su one koji su bili iz Livna, Duvna i Kupresa. Meni se čini da je bio još jedan kriterij, da medu njima nije bio ni jedan mladi od dvadeset i pet godina.

Jozo kaže da su poslije još u kolodvorsku zgradu zatvorili oko 120 logoraša i digli ju u zrak zajedno s ljudima.

U logoru smo ručak dobivali u radne dane, nedjeljom nismo ništa radili, ali nismo ništa ni dobili za jelo. Ja nisam mogao podnijeti glad i oko jedanaest sati pozovem Jozu da idemo u grad ručati. Kao da je to najobičnija stvar na svijetu. A Jozo mi kaže.

- Ja se neću igrati svojom glavom.
- A ja neću tu cijeli dan ležati gladan.

Izađem na vrata škole, a pred njom se šeta jedan stražar s puškom. promatram njegovo šetanje i vidim da je pravilno, od jednoga kraja zgrade do drugoga. Kad dode do vrata, nastavi šetnju leđima okrenutim vratima. Vidim ja da je to prilika i kad opet pode tako, ja mirno krenuh u grad. ako me pozove, vratiti ću se. Nije me pozvao, najvjerojatnije me nije ni vidio, ali sada ne mogu biti siguran. Ako me je vidio, mogao je opet biti bivši domobran ili dobroćudni Dalmatinac. Ali to i nije ni važno. Važno je da sam kao slobodnjak došao u grad, stao promatrati ljude i razmišljati koga ću zamoliti za hranu. Ocijenim da je najbolje jednu bakicu u crnom, najvjerojatnije ide s mise. Priđem joj i zamolim ju da mi dade nešto za jelo.

- Sinko, nemam ništa osim kave i kruha.

Kažem da je dobro i to i podem s njom. Ne znam kako smo govorili, ona vjerojatno slovenski, ali to mi nije smetalo jer je moja baka bila kajkavka, a slovenski nam je ionako blizak. Koliko je ona znala hrvatski, to sada ne bih znao reći, a ne bih to ni isticao da ju nisam ispitivao o prilikama. Htio sam se dobro obavijestiti o svemu, jer do nas u logor nisu stizale nikakve vijesti, a posebno kako se putuje. Vidio sam da vlakovi već voze, ali nisam znao smije li se putovati, mogu li se kupiti karte, kakvim se novcem plaća, koliko stoje. Imao sam u šeširu skriveno šest tisuća kuna i onih dvadeset reichsmaraka što sam ih dobio od one gospode.

Kaže mi da se vlakom ne može bez propusnica. Nikuda se ne može bez propusnica. Ta obavijest bila mi je neobično važna.

Kad sam se vratio u logor, ušao sam na očigled stražara, ništa nije pitao, pitao me Jozo gdje sam bio.

- Na ručku.

- Jesi li meni što donio?

- Što bih ti donio. Bio sam kod jedne žene, a ona je imala samo kruha i kave, ja sam te zvao, a ti nisi htio ići.

Ispripovjedio sam mu što sam saznao i pozvao ga da pobjegnemo teretnim vlakom. Opet mi je rekao da se neće igrati svojom glavom, a ja sam mu odgovorio.

- A ja neću ostati tu jer mi je jednako glava u torbi.

Sjećam se da sam se dugo sjećao i govorio da sam se u Zagreb vratio nakon mjesec dana, točno na isti dan kad sam otišao, a to znači 6. lipnja. Kalendar pokazuje da je bila srijeda. Dakle te srijede išli smo skupljati streljivo na željeznički kolodvor. Raštrkalo se nâs osamdesetak po kolodvoru, skupljamo streljivo, a samo dva stražara. Vidim ja da je prilika. Prođe jedan osobni vlak, ja ga gledam s čežnjom, ali znam da ne smijem u njega, dođe jedan teretni i stane, a ja k njemu. Prije pozovem Jozu da ide s mnom, a on neće. Bio je prilično tvrdoglav.

Dva partizana ukrcaju četvoricu njemačkih vojnika na niski otvoreni vagon, popnu se za njima, prometnik dade znak, vlak krene, on okrene leđa vlaku, ja se ogledam i vidim da nitko ne gleda i skočim na stube jedne kočničarske kućice. Kad ono ispod vrata vidim nečije noge. Skočim dolje, pričekam iduću kućicu i uskočim. Bila je prazna. Odahnuo sam jer sam bio siguran da sam uspio. Prvo mi je bilo da se dobro pregledam, imam li što što bi me moglo odati da dolazim iz logora. Nisam našao ništa drugo osim onih dvadeset njemačkih maraka. Bacim ih iz vlaka. Onda mi ih nije bilo nimalo žao, čak sam ih bacio s radošću jer bi me mogle odati. Danas mi je žao. Uredim odijelo koliko se moglo, očetkam cipele, imao sam i četku sa sobom, zatim bacim i četku. Sjećam se dobro: imao sam niske crne platnene cipele s lakastim vrhom i petom. Tako uređen vozim se i čekam što će biti. Vlak je povremeno stajao, ali meni nitko nije dolazio. Mislim da je duže stajao negdje oko hrvatsko-slovenske granice ili pred savskim mostom, onda prijeđe most i stane u Podsusedu. Salezijanci imaju kuću u Podsusedu i pomislim da izađem. Ali kako ću u Zagreb. U Zagreb se ulazilo preko mitnice, na mitnici je sigurno kontrola. I bila je. Mitnice su ukinute tek poslije Drugoga svjetskoga rata. Odlučim da ću u Zagreb. Vlak krene i stane na prvome peronu glavnoga kolodvora. Izađem iz vlaka i ravno na zapadni izlaz. Vrata su bila zatvorena, otvorim ih, prođem, počnem ih zatvarati kad me jedan partizanski stražar, mlad momak, zgrabi za ruku.

- Odakle ti?

- Došao sam iz Podsuseda.

- Propusnicu!

Moj je otac bio željezničar, imao sam sa sobom željezničarsku iskaznicu od NDH i pokažem mu.

- To ne vrijedi - kaže on i povede me kolodvorskomu zapovjedniku. Zapovjedništvo je bilo u onoj zgradi za vojnike izvan glavne zgrade na zapadnoj strani. Poslije je ta zgrada srušena. Dok me vodio, ja mu ponudim šest tisuća kuna da me pusti. Kao što

rekoh, imao sam ih ispod unutrašnjega oboda šešira. Po tome sam zapamtio da sam imao šešir, što mi je sada čudno, šešira ne samo da se inače ne sjećam, nego ne mogu vjerovati ni da sam ga nosio. Dovede me on zapovjedniku, salutira i kaže:

- Evo uhvatio sam jednoga koji je htio bez propusnice na stanicu i još mi je ponudio šest tisuća kuna da ga pustim.

Nisam siguran da je rekao "na stanicu", ali mi se sada čini da ta riječ tu bolje pristaje, odsalutira i ode. Ostanem ja sam s zapovjednikom. Bio je to čovjek od kojih dvadeset i šest, dvadeset i osam godina, dobro sam ga promatrao da znam s kime imam posla i znam da mi se učinilo da nema trideset. Učinio mi se bistar i blag, kao da je i on jedan od bivših domobrana, kao da nije bio pravi partizan. Naime meni je onda i još dugo poslije partizan značio neprijatelj, neznalica i zlica iako znam da to uopćavanje logički ne vrijedi, ali dobro znam da riječi imaju i svoju osjećajnu vrijednost. Promatram ga, a on počne ispitivanje:

- Kamo si išao?

- Pred jednoga prijatelja koji je trebao doći iz Ljubljane da mu pomognem nositi kofer.

Lažem tako naravno kao da mi je laganje najnormalniji način izražavanja. Sloveniju sam doduše spomenuo, ali u sasvim obratnome značenju, a Podsused sam prešutio. Stražar me uhvatio kad sam zatvarao vrata pa nije povjerovao mojoj poluistini da sam došao iz Podsuseda, a sad vidim da je zapovjednik povjerovao čistoj laži.

- A zašto nemaš propusnicu?

- Nije mi je nitko dao, a nisam ni mislio da je trebam za kolodvor.

Ispitivanje je potrajalo puna dva sata. Poslije sam shvatio da to nije bilo ispitivanje, nego razgovor, bilo mu je dosadno pa je sa mnom ubijao vrijeme. Dok smo razgovarali, ja sam to smatrao ispitivanjem, provjeravanjem pa sam posebno pazio da se kojom riječju ne odam. Naročito je kritično bilo kad me pitao što sam.

- Đak - rekao sam.

Na taj odgovor on postavi alternativno pitanje:

- Je su li škole počele ili nisu?

Smatrao sam to pravom zamkom. Ništa nisam znao o novom životu u Zagrebu, ništa nisam znao što je sa školama, ako kažem da su počela, a one nisu ili obratno, propao sam. Da se izvučem, kažem da nisam redoviti đak, nego privatni, da polažem razrede na kraju školske godine. Privatni đak, to je njemu nešto novo, nepoznato. Stanem mu tumačiti što je to privatni đak i tako dođem na salezijance. Salezijanci su mu isto tako bili nepoznati, shvatio je samo da su svećenici pa me izravno zapita.

- Gdje je sada Stepinac?

Ja nisam ništa znao što je sa Stepincem pa ga zaniječem kao Petar Isusa:

- Ništa ja neznam o Stepincu. Ja sam njega prvi i posljednji put vidio 1935. kad me je u Oriovcu krizmao.

Dugo sam mislio da me je on zaista krizmao i mislio sam da sam zato tako čvrst, ili tvrdoglav, kako bi rekli drugi, i u vjeri i u životu kad me krizmao Stepinac, što znači utvrdio, i jasno da ne mogu biti drukčiji. Ponosio sam se time, a jednom htjedoh provjeriti. Teško sasm se razočarao kad sam saznao da me 13. 9. 1933. krizmao g. Premuž, pomoćni zagrebački biskup, čovjek za čije ime do tada nisam nikada čuo, a kad

sam ga čuo, brzo sam ga zaboravio pa sam za ovu priliku morao opet provjeravati. A kažu da je bio poznat kao veseljak.

Nakon dva sata razgovora on me pusti i kaže:

- Sad idi, ali drugi put da si imao propusnicu.

Odem na izlaz, a vratar me ne pusti.

- Idi i donesi propusnicu.

Vratim se ja, a on ne da ništa napismeno. U blijedom su mi sjećanju dvije mogućnosti. Ili mi je rekao: Idi i reci mu da me nazove telefonom pa ću mu ja reći ili je poslao sa mnom jednoga vojnika da me isprati.

Kad sam izašao na kolodvorski trg, stao sam skakati od radosti kao klokan, trčati dugim i visokim koracima. Kao nekad u Osijeku. Opet sam bio svjestan da sam spašen. Došao sam do Vlaške 36 za nekoliko sekundi. Salezijanci su me primili. Nisam išao kući i ne sjećam se kako je javljeno mojima. Ne znam kako se otac osjećao dok nije znao za mene, zabrinut je sigurno bio, ali je živio u nadi kao i drugi za koje se nije znalo ništa određeno. Kum Kiđemet (Držaić) izgubio je u Sloveniji dva svoja sina, moja vršnjaka, snahu u drugome stanju, ali nikad nije saznao ništa određeno pa se još godinama nadao, čak je povjerovao glasinama kao da su u Rusiji u rudniku, da su u Kanadi, ali da se ne smiju javiti.

Svi salezijanci nakon kraćega ili dužega boravka u partizanima i na putu po Sloveniji, ne smijem reći "na križnome putu" jer koliko znam nitko od njih nije prošao neke posebne patnje, vratili su se, iako ne svi u salezijance, a neke oni više i nisu željeli primiti nazad. Nisu Josipa Gržina. On je za NDH bio izrazito ustaški nastrojen i nisu ga primili. Nisu ni Jozu Mladina. On je s logorom došao u Prečko, izašao jedan dan, javio se salezijancima, ali ga nisu primili. Vratio se u logor i s njime otišao na jug Makedonije, u logor kod Gevgelije i kad je Tito pomilovao prvu grupu, vratio se kući.

Važno je ovdje naglasiti da u ratu ni poslije rata nije stradao ni jedan salezijanac osim g. Belovića. On je bio najsvetiji od svih i Bogu se svidje da ga uzme k sebi. Kad je bježao iz Marijina dvora u Zagreb, na kutinskome kolodvoru bombardirali su vlak, jedna bomba padne na njega, ne eksplodira, on pogine od udarca, ali zato spasi neposredno mnoge oko sebe, a ostale posredno svojom žrtvom. Zavjetovao se Majci Božjoj: Majko, ako treba tko od salezijanaca da pogine, neka to budem ja. I Majka je uslišala njegovu molbu.

Ivan BRAJDIĆ

Religiozni motivi u poeziji Jakova Majnarića

Hrvatska religiozna poezija ima vrlo dugu i bogatu tradiciju. Dapače, postoje pjesnici kojima je religiozna tematika bila glavno, čak jedino poetsko nadahnuće. Znakovit je u tom pogledu, primjerice, slučaj Ivana Gundulića; naime, u jednom trenutku svoga života on je svoje mladenačko petrarkističko ljubavno pjesništvo i svoje mladenačke dramske tekstove s "mnoziem i bezbrojniem pjesmama taštiem i izpraznіem" nazvao "porodom od tmine", te ih se, kao "krstjanin spjevalac", odrekao. Ali i velik broj onih pjesnika, koji su zaokupljeni sasma drugim pitanjima čovjekove egzistencije, života i svijeta, koji pjevaju o posve drugim temama i motivima, često u svojim pjesmama očituju i vjerske osjećaje, na ovaj ili onaj način, u većem ili manjem intenzitetu. No to nije nimalo čudno. Religioznost, uz domoljublje, bijaše kroz vjekove neodvojiva suputnica našega čovjeka na ovom vječito nemirnu tlu kojim teče granica između više kultura, civilizacije i vjeroispovijesti, kadšto je bila čak jedini izraz njegovog otpora u borbi za goli životni opstanak, pogotovu u pomućenim vremenima, a njih nije bilo baš tako malo, iskreno govoreći.

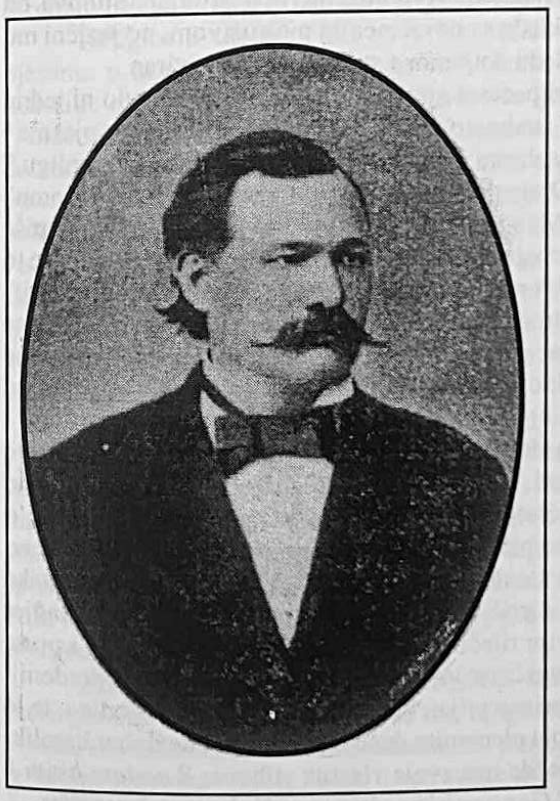

Jakov Majnarić (1838. - 1916.)

Među takve pjesnike valja ubrojiti i Jakova Majnarića.

Potrebno je, međutim, ponajprije reći nešto više o samom pjesniku, navlastito stoga što je današnjem čitatelju očito vrlo malo, da ne kažem gotovo nepoznat, a ne ćemo ga naći ni u jednoj antologiji, ne samo omladinskoj nego i drugima, pa ni u onima s religioznom tematikom; doduše, uvršten je u knjigu "Znameniti i zaslužni Hrvati" (1925.), ali samo sa šturih tridesetak riječi, u svakom slučaju nedovoljno da bismo dobili određeniju predodžbu o njemu i njegovu pjesništvu. Rođen 29. ožujka 1838. u Delnicama, nakon pučke škole Majnarić završava u Zagrebu realku, a zatim i preparandiju. Od 1857. je učitelj u Lokvama, Delnicama, na Sušaku i Trsatu, te u Dragi, sve do 1888., kada bude umirovljen na vlastitu molbu, te se vraća u rodne mu Delnice, gdje i umire 22. siječnja 1916. godine. Uz rad na školi, bio je

predsjednikom i tajnikom Učiteljskog društva Gorskog kotara, medu osnivačima je Učiteljskog društva Hrvatskog primorja i jedno vrijeme njegovim predsjednikom, a nalazimo ga i medu osnivačima Čitaonice i knjižnice u Delnicama 1874. godine. Primio je više priznanja, pohvala i nagrada: od Carskog i kraljevskog namjestničkog vijeća (1864.), Kraljevske zemaljske vlade (1883.), te Općinskog poglavarstva u Delnicama.

Još od rane mladosti Majnarić piše pjesme i prozu, naročito za mladež, pa s vremenom izrasta u plodna i cijenjena omladinskog pjesnika. Napisao je oko 300 pjesama i 150 proznih tekstova, a suradivao je u svim tadašnjim najznačajnijim omladinskim časopisima i sličnim publikacijama: "Bršljanu", "Smilju", "Ljiljanu", "Andelu čuvaru", "Glasniku sv. Josipa" i drugima, ali i u "Hrvatskom planinaru", "Gorskom kotaru", "Hrvatskim novinama", pa čak i u "Chicagu", listu naših iseljenika u Americi. Iako je pisao prvenstveno za mladež, priličan broj njegovih pjesama, pogotovu one koje nisu bile izravno namijenjene mladeži, mogao je biti obavljen i u književnim časopisima za odrasle, recimo u "Nevenu", "Danici", "Viencu" i drugdje, pa je razumljivo što je, primjerice, Jakša Ravlić, spominjući Majnarićevu pjesmu "Njoj!", koju je našao u Gajevoj uredničkoj ostavštini, napisao: "Pjesma nije tako slaba, jer - koliko znamo - u 'Danici' i 'Narodnim novinama' tiskano je i lošijih stihova." Uopće, možemo reći da Majnarić nije bio samo omladinski pjesnik, iako ga, s nepravom sve vrijeme prati samo ta oznaka. Inače, poeziju je dosljedno pisao u tradicionalnom duhu, s obvezatnom rimom i strofama različitih kombinacija i raznih dužina stihova, od šesterca do dvanaesterca, dakako, u skladu s onovremenim pjesništvom, no jezični mu je izričaj izbrušen, u formalnom pogledu dotjeran, a stih gibak i kultiviran.

Iako se bavio pisanjem više od pedeset godina, Majnarić nije objavio ni jednu zbirku. Doduše, u časopisu "Ljiljan" istaknuto je: "Kad bi se sakupile razne pjesme i pripovijesti Jakova Majnarića u jednu zbirku, imali bismo krasnu omladinsku knjigu." Ali se dalje od tih riječi nije otišlo. A Dragutin Hirc je u "Hrvatskom učiteljskom domu" (1916.) napisao o Majnariću i ovo: "Mnogo sam ga puta molio i nagovarao, da napiše autobiografiju i da za štampu spremi svoj omladinski rad i uvijek mi obećavao, da će to učiniti, ali nije učinio. Bio je veoma skroman i čedan i nije volio, da se o njemu govori." Tek prošle godine, u povodu 80. obljetnice Majnarićeve smrti, Delnički ogranak Matice hrvatske objavio mu je knjigu *Izabrane pjesme i proza,* koju je za tisak pripremio pisac ovoga članka, čime je, barem donekle, skinuta dugogodišnja šutnja s ovog nimalo beznačajnog pjesnika.

Duboka religioznost, uz jako domoljublje, izrazita je značajka Majnarićeve ličnosti, koja ga, kako se to kaže, prati "od kolijvke pa do groba". Stoga nije nimalo neobično što se ta njegova osobina često ističe. Slavoljub Magdić u svom članku o Majnariću u "Bršljanu" (1897.) ovako piše: "U svojim pjesmama uči mladež iskreno ljubiti roditelje i učitelje, cijeniti i štovani svetu vjeru." A u antologiji hrvatske omladinske književnosti "U pjesmi i priči" (1906.) njezin sastavljač R. F. Mađjer započinje svoj napis o Majnariću ovim riječima: "Nježni omladinski pjesnik i pisac rodoljubnih pjesama, koje su nadahnute čvrstom vjerom u Višnjega." Još je određeniji Dragutin Hirc, koji je s Majnarićem prisno prijateljevao gotovo četrdeset godina, te je u povodu njegove smrti zapisao. "Svoju plemenitu dušu izdahnuo je kao dobar katolik. Ako bijaše kod svijesti šaputao je možda ove svoje vlastite stihove: *S nadom hitim k zvjezdicama,/ Kad ljute me boli tište,/ Gor u rajskim visinama/ Nalazim tek utočište...*"

Potrebno je u tom kontekstu spomenuti još jednu činjenicu. Naime, ni u jednom časopisu nisam naišao ni na jednu ljubavnu pjesmu s Majnarićevim potpisom, premda su u vrijeme njegova pjesnikovanja književni časopisi doslovce vrvjeli od pjesama s takvom tematikom. Doduše, Slavoljub Magdić je izričito istakao u "Bršljanu" (1897.) da je ljubavnu pjesmu "Na te mislim", danas poznatu i omiljenu narodnu pjesmu, ispjevao Majnarić, ali moramo reći i to da ju Majnarić nije potpisao, već je to učinio drugi jedan tadašnji pjesnik, Vladimir Nikolić (1829.-1866.). Pa ni maločas spomenutu ljubavnu pjesmu "Njoj!", koju je Jakša Ravlić objavio u "Gradi za povijest književnosti hrvatske" (1974.), Majnarić nije potpisao punim imenom, već samo inicijalima "J. M. Delničanin". Istina, u svojoj knjizi narodnih pripovijedaka (1901.) Rudolf Strohal je objavio i Majnarićevu ljubavnu pjesmu "Cilike", ali to je više neka vrsta duhovite imitacije narodne ljubavne pjesme, osim toga na delničkom narječju, pa je možda i to ponukalo Strohala da je, uz Majnarićevu pjesmu "Pr zejbelece", uvrsti u svoju knjigu, a nije posve isključeno nije li tu pjesmu Strohal objavio i mimo Majnarićeva znanja. Odakle, dakle, takav odnos Majnarićev prema toj vrsti poezije? Očito je takvo pjesništvo smatrao "nedoličnim činom" odgojitelja mladeži, ali i čovjeka duboke religioznosti, gotovo bismo rekli smatrao ju je "porodom od timne", da se poslužimo usporedbom Gundulićevom, što ne znači da takvih pjesama nije imao u svojoj rukopisnoj zbirci, kako napominje Dragutin Hirc, a posvjedočuje i pjesma "Cilike", koju je "dao" Rudolfu Strohalu kad je skupljao narodne pripovijetke po Gorskom kotaru, pa i u Delnicama.

Religiozni motivi česti su u Majnarićevu pjesništvu. Štoviše, ima u njega pjesama u kojima su ti motivi osnovni sadržaj pjesme. Dovoljno je navesti samo nekoliko naslova pjesama: "Bog je izvor sve ljubavi", "Božić na brodu", "Molitva", "Andeo čuvar", "Na Cvjetnicu", "Božićnje drvce", "Pouzdanje u Boga" i još desetke i desetke pjesama sa sličnim naslovima. Osim toga, mnoge njegove pjesme u kojima pjeva o prirodi, pticama, životinjama, zavičaju, domovini, školskim igrama i sličnim oblicima života pune su religioznih oznaka i izraza kao što su andeo, nebesa, rajske visine, križ, Božja milost, Višnji i drugi. Ovamo bismo mogli pridodati i pjesmu "U slavu preuzvišenom gospodinu dru Jurju Posiloviću, novoimenovanom nadbiskupu zagrebačkom", pogotovu stoga što je to jedina pjesma koju je Majnarić napisao u počast nekoj značajnoj ličnosti, barem koliko sam ja mogao ustanoviti prelistavajući tadašnje omladinske časopise.

Svakako, želeći u svojim mladim čitateljima, pa i starijima, pobuditi što dublje vjerske osjećaje, jednako kao i domoljubne, moralne, zavičajne i druge, Majnarić je često ispisivao poeziju koja je bila prožeta odviše naglašenom didaktičnošću. Time su mu, dakako, što obično i biva u takvim slučajevima, pjesme prilično gubile na poetskoj snazi, ljepoti i vrijednosti. U tim pjesmama Majnarić je bio, blago rečeno, više ili manje spretan stihotvorac, bez jačeg pjesničkog nadahnuća, kadšto gotovo samo puki promicatelj onih osjećaja i misli koje su ispunjavale njegovo biće, bez obzira na to što je bila riječ o vrijednim i plemenitim težnjama.

Međutim, na svu sreću, u trenucima kada je uspijevao izmaknuti zamkama preneglašene didaktičnosti, kada su mu religiozni osjećaji, kao i domoljubni i drugi, potekli iz istinskog pjesničkog nadahnuća, propjevali glasom koji je spontano niknuo iz dubine pjesnikove duše i srca, lišeni svake težnje za poukom, već više kao neka vrsta osobne ispovijesti i odzvuk životne spoznaje i mudrosti, tada su ispod njegova pera

niknuli stihovi koji su dosezali zamjeran umjetnički domašaj. Dovoljno je samo zadržati se nešto duže na pjesmi "Staza sreće" da bi nam potvrdila tu misao. Budući da je pjesma malena, navest ćemo je u cijelosti:

Daleko, daleko
Staza je od sreće,
Do nje smrtnik mnogi
Nikad doći ne će.

Jer ga smrt umòrna
Ugrabit će prije,
A da slasti sreće
Okusio nije.

Daleko, daleko
Do neba je tamo,
Al s neba do zemlje
Tek časak je samo.

Od samo tri kitice od po četiri šesterca, služeći se krajnje jednostavnim izričajem, gotovo bez atributa i drugih pjesničkih ukrasa, uz nenametljivu i neizhitrenu rimu, nižući stih za stihom gotovo proznom rečenicom, ali ne oduzimajući im poetsku snagu i ljepotu, Majnarić je ispjevao pjesmu koja plijeni lakoćom, komunikativnošću i jednostavnošću, ali i jakim čuvstvima i vrijednim mislima. Bez ikakve izravne pouke i poruke, on je u toj kratkoj pjesmi, kako kaže Oscar Wilde, "mislio u slikama", a ne u pukim konstatacijama, niti je pjesmu opteretio "suhoparnim viškom pameti". Ponavljajući u prvoj i trećoj kitici izraz "daleko, daleko", pjesnik ne postiže samo formalni efekt nego daje pjesmi i dublji smisao, podsjećajući nas na poznatu latinsku izreku "Per aspera ad astra", to jest "po trnju do zvijezda", ali i to da se može s tih zvijezda u trenu pasti. Pa i slijed riječi u pjesmi dokazuje nam da je Majnarić bio kadšto vrstan pjesnik. Naime, ono isto što je Ivo Frangeš napomenuo za pjesmu Vladimira Vidrića, koja počinje stihovima *Crnom zemljom preoranom/ Razlile se vode sjajne*, to se može primijeniti i na Majnarićevu pjesmu: izmijenimo li samo malo slijed riječ u stihovima, to će biti proza, a ne poezija.

Sve to uvjerava nas da Jakova Majnarića, bez bojazni da ćemo pretjerati, možemo mirne duše staviti uz bok mnogih naših religioznih pjesnika, od Marulića i Gundulića do Sudete, Kornera i Šopa. Pače, neke njegove pjesme, makar i ne baš veliki broj, mogle bi biti uvršene u antologije hrvatske poezije, pa i one s oštrijim kriterijem, pogotovu u antologije hrvatske religiozne i duhovne poezije, kakve su, primjerice, "Hrvatska duhovna lirika" Đure Kokše (1968.) ili "Duša duše hrvatske" Nevena Jurice i Božidara Petrača (1988.).

Pavao DESPOT

Glas čiste savjesti

(čitajući pjesme Anđela Begonje)

- Kad prestanemo biti pobunjenici,
nismo više stvaratelji, već postajemo
činovnici...

Slavko Mihalić

- Vlast ide uz posluh,
a posluh uz neznanje...

Danijel Dragojević

Ima jedan grad na moru;
žitelji mu ko u toru,
po diktatu gore, dolje:
- Nikad nije bilo bolje... -
Kažu tako šuše-buše
i slušaju prazne duše.
U tom gradu glade bradu
oni koji služe smradu;
tko pameću malko strši,
začas nađe se u vrši...

Tako je pjevao pjesnik koji nije stradao.

I nikad nije mogao stradati,
jer, uvijek, nedorečen i neodređen bio je.

U zagrljaju straha i opreza uvijek je plovio i sve brodove njegove samo sigurne luke su ljubile.

Jedan drugi pjesnik nije mogao i nije htio nedorečen i neodređen biti, nije mogao i nije htio odgađati boj protiv pogubnih horizontala svoga grada, i, jer se usudio izreći ime toga grada, jer se usudio izreći imena dvonožaca koji su gazili sve što je Božje, jer se usudio braniti svetinje Duha hrvatskoga, stradao je.

O tragovima toga stradanja, o ožiljcima koji u duši pjesnikovoj nikada zarasti neće, nećemo ovdje.

Recimo samo ime grada, Zadar.

I ime pjesnika, Anđelo Begonja.

Oh, Bože, je li moguće da je knjiga - bez maske - prva tiskana knjiga ovoga pjesnika!?

Pjesnika koji, znam, u rukopisu, ima još makar deset knjiga pjesama i dubokih poštenih, svevremenskih eseja.

Recimo odmah, u ime istine i za dobro čiste savjesti, djelo Anđela Begonje je i kada u estetske i kada u idejne značajke njegovih stihova prodiremo, nezaobilazno i

dragocjeno; nebo, ne samo ono što u zagrljaju Zadra i Velebita živi, biva, srce ovoga pjesnika osluškujući, čišće, svjetlije.

A još jučer Riječ ovoga pjesnika bila je zabranjena!

U isto vrijeme neki poslušni, režimski pisari svake godine tiskali su svoje knjige. Eh, knjige!

- Bila su to vremena kada su se pred književnu riječ, a još više pred pisca kao osobu, postavljali zahtjevi koji su u načelu bili suprotni osjećaju i potrebama osobnosti i zahtijevali su ne samo pravo na ograničenje prava i slobode i razloge uskraćivanja...

Bila su to vremena kada su medu najuvjerljivije dokaze života svrstavali sve ono što je bilo njegovo posvemašnje poricanje, u prvom redu uskraćivanje prava na slobodu i individualnost. -

Branimir Donat

- Taoci jedne kolektivne iluzije -

Naravno, u takvu okruženju, u tom bolesnu ozračju, snalazili su se i vedri su bili samo puzavci, podrepaši, a pameću, poštenjem i talentom superiorni nisu smjeli do riječi.

- Znam, prijatelji moji, i za talent moram imati vaše dopuštenje... -

Fridrich Nietzsche

Hiperprodukcijom servilnih, palanačkih, s vrha naručenih pjesmotvora, tučen, policijskih, dresiranih pasa kriterijem konsterniran, vapi, od srama puca Zadar. Andelo Begonja tješi ga, brani ga, čestitost svoju u katarzu njegovu slijeva.

Pjesnik i erudit, erudit i pjesnik, pošten, ne od onih koji kalkuliraju, suptilan, jedinstven, svoj, nad sudbinom grada čiji svaki kamen ludo ljubi, bdije.

Čuj, to je boj koji traje, ne prestaje nikada, boj koji izranjeno, plemenito srce vodi protiv svih neprijatelja sunca:

Zašto gasite sunce
sakristani obeščašćenih katedrala
misa još nije dorečena
život nije igra maskenbala

pustite neka ono prodre
u potkrovlja
i u podrume
i u sve tajne dogovore

ne gasite sunce
filistri svjetala

(Andelo Begonja, Uzurpacija)

I, vidjevši da se glupa, programirana gomila samo pobjedničkim zastavama klanja i da filistri bivaju sve moćniji, a time i sve "najugledniji", bježi.

Spas, makar prividan, našao je Andelo u zagrljaju najdražega i najčišćega vrta:

Osam plamenih jezika
osam crvenih makova
procvjetaše
u vrtu
matere moje

u strahu
brižno ih čuvaše
da ih tko ne ubere
mati moja

(*Anđelo Begonja,U vrtu matere moje*)

Trepereći, jer vjetar je sve jači, sve nemilosrdniji, i, ljubeći trepereće, nevino cvijeće, putuje.

I tuguje.

I u zagrljaju anđela,

pjeva Anđelo:

- Moja majka još se nije naspavala... -

Slijeće galeb.

I priča mu da i njegovim rodnim selom nevina, hrvatska krv teče i ovdje zločinci haraju, čak su nam i župnika ubili.

Kriknula je ptica

i pobjegla.

Još jedan bijeg!

A Privlaka je tako lijepa...

- Sklad u zraku na moru na njivama
nastavljam šetnju osjećam poljubac proljetnog jutra
na svom licu što radost života postaje
ševa se visoko vinula
svoju pjesmu čistu i zvonku
prostranstovm prosula
privlaka moja sanjiva vjeđe svoje polako otvara... -

(*Anđelo Begonja, Privlački pejzaž proljetni*)

A onda, opet, nakon trenutne idile, nakon trenutne sreće,

- Sreća je trenutačno odsustvo boli. -

Schopenhauer,

u Zadar, u boj za spas
katedrala, onih u duši,
u duši prevarenih kćeri i sinova hrvatskih,
plovi srce koje kuca za nadu, za bolja vremena,
za vremena kada će se cijeniti i slijediti ljudi čiste savjesti.
Vremena kada se neće progoniti branitelji
Istine.

- Nama već mnoge godine kritičari lepezani pišu lirizirana prepričavanja i prigodničenja umjesto kritičkih analiza, jer nije samo lakše već je i probitačnije gugutati, coktati i cmokati. Dakako da je bolje pjevati slavopojke nego otvoreno pogledati i s jedne i s druge strane...

Gatanje je, uz to, uvijek isplatnije negoli mučno postavljanje dijagnoze... Nema temeljite kritike ako se prenaglašavaju odlike, a prelazi preko mana.

A u nas je obično ovako:
je li netko za hvaljenje,
hvali, brate, sve što možeš
i ono što jest za hvalu i ono što nije;
ako opet kurs ide u obratnom smjeru,
udri onda i gdje treba i gdje ne treba.
Ne moramo valjda ni reći
kako je i jedno i drugo
podjednako daleko
i od istine i od književnosti. -

(*Tomislav Ladan, U škarama*)

I Anđelo Begonja, često, vrlo često, u škarama se našao, jer je nepotkupljiv, jak, uspravan bio.

A kad već Ladana spominjem, ne mogu bez još jedne asocijacije.

- To je danas u Zagrebu najveća i najplodnija krtica. -
Mojoj Anki i meni, Ladana opazivši,
Jure Kaštelan reče.

Neka mi bude dopušteno reći još i najpoštenija i najubojitija krtica u svim bitkama koje je u onoj pustinji za dobro dostojanstva Riječi i za dobro Istine protiv gomile mediokriteta vodio.

Zadarski mediokriteti savjesti ovoga pjesnika ne daju usnuti;

baš tada, u tišinama zadarskih noći, duša pjesnikova tka tugu što izvire iz sudbine domovine njezine:

- Tuga mojih očiju
probudi dvije ptice
tužne ptice
tuge mojih očiju

dvije ptice
nebom okovane

moje ptice
moje oči
tužni taoci
oskrvnjene slobode... -

(*Anđelo Begonja, Tuga očiju*)

Eto još jedan trubač, ovaj put ne sa Seine, već iz gnijezda zavičajna, u suzama, ptice ljubeći koje ne smiju pjevati, susrećući one koji su ravnodušni, one koji se oglušuju o krikove ne samo mučenika s Gologa otoka. Ne može se smiriti.

Srce, čisto, srce čije najveće, najsvetije krjeposti, oni koji nikada bit ljubavi neće shvatiti, u grijehe pretvaraju, tugu sve razorniju ćuti.

Ćuti i sram uvjerivši se da mnogi želeći ga pognuti i slomiti i za rječnikom krčme posežu.

Ima pjesnika, i pjesnika čak, koji živce gubeći, tim monstrumima istim vokabularom odgovaraju.

Anđelo Begonja, čak i tada "u strašnom času", stil svoj, jezik svoj čuva; i onda kada je rezigniran i na rubu očaja, dok mu, u nevrijeme, a tamo, u palačama bijelim, konjušari se tove, baraka prokišnjava,

o ljepoti i o dostojanstvu svake izgovorene, svake napisane riječi skrbi;
jeziku svom nikada ne da u društvo psovke,
u ralje vulgusa.

Stil ovoga pjesnika topao je i pitoreskan, duboko uman, ne zna i ne želi poniziti jezik roda svoga i daleko je od svih koji su izgubili čuvstvo srama,

od svih koji ne znaju i ne žele znati što je obzir.
- Čovjek umire tri puta:
prvi put kad izgubi osjećaj srama,
drugi put kad mu prestane srce kucati
i treći put kad padne u potpuni zaborav... -

Voltaire

A stih, kojim Begonja istinu tu svjedoči, rimovan je, neki bi rekli, tradiciji odan, i, danas, na velikoj cijeni, slobodan, takozvani bijeli stih.

Slobodan sam otkriti svoj stav o tom izmišljenom i izforsiranom problemu.

Za lirsku pjesmu bitno je je li ona ili nije imala odjeka u našem srcu, je li ona ili nije, uspjela zagrliti našu dušu i, pritom, uopće nije bitno je li pisana strogim srokom ili slobodnim stihom.

Bitno je je li pjesma izvorna, iskrena, autentična, samonikla, samosvojna.

Atributi koje rekoh u pjesmama Anđela Begonje žive.

Pa, ipak, uradaka ovoga autora nema u hrvatskim antologijama, a neki o njima ne usuđuju se pisati.

Boli nas to i čudi nas.

Ali nas ne bi trebalo čuditi kada znamo što su sve doživjeli pjesnici koji ni trenutak nisu htjeli biti uniformirani...

To nas ne bi trebalo čuditi kada znamo da je Anđelo Begonja uvijek bio i bit će trn u oku onima koji su u nevrijeme bili vrlo, vrlo tihi, a danas su najbučniji.

Ne bi nas trebalo čuditi kad vidimo, eno, opet, "iza kantuna", lisice i kameleoni brakove gnijezde.

Ne bi nas to trebalo čuditi ako, dok Anđelo Begonja gromori:

- Po čemu je to proklamirani "antifašizam"
bio i ostao civilizacijska tekovina?

Pred kojim sudom obraniti nedužnost komunističkih montiranih procesa podignutih protiv tisuća nevinih, a da im se nije dala mogućnost obrane?

Koja voda može sprati prljavu savjest sudaca što okaljaše čast i ime naroda jer sudiše u njegovo ime? -,

vidimo i čujemo crvene batinaše koji, vjerujući da i Boga prevariti mogu,
- Bože, čuvaj Hrvatsku! -
pjevaju...

To nas ne bi smjelo čuditi ako nas, ne daj Bože, u vrijeme lova, i amnezija zgrabila nije.

Ta, još jučer, dok je Anđelo Begonja, plačući, klicao:

- Oj rvacka vikovita
sanjo moja likovita! -

oni su, sotoni služeći, orgijali.

Gjuro KRASNOV

Čovjek koji odlazi

Tko je taj što nas uznemirava
Iako spava,
Tko je taj što nosimo mu cvijeće
I kad nije proljeće,
Tko je taj što budi misli
Uspomene i primisli,
Tko je taj što traži strogost
Mir i tihi oprost?
On je taj kad prolaze nas sržci
Pri spomenu slijedećeg međ' nama
I mnogima za nama.

Nemilosrdno nam to javlja
Ko da je trenutak nekog slavlja.
On odlazi i njemu je svejedno
Što mi u nemoći šaptamo tek jedno
Pomozi Bože, ne daj nam sudbu njega.
I tko je bio taj nesretni jadnik?
Naš poznati, sada već pokojnik.

1996

NOVE PUBLIKACIJE

1. **SLUGA BOŽJI ALOJZIJE STEPINAC,** glasnik Postulature, br. 4, 1997 (IV).
2. **Bonifac Badrov: SABRANA DJELA (I. Filozofske studije; II. Predavanja iz filozofije; III. Povjesnički, teološki, književni i drugi prilozi Bonifaca Badrova),** izd. Franjevački samostan "Gorica" - Livno i Franjevačka teologija Sarajevo, Livno - Sarajevo 1997.
3. **MARIJIN TRSAT,** izdaje Uprava svetišta Gospe Trsatske, br. 3, 8. rujna 1997. (XXXI).
4. **Ivica Ćosić, Tomislav Lunka i Vita Vidaković: SLIKE IZ PROŠLOSTI** (Vrbanja, Soljani, Strošinci), izd. Hrašće, Drenovci 1997.
5. **Bernardin Škunca (priredio): DAN GOSPODNJI U HRVATA,** izd. Hrvatski institut za liturgijski pastoral, Zadar 1997.
6. **Petar Vulić: SVETI OTAC PAPA IVAN PAVAO II,** izd. Književna udruga ANTUN GUSTAV MATOŠ, Split 1996.
7. **Joseph M. Bochenski: UVOD U FILOZOFSKO MIŠLJENJE,** izd. Verbum, Split 1997.
8. **Tomislav Kovačević: KRETNJA RUKE,** izd. Libellus, Rijeka 1997.
9. **HRVATSKI NARODNI GODIŠANJAK 1997.,** izd. Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Sarajevo 1996.
10. **MOGUĆNOSTI, br. 4-6, 1997.** Split 1997.
11. **DRUŠTVENE OBAVIJESTI, br. 80, listopad 1997,** izd. Hrvatska kulturna zajednica, Zürich.
12. **VILA VELEBITA,** list Like i Velebitskog Primorja, br. 62, Zagreb 24. listopada 1997.
13. **NAPREDAK,** osnivač i nakladnik Hrvatski pedagoško-književni zbor, br. 3, srpanj-rujan 1997 (CXXXVIII), Zagreb 1997.
14. **STEĆAK,** List za kulturu i društvena pitanja, izd. HKD Napredak, br. 45, Sarajevo, rujan 1997 (IV).
15. **ZATVORENIK,** Glasilo Hrvatskog društva političkih zatvorenika, br. 67, Zagreb listopad 1997 (VII).
16. **ZVONIK, katolički mjesečnik br. 10, listopad 1997 (IV),** izdaje RKT župni ured sv. Roka, Subotica 1997.
17. **Vlaho Stulli: KATE KAPURALICA & Branko Lučić i Dragutin Lučić Luce: KATINA GVARDIJANKA,** C. A. S. H. Pula i AGM, Zagreb 1996.
18. **Šime Škibola: ČEŽNJA DUŠE,** HKD SV. JERONIMA (Sv. Ćirila i Metoda), Zagreb 1997.
19. **Božidar Brezinščak Bagola: ZAVIČAJNA RADOST ŽIVLJENJA,** Naklada "Jurčić", Zagreb 1997.
20. **Josip Cvrtila: DOBRA ZEMLJA,** Narodno sveučilište Krapina, Krapina 1997.
21. **Mila s. Bernardina Crnogorac: VRIJEME I JA,** Naša Ognjišta, Tomislavgrad 1997.
22. **Deide Manifold: PREMA SVJETSKOJ VLADI** (Drugo izdanje), Zbor "Mi", Zagreb 1997.
23. **Ilija Pejić: KNJIŽEVNO-JEZIČNE I METODIČKE RASPRAVE,** izd. Hrvatski pedagoško-književni zbor, Ogranak Bjelovar i MIA Velika Trnovitica, 1997.
24. **Benedikta Zelić-Bučan: JEZIK I PISMA HRVATA,** izd. Matica hrvatska, Split 1997.

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici iznose osobne stavove njihovih autora s kojima se uredništvo može, ali i ne mora slagati.

Osvrt na pismo g. Mirka Živkovića

U ovogodišnjem broju 4/97. "Marulića" naišao sam na pismo g. Mirka Živkovića iz Buenos Airesa u kojemu se ovaj dotiče mog članka "Nekoliko riječi uvaženom hrvatskom književniku i njegovim istomišljenicima", objavljenom u broju 3 navedenog hrvatskog časopisa za književnost i kulturu. Uz zahvalu g. Živkoviću na toplim riječima držim da sam dužan, kako njemu tako i njegovim sumišljenicima u našoj hrvatskoj dijaspori, osobito njima, dati javnu ispriku i razjašnjenje. Naime, govoreći "da nitko do Hrvata katolika nije pružio podršku onim muslimanima Hrvatima koji nisu pokleknuli pred otudenjem" smatram da sam bio preopširan, zaboravljajući da "nitko" nikako ne može biti primjenjivo na sve. Dokazom tome je i što se moj tekst pojavio u cjelini u "Maruliću" a u nešto skraćenu obliku i u "Hrvatskom slovu." Također nisam mislio tim nehotičnim pluralom stvarati "global" koji ustvari ne postoji. Jer ja poznajem mnogo Hrvata, katoličkih domovinskih intelektualaca koji su mi pružili moralni poticaj da se osvrnem na tvrdnje g. Koromana. Isto tako i neki katolički svećenici koji također žive i djeluju u domovini.

U "Hrvatskoj reviji" sam imao priliku pročitati tekstove koje je objavio o toj tematici g. Živković i ostao sam njima duboko impresioniran. Gospodin Živković kaže "da je njegov članak (ima ih nekoliko), bio malo zapažen jer izgleda da u Hrvatskoj malo tko čita čita HR." Da ih je objavio i u nekim drugim listovima ili dnevnicima, našao bi se pred istom dilemom: oni koji bi njegove tekstove o ovoj bolnoj tematici pročitali, ignorirali bi ih iz dnevno-političkih "krivih" razloga ili mu tekstove takva hrvatskog nacionalnoga sadržaja dnevnici, tjednici ili revije ne bi uopće objavili. Kada sam se vratio u Hrvatsku, ostao sam šokiran činjenicom da je komunističko razdoblje uspjelo ugušiti nacionalnu hrvatsku svijest identičnog etničkog porijekla i u srcima b-h muslimana kao i u srcima njihove braće katolika ne samo u BiH već i u samoj Republici Hrvatskoj. Naišao sam na mlade ljude, gimnazijalce maturante u jednom i drugom "krilu" hrvatskoga naroda koji su mi priznali "da nisu znali da su i Hrvati katoličkog vjerskog usmjerenja kao i oni islamskoga koji žive na ovim našim područjima etnički jedno: Hrvati! "Tko je tome kriv? Ovo naše sadašnje školstvo koje favorizira deklarirane Srbe Mešu Selimovića i Ivu Andrića iz nepoznatih razloga.

Kada sam se osvrnuo na tvrdnje g. Koromana, tada sam pod tim "nitko" ciljao kako na službene krugove naše hrvatske države tako i na one političke oporbe koja je, točno, kritizirala službenu politiku u BiH, ali se nije nikada, iz samo njoj poznatih razloga, osvrnula na povjesno-znanstvenu istinu o postojanju dvije Hrvatske zajedničkog etničkoga izvora: većinsku katoličku i manjinsku muslimansku. Govorio sam o Hrvatima katolicima misleći time i na bivše članove SK Hrvatske koji se danas nalaze na službenim pozicijama jer sam čitao njihove izjave da su po vjerskom uvjerenju katolici. Time mislim i na deklaraciju bivšeg predsjednika vlade g. Manolića kao i mnogih drugih

koji su neko vrijeme bili utjecajni u bivšem režimu. Osim jednog jedinoga, trenutno mu se ne sjećam imena, koji se je "hrabro" deklarirao ateistom.

Glede "službene politike" želim razjasniti g. Živkoviću da je jedan od šokova koje sam doživio bio i apsolutni neinteres da se vraćanjem muslimana u njihov hrvatski etnikum vrati Hrvatsku na njene povjesne i prirodne granice: na rijeku Drinu! Znamo da su b-h komunisti favorizirali stvaranje "muslimanske nacije" i u tom pogledu bili podržani u Beogradu zbog slabljenja Hrvata i Hrvatske. Ali u Hrvatskoj, osim u početnim danima, tada se ja još nisam vratio u domovinu, sa hrvatske katoličke strane, službene strane, političke strane, nije bio učinjen niti jedan korak da se zabludene muslimanske mase vrate hrvatskoj povjesnoj istini. Jer niti u jednom narodu na svijetu spontano se ne rada ništa. Usadivači političkih ideologija i smjerova su intelektualci odnosnih naroda ili (kao i), njihova politička vodstva. Rekao bih kao da je postojao ili postoji nekakav "tacitan dogovor" da se Hrvati katolici odreknu Bosne i Hercegovine a što znači i Hrvata muslimana kako bi Hrvatska bila "smanjena na oblik kifle (što je svojedobno rekao, o "kifli", g. Predsjednik Tudman), kako bi na području Bosne bila osnovana neka vrst islamske teističke države a što je neprihvatljivo za zemlje zapadne Europe, kao i za Sjedinjene Američke Države. Zbog toga je Zapad i inzistirao na osnivanju hrvatsko-BiH konfederacije, a što se uzastopno ignorira kako u Zagrebu tako i u Sarajevu, a što bi predstavljalo veliki korak vraćanju naših hrvatskih granica na Drinu.

Svojedobno sam, u svojem "glupom" (kako ga drugačije nazvati?), hrvatskom idealizmu molio i kumio da se u okviru ureda za izbjeglice i prognanike koji je vodio dr. *Adalbert Rebić* osnuje posebna selekcija za prognanike i izbjeglice muslimane iz BiH na čijem bi čelu bili muslimani Hrvati kojima bi prvotna zadaća bila (jer njima bi ljudi više vjerovali nego Hrvatima katolicima), da predavanjima otkrivaju istinu ovim ljudima i ženama, kao i djeci, o njihovoj istinskoj prošlosti i o njihovu hrvatskom etničkom porijeklu. Koliko bi to značilo danas za Hrvatsku, da je bilo prihvaćeno, za njezin utjecaj u BiH nakon povratka tih ljudi na njihova ognjišta? Od svih naslova koje ovdje ne želim navađati, na koje sam se obraćao tim povodom, nisam dobio nikakva odgovora, čak niti potvrdu prijema mog pisma, a isto sam doživio i od oporbenih političkih stranaka kojima sam se obratio sa zamolbom da podrže ovaj prijedlog.

Naše hrvatsko ministarstvo vanjskih poslova običava, primjerice, u osvrtima na b-h muslimane govoriti o "Bošnjacima" izbjegavajući diferencijaciju jer "Bošnjaci" su i tamošnji katolici i pravoslavni uz muslimane. Svatko tko je bio u Bosni to znade. Tim sam povodom uputio uljudno pismo ministru vanjskih poslova upozoravajući "da nikada u politici nije potrebno reći nikad" te da ga umoljavam da upozori svoje suradnike kada se osvrću na muslimane BiH da uz "Bošnjak" dodaju i razjašnjenje "musliman." (Bošnjak-musliman). Naravno da mi nije ni on odgovorio, što se ne bi dogodilo nikome tko bi se obratio javnoj osobi u Zapadnoj Europi, Sjedinjenim Državama, pa čak i u zemljama Južne Amerike, jer bi mu bar ta tajništva potvrdila primitak dopisa. Umjesto potvrde primitka, g. ministar je počeo i osobno primijenjivati velikom žustrinom riječ "Bošnjak" bez diferencijacije u osvrtima posvećenima isključivo b-h muslimanima. Kako se to može protumačiti? Da današnja službena Republika Hrvatska odustaje od svojih povijesnih i etničkih prostora? Ako tome nije tako, molim da mi se javno razjasni o čemu je riječ.

Što se pak prijedloga g. Živkovića tiče o nazivu Trga Ismeta Muftića, ta je inicijativa morala poteći od službenih predstavnika islamske vjerske zajednice koji sjede u zagrebačkoj džamiji. Oni pokojnog Muftiju, hrvatska mučenika (da mučenika poput kardinala Stepinca, patrijarha Gernogena i dr. Poppa, čelnika evangeličke vjerske zajednice), ignoriraju zaboravljajući da tim ignoriranjem ne mogu izbrisati nedavnu prošlost kada su NDH masovno pristupili skoro svih b-h muslimanski intelektualci i njihovi vjerski predstavnici. Kako većina hrvatskog naroda nije imala vezu niti je ima sa počinjenim ustaškim i komunističkim poslijeratnim i ratnim zločinima, na isti način se ovim zločinima ne može identificirati niti b-h Hrvate islamske vjeroispovijesti. To navodim ukoliko vjerske predstavnike muslimana u Hrvatskoj sprječava strah da bi ih se moglo identificirati s ustaškim zločinima i ukoliko bi se zauzeli da ime pokojnog Ismeta Muftića i istina o njemu u hrvatskoj povijesti zauzmu mjesto koje im pripada.

Upozorit ću g. Živkovića na još jednu činjenicu: u hrvatskoj diplomaciji, među hrvatskim poklisarima, generalnim konzulima i konzulima nema Hrvata islamske vjeroispovjesti. Jedini koji nosi muslimansko ime u ministarstvu vanjskih poslova je g. Hidajet Biščević, pomoćnik ministra, koji svoje ime skraćuje na "Hido". Gospodin Biščević je inače po zanimanju novinar i bio je neko vrijeme, nakon proglašenja hrvatske državne nezavisnosti, glavni urednik dnevnika "Vjesnik". Ako uzmemo u obzir da Hrvatska nastoji uspostaviti sve uže diplomatske odnose s tzv. "azijskim tigrovima" među koje se ubrajaju one islamskog obilježja, tada postaje nerazumljivim zašto na onim prostorima u hrvatskim diplomatskim predstavništvima ne postoje muslimani, tako da će hrvatska politika na tim meridijanima ovisiti o dobroj ili lošoj volji službene politike Sarajeva. U pogledu zemalja arapskog Magreba ista je situacija kao i u pogledu Turske. Ako sam to primijetio ja, tada je to još više od mene morala primijetiti hrvatska politička oporba koja sa svoje strane o toj činjenici stubokom šuti. Čuo sam da su s nekih važnih mjesta, kao i u bolnicama s njihova predstojništava maknuti dotadašnji čelnici islamske vjeroispovijesti. Nisam osobno provjerio točnost tih tvrdnji jer sam u doticaju s Hrvatima islamske vjeroispovijesti vidio da ti ljudi žive u strahu, da se, na žalost, smatraju građanima drugoga reda (nakon katoličko-muslimanskog hrvatskog građanskog rata u BiH), te da misle da je najbolji odgovor novonastaloj situaciji "šutnja". Naravno da to nije točno, kao što je sasvim pogrešno da se njihova pobuna očituje kroz pristup tzv. "bošnjaštvu" stavljajući time same sebe u položaju "manjine" u njedrima svog vlastitog naroda.

Jedan mjesečnik koji vodi ovu politiku stvaranja umjetne "bošnjačke nacije" ("Behar" - izlazi u Zagrebu), u jednom od svojih brojeva nazvao je mene (i još neke druge Hrvate muslimane) "kvazi-hrvatom" oduzimajući mi na taj način, bezobraznom prepotencijom nacionalno obilježje i osjećaje. Nitko od Hrvata nemuslimana u Zagrebu nije me podržao u mom protestnom pismu koje je tim povodom objavio "Vjesnik". Dapače, u travnju ove godine, najrašireniji dnevni list u Hrvatskoj, "Večernji list", u svojoj je rubrici za kulturu objavio prikaz najnovijeg broja "Behara" iako je svima poznata protu-hrvatska tendencija njegova uredništa. Kako to protumačiti? Na ulazu u kućnu vežu jednog mog prijatelja, akademskog slikara, čelik-Hrvata, g. Seada Hasanefendića, netko je napisao zelenim slovima veliko slovo "M". Osobno sam se uvjerio u to. Djelo nekog bezveznog tipa reći ćemo i zacijelo je tome tako! Ali to nam

daje sliku rastuće mržnje jednoga dijela hrvatskog naroda i nekih hrvatskih ljudi protiv drugoga, što time denunciraju svog sunarodnjaka koji pripada drugom vjerskom usmjerenju. Iako nema s tim veze, samo se po sebi nameće podsjećanje na "Bartolomejsku noć" kada su na isti način bile obilježavane kuće hugenota.

Nositelji Islamske vjerske zajednice umjesto da pobijaju ove činjenice isticanjem hrvatske jednakosti bez obzira na vjeru, postali su zapravo rasadnici "bošnjaštva", koje je na taj način dobilo pokriće u Hrvatskoj od strane Reis Ul Uleme BiH Mustafe Cerića, onoga koji je izbjeglicama iz Srebrenice govorio "da je katoličanstvo povelo rat protiv muslimana i Islama." Pri tome je bacio u trnje istinu o neizmjernoj humanitarnoj pomoći koju su b-h muslimani dobili od katoličkih međunarodnih organizacija počam od Caritasa.

Nadam se da je ovih nekoliko primjera dovoljno kako bi g. Živković koji živi u Buenos Airesu (u Buenos Airesu sam svojedobno živio i ja), mogao razabrati u čemu se sastoji naša, hrvatska "Ahilova peta" koja je tragična posljedica komunističke vladavine a koja će postati teško breme, ukoliko se s time što brže ne suočimo za naš hrvatski narod, ali i za našu državu, s ove kao i one strane sadašnjih "službenih granica".

Potrebno je razjasniti pozadinu "hrvatskog građanskog rata u BiH." Tko ga je izazvao i zašto je izazvan? Nedavno je g. Dobroslav Paraga izjavio "da je 80% pripadnika HOS-a u BiH bilo islamskog vjerskog uvjerenja, da je njihov zapovjednik Blaž Kraljević bio protu-muslimanski raspoložen te da ga je on tim povodom smijenio i isključio iz "SP-a." (Novi list, kolovoz 1997.) Prema tome, može se zaključiti da su se tada, metaforički rečeno "jučer", muslimani nacionalno osjećali Hrvatima. Tko ih je "istjerao" iz Hrvatske? I gospodin Prkačin tvrdi da on dobro poznaje pozadinu tamošnjih događaja "da još nije vrijeme da o "tome progovori ali da će to učiniti uskoro." Ne želim da me se krivo shvati, ali svi smo mi smrtnici i kako ne predpostavljamo točno vrijeme naše smrti, bolje da iznesemo ono što znamo dok smo još živi. Ako nam je u interesu naša, povijesna i etnička Hrvatska a ne "kifla", koju će sutra, (a ratovi se vode odkada postoji čovječanstvo), zbog njezine formacije biti vrlo teško braniti.

Enver Mehmedagić

Mogućnost jedinstvene Bosne?

Primamo elektronskom poštom (e-mail) gotovo dnevno najnovije i najvažnije vijesti iz Hrvatske, pa smo tako obavješteni o situaciji u Hrvatskoj, a i u Bosni.

Tako čitamo u "Vjesniku" od 9. rujna '97. na 1. stranici sažetak članka g. Branka Madunića o prilikama u Bosni. Članak donosi najprije izjavu predsjednika g. Alije Izetbegovića u kojoj g. Izetbegović najavljuje da će njegova stranka (SDA) zagovarati jedinstvenost Bosne i da će podržavati islamsku komponentu. (Ovaj članak smo primili na španjolskom i ja ga moram opet reći na hrvatskom, pa nisam siguran da ću doslovno ponoviti riječi g. Madunića - ali smisao je točan). Razumljivo je da jedna muslimanska stranka podupire islam, i nitko ne može imati ništa protiv toga. Odmah nakon ove izjave g. Izetbegovića g. Madunić nastavlja: "U zadnje vrijeme (naročito nakon posjeta Sv. Oca BH) pojačali su se napadi na katoličke crkve i samostane u hrvatskim predjelima

Bosne; predpostavlja se da su bili organizirani i izvršeni po proekstremističkim islamskim krugovima Bosne".

Pod takvim okolnostima teško je zamisliti mogućnost jedinstvene Bosne u njezinim povijesnim granicama. Bosna je - htjeli mi ili ne htjeli - već podjeljena na tri djela: Posavina s Banja Lukom je srpska: jugozapadna Hercegovina je hrvatska; ostaje tek mali dio središnje Bosne, koji je pod nesigurnom vladom Sarajeva. Postavlja se pitanje: jesu li Muslimani sami dovoljno jaki da brane taj mali dio Bosne? Ovo neprijateljstvo muslimana prema Hrvatima katolicima, ne samo da nije razumljivo - nego je veoma opasno i za Muslimane i za Hrvate! Nama, u hrvatskoj dijaspori, se čini, ako ovo neprijateljstvo muslimana prema katolicima potraje duže vrijeme, da će prije ili kasnije, doći do sporazuma između katolika i pravoslavaca - jedni i drugi su kršćani - što bi bilo kobno za hrvatski narod, a naročito za Muslimane. U tom je slučaju neizbježiva podjela Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske. I tu muslimani ne bi mogli ništa. Neka se ne uzdaju u islamske dobrovoljce (mudžahedine), koji su daleko od Bosne. Iza te podjele stajale bi jake države, s obzirom na Bosnu; Srbija i Hrvatska, koje su u neposrednoj blizini. Bog nas oslobodio toga! To bi značilo, ne samo nestanak tzv. muslimanske nacije, nego muslimana kao vjernika u BH. Neka mi nitko ne dođe reći da bi se Muslimani mogli isto tako nagoditi s pravoslavcima protiv Hrvata. Pravoslavlje je isključivo, a naročito srpsko pravoslavlje i ono bi išlo za uništenjem islama. Sjetimo se oslobođenja Srbije. Ni jedan musliman nije u njoj preživio; bio je zaklan ukoliko nije uspio pobjeći, a džamije su razorene. Katolicizam i islamizam su univerzalne religije, i one zbog svoga univerzalizma mogu postojati jedna uz drugu i međusobno se poštivati. Činjenica je to o kojoj moraju voditi računa naši Bošnjaci - bilo katolici, bilo muslimani!

Ovi muslimanski fanatici, koji ruše katoličke crkve i progone katolike, bez sumnje se oslanjaju na muslimanski fundamentalizam. Ipak trebali bi uvidjeti, da je danas čitav muslimanski svijet - od Alžira do Pakistana - u pobuni protiv fundamentalizma i fundamentalizam je izgubio izbore u Iranu i Alžiru. Stravično je, gotovo dnevno čitati u novinama, o groznim masakrima u Alžiru. Oni ne ubijaju samo vjernike drugih vjera, nego i muslimane koji su protiv fundamentalizma. Fundamentalizam je natražan, kao ideja, a svijet ne može ići prema natrag!

Prošle sam godine razgovarao s jednim muslimanskim intelektualcem, potomkom muslimanske begovske obitelji, koja je uvijek i nesumnjivo nastupala kao hrvatska obitelj, i on mi je rekao da u Zagrebu živi oko 70.000 muslimana, među njima ima mnoštvo intelektualaca, čak i sveučilišnih profesora. Na moje pitanje: Zašto od tih zagrebačkih muslimana nitko ne digne glas protiv progona katolika - Hrvata u Bosni, nije mi znao odgovoriti. Uvjeren sam da se ovi zagrebački muslimani u većini osjećaju Hrvatima.

(Buenos Aires, rujan 1997.)

Mirko Živković

Dr. Mile Budak ipak nije pozivao - "Srbe na vrbe!"

1.

U svomu članku objavljenomu u Hrvatskoj književnoj reviji "Marulić" br. 3/97 pod naslovom "Na žalost, Budak je ipak rekao", prof. dr. Stjepan Babić odgovara prof. dr. Mati Šimundiću i, pozivajući se na dr. Matu Frkovića, tvrdi, da je dr. Mile Budak u svomu govoru u Varaždinu 25. - 26. svibnja 1941. zaista izrekao krilaticu "Srbe na vrbe!". Prije toga je naime prof. dr. Mate Šimundić u br. 2/97 iste revije u članku "Podrietlo krilatice "Srbe na vrbe!" tvrdio, da "ne obstoje čvrsti dokazi, da se Mile Budak ikada njome (tj. tom krilaticom - op. m.) javno poslužio".

Dr. Mile Budak istaknuta je ličnost našega javnoga života. On je vrstan pisac, pravaš, neustrašivi borac za slobodu hrvatskoga naroda i uspostavu hrvatske državne nezavisnosti, visoki dužnosnik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i mučenik. Po tomu, svaka njegova javno izgovorena riječ ima posebnu težinu. Stoga smo dužni uporabom i kritičkom ocjenom svih raspoloživih dokaza utvrditi odlučne činjenice iz njegova života, a pogotovo iz njegova javnoga djelovanja. Tako smo dužni postupiti i u slučaju utvrđivanja činjenice, je li on u svomu govoru u Varaždinu 25. odnosno 26. svibnja 1941. izrekao krilaticu "Srbe na vrbe!". Tu moramo biti vrlo oprezni i krajnje savjesni. Zbog svoga zaista rodoljubnoga djelovanja dr. Mile Budak je više od pedeset godina bio objekt najžešćih napadaja, klevetanja i ocrnjivanja. Zločinci su na taj način htjeli opravdati svoj zločin počinjen ne samo prema njemu nego i prema cijelomu hrvatskomu narodu. Stoga ni jednu tvrdnju o njemu ne smijemo prihvatiti, ako ona nije predhodno podvrgnuta ozbiljnoj kritičkoj prosudbi. Na žalost, mnogi dobronamjerni pisci, pa i oni izrazito hrvatskoga usmjerenja, tako ne postupaju. Nekritički prihvaćaju ono što je o dr. Mili Budaku u zadnjih pedesetak godina tvrdila velikosrpska i jugokomunistička promidžba. Bez analiziranja svih raspoloživih dokaza, oni prihvaćaju tvrdnju, da je on zaista u svomu govoru u Varaždinu 25. - 26. svibnja 1941. rekao "Srbe na vrbe!". Međutim, da bismo utvrdili istinu o tomu, potrebno je uzeti u obzir i analizirati ne samo izjavu dr. Mate Frkovića objavljenu u knjizi Vinka Nikolića "Pred vratima domovine", nego i izjave svjedoka na koje se poziva prof. dr. Mate Šimundić, sadržaj spomenutoga govora objavljen u ondašnjim novinama, i Budakov istražni spis koji se čuva u Hrvatskomu državnomu arhivu, ali isto tako i Budakove ranije izjave i pisane tekstove o Srbima i srpskomu pitanju u Hrvatskoj. Pomoću tih ranijih izjava i pisanih tekstova moći ćemo kontrolirati vjerodostojnost pojedinih dokaza u slučaju njihove međusobne proturječnosti.

2.

Dr. Mile Budak je bio uvjereni pravaš i cijeli svoj život posvetio je borbi za očuvanje hrvatske nacionalne samobitnosti i za uspostavu hrvatske državne nezavisnosti. Od toga cilja ni jednoga trenutka nije odstupio. Naravna stvar, da je bio protivnik svake državne zajednice sa Srbima kao i s bilo kojim drugim narodom. To ne znači, da je mrzio Srbe ili bilo koji drugi narod. On o tomu sam kaže: "Na mržnji - bilo prema kome ne

gradimo ni svojih narodnih prava i zahtjeva niti svoje narodne snage. Mi nijesmo mrzili nikada svojih protivnika"[1]. Možemo reći, da su to Budakove životne smjernice. Takav je i u književnosti i u politici. Ove su misli napisane sredinom 1939., dakle nešto manje od dvije godine prije uspostave Nezavisne Države Hrvatske, a sedam godina nakon atentata, što su ga na njemu počinile velikosrpske vlasti a u kojemu je jedva spasio život.

Boreći se za nezavisnu hrvatsku državu, Budak ni nakon atentata ne zagovara osvetu prema Srbima, bez obzira na njihove zločine počinjene prema Hrvatima i prema njemu osobno. Razlaz sa Srbima mora biti bezuvjetno, ali on želi da medusobni odnosi budu ljudski. Stoga poručuje Srbima: "Mi hoćemo da se razidemo, ali ne ćemo da vam ostavimo na rabošu išta, što biste vi nama mogli u dalekim pokoljenjima pamtiti! Mi ćemo ipak biti susjedi i u našoj će državi Hrvatskoj biti nešto Srba. Mi hoćemo, da oni ne budu ozlojeđeni, ni uvrijeđeni, ni poniženi s naše strane. Oni moraju u toj državi Hrvatskoj biti posve zadovoljni baš kao i mi Hrvati"[2]. Dakle, Budak je krajnje širokogrudan prema njima i ne želi ih ni najmanje zakinuti u njihovu ljudskomu dostojanstvu. On se bori za Hrvatsku, koja će biti prava majka i domovina svih poštenih ljudi. Nalazeći se kao ustaša u emigraciji, Budak u pismu Augustu Košutiću 27. ožujka 1933. piše: ".... mi nipošto ne moramo, a niti ne kanimo počiniti prema ... našim Srbima felonije, budući da se ne da ni zamisliti seljačka država, u kojoj svaki pošteni seljak ne bi mogao biti zadovoljan"[3]. Iako su mu poznati znanstveni rezultati, prema kojima pravoslavci u hrvatskim zemljama po svojoj etnogenezi nisu Srbi, on ne želi nikakvo nasilje nad njima, poštuje njihove osjećaje i priznaje im pravo, da se nacionalno izjašnjavaju kao Srbi. Ali ni njima ni bilo komu drugomu ne dopušta, da u ime te slobode ugrožava opstanak i državnu nezavisnost hrvatskoga naroda. On naime piše: "Ali mi ujedno poštivamo osjećaj onih, koji sebe danas nazivaju Srbima. Mi s time računamo i nemamo nikakvih nacionalnih pretenzija na njih osim jedinoga zahtjeva, da budu pošteni državljani. Mi tražimo od njih samo to, da našoj zemlji, koja je sada i njihova domovina, uzvrate onu ljubav, koju je ona njima iskazala, kada ih je primila! To je najmanji zahtjev, a mogu mu tim lakše udovoljiti, što su sada okusili - svę materinjske slasti i nježnosti majčice Srbije!"[4]. Ovako humano stajalište prema Srbima susrećemo i u Budakovim književnim djelima.

U umjetničkim djelima izlaze na vidjelo najdublje tajne umjetnikove duše. Pomnjivom analizom tih djela umjetnikova se duša pokazuje kao na dlanu, pa se u njoj ne može sakriti ni ljubav ni mržnja. Dr. Mile Budak je u prvomu redu umjetnik, u čijim se djelima zrcali sva njegova duša. On svoje književne junake ne crta crno - bijelom tehnikom, pa uz poštene i nepoštene Hrvate u njegovim romanima susrećemo, makar i epizodne, i likove poštenih (Dobrica Nikolić u "Direktoru Križaniću, rodoljubu i dobrotvoru", Stefanović u "Rascvjetanoj trešnji") i nepoštenih Srba. U tomu pogledu

1 Dr. Mile Budak: "20. lipanj", članak objavljen u tjedniku "Hrvatski narod", br. 20. od 22. lipnja 1939., god. I., str. 1..

2 Dr. Mile Budak: "Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu", Youngstown, Ohio, SAD, 1934., str. 154.

3 Dr. Ljubo Boban: "Prilozi za biografiju Ante Trumbića u vrijeme šestosiječanjskog režima (1929-35)", objavljeno u "Historijskomu zborniku", god. XXI - XXII (1968-69), Zagreb, 1971., str. 47.

4 Dr. Mile Budak: "Hrvatski narod u borbi za samostalnu...", str. 175.

osobito obilje podataka pruža njegovo autobiografsko djelo "Ratno roblje". U "Ratnomu roblju" zabilježene su uspomene iz srpskoga zarobljeništva, u koje je Budak kao austro-ugarski časnik dospio 8. prosinca 1914., a naročito s križnoga puta tih zarobljenih časnika, kako se naziva njihovo povlačenje pješice kroz Macedoniju i Albaniju od 19. listopada do 15. prosinca 1915. Taj križni put uspio je proći tek svaki četvrti zarobljenik, a ostali su putem poumirali od gladi i studeni. Osim što opisuje muke i patnje svoje i svojih supatnika, Budak u "Ratnomu roblju" mirno, bez strasti i bez mržnje opisuje srpsko društvo i ljude u njemu, kako ih on vidi i doživljuje. Ne propušta opisati njihove ni dobre ni loše strane. Srpsko je društvo bolesno. Opterećeno je megalomanijom, militarizmom i nesnošljivošću prema svemu što nije srpsko ili barem pravoslavno. Primitivizam i okrutnost u tomu društvu izbijaju na svakomu koraku. "Bomba je njihova vjera, bomba je njihova snaga, bomba je njihova pravda, ona im je ponos i nada u budućnost ..."[5]. U djelu se susrećemo s okrutnim srpskim časnicima, koji na najzvjerskiji način zlostavljaju zarobljenike. Batinanje po golomu ljudskomu tijelu, kao najprimitivniji oblik kažnjavanja koji vrijeđa ljudski ponos i dostojanstvo, općenito se primjenjuje u Srbiji toga vremena. Osim što donosi nesreću drugim narodima, takav je duh, koji vlada u srpskomu društvu, uzrok propasti i samomu srpskomu narodu. Ali u djelu se susrećemo i s malim ljudima iz srpskoga naroda, uglavnom stražarima, koji sa zarobljenicima dijele svako zlo i dobro i izlaze im u susret gdje god mogu, koji su se gotovo poistovjetili sa zarobljenicima i koji osuđuju postupke svojih časnika. Na strani takvih su Budakove simpatije. On ih opisuje s ljubavlju i toplinom. Budak nikada ne mrzi ljude nego zlo, koje od njih dolazi. Značajno je napomenuti, da je "Ratno razdoblje" pisano u talijanskomu zarobljeništvu od ožujka 1916. do lipnja 1917., a prvi put objavljeno u Zagrebu 1941., za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske, pa misli izražene u njemu nisu plod Budakova trenutačnoga raspoloženja, nego su svjedočanstvo njegova stalnoga odnosa prema ljudima, pa i prema Srbima, kako prije uspostave Nezavisne Države Hrvatske, tako i nakon toga.

Dakle, krilatica "Srbe na vrbe!" u stopostotnoj je protimbi sa svim onim, što je Budak prije toga, koliko nam je poznato, govorio i pisao. Iznimku bi mogao činiti stih "Bježte, psine, preko Drine!" iz ustaške koračnice "Bježte, psine!", što ju je on spjevao u emigraciji a prvi put objavio u listu "Ustaša" u ljeto ili u jesen 1933. godine[6]. Ali iz cjelokupnoga njegova duhovnoga stvaralaštva proizlazi, da se taj stih "ne može odnositi na srpski narod kao cjelinu, nego samo na državni aparat (vojsku, redarstvo, oružništvo, upravno i sudsko osoblje), planski useljeno srpsko stanovništvo i počinitelje zločina, putem kojih je nametnuta i održavana srpska okupatorska vlast u Hrvatskoj"[7]. Dakle, ni stih "Bježte, psine, preko Drine!" nije u duhovnomu srodstvu s krilaticom "Srbe na vrbe!".

5 Dr. Mile Budak: "Ratno roblje", sv. I., Zagreb, 1941., str. 131.3.

6 Dr. Jere Jareb: "Prilog životopisu dra Mile Budaka", objavljeno u zborniku "Mile Budak: pjesnik i mučenik Hrvatske", uredio Vinko Nikolić, Barcelona - München, 1990., str. 35.

7 Ivan Gabelica: "Budakovo "Ratno roblje" - povijesno svjedočanstvo o ljudima i događajima", objavljeno u Zborniku o Mili Budaku "Nad Velebitom sviće...", urednici Ivan Gabelica i Ivan Pandžić, Zagreb, 1995., str. 62. i 63.

3.

Ali prof. Vinko Nikolić tvrdi, da mu je dr. Mate Frković posvjedočio, da je Budak u njegovoj nazočnosti baš u govoru u Varaždinu 25. - 26. svibnja 1941. izgovorio krilaticu "Srbe na vrbe!"[8].

Dr. Mate Frković je bio ustaški doglavnik i ministar unutarnjih poslova u vladi Nezavisne Države Hrvatske, a u vrijeme održavanja toga političkoga skupa bio je ustaški stožernik u Varaždinu. On nema nikakva razloga lagati, pa njegovu svjedočenju valja posvetiti posebnu pozornost.

Dr. Mate Franković je prof. Vinku Nikoliću svoju izjavu dao godine 1965., dakle 24 godine nakon što je Budak održao svoj govor u Varaždinu. Makar koliko se njima morali služiti i u dokaznomu postupku pred sudom, usmena su svjedočanstva i najdobronamjernijih ljudi uvijek problematične vrijednosti. To znade svaki sudac i odvjetnik, ali i povjesničar. Stalno postoji pogibelj, da je takav svjedok propustio uočiti ili zapamtiti nešto što je bitno, da je krivo shvatio i drugomu prenio ono što je netko radio ili govorio. Takav nam svjedok uvijek daje manje-više iskrivljenu sliku događaja. Što vrijeme više odmiče, ta je slika sve iskrivljenija i nepouzdanija. Protekom vremena svjedok ponekada elemente različitih događaja, koji su se čak zbili i u različito vrijeme i na različitim mjestima, povezuje u jednu cjelinu i tu imaginarnu cjelinu pripisuje nekoj osobi u najboljemu uvjerenju, da je to sve istina. S tom rezervom treba pristupiti i Frkovićevoj izjavi o Budakovu govoru u Varaždinu. Ovo tim više što je ta izjava u protimbi s drugim dokazima o tomu govoru, a i s cjelovitim prijašnjim Budakovim životom i radom.

Prigovori, koji se mogu staviti Frkovićevoj izjavi, još više se odnose na izjave svjedoka, koje spominje prof. dr. Mate Šimundić. Gospodin Šimundić ne navodi imena svjedoka, njihovo zanimanje, naobrazbu, životnu dob i ostale okolnosti potrebne za ocjenu vjerodostojnosti njihovih izjava. Stoga bih zamolio gospodina Šimundića, da sve te okolnosti prikupi i izjave tih svjedoka ovjerovi, kako bi bili sačuvani upotrebljivi dokazi za utvrđivanje sadržaja spornoga Budakova govora.

Pisane isprave su pouzdanije dokazno sredstvo od usmenih svjedočanstava. Istina, kao što svjedok može dati neistinito svjedočanstvo, tako i u ispravu može biti unešen neistinit sadržaj. Ali na ono što je jedamput u ispravu uneseno ne utječe protek vremena, a svjedok protekom vremena sve više zaboravlja ono što je jednom čuo ili vidio. Stoga su načelno gledano i novinska izvješća pouzdaniji dokaz od izjave svjedoka. Ono što je u novinama zabilježeno, ne može se mijenjati, a niti s vremenom izblijediti pa mu je i nakon stotinu godina jednaka dokazna snaga. Novinari su po svomu poslu zaduženi da prate što govornik govori, kako bi to mogli prenijeti u novine. Njihova je pažnja sva koncentrirana na govornika, što nije slučaj s ostalim slušateljima. Svakodnevno slušajući i bilježeći što govornik govori, oni s vremenom sve bolje izoštravaju svoja zapažanja i pamćenje. Stoga su novinarska zapažanja što je govornik rekao u pravilu točnija, podpunija od zapažanja ostalih slušatelja.

8 Vinko Nikolić: "Pred vratima domovine. Susret s hrvatskom emigracijom 1965. Dojmovi i razgovori", Knjiga druga, Pariz - München, 1967., str. 176.-177.

U prva tri - četiri mjeseca nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske Budak je održao petnaestak govora na javnim skupovima. Ti su govori redovito objavljivani u "Hrvatskomu narodu" i "Novomu listu", istina, ne u cjelovitomu tekstu nego u opširnim izvadcima. Kada je riječ o Srbima, u tim su novinama zabilježene krilatice "Ili se pokloni ili ukloni!"[9] ili poruke, da "neprijatelji, koji dođoše simo, pa moraju i seliti bilo silom, bilo milom", "ako je tko Srbin, ima Srbiju, i to je njegova domovina"[10] i slično, ali krilatice "Srbe na vrbe!" nema. Nema je ni u jednomu od tih novinskih izvješća, pa je čudno, da ona ne bi bila zabilježena barem u jednomu izvješću ili u jednoj od tih novina, ako je ona izgovorena.

Kao i svi ostali Budakovi govori, tako je u novinama zabilježen i njegov govor održan u Varaždinu 25. odnosno 26. svibnja 1941. Na žalost, ni on nije donesen u cjelovitomu tekstu nego u opširnim izvadcima.

Ali prema onomu što je u novinama zabilježeno Budak je rekao: "... i budite uvjereni, da sa Srbima ne ćemo nikad ništa zajednički. Vjerujte nama, braćo, da ćemo tako uraditi i ako treba i van ih potjerati. Mi ne želimo nikakva zvjerstva činiti nikome, ali onako kako su došli sa Turcima, onako neka i odu. Zajednički s njima ne možemo ništa imati"[11]. Ni u ovomu govoru nema zabilježene krilatice "Srbe na vrbe!". Ali tomu se može prigovoriti, da ju je možda novinar ispustio iz izvješća, jer govor nije objavljen u cjelovitomu tekstu. Krilatica "Srbe na vrbe!" znači pozivanje na zvjerstva. A novine su zabilježile, da je Budak izričito rekao: *"Mi ne želimo nikakva zvjerstva činiti nikome, ali onako kako su došli sa Turcima, onako neka i odu"*. Stoga ova rečenica isključuje mogućnost da je on u istomu govoru izjavio "Srbe na vrbe!". Te dvije misli nikako ne idu zajedno. Ni najstroži kritičar Budaka i njegova djelovanja ne može tvrditi, da je rečenicu "Mi ne želimo nikakva zvjerstva činiti nikome ..." svojevoljno umetnuo novinar. Nezamislivo je i pomisliti, da bi novinar u svomu izvješću iznosio ono što ustaški doglavnik i ministar nije rekao. Osim toga, misao da se nikomu ne smiju činiti zvjerstva ili osvećivati mu se sadržana je i u drugim Budakovim govorima[12]. Netko bi ipak mogao prigovoriti, da unatoč izjavi kako ne želi da se bilo komu čine zvjerstva, Budak prijeti protjerivanjem iz Hrvatske, što je također zločin. Valja naglasiti, da tu Budak ne tvrdi, da će Srbi biti protjerani. On samo dopušta mogućnost protjerivanja, ako bude trebalo, vjerujem, radi obrane države od rušenja. Tako shvaćena, ta izjava znači obranu legitimnoga prava hrvatskoga naroda na vlastitu državu, a ne pozivanje na zločin.

Istima je, da svi ti Budakovi govori odišu ponešto netolerantnijim i borbenijim tonom nego što ga je on do tada upotrebljavao prema Srbima. Uzroci su tomu višestruki. Ti su govori izrečeni u stanju nacionalne euforije nakon ostvarivanja tisućljetnoga sna - uspostave Nezavisne Države Hrvatske.

Ali to je istodobno i vrijeme revolucionarnoga previranja i političke nestabilnosti. Prilikom uspostave Nezavisne Države Hrvatske i neposredno nakon toga četnici su na

9 Govor u Vukovaru 8. 6. 41., zabilježen u "Novom listu" br. 41 od 9. 6. 41.
10 Govor u Slavonskomu Brodu 15. 6. 41., zabilježeno u "Novomu listu" br. 48 od 16. 6. 41.
11 Govor u Varaždinu 26. 5. 41., zabilježen u "Novomu listu" br. 29 od 27. 5. 41.
12 Govor u Gospiću 3. 6. 41., zabilježen u "Novom listu" br. 36. od 4. 6. 41.

nekoliko mjesta počinili masovne pokolje golorukoga hrvatskoga naroda (kod Bjelovara, u Srijemu, kod Čapljine, kod Mostara). U isto vrijeme srpski su politički prvaci u Dalmaciji i Hercegovini skupljali podpise za peticiju upućenu Mussoliniju, zahtijevajući da se Dalmacija, Hercegovina i dijelovi Bosne i Like pripoje Italiji. Srbi su već tada pripremali pobunu protiv Nezavisne Države Hrvatske. Budaku je kao doglavniku i ministru sve ovo moralo biti poznato. Osjetio je, da je Nezavisna Država Hrvatska, na koju hrvatski narod po svim moralnim mjerilima imade apsolutno pravo, ugrožena, pa su njegovi oštri i borbeni govori bili u službi obrane legitimnih i životnih probitaka hrvatskoga naroda. Kao književnik volio se je izražavati pučkim izrekama. Jedna je od njih i krilatica "Ili se pokloni ili ukloni!". Prevedena na politički govor ona znači: "Ili budi lojalan hrvatskoj državi ili seli iz Hrvatske!".

5.

Moram priznati, da nisam čitao Budakov istražni spis u Hrvatskomu državnomu arhivu. Ali čitao ga je, kako kaže, "od lista do lista i od retka do retka" akademik Dubravko Jelčić, koji je o sadržaju toga spisa govorio na Tribini Hrvatske stranke prava u Zagrebu, 5. studenoga 1994. Akademik Jelčić tvrdi, da ni "istražitelj", ni tužitelj, ni sud nisu mogli Budaku inkriminirati ni jedno jedino konkretno djelo, koje bi se moglo kvalificirati kao zločin, pogotovo kao ratni zločin"[13]. Nekoliko dana prije nego što sam počeo pisati ovaj članak pitao sam akademika Jelčića, sjeća li se, je li Budak bio optužen zbog krilatice "Srbe na vrbe!" navodno izrečene u svomu govoru u Varaždinu 25. odnosno 26. svibnja 1941., ali mi je odgovorio, da se ne sjeća. Međutim, on je u svomu predavanju na prije spomenutoj Tribini Hrvatske stranke prava iznio podatak, da je o Budakovu govoru održanomu u Virovitici 15. kolovoza 1941., u kojemu se je dotakao i srpskoga pitanja, beogradsko "Novo vreme" donijelo vijest 19. kolovoza 1941., ocjenjujući taj govor kao "glas razbora iz Hrvatske". Na temelju toga akademik Jelčić zaključuje, da je Budak već tada bio "označen kao čovjek koji ne raspiruje nego, obratno, stišava rasplamsale strasti"[14].

Radi utvrdivanja istine o Budaku potrebno je svakako temeljito proučiti njegov istražni spis. Možda bi se time dobilo i više podataka za odgovor na pitanje, je li on zaista u svomu govoru u Varaždinu 25. odnosno 26. svibnja 1941. izrekao krilaticu "Srbe na vrbe!". Ali već sada možemo reći, da podaci iz istražnoga spisa, što ih je u svomu predavanju iznio akademik Jelčić, sami za sebe dovode u sumnju tvrdnju, da je Budak tako nešto izgovorio. Naravno, pri proučavanju istražnoga spisa mora se voditi računa, da je Budak davao izjave u komunističkomu zatvoru, a iz vlastitoga iskustva znademo, da se je u tim zatvorima pri ispitivanju zatvorenika primjenjivalo najstrašnije nasilje, pa vrednovanje tih izjava moramo pristupiti s najvećim oprezom.

Za razrješenje ovoga spora oko krilatice "Srbe na vrbe!" indikativno je spomenuti, da ni Ivo Mihovilović, inače mason i novinar, koji pedantno skuplja optužbe protiv

13 Dubravko Jelčić: "Mile Budak u svjetlu arhivskih istraživanja", objavljeno u Zborniku o Mili Budaku "Nad Velebitom sviće ...", urednici Ivan Gabelica i Ivan Pandžić, Zagreb, 1995., str. 8.
14 Isto, str. 9.

dužnosnika Nezavisne Države Hrvatske, u svojoj knjizi "Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške "NDH" ne optužuje dr. Milu Budaka, da je govorio "Srbe na vrbe!".

6.

Od svih raspoloživih i analiziranih dokaza, jedino iz izjave dr. Mate Frkovića proizlazi, da je dr. Mile Budak u svomu govoru u Varaždinu 25. odnosno 26. svibnja 1941. izgovorio krilaticu "Srbe na vrbe!". Ta izjava je u protimbi sa sadržajem toga govora, kako je on objavljen u novinama. Štoviše, tekst govora objavljen u novinama isključuje mogućnost, da bi u tomu istomu govoru mogla biti izrečena i ta ista krilatica. Nema nikakva razloga sumnjati u vjerodostojnost govora, kako su ga novine prenijele. Izjava dr. Mate Frkovića je također u protimbi i sa svim onim, što je dr. Mile Budak prije spornoga govora pisao i izjavljivao. A ona je i u raskoraku s poznatim nam podacima iz Budakova istražnoga spisa. Nije nikakvo čudo, što je tako. Unatoč svomu poštenju i rodoljublju, dr. Mate Frković je u te 24 godine, koliko je prošlo od Budakova govora u Varaždinu pa do davanja izjave prof. Vinku Nikoliću, svašta proživio, jedva je glavu spasio, pa je razumljivo, da je neke stvari pobrkao.

Nasuprot toj izjavi, tekst Budakova govora objavljen u novinama je u sebi logičan i nije u protimbi ni s Budakovim izjavama i pisanim tekstovima objavljenim prije toga govora ni s poznatim nam podacima iz njegova istražnoga spisa, a niti s podacima iz Mihovilovićeve knjige. Stoga treba vjerovati sadržaju Budakova govora kako je on objavljen u novinama a ne u Frkovićevoj izjavi. Očito je dakle, da je prof. dr. Mate Šimundić bliže istini od prof. dr. Stjepana Babića. A ja bih pošao još korak dalje i od prof. dr. Mate Šimundića: Ne postoje uopće vjerodostojni dokazi, da je Budak izgovorio krilaticu "Srbe na vrbe!". A dok god se ne pronađu takvi dokazi, takva tvrdnja je obična laž.

Ivan Gabelica

What a Mash*

Prikazan na HTV-u krajem veljače, između 77. i 78. epizode serije rađene prema njemu, "M. A. S. H." Roberta Altmana, kultni film koji je obilježio filmske sedamdesete (snimljen je na samom početku tog razdoblja, 1970. godine) opet se pojavio na našim ekranima, što je kulturološki događaj par exellence, bez obzira na to je li netko odani sljedbenik njegova kulta ili je - kao potpisnik ovih redova - skeptičan prema njegovim vrijednostima, poglavito onim etičkim.

* Engl. *mash* = kaša; brašno s posijama kao stočna hrana

"Oko 1910. ljudska se priroda izmijenila", poznata je izjava Virginije Woolf, koja je ovom "olako obećanom" preciznošću pokušala u jednoj rečenici sažeti kopernikanski obrat koji su u englesku - ali i svjetsku - književnost unijeli upravo ona i, naravno, James Joyce.

Ante je Peterlić u izricanju sličnih procjena mnogo oprezniji, pa samim tim i mudriji. On radikalne promjene u američkome filmu sagledava - što je sasvim logično - na vremenski mnogo širem planu, pa uzima tri poznata filma Williama Wylera kao primjere tipičnog moralnog svjetonazora 50-ih, da bi odmah zatim, sagledavajući ključne socio-političke promjene u Americi i svijetu krajem 50-ih i u 60-im godinama, došao do sljedećeg značajnog zaključka: "Američki film se u posljednjih desetak godina očito promijenio, i tematikom i moralom, i ... cjelokupnim izgledom u najdoslovnijem smislu. Do te promjene nije došlo odjednom, ona nije posljedica jednog jedinog zbivanja; nastajala je relativno polagano, zahvaljujući cijelom nizu zbivanja u američkoj sredini... Sve te činjenice morale su postepeno izmijeniti svijest o vlastitoj zemlji, potisnuti osjećanje samozadovoljstva, superiornosti i nepokolebljivu optimističnost, stvoriti sumnju u motive što godinama bijahu djelotvorni oslonac i inspiracija; morale su, na kraju, dovesti u pitanje i kinematografiju, njenu dotadašnju funkciju, i odraziti se u samim filmovima".

Tako se dominantni filmski trend krajem 60-ih i u 70-im godinama (počeo je otprilike 1967. filmom "Bonnie i Clyde" Arthura Penna, a nastavio se 1969. "Mirnim jahačem"[1] /Easy Rider/, u kome su Dennis Hopper i Peter Fonda i glavni glumci i redatelji, i - posebno - britanskim filmom "Kad bi..." /If---/ Lindsaya Andersona) zasniva na radikalnom - često i militantnom - odbacivanju establishmenta, koji se doživljava kao nepremostiva zapreka individualnoj slobodi, najčešće svedenoj tek na agresivnu anarhiju. Moralno odgovorni pojedinac koji u tri navedena Wylerova filma odbija ubiti one koji su ga pokušali uništiti prokazuje se u ovim filmovima kao odbojni desničar (naglašava se - posebno u "Joeu" Johna G. Avildsena, također iz 1970. godine - njegova borniranost i primitivizam), koji ili s užitkom ubija neetablirane članove društva (spomenuti "Mirni jahač" i "Joe (i to je Amerika)", ali i neki europski filmovi - na primjer "Jedan građanin mali, mali" /Un borghese piccolo, piccolo/ Maria Monicellia) ili ih - ne više kao samostalan pripadnik "tihe većine", već kao kotačić establishmenta - lobotomijom pacificira i svodi na mjeru svoje nabijedene pripitomljenosti i podložnosti ("Paklena naranča" /A Clockwork Orange/ Stanleya Kubricka[2] i "Let iznad kukavičjega gnijezda" /One Flew Over the Cuckoo's Nest"/ Miloša Formana). Svedeni na takvu jednodimenzionalnu odioznost, takvi se dobri građani ("épatez le bon bourgeois" je vodeći - iako rijetko izričito iskazani - slogan ovog trenda) u nekim drugim filmovima doživljavaju kao dobrodošla divljač za odstrijel (posebno u već spomenutom "Kad bi..." i u "Pustari" /Badlands/ Terencea Malika, ali i u "Paklenoj naranči"), u kojima su ubojice "dosadnih" građana i predstavnika mrskog establishmenta amnestirani od svake moralne odgovornosti, prije svega zbog upravo paranoične mržnje autora tih filmova prema građanskom društvu i njegovim institucijama.

1 U bivšoj se Jugoslaviji ovaj film prikazivao pod besmislenim distributerskim naslovom "Goli u sedlu".

2 O ovom filmu, koji do pojave Tarantinovih filmova ipak predstavlja najradikalniju apologiju nasilja, pisat ću u zasebnom odjeljku.

Danas vidimo da je sve to bilo tek hvatanje zaleta za konačan skok u crnu jamu definitivne atrofije svega ljudskog u recentnom "Paklenom šundu" (Pulp Fiction) Quentina Tarantina: ako je u ono vrijeme Peterlić s pravom govorio o "etičkom relativizmu", sad ta sintagma zvuči kao čisti eufemizam: "Pakleni šund" je odvratna apologija zločina i opačina svake vrste, sàmo dno moralnog beščašća - ljudska se bića i ne mogu spustiti niže od toga!

Kako kaže Peterlić, "novi sineasti ... skloniji su mrziti nego voljeti, skloniji su destrukciji no održanju mita ..." U takav se trend potpuno uklapa i "M.A.S.H.", s tim što je ovdje neophodno naglasiti neke distinkcije. Prije svega, dok "mnogi istaknuti filmovi nisu no vješto epigonstvo, više umijeće 'ambalažiranja" nego jezgrovita filmskog izričaja"[3] (Peterlić), Altman je možda i najznačajniji američki redatelj iz tog razdoblja (nakon stanovite stvaralačke krize, zbog čega je dugo godina tezgario na televiziji, posljednjih se godina ponovo dokazao dostojnim svoje tadašnje reputacije filmova "Igrač" (The Player) i "Kratki rezovi" (Short Cuts), tako da njegovi filmovi ipak nisu samo namjenski ideološki bofl ili agitpropovski plakati, za razliku od većine uradaka njegovih manje talentiranih kolega. Što se pak tiče "etičkog relativizma", zaštitnog znaka filmova te vrste, iako Altman većinom nije eksplicitni promicatelj nasilja, Peterlić s pravom kod njega nalazi nedostatak emocija, jer mu filmovi "prikazuju nekakvu ljudsku menažeriju", a on je samo "hladnokrvan 'fotograf' te svoje kolekcije". "Altman je", nastavlja Peterlić, "zaokupljen svijetom jedino takvim, zanimaju ga njegova funkcioniranja, ne želi se u nj uplitati svojim emocijama ...

Završetak gotovo svih Altmanovih filmova u potpunom je beznadu, nema katarze, što je razumljiva posljedica u filmovima kojih je radnja stihijini splet događaja, u svijetu u kojem je dominantno pomanjkanje principa ..."

Sam naslov "M.A.S.H." je kratica od "Mobile Army Surgical Hospital", što znači "pokretna vojna kirurška bolnica", a scenarij Ringa Lardnera Jr. zasnovan je na knjizi američkog liječnika Richarda Holkera, inspiriranoj sjećanjima iz korejskog rata. Reći da film preko teme korejskog rata predstavlja implicitnu osudu tadašnjega američkog vojnog angažiranja u Vijetnamu značilo bi "otkrivati toplu vodu". S druge strane, tražiti u Lardner/Altmanovu uratku makar i natruhe nekakvog antiratnog

3 Najbolji dokaz za ovo su autori dva užasno loša antivesterna (to je bastardni podžanr namijenjen isključivo ironiziranju i dokidanju klasičnog vesterna): George Roy Hill, autor "Butcha Cassidya i Sundancea Kida" (1969), rodonačelnika podžanra, i Stan Dragoti, redatelj filma "Billy Kid je bio dripac" (Little Dirty Billy) iz 1972.

Do tada jedva prosječnog zanatliju Hilla agitpropovska kritika, koja je ovaj nesuvisli dosadni galamtijaš proglasila remek-djelom, smatrala je, naravno, genijem. Hill će, nakon uspjeha "Žalca" (The Sting), jedina njegova odista dobrog filma (zahvaljujući prije svega odličnom scenariju debitanta Davida Warda, kasnije neuspjela režisera), lišen pomoći ideološke armature koja je njegovu spomenutom celuloidnom nedonoščetu podarila kultni status, pokazati svu svoju kreativnu nemoć, pa mu se danas producenti ne usuđuju povjeriti da režira ni trećerazredni kung fu film!

Dragoti je pak redatelj koji u svojoj karijeri nije uspio napraviti čak ni prosječan film - navedeni antivestern mu je ipak jedan od najgorih, što tada nitko nije želio priznati, jer je podžanr stekao kultni status još i prije nego što je snimljen prvi film te vrste. Kasnije je pokušavao tezgariti s imbecilnim komedijicama tipa "Gospodin mamica" (Mister Morn), i nesuvislim parodijama horora ("Ljubav na prvi ugriz"), ali ni njemu danas više ne daju gotovo ni najnezahtjevnije projekte.

humanizma uzaludan je posao: "M.A.S.H." je, naime, sa svojim ironiziranjem smrti, ranjavanja i uopće ljudskih patnji u ratu ("Junaci 'M.A.S.H.' - a do kraja filma samozadovoljno se cerekaju, jer u stravičnosti rata njima, onakvima kakvi jesu, to je najbolje što za sebe mogu učiniti" - Peterlić) krajnje ciničan i dehumaniziran pogled na rat. Takav stav mnogo je bolji i poticajniji od patetičnog humanizma, reći će neki, ali - oni jednostavno nisu u pravu, jer takav stav nužno završava amoralno-krvoločnim smećem kao što je "Pakleni šund"!

Od svih filmskih kritičara na bijelom svijetu jedini koji, uz već spomenuta i citirana Peterlića, ima - koliko je meni poznato - kritičan stav prema Altmanovu filmu, je Darko Zubčević, koji je u "Studiju" od 24. rujna 1987 o njemu napisao i ovo: "Taj staromodni, u to doba antiestabilni artificijelno-teatralni galgenhumor" kojime se "stari scenarist Ring Lardner Jr, koji je dugo godina bio na 'crnoj listi' zbog ljevičarskih uvjerenja, sada ljutito obračunava s establishmentom jednako programatsko-propagandistički kao što rade oni koji slave jedini mogući i najbolji poredak... U toj se zbrci pomiješanih namjera i neostvarenih rezultata često ne zna ni tko pije ni tko plaća... A kao i uvijek kad teza kumuje umjetnosti, ispod tog humora i 'satire' probija okrutan i nemilosrdan pogled na likove i na njihovu situaciju... Srećom po Altmana, u doba premijere filma nitko to nije tako vidio, jer je suglasnost s duhom vremena zamaglila, odnosno 'pojačala', i njegovu umjetnost. Danas je sve jasno!" Amen!

Konačno, na neki je način i poučno vidjeti nakon završetka ovoga našeg rata na koji način ciničnu "demokratski" svjetonazor Zapada sagledava rat uopće!

Oh, what a mash!

(Peterlićevi citati uzeti su iz njegove knjige "Ogledi o sedam autora", koju je 1983. izdao Centar za kulturnu djelatnost Zagreb)

Ante Gradiška

KONTRAPUNKT VERBALNE I VIZUALNE POEZIJE

("Postanak" Prvi dio: "Stvaranje svijeta i potop". Cjelovečernji igrani film, glavna uloga: Omero Antonutti, redatelj: Ermanno Olmi)

Jedan od najboljih (umjetnički najvrjednijih) priloga kršćanskoga nadahnuća (ili biblijske tematike) prikazanih tijekom protekle godine na HRT-u imali smo prilike vidjeti pri samom kraju godine, na Božić. Bio je to neobičan cjelovečernji film "Stvaranje svijeta i potop", prvi dio "Postanka", djelo svestrana autora Ermanna Olmija, talijanskog filmskog i tv-redatelja, gdjekad još i scenarista, snimatelja, montažera i producenta. Olmijev meditativni duh pun ljubavi prema običnim ljudima iz puka, i gotovo "mistični" pogled u ljepotu svakodnevlja, u veličinu malenosti i dostojanstvo postojanja, pogled u simbolički rukopis prirode (a zapravo Boga!); duh koji umije gotovo opipljivo predstaviti otajstvo nazočno u svemu - izvanredno odgovara duhu i sadržaju Biblije! Sveto Pismo je u Olmiju pronašlo svoga redatelja: bez kičastih izvještačenosti, gotovo bez glume.

U čitavome filmu glumi samo jedan jedini profesionalac: Omero Antonutti, u ulozi staroga pripovijedača, kao i u ulozi Noe, graditelja Arke. Svi ostali "glumci" obični su nomadi ili seljaci iz Maroka, "naturščici" uhvaćeni kadšto gotovo dokumentarističkom kamerom u svojoj svakodnevici obilnog, drevnog i punog postojanja. Nije to tek ekološka nostalgija, u Olmijevu neoromantizmu nema dekadencije, on je prekrasno duhovno zdrav! Dokumentaristički dugi kadrovi, spori (kadšto i prespori!) tempo, jednostavnost kadriranja, sitni poetski detalji, dostojanstvo malih ljudi.

I taj je filmski pjesnik ujedno i kršćanski redatelj, dapače: televizijski redatelj! Nakon filma "Došao je čovjek" (1965. g.), posvećena životu Pape Ivana XXIII, Olmi se posvećuje uglavnom televiziji - bez imalo kreativne sputanosti ili odricanja od bitnih umjetničkih ili estetskih opredjeljenja. Od većeg broja tv-filmova ističu se "Smetlari" (1969.). Zbog prikaza života nižih društvenih slojeva neki su u njemu vidjeli obnovitelja neorealizma.

Posebno je na sebe svratio međunarodnu pozornost kada je za film "Stablo za klompe" (1978.) dobio Grand Prix festivala u Cannesu. I inače često snima s glumcima-naturščicima, bez uobičajene fabule i zapleta, nadahnuto u obliku filma-kronike. Snima ode duhovnim vezama čovjeka, prirode i Boga, providnom otajstvu - života. Umjetnički potpun (privatno izrazito povučen), samozatajno odan filmu i svjesno nekomercijalan, jedan je od najcjenjenijih talijanskih pa i svjetskih redatelja, stvara izvan očitih aktualnih strujanja i pomno gradi izrazito izvoran opus.

Gledajući "Stvaranje svijeta i potop" može nam i zasmetati taj polagani, meditativni, pa i monotoni tempo. Navikli smo na žurbu i senzacije, pa bismo gdjekad najradije iskočili iz dugačkih i sporih kadrova u neku akciju. No, na drugoj strani dobivamo dubok mir, meditativnu tišinu, u kojoj i najsitniji šumovi tutnje preobiljem čutilnosti, i najsitniji predmeti šire svoja značenja. U toj polaganosti i

miru zapažanja postaju tanahnija i dublja: osjećamo stvari, i osobe, dok njihove zebnje i radosti postaju dalekosežnije, opipljivije i bliže životu i nama samima. Osobito mu je sjajno "Stvaranje svijeta", dokumentaristička priča, uz minimalnu igru, opis realnog života marokanskih nomada netaknutoga modernom civilizacijom. Paradoksalno je da "najmitskiji" dio Biblije Olmi prikazuje najvećim realističkim i dokumentarnim verizmom. A, to je pun pogodak. Pravo čudo koje postiže svojim izrazitim poetskim zorom. On realnost vidi u eshatološkoj snazi, ljepoti i simbolici.

Olmi uživa, zajedno s gledateljima, u neiskvarenoj prirodi, u ljudima netaknutima modernom civilizacijom, uživa u njihovoj jednostavnoj kulturi, čitavom tom jedinstvenom drevnom krajoliku punom neposredna, još neotuđena i stvarna života. U takvu okruženju progovara Bog samim svojim stvaranjem. Stvorenja su tu još puna Stvoritelja, jednostavnosti, tanahnosti i ljepote! Dobivamo smirenost i dubinu kao otpor modernoj otuđujućoj površnoj užurbanosti. Ako to i jest neki neoromantizam, onda je on prvenstveno vjerski i realistički!, a ne utopijski. To nije priželjkivanje nečega čega nema, već zapažanje, upravo dokumentaristično zapažanje, nečega čega itekako ima! Ćutilni realizam i mistični mudroslovni uvid, ili da parafraziram pjesnika-autora: Bog je Olmiju dotakao rame i tada je on vidio "utrobu svjetlosti".

Biti tako poetičan a ujedno i human prava je rijetkost i dragocjenost, kao i sposobnost da se na život i svijet gleda širom otvorenim, začuđenim dječjim očima. No, nemojmo se zavarati! Nije to tek naivnost. To je pravo kršćansko obrtanje, Kristov prevrat: neobičnost običnog, veličina malenog, tanahnost jednostavnog, ljepota svakodnevnog, dostojanstvo običnog čovjeka. Tama bezdana ogleda se u dječjim očima, i samo tu se može vidjeti i podnijeti.

"Stvaranje svijeta" je ispričano gotovo nefilmski. Pripovjedač priča dijelove "postanka" a mi gledamo ljepote života i naslućujemo simboličku povezanost sadašnjih prizora s iskonskim stvaranjem. Naprimjer stvaranje čovjeka: "ilustrira" se realističkim prozorom rađanja djeteta, prizorom koji je sam simbol prvobitna postanka. Govor o početku vremena u priličnoj se mjeri drži biblijskoga teksta, no, vizualna ga poezija apsorbira i oplemenjuje. Glazba arhaičnoga ugođaja i folklornoga porijekla puna je iskonske, "opće" čežnje.

U stvaranju umjetničkog djela inspiriranog Biblijom neizbježna je određena teološka interpretacija. U Olmijevu slučaju prilično nenametljiva. Tek je tu i tamo zapažamo. Naprimjer, kad Adam u raju (a to priča pripovjedač!) na Božje pitanje zašto se skriva odgovara: "Uplašio sam se jer sam gol i usamljen."

Pripovjedač prati radnju kao u dokumentarnom filmu. Vrlo je malo dijaloga. Taj dramaturški asketizam nadoknađuje velika poetska snaga i integritet djela. Osobito su dojmljiva lica tih ljudi koja odišu dubokim mirom. Olmi ne propovijeda, on pruža i daje. Ne uvjerava, već pokazuje. Filmskom slikom svjedoči vjeru.

Olmi je snimio pripovjedajući "verbalni film", pripovjedanje teksta Biblije nevidljivog (off) pripovjedača, riječi Svetog Pisma stavio je u prvi plan i to je, bar u prvi mah i naizgled, prilično nefilmski postupak. No, biblijska je riječ u Olmija postala filmskim tijekom velike umjetničke snage i vizualne uvjerljivosti. Kontrapunkt dviju poezija: verbalne i vizualne u jedinstvenoj filmskoj pjesmi.

Josip Sanko Rabar

TO TREBA IGRATI!

(Marin Držić, Skup, Hrvatsko narodno kazalište, sezona 1997./98.)

Ispisujući za programsku knjižicu *Riječ redatelja*, Marin Carić podsjeća kako se Držićev *Skup* "ne igra u Dubrovniku već dugi niz godina iz jednog nevjerojatnog, ali poznavateljima kazališta dobro razumljivog razloga: posljednja je predstava *Skupa* (u Spaićevoj režiji s Izetom Hajdarhodžićem u naslovnoj ulozi) bila tako dobra da se ne usuđujemo postaviti novu!".

U nastavku Marin Carić raščlanjuje jedan teatrološki paradoks: "Ma koliko to zvučalo djetinjasto, kazališnim je najveće priznanje koje mogu odati jednoj predstavi opći prešutni konsenzus: "To ne treba igrati!".

Osobno mi je drago, a vjerujem da će to zadovoljstvo izraziti i mnogobrojni ljubitelji kazališta diljem Hrvatske, da je Marin Carić strmoglavio taj teatarski paradoks novom postavom Držićeva *Skupa*, jer u svakom slučaju: **to treba igrati!!!**

Naslovnu ulogu igra Žarko Potočnjak, koji širokom lepezom geste i grimase uspješno prikriva "inojezičnika". U ulozi *Varive*, starije žene, nastupa Đuro Utješanović. Nekome to može biti i zanimljivo, ali će dublji razlozi za takav pristup ostati poznati samo redatelju. Publika je, doduše, burnim smijehom pratila svaku *Varivinu* riječ, ali bi trebalo odvagnuti koliko tome pridonosi Utješanovićev pozitivni saldo iz ranijih i televizijskih nastupa, s jedne strane, a koliko opet sadržaj i način izgovorenoga teksta u ovoj predstavi, s druge strane.

Žarko Potočnjak nadahnuto i bez zadrške u naslovnoj ulozi

Marija Kohn kao *Dobre*, Kamilova mati, u brižno građenoj minijaturi

Đuro Utješanović u ulozi "godišnjice stare Skupove" *Varive* izazvao je burne reakcije odobravanja, a Nataša Dangubić u ulozi *Grube*, "godišnjice mlade Dživove", svojom mladenačkom razigranošću ostavila je dah svježine u cijeloj predstavi

Više nego dojmljive manje uloge ostvarili su ponajprije Marija Kohn (u ulozi *Kamilove* majke *Dobre*) i Zvonimir Zoričić (u ulozi Kamilova ujaka Nika).

Dojmu cijele predstave znatno pridonose upravo studiozno (i raskošno!) izrađeni kostimi Diane Kosec - Bourek.

U predstavi su još nastupili: Darko Ćurdo (*Satir* u prologu, zatim *Drijemalo*), Jelena Vojković (u ulozi *Andrijane*, Skupove kćeri), Ivan Katić (u ulozi *Zlatoga Kuma*), Ivan Brkić (u ulozi *Dobrina* prijatelja *Dživa*), Mladen Vulić (u ulozi *Kamilova* prijatelja *Pjerića*), Nikša Kušelj (u ulozi *Kamilova* djetića *Munua*), Mojmir Novaković u ulozi *Pjevača* te *Djetići Zlatoga Kuma:* Krunoslav Klobučar, Robert Ugrina, Hrvoje Sebastijan, Adam Končić i Sven Šestak.

Nakon premijere na Dubrovačkom ljetnom festivalu 12. srpnja, Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu upriličilo je premijeru 10. listopada 1997. godine. Predstavi poželimo dug život, glumcima zadovoljstvo igre, a gledateljima neponovljiv užitak susreta s djelom Marina Držića, tim više što se redatelj odvažio podastrijeti brojne analogije s našim vremenom, a što je i zagrebačka publika u nekoliko navrata sa simpatijom pozdravila tijekom same predstave.

Tvrtko Klarić

POVRATAK KORIJENIMA

(Katina Gvardijanka med vrati od markata, predstava ostvarena u koprodukciji Istarskoga kazališta u Puli, Gradskoga kazališta Komedija iz Zagreba te AGM Lapsus Teatra iz Zagreba)

U svojoj romanesknoj kompoziciji Tomislav Ladan, na usta protagonista toga djela, neprestance se navraća na sržna i sudbinska čovjekova pitanja: tko smo, što smo, odakle smo... itd.

Na jednom mjestu u romanu, u trenutku kada su se oko prve jutarnje kave okupili *"mjesni izvrsnici odvjetnici viši pisarnici bolji namještenici"*, a koji opet *"misaono mijeseći/miješajući mijenjanju mnijenja"*, sočnim i slasnim jezičnim kalamburom, iznova se vraćajući teško razrješivu egzistencijalnom uzlu o suodnosu jezika i postojanja, najprije će gotovo *heideggerovski* ustvrditi:

... **also di wahre heimat ist** ipak **die sprache**...

Odmah u nastavku netom iskazana tvrdnja opet se vraća na temeljnu zapitanost:

... a zeme li se opet praf za prav **wir selbst: was sind ja wir?** (usp. *Bosanski grb*, izd. Zora, Zagreb, 1975, str. 142).

U posve slobodnu prijevodu, reklo bi se: prava nam je domovina — jezik!, a mi sami, što smo to mi zapravo?

Čini se da su se na tragu takvoga promišljanja zatekla braća Lučić, Branko i Dragutin Luce, kada su tekst Vlaha Stullija o *Kati kapuralici* iz 1800. odlučili *transkribirati* govorom svojih predaka iz Lindara, maloga istarskoga mjesta iznad Pazina. U izdanju AGM naklade iz Zagreba i naklade C.A.S.H. iz Pule nastala

Poldo Gvardijan (Galliano Pahor) i sin mu *Poldin* (Saša Buneta) najsretniji uz bocun i mižuol

je dragocjena "dvojezična" publikacija, koja je obogaćena uvodnim napomenama, zatim *glosarom* za Stullijev dubrovački govor, kao i onim za bolje razumijevanje *lindarskoga*, oko čega se potrudio i Rudolf Ujčić, stavljajući na svaku riječ naglasak i opisujući "Lindarski čakavski (cakavski) dijalekt" (str. 217-221).

Cijela je priča zainteresirala redatelja Marina Carića, koji se pobrinuo za kazališno uprizorenje, čija je praizvedba 18. listopada upriličena u Puli, a tjedan dana kasnije i u Zagrebu. Odabravši protagoniste kojima čakavica nije materinski govor, redatelj je na neki način pridonio da se i taj lindarski govor doživi — *par exellence* — kao *drammatis persona*. U tom smislu moglo bi se napor braće Lučića i redatelja Carića smjestiti u okvir koji ide od Vlaha Stulića — preko Lindara, *insoma* — do Vanje Sutlića i nazad. Na taj se način, međutim, otvaraju vrata za jednu drugu (i dugu!) priču, a ovdje je riječ o predstavi.

Galliano Pahor (u ulozi *Polda gvardijana*) bio je najuvjerljiviji u gradbi svoga lika, muža papučara i oca bez autoriteta u obitelji, čiji članovi najveću radost doživljavaju ispijajući *mižuole* (čaše) *rozolina* (likera). Jedina mu je utjeha sin *Poldin* (izvrsno ga je odigrao Saša Buneta, gradeći svoju ulogu na opuštenoj gesti i raskošnoj grimasi), koji će za gutljaj vina reći ocu kakvu urotu spremaju sestre *Marija* (koketnu udavaču uvjerljivo je odigrala Marina Poklepović) i *Pavica*

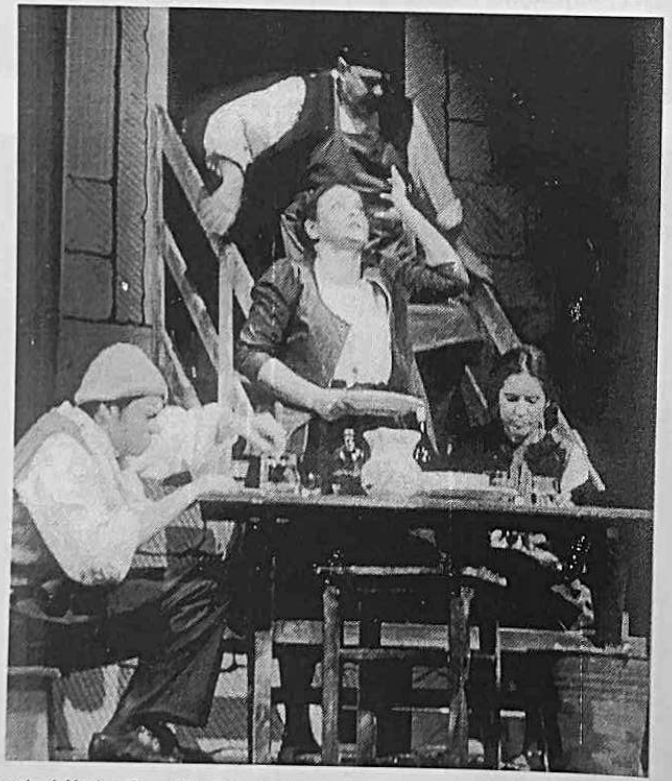

Elizabeta Kukić u ulozi *Katine Gvardijanke*, s nesretnim *Poldinom*, nestašnom mladom kćeri *Pavicom* (Helena Minić) i mužem papučarom *Poldom*

(nešto mladu sestru također uvjerljivo igra Helena Minić).

Elizabeta Kukić u ulozi *Katine gvardijanke* imala je najizdašniju ulogu, barem što se količine izgovorenoga teksta tiče: prava *mater familias*, strah i trepet cijeloj obitelji, 'umješno i uspješno' vodi siromašnu obitelj, ne odvajajući se, dakako, od boce omiljena pića, što ga neprestance nosi u pregači. Zadivljujuća je količina uložene energije, da bi lik *Katine* bio što uvjerljiviji, pa mi se čini da bi ovo mogla biti i stanovita prekretnica u životu gospođe Kukić, koju bismo od sada mogli pamtiti ne samo po ulogama (doduše uvijek pošteno odrađenima) u komadima površnoga humora iz staroga *Jazavca*.

U predstavi se pojavljuju još i: Dražen Bratulić (u ulozi *Bućina*), Hrvoje Zalar *(Cukan, marinajo)*, *Triestin* (Mario Lipovšek), s nezaobilaznom harmonikom te *Notar* (Eugen Franjković) i *oštâr* (gostioničar) *Bastonzin* (Robert Ferlin).

Iskrena srca želimo redatelju i glumcima da s ovom predstavom obidu sve naše krajeve, od Osijeka (možda preko Sarajeva?) do Dubrovnika. Jezik, o čemu je bilo govora na početku, ne bi smio biti zaprekom jer, na kraju svih krajeva: jedina prava domovina ipak je samo jezik!

Tvrtko Klarić

Mladi Saša Buneta (ovdje u ulozi *Poldina* sa sestrom *Pavicom*) obećava mnogo

OSVJEŽENJE U PRAVI ČAS: KAZALIŠNI ČA-VAL

(Burrra, Istarsko narodno kazalište iz Pule na gostovanju u Zagrebačkom kazalištu lutaka)

Na početku ovogodišnje kazališne sezone (1997./98.) u nekoliko su zagrebačkih kazališnih kuća predstavljeni projekti na čakavici. Nakon HNK (Držićev *Skup* u režiji Marina Carića te gostovanje predstave *Valigaštar* redatelja Roberta Raponje na tekst Tomislava Milohanića) i Komedije (*Katina Gvardijanka* ..., što je zapravo preradba Stullijeve *Kate Kapuralice*..., ali sada u režiji Marina Carića i na *lindarskoj cakavici*, koju su priredili braća Lučić: Branko i Dragutin Luce), svoj doprinos u tom pogledu dalo je i Zagrebačko kazalište lutaka, ugostivši (25. listopada) predstavu *Burrra* redatelja Roberta Raponje na tekst Daniela Načinovića.

Priču o buri, tom poslovično neugodnu i hladnu vjetru, ispjevao je na toploj istarskoj čakavici Daniel Načinović, čiji se tekstovi, uostalom kao i oni Luka Paljetak i Isaaca Saliha, doživljavaju kao da ih je napisalo zaigrano dijete. Nevenka Macolić svojim je maštovitim slikama to i likovno iskazala pa je nastala prelijepa slikovnica *Burrra*, u izdanju naklade Reprezent iz Buzeta.

Redatelj Robert Raponja imao je u startu dva dobra razloga da se zaputi u scensko osmišljavanje projekta *Burrra*. To mu, dakako, ne bi bilo dovoljno da u svom redateljskom rukavu nije imao i "petog asa", dapače *pet asova*, koji se (abecednim redom) zovu: Jadranka Đokić, Matija Ferlin, Nenad Hervatin, Borko Perić i Diana Vidušin. To su, naime, imena pulskih srednjoškolaca, kazališnih

Njihovo vrijeme dolazi, zapamtite im imena: (zdesna ulijevo) Dijana Vidušin, Nenad Hervatin, Jadranka Đokić, Matija Ferlin i Borko Perić

U Senju Bura rukave zavraća:
u ruke pljuče, mlati i tuče.
Na barki pleše, tanca po brodu:
Ljude ka'smokve hita u vodu!

Bura je zbisla od morske pine:
gasi lenterne i mrvi stine.
Ča će joj ki?
Ki će joj ča?
Bura je Bura.
Ona sve zna.

Nekoliko Načinovićevih stihova o buri i sličica Nevenke Macolić na istu temu

zaljubljenika, koji su svojom mimikom, plesom, pjesmom i razgovjetnim govorom podarili kazališni događaj za pamćenje.

Bilo bi nepravedno, a čini se i nemoguće, izdvajati i naglašavati učinak pojedinaca, jer je postignut zavidan stupanj uvježbanosti i medusobne uigranosti pa se stvarno doimaju kao peteroglavi lik, koji ne ostavlja nikakve dvojbe oko toga što je bura, što ona sve čini i što sve može. Pa ipak, podsjetimo: Diana Vidušin, učenica II. razreda Opće gimnazije u Puli, ima nosivu, središnju ulogu *Burrre;* Matija Ferlin, učenik II. razreda Škole za primijenjenu umjetnost i dizajn u Puli, pojavljuje se na sceni u ulozi "kapetana" (*"Prst na usta! Prst na vitar! Da vidimo ki to puše..."*); Jadranka Đokić, također učenica pulske gimnazije (III. razred) utjelovljuje buru koja se u jednom času pretvara i u"curu koja mete" (*"Na Rabu mete škaline..."*); Borko Perić, učenik II. razreda pulske Ugostiteljske škole, pojavljuje se i kao "lik s kišobranom", a Nenad Hervatin, učenik III. razreda pulske gimnazije, igra i "staru divojčinu". U cijeloj predstavi se još i pjeva i pleše (glazbu je skladao Jerko Crljenko), dok je minimalističkom i funkcionalnom scenografijom razigranosti predstave pridonio Maksimilijan Ferlin. O drugima, koji su u većoj ili manjoj mjeri udahnuli život ovoj predstavi, možda nekom drugom zgodom.

Na kraju, premda ne i najmanje važno, kad je već prigoda, htio bih podsjetiti kako je i ova predstava posljedica sustavnoga i promišljenoga pristupa teatru. U Puli, naime, od ožujka 1996. godine djeluje Dramski studio, koji se od početne zamisli jednog čovjeka (treba li posebno naglašavati da je temeljnu zamisao iznio Robert Raponja?) pretvorio u *sadržajni projekt* Istarskoga narodnoga kazališta na duže staze. U nepune dvije godine kazališni entuzijasti Pule uspjeli su okupiti više od stotinu polaznika, namislivši "i stručno educirati nadarene i kreativne učenike (...) radi postupnog stvaranja profesionalnog dramskog ansambla". Uz svoje redovite svakodnevne obaveze u školi i obitelji, ti mladi ljudi "tijekom godine redovito pohadaju satove glume, scenskoga govora, scenskoga pokreta, ritmike te teorijska predavanja iz povijesti i teorije kazališta, filma i umjetnosti". U skromnu, ali podacima bogatu programskome letku čitamo kako su mladi kazališni zanesenjaci sakupili i dragocjena međunarodna iskustva, jer "su djelovali u radu tridesetak radionica Međunarodnoga kazališnoga festivala mladih koji se već dva ljeta zaredom održava u Puli kao prva i jedina sustavna ljetna kazališna škola u nas". Kako doznajemo, mladim glumcima pomažu i kazališni pedagozi iz Zagreba (u ovoj prigodi spomenut ću samo dva imena: Maja Đurinović za scenski pokret i Božidar Smiljanić za scenski govor).

Osim divljenja i pohvala, ostaje nam da kazališnim djelatnicima Istre i Pule poželimo da ustraju te da gradski i županijski oci budu darežljiviji (pri rezanju onog dijela budžetskoga kolača koji će biti namijenjen radu Dramskoga studija). Jedino pod tim uvjetima, naime ako ne izostane ustrajnost protagonista i izdašnost vladajućih struktura, kazališni *ča-val* neće imati manju prodornost od onog estradnog, koji je — usput budi rečeno — usprkos prividnoj jezičnoj barijeri, bio pravo osvježenje, osvajajući brojne slušatelje i u kontinentalnim krajevima.

A kazališnoj publici nezaobilazna preporuka: raspitajte se dobro gdje nastupaju *Dramci*, s *Burrrom* ili nekom drugom predstavom, otidite i pogledajte, jer ni vaše zadovoljstvo neće izostati!

Tvrtko Klarić

IN MEMORIAM STJEPAN ANTOLJAK (1909-1997)

Teško je povjerovati da Stjepana Antoljaka više nema. Simbol vitalnosti, mladenački svjež, uvijek aktivan, ugodan u saobraćaju, održavao je brojne kontakte od Hrvatskog Arhiva gdje je bio već u 8 sati ujutro do Leksikografskog zavoda "Miroslav Krleža" i dalje.

No sudbina je neumoljiva. Teška bolest naglo je istrgla tog divnoga čovjeka i odvela ga u smrt 2. 9. 1997.

Stjepana Antoljaka poznajemo i cijenimo po njegovu znanstvenom radu kao vrsnoga povjesničara hrvatske povijesti.

Stjepan Antoljak roden je 29. 8. 1909. u Doboju u Bosni u obitelji podrijetlom iz Virja u Podravini. Gimnaziju je polazio od 1920. - 1929. u Sarajevu, Vinkovcima i Zagrebu. Studij povijesti završio je 1933. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a doktorirao je 1935. Od 1934. je asistent, a od 1941. docent na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, sve do 1946, kada je imenovan direktorom Državnog arhiva u Zadru, a od 1952. u Državnom arhivu u Rijeci. 1956. redoviti je profesor na Filozofskom fakultetu u Skopju, a 1963. na Filozofskom fakultetu u Prištini. 1969. se vraća u Zadar na Filozofski fakultet, gdje ostaje do umirovljenja 1979. Od Makedonske akademije nauka i umetnosti izabran je 1979. za člana izvan radnoga sastava.

Glede znanstvenoga rada, već 1942. objavio je "Pregled hrvatske povijesti", 1943. "Povicst Hrvata" od doseljenja do 1942. Nakon kapitulacije Italije 1943, objavljuje 1944. "Dalmatinsko pitanje kroz vijekove". No za svoj znanstveni rad za NDH u socijalističkom režimu morao je platiti odlaskom u Makedoniju i Kosovo, kako bi bio izoliran od mlade generacije hrvatskih povjesničara. Nakon 1971. i Karadordeva Stjepan Antoljak više godina nije smio objavljivati u Hrvatskoj.

1949. i 1952. objavljuje "Miscellanea I i II", 1956. "Buna pučana i seljaka u Hrvatskoj", 1971. priručnik "Pomoćne istorijske nauke", istovremeno "Patur Gozdia" 1971, 1980. "Pacta ili Concordia od 1102", te 1994. najznačajnije njegovo (životno) djelo "Hrvatska historiografija I i II". Recenziju o tomu djelu smo objavili u "Numizmatičkim vijestima" za 1995. 1996. objavljuje "Renesansa hrvatske historiografije" u kojemu spominje i naš časopis "Numizmatika". "Mišljenje" o radu Gj. Krasnova o novcima Bijelih Hrvata objavljujemo u "Numizmatičkim vijestima" br. 46/1993. 1976. je dobio "Nagradu za životno djelo SR Hrvatske", a 1978. nagradu grada Zadra. Kao značajnoga hrvatskoga povjesničara Hrvatsko numizmatičko društvo izabire ga 1996. za svoga zaslužnoga člana. Upamtimo tog plemenita čovjeka kao lučonošu hrvatske povijesti u njeznim najtežim vremenima. Slava mu.

Gjuro Krasnov

MIRJANA ŠOKOTA

U spomen

Izmučena teškom bolesti, u Zadru je 10. rujna 1997. umrla Mirjana Šokota, dugogodišnja bibliotekarica i voditeljica Knjižnice Filozofskoga fakulteta u Zadru. Cijeli je radni vijek provela u ustanovi gdje je studirala kroatistiku i polazila postdiplomski studij iz pomoćnih povijesnih znanosti. Bila je izvanredno zaslužni fakultetski djelatnik, svestrano zainteresirana i uključena u mnoge aktivnosti, ponajprije na svom radnom mjestu, ali i u izdavačkoj djelatnosti i u funkcioniranju poslijediplomskog studija. U Društvu bibliotekara, u Matici hrvatskoj, u Hrvatskom filološkom društvu također je radila mnogo obavljajući povjerene dužnosti strpljivo i pouzdano.

U fakultetskoj knjižnici njena je nazočnost značila mnogo, u organizacijskom ali i u svakom drugom smislu. Bilo je to dio Fakulteta gdje se nastojalo raditi dobro i gdje je njegovano razumijevanje, pa su postizani i rezultati. Mnogim bivšim studentima, među kojima su neki danas istaknuti učenjaci, trajno će ostati u sjećanju podrška koju im je u radu nenametljivo pružala. Pred kraj života radila je na uređenju jedne od zadarskih crkvenih knjižnica.

Dobro i široko obrazovana, najviše je energije uložila u bibliografski rad. Trajnom će vrijednosti ostati njene bibliografije, sastavljene ili priređene samostalno ili u suradnji. Riječ je o šest knjiga u kojima se bibliografski obrađuju raznolike pojave iz zadarskoga života, osobito rad Filozofskoga fakulteta i druga nakladnička djelatnost. To su ova djela: *Bibliografija radova nastavnika i suradnika*, Zadar 1970; *Bibliografija izdavačke djelatnosti u Zadru 1944-1974*,

Zadar 1974; Bibliografija radova nastavnika i suradnika Filozofskoga fakulteta u Zadru II, Zadar 1981; *Bibliografija "Radova" Filozofskoga fakulteta u Zadru sv. 1-25*, Zadar 1986; *Bibliografija tiskane građe o radničkom pokretu i socijalističkoj izgradnji na zadarskom području (1945-1980)*, Zadar 1988; *Kraglski Dalmatin : bibliografija*, Zadar 1989. Svakako je njenom zaslugom pripremanje bibliografija postalo lijepom tradicijom Filozofskoga fakulteta u Zadru, pa i Zadra uopće. U tom smislu vrijedno je spomenuti i "Bibliografiju radova Stanka Ožanića", tiskanu u *Zadarskoj smotri*, 43/1994, br. 1-2, str. 189-211.

Mirjana Šokota također je kao kroatist dala vrijednih priloga, a i napisala je znatan broj prikaza o raznim knjigama i časopisima. Posebno spominjem prilog "O dosadašnjim istraživanjima Jurja Barakovića i njegovih djela. Bibliografija" (u: *Jurju Barakoviću o tristopedesetoj obljetnici smrti*, Zadar 1979, str. 111-125), opsežan napis "Uz naše filološke bibliografije" (*Istra*, 21/1983, br. 3-4, str. 103-118) i temeljit rad u pripremi *Života nikoliko izabranih divic* Fausta Vrančića, Šibenik 1995. Sudjelovala je u izradi transkripcije toga djela, sastavila rječnik i tekst o osobama i mjestima koji se spominju u toj knjizi. Kao urednik i jedan od priredivača Vrančićeva *Života* mogu reći da je radila kako je najbolje mogla, s rijetkim zanosom i ustrajnošću. Pripremila je sažeti pregled "Novija čakavska leksikografija i leksikologija" (*Zadarska revija*, 37/1988, br. 3, str. 199-202), ali joj se nije ostvarila želja da sastavi i rječnik govora rodnoga Ždrelca na otoku Pašmanu. U tom se je mjestu rodila 29. studenoga 1936; s dobrim jezičnim osjećajem, izvrsno je poznavala zavičajni idiom, pa je svakako velika šteta što planirani posao nije obavila. Radila je do posljednjeg daha, već na kraju snaga. U teškoj borbi protiv bolesti ipak je uspjela napisati znalački članak "Rodbinsko-svojbinski i slični nazivi u Ždrelcu". Dovršen u srpnju 1997., svega nekoliko tjedana prije posljednjeg odlaska u bolnicu, bit će objavljen u *Čakavskoj riči*. Velike je zasluge stekla i pripremajući dosad neobjavljeno izdanje prvoga hrvatskog aputopisa napisana našim jezikom, teksta Jakova Pletikose *Putovanje k Jerozolimu god. 1752.*, ali je i ta knjiga neobjelodanjena; i taj je posao radila već teško bolesna. Pletikosino će djelo objaviti Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić" iz Šibenika tijekom 1998. godine.

Valja spomenuti i opsežan lektorski rad u mnogim zadarskim (a i drugim) publikacijama. Solidno je znala hrvatski jezični standard, a uz to je lektorirala neobično pažljivo. Objavila je jezikoslovni stručni rad "Da li Sc. ili Sci.?", *Liječničke novine*, 13/1983, br. 50, str. 9, tiskan i u periodiku *Medica Jadertina*, 12/1980, Zadar 1983, str. 91-92. Surađivala je vlastitim prilozima u raznim posebnim izdanjima te u desetak časopisa; posljednji napisani članak izišao je u 5. broju *Marulića* za 1997. Pisala je i u novinama, u *Narodnom listu* i u *Slobodnoj Dalmaciji*. Prijevode s ruskoga objavljivala je u *Zadarskoj reviji*.

Voljela je život, iako joj nerijetko nije bilo lako. Kao malo tko, čeznula je za skladnim odnosom među ljudima. Isticala se izvanrednom savjesnosti, rijetkom urednosti i dobrotom. Nedovoljno ambiciozna, ipak je postigla puno iskazujući se u svojoj skromnosti kao velik čovjek, odan prijatelj i ugodan suradnik.

U spomen Mirjani Šokoti objavit ćemo (u br. 1/1998.) prva dva odlomka iz putopisa Jakova Pletikose (1704-1769); transkripciju su obavili Mirjana Šokota i pisac ovih redaka.

Josip Lisac

ZAVJETI HRVATSKOM SONETU

(Lujo Medvidović: Zatočnik riječi na sonetnoj stazi, itd. Riječ, Vinkovci, 1997.)

Knjiga pjesama *Zatočnik riječi na sonetnoj stazi* knjiga je u kojoj su objedinjene do sada izdane pjesme Luje Medvidovića i koja je nadopunjena novim pjesama. Ona je dakle sabrana knjiga pjesmama, a ujedno i mala nova zbirka ovoga plodnoga pjesnika, koji se u posljednjih petnaestak godina hrvatskoj čitalačkoj javnosti predstavio, uključujući i *Zatočnika riječi* (...), s 10 knjiga pjesama. *Zatočnik riječi* je knjiga zanimljiva i po tome što je u njoj priložen notni tekst napisan za jednu od pjesama (uglazbio ju je Adalbert Marković) te opširne pjesnikove bilješke u kojima objašnjava posebna značenja riječi iz pjesama ili izvješćuje čitatelja o razlogu nastanka pojedinih pjesama. Pjesnik se dakle u *Zatočniku riječi* (...) ne pojavljuje samo kao pjesnik, već i kao stručni prikazivač pjesama koje predstavlja javnosti. Knjiga *Zatočnik riječi* (...) predstavlja nam dakle ne samo do sada napisane pjesme Luje Medvidovića, već nam predstavlja i njega kao pjesnika i kao filozofa, tj. kao čovjeka koji pjesmama i razmišljanjem traži svoje mjesto u šarenilu svjetskih i duhovnih vrijednosti i kao čovjeka koji cijeloga sebe dosadašnjega želi pokazati svijetu i pokloniti svakom čitatelju koji ga poželi.

Osnovna pjesnikova preokupacija u *Zatočniku riječi* (...) su njegova sudbinska povezanost s riječima, pravom i medicinom, ženama koje je volio i suvremenim zbivanjima u Hrvatskoj. Prema tomu se sadržajno mogu i razlikovati njegove pjesme kao one u kojima pjesnik pjeva o umjetnosti, o znanosti, o ljubavi i o domovini. Zakoni, ljubav, književnost i domoljublje četiri su životna područja koja su se ispreplela oko pjesnika, koja se u njemu oblikuju u stihove i iz njega iznuduju pjesme. Pjesnikova zaokupljenost zakonima i riječima vidljiva je u svakoj pjesmi: ona se ogleda u izboru pjesničkoga oblika koji zahtijeva ne samo znanje o slaganju stihova, već i znatno pjesničko umijeće u povezivanju izraza i sadržaja pjesme pri umetanjima sadržaja u stihovne i metričke uzuse (sonet), a i u pjesnikovim izborima riječi i razmišljanjem o njihovim dubljim značenjima. Riječi nam se, objašnjene u pjesnikovim napomenama, pojavljuju obnovljene i osvijetljene i začuđuju nas složenošću svojih značenja. Njihovo značenje prilagođeno potrebama pravne struke ih ne sužava i ne ograničuje, već im daje još jednu nijansu, koja i uobičajeno bolna značenja riječi čini manje bolnim - bol se izmjenjuje sa zahtjevom za odgovornošću (npr. riječ *zatočnik* nas na prvi pogled podsjeća na zatvor, zatvoreništvo, na čovjeka u okovima, na čovjeka kojemu je sužena sloboda kretanja; u pjesmama Luje Medvidovića ona se pojavljuje u značenju odvjetnika i, u kombinaciji s riječju *riječi*, u značenju čovjeka koji zna tajna značenja riječi i koji odgovara za njihovu istinitost). Problem prava i morala, zakona i zavjeta, državnoga i svetoga, svjetovnoga i duhovnoga protežu se kroz mnoge Medvidovićeve pjesme i usložnjuju njihove sadržaje. Dojam složenosti pjesama iz zbirke *Zatočnik riječi* (...) ne osigurava samo sadržajna slojevitost, niz

kovanica, poetizama i stranih (uglavnom latinskih) riječi, koje pjesnik rabi obično da bi naglasio jedno od značenja naše ili strane višeznačne riječi ili da bi podsjetio čitatelja na vrijeme kada su se one u javnome životu rabile umjesto riječi iz hrvatskoga jezika, već i njihova duhovna visina, čije postojanje osigurava nužnu nazočnost nižih duhovnih slojeva: u tim su pjesmama oživljene i oduhovljene ne samo biljke, životinje i predmeti, već se i pojmovi javljaju kao duhovna bića čija sreća ovisi o volji duhovnih bića koja su im nadmoćna. (Može se zapaziti da se i u pjesmama Luje Medvidovića javlja motiv hrvatske vile, koju susrećemo u narodnoj pjesmi, a i u poslijeratnim pjesmama slavonskih suvremenih pjesnika (npr. J. J. Planinić. Z. Živković, K. First-Medić)).

Pišući pjesmu Medvidović kao da želi unijeti cijeloga sebe u svaki stih, a sonet smatra pjesničkim oblikom koji najviše odgovara hrvatskome pjesničkome duhu. Posljedica ovakvoga shvaćanja pjesničkoga zanata su poseban pjesničko-glazbeni doživljaj, koji je odreden u osnovi već samim odabirom sonetnoga oblika, ali i ono što nosi svaki sonet zasebno, a što i odreduje pjesničku veličinu njegova stvaratelja: doživljaj osjećanja tanke crte u kojoj se neprestano mogu osjetiti titraji u kojima se prožimaju sadržaj i oblik pjesme.

Latinka Golić

OŽIVJELI PAVAO RITTER-VITEZOVIĆ

Ovih dana ponovno je, u nakladi časopisa *Latina et Graeca*, Hrvatskog instituta za povijest i Zavoda za hrvatsku povijest, objavljen znameniti tekst Pavla Rittera-Vitezovića "Oživljena Hrvatska", koji je izvorno tiskan 1700. godine u Zagrebu. Tekst je uspješno prevela i priredila Zrinka Blažević s Hrvatskog instituta za povijest u Zagrebu. Osobito je vrijedan njezin kritički napor u raščlanjivanju izvora na kojima je sazdan Vitezovićev rad. Čitatelj će stoga steći osjećaj o Vitezovićevu svijetu protkanu snažnim povijesnim nadahnućima i potrebom prilagodbe aktuelnim političkim prilikama.

Premda malen sadržajem, Vitezovićev dokument odigrao je veliku ulogu u razvoju hrvatske nacionalne misli. Nastao je u doba kada je hrvatski prostor bio pod stalnim pritiskom vanjske agresije, a pripadnici hrvatskoga naroda vodili su dugu i grčevitu borbu za svoj opstanak. Stoljećima je njihova zemlja bila odvojena na različite državne cjeline. Ipak, ideje slobode, zajedničke svijesti i misao narodne zajednice nisu minule. Pogotovo je odanost u skladu s vlastitom historijskom tradicijom odgovarala širim kretanjima na europskim prostorima gdje su politički procesi dovodili do stvaranja ili obnove nezavisnih i suverenih država.

Pavao Ritter-Vitezović (1652.-1713.) pripada skupini pokretača akcije, koja je za cilj imala političko i duhovno jedinstvo svih Hrvata. Pohrvaćeni Nijemac, rodom iz Senja, a po obrazovanju isusovački učenik, stvorio je na zasadima hrvatskog državnoga i povijesnoga prava, te kulturnih vrijednosti razraden sustav o razvoju hrvatskoga naroda. U čemu je bio smisao Vitezovićeva rada? Parafrazirajmo mišljenje jednog drugog Senjanina Vinka Krišković, koji je zapisao: "Vitezović je duhovno ujedinjavanje provodio spajanjem literature po zajedničkom književnom jeziku i pravopisu, a političko je jedinstvo tražio preko svojih programatskih spisa i direktnom akcijom na dvoru, jedno i drugo pod imenom hrvatskim".

Povod za istraživački rad bio je u njegovu izboru za člana komisije koja se bavila razgraničenjem izmedu Habsburške monarhije, Turske i Mletaka. Akcija u korist hrvatskih interesa podrazumijevala je usko povezivanje s bečkim dvorom, pri čemu je bio važan uzajamni interes od oslobadanja osmanlijskih najezdi. Od tuda slijedi i nada pojedinih hrvatskih intelektualaca da će predvodnici stranih dinastija *in ultima linea* shvatiti važnost objedinjavanja rastrganih dijelova Hrvatske. Tragom traženja rješenja Vitezović je sastavio spis "Croatia rediviva Leopoldo Magno Caesare" u kojemu je objašnjavao habsburškom kralju Leopoldu plan o uspostavi optimalne Hrvatske. Spis je poručivao da je Hrvatska nekada bila mnogo veća i znamenitija: "Ime Hrvatske je starije no što misle noviji pisci, a i Kraljevstvo su nekoć omedivale mnogo prostranije granice".

Vitezovićev koncept polazio je od poistovjećivanja povijesnih Ilira s Hrvatima. Na taj način stvoreni su uvjeti za teoriju o svehrvatskoj ideji. Prostorno ona bi zauzimala prostor nekadašnjega Ilirika, to jest Bijele i Crvene Hrvatske. U teritorijalnom smislu to je dovelo do zamisli o potrebi stvaranja/obnove velike hrvatske države, koja bi obuhvaćala, osim današnje Hrvatske i Bosne i Hercegovine, mnoge druge teritorije poput Slovenije, Srbije, Makedonije i Trakije. Uz to, Vitezović je obratio pozornost zajedničkom književnom jeziku, smatrajući da je neophodno i duhovno ujedinjavanje. Zanimljivo da Vitezović razvija svoj koncept u vrijeme kada su već postojale zapisane ideje o sveslavenstvu, koje je smatralo da postoji jedan slavenski narod. Kolikogod je sveslavenstvo bilo sazdano na nekritičkom pristupu i nepoznavanju povijesti, toliko je stvarnost pobijala i Vitezovićeve ideje. Jer Hrvatska je krajem 17. stoljeća bila svedena na ostatke ostataka, struktura njezina stanovništva bitno se promijenila doseljavanjem stanovništva drugih vjera i kultura, a ni političko okružje austrijskog apsolutizma i teritorijalnih aspiracija Turaka i Venecije nisu davale podlogu za nesputaniji razvoj Hrvata. Pojedini pokušaji poput urote Zrinsko-Frankopane pogubno su završavali. Tako je i ideal Vitezovićeve Hrvatske bio osuden na neuspjeh.

Vitezovićeva nakana da pohrvati sve Slavene bila je prema priredivačici knjige "manifestacija utjecaja suvremenih ideja apsolutističke doktrine, po kojoj u jedinstvenoj državi mora živjeti jedinstveni, odnosno jednoimeni narod". Unatoč Vitezovićevu nesrazmjeru sa stvarnošću njegov utjecaj bio je nenadomjestiv za buduća pokoljenja. Svojim djelom inspirirao je mnoge autore da prihvate hrvatsku opciju i srazmjerno je prilagode povijesnom trenutku. Hrvatska državna ideja je oživjela u teškim povijesnim trenucima i nastavila svoj put prema svojoj afirmaciji.

Stjepan Matković

ZBORNIK VRIJEDNIH RADOVA

(ZBORNIK MUZEJA ĐAKOVŠTINE, broj 4., Đakovo, 1997., izdavač: Muzej Đakovštine, gl. urednik mr. Borislav Bijelić, 224 str.)

Zbornik Muzeja Đakovštine u najnovijem broju donosi niz probranih radova iz različitih disciplina. Ponudene teme odnose se na vremensko razdoblje u rasponu od antike i ranoga srednjega vijeka pa do suvremenih problema, dakako s

istraživačkom prevagom na područje Đakova i Đakovštine.

Stjepan Sršen u radu "Osamstota obljetnica Osijeka" koristi jubilarnu obljetnicu prvog poznatog spomena današnje metropole Slavonije da bi na jezgrovit način opisao njezinu bogatu povijest.

"Kratki prikaz dakovačkog vlastelinstva u doba biskupa Josipa Jurja Strossmayera" naslov je članka dr. Zlate Živković-Kerže u kojemu se raščlanjuje struktura dakovačkog vlastelinstva u vrijeme Strossmayerova biskupovanja.

Branka Migotti u radu "Ranokršćanska freska iz Štrbinaca kod Đakova" donosi istraživačke podatke o ranokršćanskoj fresci pronađenoj 1991. na lokalitetu Štrbinci kod Đakova. Rad temeljito ulazi u opis freske i njezinu likovnu analizu, te utvrđuje simboliku datoga prikaza.

O nepovoljnim okolnostima u kojima funkcionira Muzej Đakovštine izvještava Borislav Bijelić u tekstu Diskontinuirani kontinuitet Muzeja Đakovštine".

Članak pokojne dr. povijesti Zdenke Šimončić-Bobetko "Agrarne promjene u Đakovštini 1918-1941." prati i objašnjava procese agrarnih transformacija s posebnim osvrtom na posljedice u đakovačkim selima. Napose je zanimljivo u ovome radu izlaganje o problemu kolonizacije, koja je korijenito djelovala na tamošnje agrarne strukture.

S radom "Katoličke župe u Đakovštini početkom 18. stoljeća" još jedanput se susrećemo autora S. Sršenom. Ovoga puta on uz pomoć *Opisa stanja katoličkih župa 1733./34.*, koji je sastavljen u organizaciji franjevačke provincije Bosne Srebrne, donosi sliku župa u doba kada su se Turci uslijed vojnih poraza morali povući sa slavonskih prostora.

Željko Lekšić u članku "Selo Gorjani na planu 1856", piše o najstarijemu gruntovnom zapisu Gorjana. Ovaj rad popraćen je nizom slikovnih priloga.

"Nijemci Đakova i Đakovštine nakon Drugog svjetskog rata" naslov je rasprave Vladimira Geigera, autora čiji stručni rezultati svakako danas spadaju u standardne reference o tzv. folksdojčerskoj povijesti. On se istraživački suočio sa sudbinom Nijemaca u poslijeratnom razdoblju pokazujući kako je nekad druga po brojnosti narodna skupina Đakova i Đakovštine doživjela desetkovanje.

Marija Augustinović u radu "Kratki osvrt na pojedine karakteristike i probleme stanovništva Đakovštine" prati demografska kretanja Đakovštine u širem vremenskom segmentu od 1857. godine do danas. Autorica ovim radom preporučuje revitalizaciju sela i poljoprivrede smatrajući da su oni i nadalje važan dio narodnoga i državnoga organizma.

Bosiljka Janjatović donosi članak "Prilog za biografiju odvjetnika dr. Franje Papratovića (1871.-1929.), koji oživljava uspomenu na toga uglednog đakovačkog odvjetnika. U ovom životopisnom prilogu posebno je naznačeno Papratovićevo sudjelovanje u poznatom spaljivanju mađarske zastave u Zagrebu (1895.).

U svome istraživačkom radu "Đakovački narodni zastupnici u Hrvatskom saboru 1861.! Mato Artuković analizira pojedinačni udio šestorice đakovačkih zastupnika u Saboru nakon obnove parlamentarizma poslije pada Bachova apsolutizma. Autor drži da su svi oni podržavali savez Hrvatske s Ugarskom pod uvjetom da potonja prizna cjelovitost i samostalnost Hrvatske.

Osim navedenih članaka Zbornik Muzeja Đakovštine objavljuje i četrnaest ocjena i prikaza, koji se bave aktualnim djelima iz znanosti i publicistike. Ovaj broj Zbornika doprinosi boljem upoznavanju bogate povijesti Đakova i Đakovštine, štoviše mnogi radovi popunjavaju nedostatke dosadašnje historiografije, jer govore o temama koje su do sada bile izostavljene. Vrijednost Zborniku daje interdisciplinarni pristup uređivanja tako da čitateljstvo može pratiti razvoj ovoga prostora u različitim idejnim i materijalnim sferama.

Stjepan Matković

ŠTO JE TO PUČKO SVEUČILIŠTE

(Uz "Spomenicu Narodnog sveučilišta u Splitu. 1925-1995". Split 1996.!)

Rado se sjećam predavanja Narodnoga sveučilišta u Splitu oko godine 1955, dobro se sjećam predavaonice. To je dugo vremena bila dvorana u Židovskom prolazu, nekoć salon u palači obitelji Cambi iz XV. st. Od sjaja i ljepote staroga salona poslije Drugog svjetskog rata doslovce nije ostalo ni traga.

Na predavanjima je uvijek bilo slušatelja, najmanje je bilo učenika i studenata, uopće mladih, a možda najviše umirovljenika. Na nekim predavanjima bio je određeni broj studenata, činovnika, intelektualaca i po koji svećenik. Među učenicima bio sam i ja, a kad je osnovana Tribina mladih (1955) znatno je poraslo zanimanje među mladima za predavanja. Među predavačima bilo je mnogo sveučilišnih nastavnika. Prof. Rudi Supek spadao je među najpopularnije predavače, a redovito je birao "aktualne teme": snovi, izbor zanimanja, izbor bračnog druga i sl.

Počeo sam posjećivati predavanja kad je već tiskana korisna knjiga "Narodno sveučilište u Splitu. 1925-1955". Na knjizi nije označen autor, a on je po svoj prilici Žarko DOBRIĆ. Osobno sam poznavao ravnatelja Ž. Dobrića (Split, 1903-1971), koji je imao ugodno i uravnoteženo vladanje. Jednom mi je povjerio zadaću da lijepim u album članke iz novina koji se odnose na Narodno sveučilište. Gospodski mi je platio taj posao. Za dobivene novce kupio sam knjigu, i mojemu veselju nije bilo kraja. Jedan učenik danima se radovao tom priznanju i toj knjizi. Kasnije sam u tom sveučilištu (1963-1968) održao sedam predavanja o književnosti i književnicima.

Kad je Narodno sveučilište iz Bog zna kojih razloga prestalo održavati javna predavanja, u dnevniku "Slobodna Dalmacija" (27. XI. 1980) založio sam se da sveučilište nastavi svoju prosvjetiteljsku i kulturnu ulogu. Članak nosi naslov "Zašto nema javnih predavanja" i ostao je "glas vapijućega".

Na mojemu je stolu druga po redu spomenica Narodnoga sveučilišta. Prva je izašla 1955, a druga 1996, svaka je imala skromnu nakladu od 400 komada.

Što je to narodno ili pučko sveučilište?

O pučkom sveučilištu u nas je najviše pisao filozof i kulturni teoretičar prof. Albert BAZALA. Prije točno 90 godina (Zagreb 1907) objavio je knjižicu (ima 30 stranica) pod naslovom "Pučka sveučilišna predavanja, njihova uredba i svrha". U njoj govori u prvom redu o pučkim sveučilištima u Europi i o njihovoj teoriji i praksi. Splitsko sveučilište imalo je i ima jako malo od pučkog sveučilišta o kojemu govori prof. Bazala.

Iz Bazaline knjižice prenijet ću dvije misli, koje su možda osnovne. "Pučka sveučilišta moraju da budu pod upravom sveučilišta, koja mogu po svom socijalnom položaju više od ijedne druge uredbe

jamčiti za nepristrasnost, neovisnost i znanstvenu visinu predavanja."

Albert Bazala razlikuje pučka sveučilišta od društva za pučku prosvjetu (Volsbildungsverein). Koji je cilj pučkoga sveučilišta?

Već koje desetljeće Narodno sveučilište u Splitu organizira razne tečajeve ili škole koje omogućavaju da se polaznik zaposli ili da se usavrši u struci i da zato bude bolje plaćen. Bazala ne spominje svjedodžbe ili diplome koje će omogućiti posao ili bolji posao, radno mjesto. Prema Bazali slušatelj u pučkom sveučilištu mora dobiti "samostalnost duha", "svoj samostalni nazor o svijetu", "postati čovjek i živjeti kulturnim životom, što znači imati kulturne potrebe i tražiti kulturni užitak".

Neke misli iz članka "Pučko sveučilište" Vladimira Filipovića (Bazalina studenta, asistenta i nasljednika na katedri za filozofiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu) i Hodimira Sirotkovića ovdje će ukratko prepričati.[2]

Pučko sveučilište u Zagrebu počelo je raditi godine 1912. Njegov je utemeljitelj Albert Bazala. Do 1945. osnovni je karakter sveučilišta daje zatvorena ustanova. Glavna je misao osnivača bila da ostane gradanski objektivan informator akademske misli. Pučko sveučilište bilo je ekstenzija Sveučilišta, ali je poslije 1945. napuštena ta organizacijska shema.

U mjesecu listopadu 1932. svečano je proslavljena 25. obljetnica osnivanja i 20. obljetnica rada Pučkoga sveučilišta u Zagrebu. Po uzoru na to pučko sveučilište osnovan je te godine (1932) Kolarčev narodni univerzitet u Beogradu.

II.

Sama činjenica što Pučko sveučilište u Splitu nije nikada (a najmanje danas) slijedilo europsku praksu, koje se Bazala stvaralački držao, ne mora umanjivati ili obezvrijediti tu ustanovu.

Knjiga "Narodno sveučilište u Splitu. 1925-1955" ima 55 stranica većega formata i 20 poglavlja te donosi uglavnom podatke i činjenice. Tek predzadnje poglavlje donosi anketu i odgovore 103 posjetitelja. U knjizi su popisani predavači i predavanja, i možemo pratiti rad sveučilišta od utemeljenja 1925. do 1955. Do 1941. održano je najviše predavanja s područja zemljopisa i povijesti.

U "Spomenici Narodnog sveučilišta u Splitu. 1925-1995" najvažnija je "Kronologija značajnijih zbivanja" (str. 19-36), navest ću neke datume iz tog kalendara. I oni nam pokazuju da sveučilište od 1946. do danas stalno traži "svoj put", svoju fizionomiju.

1925 - Osnivačka skupština Pučkoga sveučilišta održana je 9. studenog 1925. u 10 sati u zgradi HNK. - Uvodnu riječ je održao predsjednik odbora dr. Vinko Lozovina.

1926-1941 - Predsjednik odbora Pučkoga sveučilišta bio je arheolog dr. Mihovil Abramić.

1944 - 22. XI. obnovljeno je Pučko sveučilište.

1945 - 1. I. Pučko sveučilište mijenja naziv u Narodno sveučilište, a predsjednik prvog poslijeratnog odbora bila je prof. Olga Jašimović.

1955 - Osnovana je Tribina mladih

1956 - Radničko sveučilište izdvaja se iz Radničko kulturno-prosvjetne zajednice i djeluje kao samostalna ustanova.

1965 - 10. XI. svečano proslavljena 40. obljetnica osnutka. - Istoga dana navečer proslavljena je 10. obljetnica djelovanja Tribine mladih i Škole stranih jezika.

1966 - Spojeno je Narodno i Radničko sveučilište "Đuro Salaj" u novu ustanovu pod nazivom Narodno sveučilište "Đuro Salaj".

1971 - Utemeljena je Kinoteka Zlatna vrata.

1974 - Narodno sveučilište "Đuro Salaj" mijenja naziv u Radničko sveučilište "Đuro Salaj".

1990 - Radničko sveučilište "Đuro Salaj" promijenilo je naziv u Narodno sveučilište.

1994 - Kinoteka Zlatna vrata 24. III. obilježila je tisućiti program filmske klasike projekcijom filma "Rio Bravo", redatelja H. Hawsa.

Određenu živost knjizi daje poglavlje "Sjećanja". Od osoba najviše je redaka dobila Milka Barač, "dugogodišnja voditeljica Tribine mladih i Kinoteke Zlatna vrata". Zašto je baš ona dobila najviše redaka i hvalospjeva?" Kad je otišla u mirovinu i ja sam nekako prestao odlaziti u Dioklecijanovu 7, u kino Zlatna vrata, u Tribinu mladih. Kao da sam i sam odrastao. To više nije bilo isto." (Jakša Fiamengo).

Na kraju jedno šire pitanje: Imaju li pučka sveučilišta u našoj domovini svoju fizionomiju? Ili je možda traže? Ili su se pretvorila u centre za kulturu ili u - autoškole?

Šimun Jurišić

BILJEŠKE

1 Uredništvo spomenice: Hicela Ivon, Ivo Petrinović i Stjepan Puljiz; glavni ur.: Stjepan Puljiz - 82 str. sa slikama, 20 cm

2 Vladimir Filipović i Hodimir Sirotković: "Pučko sveučilište", str. 561-571 s fotografijom zgrade na Marulićevu trgu u kojoj je bilo Pučko sveučilište. Članak je u prvoj knjizi "Spomenice u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu". Glavni ur. Jaroslav Šidak. Zagreb, Sveučilište, 1969.

IZ PROŠLOSTI JUŽNOHRVATSKIH KRAJEVA

(Krešimir Kužić, Povijest Dalmatinske zagore, Književni krug: Biblioteka znanstvenih djela, sv. 87, Split 1997.)

Dalmatinska zagora je južnohrvatsko područje omeđeno bilima Trtra, Velikog Jelinka, Kozjaka, Mosora, područjem Poljica, rijekom Cetinom i Cetinskom krajinom, bilom Svilaje i Moseća, Petrovim poljem te kanjonom rijeke Čikole. Prostor Zagore bio je i prije obradivan u djelima hrvatskih povjesničara, ali mu do sada nije bila posvećena zasebna monografija. Budući da je riječ o kraju koji je u ranosrednjovjekovno doba tvorio jezgru hrvatske države, izradba cjelovite povjesnice Zagore ima neprijepornu važnost. Koristeći izvorna arhivska vrela, ali i dosadašnje historiografske učinke, mladi je istraživač Krešimir Kužić predstavio zaokruženu političku, društvenu, gospodarsku i crkvenu prošlost Zagore od vremena hrvatske doseobe do početka XX. st.

Monografija sadrži pet velikih tematskih cjelina u kojima se, kroz niz manjih poglavlja, prikazuju temeljna razdoblja iz prošlosti Zagore i Zagorana: *1) Razdoblje hrvatskih vladara (od početka VII. st. do 1102. god.; 2) Pod gradovima i velikašima (1102—1463.); 3) Turci (1463.-1684.); 4) Doba mletačke uprave ili "Pod krilom privedroga principa" (1684.-1797.); i 5) Doba austrijske uprave (1797.-1918.).* Početno razdoblje zagorske prošlosti (rani srednji vijek) označava hrvatska doseoba, ustroj upravnih struktura (županija), vladavina hrvatskih kneževa i kraljeva te proces pokrštavanja. Doba od XII. st. do turskih prodora vrijeme je pojačana utjecaja dalmatinskih komuna

na Zagoru te dominacije hrvatskih velikaških rodova Šubića i Nelipčića. Najteže doba zagorske prošlosti nastupilo je u vrijeme dvoipostoljetne turske vladavine, kada je starosjedilački katolički živalj bio izvrgnut pojačanim pritiscima turskih upravitelja. Zasluge za održanje katoličkoga puka u Zagori u vrijeme turske vlasti pretežito pripadaju franjevačkim redovnicima. Upravne promjene u Zagori u posttursko doba autor prikazuje kroz podjelu na administrativna područja pod zapovjedništvom guvernadura, ustroj lokalne vlasti i uprave po selima, odnos Primoraca i Zagorana te funkcioniranje mletačke vlasti (brojni primjeri potkupljivosti činovnika). Nakon pada Mletačke Republike 1797. god. Zagora je slijedila sudbinu južne Hrvatske. Prvu austrijsku upravu (1797.-1806.) zamijenila je Napoleonova vlast (1806.-1813.), da bi prestankom francuske uprave čitav prostor ušao u sastav austrijske krune, pod čijim će okriljem ostati do propasti Monarhije 1918. god. Šesta cjelina sadrži popis *Zagorskih prezimena i imena* te autorovu raščlambu njihova podrijetla (podjela na kršćanska, narodna i muslimanska imena). U posljednjoj, sedmoj cjelini, autor objavljuje *Rječnik starih riječi koje nestaju iz svakodnevnog govora i popis Provincijala Provincije Presvetog Otkupitelja do 1918. god. rodom iz Zagore.* Na kraju knjige nalazi se pregled korištenih izvora i literature, sažeci na talijanskom i njemačkom jeziku, kazala imena i mjesta te sadržaj.

Opsežna monografija Krešimira Kužića prvo je zaokruženo djelo o svim temeljnim sastavnicama iz prošlosti Dalmatinske zagore. Knjiga je pisana jasnim i preglednim stilom te je dostupna širem čitateljstvu. Zahvaljujući autorovom monografskom pristupu problematici, djelo će nedvojbeno postati nezaobilaznom literaturom svim budućim proučavateljima prošlosti ovoga kraja.

Lovorka Čoralić

ZANIMLJIVO ZNANSTVENO DJELO

(Josip Ante Soldo: Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću, 2. Sinj 1997.)

Nedugo nakon što se pojavio prvi svezak Soldina djela (v. moj osvrt u Maruliću, 1996, br. 1), evo i drugoga. Tako je pisac ispunio svoje obećanje i zaokružio svoje cjelovito i temeljito istraživanje prošlosti Sinjske krajine u ta dva stoljeća.

Naznačujući u uvodu kao glavne sastavnice pučkoga života onu junačku i onu duhovnu, Soldo kaže da su one "stvorile nutarnji sklad duha i snagu životvornosti čovjeka Sinja i okolice 18. stoljeća", pa otkriva sadržaj ovoga sveska: "Ispod sinjske tvrdave - Grada - razvijao se i jačao trgovački i posjednički sloj, izdvajajući se od osrednjega i srednjega. On se polagano i kulturno uzdizao pod utjecajem nadmoćnih letura iz samostana, ali i časničko-službeničkih pojedinaca kao i dodirima s obližnjim Splitom, Trogirom pa i dalekim Mlecima."

Nakon pogleda u posljednje stoljeće Mletačke Republike, zapravo u njezinu općenitu krizu, Soldo u nizu poglavlja raščlanjuje i približava život stanovništva Sinjske krajine, potanko proučavajući arhivsku građu, različne spise i relevantnu literaturu. Piše o demografskom oživljavanju Kraijine nakon rata u kojemu je izvojevana i pobjeda pod Sinjem 1715., zatim opisuje građanski i vojni poredak, zdravstvene prilike, gospodarske prilike, osobito poljodjelstvo i stočarstvo, pa mlinarstvo, trgovinu i obrt te pokušaj rudarenja. Napose je istaknuo jadan život puka, većine ovisne o bogatijima i njihovim zajmovima koji su osiromašivali pa i upropaštavali ne samo ratare. Soldo govori o slabim ljetinama, sušama i tučama, bolestima i gladu koje pogadaju seljaka, nedovoljno ishranjena, tjelesno iscrpljena i bez potrebne liječničke njege. Nasuprot njemu pokazuje uzdizanje građanskih obitelji na temelju trgovine ali i unosnih državnih službi.

Pozornost je Soldo posvetio također životu na selu (kućne zadruge, običaji, nošnja, prehrana, stanovanje), izgledu Sinja, crkvi, samostanu, kućama, vjerskom životu, župama i kulturi.

Solidno je djelo znanstveno utemeljeno, faktografski bogato, u pojedinostima zanimljivo i općenito korisno štivo ne samo za Sinjane i ljude njegove krajine, nego i za svakoga ljubitelja hrvatske knjige.

Knjigu je izdao Ogranak Matice hrvatske u Sinju i tako samo potvrdio svoje dosadašnje uspješno djelovanje.

T. M.

ZLATNI KLJUČ ZA GORANOVU KAJKAVIANU

(JOSIP LISAC: Ognji i rože Ivana Gorana Kovačića, Ključ za književno djelo, Kolo III, Knjiga 4., ŠK, Zagreb, 1996.)

Ognji i rože Ivana Gorana Kovačića, studija tiskana u poznatoj ediciji Ključ za književno djelo, gusto je pisano, bogato i slojevito kritičko štivo o poznatoj Goranovoj zbirci kajkavske poezije; podjednako i znanstveni i stručni rad koji će biti od velike koristi i nastavnicima i dacima, a svakako i studentima kod pripremanja ispita iz novije hrvatske književnosti. Poštujući odedene metodološke kriterije, što ih edicija Ključ za književno djelo postavlja pred svoje suradnike, Josip će Lisac podijeliti svoju radnju na nekoliko poglavlja, progovorit će u kraćim crtama o hrvatskim književnim obilježjima Goranova vremena, životu i djelu pjesnika, jezičnim značajkama njegove kajkavske poezije, poetici i poeziji pjesnika, popisat će izdanja njegove zbirke *Ognji i rože*, pa i izbor literature, no kao i uvijek kada je u pitanju interpretacija književnoga djela, u ovom slučaju zbirke *Ognji i rože* Ivana Gorana Kovačića, težište je u autorovoj studiji prije svega i iznad svega na interpretacijskom zahvatu Goranovih kajkavskih pjesama, njezinih ljepota, motiva, slika, misli i emocija, zvuka i ritma, jezika i stila. Umjetničko je djelo plod stvaralačkoga trenutka, kreativni čin, duboko individualan i neponovljiv, autonoman, ali i povijesna datost, i tu istinu Josip Lisac stalno ima na umu pa se u svojim interpretacijama istovremeno potvrđuje kao estet koji poštuje autonomnost književnog djela, pjesničkog teksta, i kao književni povjesničar koji zna smisleno posegnuti za pripadajućim kontekstima; funkcionalno ugraditi i podcrtati bilo prije interpretacije, u tijeku interpretacije ili poslije interpretacije sve one relevantne izvantekstovne odrednice koje, doduše, ništa ne govore o umjetničkoj vrijednosti djela, magiji pjesničke riječi, ali bez kojih bi interpretacija bila znanstveno neutemeljena, površna impresionistički jednostrana, nepotpuna. Jest, povijesni pristup pridonosi dubljem shvaćanju i

razumijevanju djela, i to Josip Lisac duboko osjeća i zna. U tom kontekstu Lisac će posegnuti za mnogim biografskim, bibliografskim, književnopovijesnim, književnoteorijskim činjenicama, povući mnoge paralele na liniji pjesnik-utjecaji, uzori, jednako domaći i strani, a neće izostati ni kontekst književne kritike, sve ono bogatstvo svijesti i riječi što se kristaliziralo oko Goranova imena i djela, a tu je i piščeva korespondencija itd; itd.

U nizu poglavlja, a svako je na svoj način interesantno i značajno za upoznavanje života i djela Ivana Gorana Kovačića, poglavlje *Pristup zbirci* temeljno je i najopširnije poglavlje njegove radnje. Ono obuhvaća interpretaciju uvodne pjesme "Rodni kraj" koja je svijetom svojih motiva i raspoloženja svojevrsni prolog, "stanovita najava većine ostalih pjesama u zbirci", kako reče autor studije, osnovna intonacija dominantnih raspoloženja Goranove zbirke što se kreću izmedu života i smrti, svjetla i tame, radosti i tuge; potom slijedi Liščev interpretacijski zahvat u jedanaest ciklusa raznorodnog metaforičko-simbolističkog nazivlja, no redom zavičajnog karaktera, ako izuzmemo ciklus *Četiri meštra*, sonete posvećene Matošu, Galoviću, Domjaniću i Krleži, velikim majstorima kajkavske riječi, da bi se na kraju spomenutoga poglavlja Lisac kritički dotaknuo Goranovih napomena, tumačenja i pojašnjenja vezanih za jezičnu problematiku lukovdolske kajkavštine, što ih je Goran dao na kraju zbirke *Ognji i rože*, u tekstovima *Ključ* i *O jeziku, kraju i ljudima*. Vrstan poznavalac dijalektologije, a posebno rodne mu kajkavštine, rodenjem i sam Goranin, zemljak Pjesnika Josip će Lisac pažljivo i s uvažavanjem iščitati Goranova zapažanja, nerijetko se i složiti s Goranom, ali i po crti struke pripomenuti kako "Goran nije imao potrebnu filološku spremu" da bi sve pravilno osluhnuo i sve zapaženo u pjesmama pravilno proveo i znanstveno pojasnio, no to ne umanjuje njegove napore da kao stvaralac pronikne u zakonitosti i tajne jezika. A kad je riječ o *Rječniku* na kraju zbirke, što ga je u najvećem dijelu sastavio sam pjesnik i vidljivih nesuglasja u leksiku *Rječnika* i nekih pjesama, Josip Lisac zaključuje kako ta nesuglasja govore o nedovršenosti zbirke i kako bi bilo potrebno "provesti pomnjivu tekstološku i filološku raščlambu cijele zbirke radi eventualne izrade konačnog izdanja". U kontekstu spomenutih jezičnih promišljanja vrijedno je naglasiti i napor Josipa Lisca da se osvrne na prirodu Goranova metra, stukturu stiha i strofe, a nije ispustio iz vida i Goranovo rimovanje u *Ognjima i rožama* koje mu je "često uspjelo i efektno". Dotaknuo se i Goranova ritma za koji reče da je izvanredno raznolik ne samo kad je riječ o zbirci, već često i u sklopu pojedinih pjesama.

U interpretaciji, analizi Goranove zbirke, frangešovski uvjeren kako izvan konfiguracije jezičnog izraza ni jedna kategorija, izdvojena i sama za sebe, ne znači ništa i štajgerovski osvjedočen kako "nazor o svijetu nema, kao stilska kategorija, prednost pred rimom, ali i rima pred nazorom o svijetu" te kako je sve u pjesmi vrijedno koliko je u organskoj, životvornoj meduovisnosti, koliko skladno živi i diše kao ljepota, Lisac će znalački i darovito, a oprezno uroniti u poetske svjetove Goranove zbirke u cjelini i u svaku pjesmu posebice. U osmišljavanju njezinih simbola, slika i motiva, specifičnosti zavičajnih pejsaža, ruralnih, fokloristiških, socijalnih, ljudskih i etičkih vrijednosti, lukovodolskih, a nerijetko i univerzalnih istina i obilježja, Josip će Lisac sve doživljeno i zapaženo interpretacijski podcrtati uvijek u kontekstu cjeline, na razini umjetničke strukture, i sugerirati kroz fina suglasja koja govore o dubokoj organskoj povezanosti svih kategorija poetske strukture, baš kao što biva i u pjesmi. I to je ono najljepše u Liščevim interpretacijama. On zna osjetiti, dotaknuti i sugerirati ljepotu poetskog teksta; upozoriti na funkcionalnost detalja, slojevitost pjesme, finim osjećanjem pojasniti metaforu, osluhnuti zvuk, ritam, raspoloženje, misao, poslužiti se analizom koja je primjerena tekstu, i sve to ugraditi u organsko jedinstvo, sintezu estetskoga postojanja; ljepotu koju Josip Lisac svojim izrazitim smislom za problematiku poetskog teksta nikada neće narušiti, prizemljiti, upropastiti. Ma koji element umjetničke strukture dotaknuli, istrgnuli iz cjeline, krhotina je razbijene umjetnine. S vrijedonosnog gledišta postaje neutralan, indiferentan, mrtav; tek u cjelini se potvrđuje kao dio reda, sklada, Ljepote, i to temeljno načelo u doživljavanju i spoznavanju umjetnina u Liščevim interpretacijama Goranove kajkavske poezije visoko je uzdignuto i poštovano. Jer lako je pokazati i dokazati da nešto nije umjetnički vrijedno, ali pokazati i dokazati po čemu nešto umjetnina jest, to je privilegija darovitih. Josip Lisac to zna.

Radnja Josipa Lisca *Ognji i rože Ivana Gorana Kovačića* uz znanstvenu i stručnu dimenziju poglavljima *Pristup zbirci* i *Beli most, Drvarska popevka* i *Zadnji glasi* integrirala je u sebi i metodičku dimenziju, metodički obrazac koji će pomoći nastavnicima u interpretaciji pjesničkih zbirki. To je, doduše, samo jedan od niza mogućih obrazaca, no mislim da je Josip Lisac u interpretaciji Goranove zbirke pronašao sretan ključ. *U Pristupu zbirci*, prije interpretacije, Lisac daje pregršt interesantnih podataka o zbirci, čak pripominje i vezu izmedu Goranovih kajkavskih stihova i njegovih novela *Dani gnjeva*, te *Balada* Miroslava Krleže, što bi nastavnik mogao iskoristiti u doživljajno-motivacijskoj fazi sata prije no što krene u interpretaciju zbirke. No to je samo jedan od niza izazovnih sadržaja od kojih se može krenuti u interpretaciju. U kontekstu Liščeve studije tu je i mnoštvo drugih odrednica kojima se emotivno i intelektualno mogu pokrenuti učenici prije interpretacije: piščev zavičaj, piščeva korespondencija, književna kritika, Goranova poetika, Goranovi pogledi na dijalektalnu poeziju, biografiju pjesnika itd. Lisac otvara interpretaciju Goranove pjesničke zbirke, kao što ranije rekosmo, pjesmom "Rodni kraj", potom slijedi interpretacijski zahvat u pojedine pjesme od ciklusa do ciklusa, da bi se na kraju metodički osmišljeno interpretacija zbirke zaključila dvjema pjesmama karakterističnim za zbirku i pjesnikovu poetiku. Lisac će njima posvetiti i posebno poglavlje: *Beli most, Drvarska popevka, Zadnji glas*. I "Beli most" i "Drvarska popevka" bitno obilježavaju pjesnikov pogled na svijet, pjesnikovu složenu doživljajnost, pjesnikovu "bipolarnost", kako reče Lisac. Goranove kontraste živo prisutne u motivima, raspoloženjima, pogledu na život, stilskom i kompozicijskom postupku mnogih pjesama, pa i zbirci u cjelini. Da bi to dvojstvo Goranova doživljajnoga svijeta ilustrirao, Josip se Lisac odlučio za antologijsku pjesmu "Beli most", pjesmu radosti i vedrine i pjesmu "Drvarska popevka", pjesmu bola, bunta i gorčine; prva sva u znaku vedre metaforike, a druga bremenita težinom tematike i socijalne problematike. Prva kajkavska samo jezikom, a druga i jezikom i zavičajnom socijalnom problematikom.

Interpretirajući Goranov "Beli most", remek-djelo ne samo Goranove već sveukupne hrvatske dijalektalne poezije,

Josip Lisac neće ništa ispustiti, narušiti, ništa promišljati što ne bi izviralo iz poetskoga tkiva pjesme, bilo odredeno tekstom. Jer doživljaji i spoznaje radaju se u čovjeku koji posjeduje istančan osjećaj za Ljepotu, potkrijepljen sigurnim iskustvom i velikim znanjem. Znanstvenik koji se odgovorno odnosi spram riječi i poštuje dostojanstvo riječi pa su njegove interpretacije primjerene tekstu; ni jednog nepotrebnog komentara, ni jedne suvišne riječi, ni jednog slova koje nebi imalo pokriće, funkciju u tekstu. A izvantekstovne odrednice doći će u obzir samo toliko koliko intimnije korespondiraju s piščevim životom i djelom i koliko pridonose njegovu razumijevanju i pojašnjenju. Tako, kad je riječ o "Belom mestu", primjera radi, nije bez smisla kad nas interpretator upućuje na piščeve bilješke iz kojih saznajemo da se Goran nadahnuo slapom, i to je ona objektivna stvarnost koja se u pjesnikovoj doživljajnosti preobrazila u novu poetsku stvarnost, ljepotu, viziju mosta - "Beli most", kao što nije bez smisla u interpretaciji "Belog mosta" saznati iz Goranove korespondencije i za interes pjesnika u tom stvaralačkom trenutku za novelistiku Ive Andrića, kada se zna da je Andrić napisao antologijsku pripovijest "Most na Žepi". Spomenute činjenice ništa ne govore o umjetničkoj vrijednosti Goranova "Beloga mosta", ali interpretaciju i pjesmu obogaćuje svojevrsnim i osobitim ozračjem kojim se pristup djelu i piscu znanstveno i objektivno utemeljuje. Tako se interpretacija smjestila u kontekst pjesnikove stvaralačke biografije i širi kulturološki kontekst Goranovih stvaralačkih potreba i interesa iz kojih tako moćno zrači tajna rođenja i ljepota smisla stvaralačkog čina.

Objektivna stvarnost: *slap* u pjesmi Goranovoj preobražava se u *most*, za koji pjesnik veže pojam bjeline i čistoće: *Bel ko čisto mleko...* poredba čista i svježa likovno podcrtava ljepotu mosta, njegovu bjelinu, što će posebno bljesnuti u zadnjoj strofi: *Beli beli beli most/ /Ko slonova kost!* Ali tu je i asocijativna snaga i moć spomenute poredbe, što Josip Lisac dobro uočava, da nas ponese u svijet djetinjstva, prostore zavičajnih ljepota, toplinu doma, u ozračje mirišljivog, hranjivog, bijelog mlijeka; u istoj je poetskoj funkciji i drugi dio poredbe u strukturi pjesme zadnji stih prve strofe: *I velo od vil.* "Slika podsjeća na bajku", kaže interpretator. I to je točno: uz još jednom podcrtanu boju bjeline javlja se motiv *vile* koji nas odvodi u čarobni svijet bajki, i opet djetinjstva, uz koje su vezane prve začudenosti, oduševljenja, uspavanke. Element bajkovitosti dominantno je obilježio ovu čudesnu viziju igre sna i jave, u kojoj su u nepomućenoj čistoći doživljaja svi realni motivi preobraženi, produhovljeni, kristalizirani, dematerijalizirani, uzdignuti do visine duha, čarolije i magije sna. Majstorstvo Josipa Lisca ogleda se u tome što je sve to bogatstvo pregnantno izvukao i sugerirao u svega dvadesetak redaka. Krećući u analizu pjesme od strofe do strofe, a ne gubeći iz vida cjelinu, Josip je Lisac smireno a superiorno uhvatio i interpretacijski, *u kontekstu vizije*, osmislio sve bitne poetske osobitosti Goranova remek-djela: preobražaj objektivne stvarnosti u poetsku stvarnost sna, osobitost motiva, ideju bjeline, kristalnu čistoću vizije, bajkovitost teksta, asocijativnu snagu riječi, funkciju metafora i poredaba; impresionističku prirodu pjesme, temeljna raspoloženja: osjećaj radosti i razdraganosti, likovne elemente u pjesmi, funkciju vokala u kontekstu slike, izražajnu vrijednost rima i doživljajnost ritma. Stih: "Preskočil je reko",

piše Lisac, "svojim ritmom u-uu-u kao da sugerira dva skoka, dva vala što su se srela u ljepoti mosta". I na kraju sinteza, zaključak, odmjeren i točan, precizan, primjeren pjesmi:

> *"U cjelini, osjeća se radost i razdraganost, pa i sam leksik pripada dječjem svijetu. U svemu se vidi Goranovo pjesničko majstorstvo kojim je sazdao niz slika ujedinjenih u ljepotu pjesme Beli most, jedinstvenu ali i iscizeliranu."*

Jest, jezik Josipa Lisca uvijek u sebi ponese nešto od ljepote teksta. On se zna saživjeti s pjesnikom, svijetom njegove poezije, nadahnuto uhvatiti i s minimumom riječi sugerirati estetske vrednote teksta i slojevitosti podteksta: emotivnu, misaonu i asocijativnu moć pjesnikova izričaja, istovremeno posižući za detaljem i cjelinom, temom i strukturom, prirodom jezika i ritmom slika. Spomenute interpretatorove kvalitete iščitavamo i u analizi impresivne pjesme "Drvarska popevka", pjesma rodena iz boli, patnje i gorčine, ali ovdje bismo se zaustavili.

U cjelini uzevši radnja Josipa Lisca *Oganji i rože Ivana Gorana Kovačića* lijep je prilog znanosti o književnosti, proučavanju imena i djela Ivana Gorana Kovačića, ali još ljepši i dragocjeniji za nastavu književnosti. U njoj će i profesori književnosti i daci otkriti *zlatni ključ* koji će ih znalački suvereno, sigurno i kreativno uvesti u prostore Goranovih kajkavskih pjesama, rijetkih ljepota koje ne poznaju prolaznost.

Mladen Dorkin

IPAK PJESNICI

(ĐURO KOKŠA: "Pjesme hrvatskih nepjesnika"

Drugo dopunjeno izdanje. Izd. Glas Koncila, Zagreb 1995.)

Biskup dr. Đuro Kokša, još dok je bio rektor papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, objavio je dvije osobito vrijedne zbirke pjesama: "Hrvatska duhovna lirika" i "Zapadna duhovna lirika". Vrativši se u domovinu kao zagrebački pomoćni biskup priredio je i u izdanju Glasa Koncila objavio 1994. godine zbriku pjesama pod ponešto zagonetnim naslovom "Pjesme hrvatskih nepjesnika". Knjiga nema ni predgovora ni pogovora koji bi objasnili smisao naslova. U drugom pak proširenom izdanju mons. Kokša samo kratko napominje: "Naziv nepjesnici nije nimalo jednostavan ..." Čitajući imena uvršenih autora, čitatelj se sam mora dovijati zašto su to i po čemu nazvani nepjesnicima.

Odgovor je svakako složen. Neki se od autora pjesama zovu nepjesnicima vjerojatno zato što našoj javnosti nisu bili poznati kao pjesnici, premda su inače objavljivali književna djela (dr. Antun Barac, dr. Mile Budak, dr. Ante Ciliga, prof. Petar Grgec ...). Drugi su pisali pjesme, ali nisu dotad objavili samostalnu zbirku pjesama (dr. Ljubomir Maraković, prof. Stanislav Vitković (1913-1945), Ivan Jelačić ...). Neki su napokon nepjesnici što se o njima tijekom gotovo pola stoljeća jednoumlja nije smjelo ni pisnuti. Neki se nazivaju nepjesnicima iz dva ili sva tri gore navedena razloga.

U prvo dakle izdanje uvršteni su ovi "nepjesnici": Antun Barac, Mile Budak, Pero Budak, Ante Ciliga, Luka Depolo, Petar Grgec, Radovan Grgec, Ivan Jelačić,

Stjepan Lacković, Ljubomir Maraković, Ivan Pavković, Ante Vladimir Tadić, Stanislav Vitković (1913-1945), Dušan Žanko.

Knjiga je, nezasluženo, ostala dosta nezapažena u hrvatskoj kulturnoj javnosti. Među rijetkim objavljenim recenzijama ističemo osobito onu Tonka Maroevića u "Slobodnoj Dalmaciji" pod naslovom "I nepjesnici su čudenje u svijetu". Maroević osobito ističe vrijednost pjesama Petra i Radovana Grgeca, te Stanislava Vitkovića. Naš "Marulić", donio je prikaz mladog svećenika i pjesnika Josipa Šimunovića (Svetojeronimsko društvo objavilo mu je nedavno zbirku pjesama "Zajedno"). Dr. Stjepan Kožul prikazao je "Pjesme hrvatskih nepjesnika" u "Službenom vjesniku zagrebačke nadbiskupije".

Nakon izlaska prvog izdanja "Nepjesnika", jedan od njih, prof. Radovan Grgec, objavio je i drugo izdanje svoje samostalne zbirke pjesama "Reći ime". HKD sv. Jeronima objavilo je 1996. godine posthumnu zbirku pjesama prof. Stanislava Vitkovića "Nedopjevana pjesma" koju je na svetojeronimskoj književnoj večeri 7. studenog 1996. briljantno prezentirao prof. dr. Dragutin Rosandić, a u raznim su je časopisima prikazali o. dr. Bonaventura Duda (pjesnikov nekadašnji učenik), prof. Radovan Grgec, Mirko Validžić, Živko Kustić, dr. Stjepan Kožul i Mirko Kalanj.

Zaslužni grkokatolički svećenik i pjesnik Ivan K. Pavković nije dočekao objavljivanje svoje pjesme u zbirci.

"Glas Koncila" objavio je 1995. godine drugo dopunjeno izdanje "Pjesama hrvatskih nepjesnika". Uz autore zatupljene u prvom izdanju, biskup Kokša je uvrstio i nova imena: Bonaventura Čuk, Bonaventura Duda, Stjepan Džalto, Ilija Jakovljević, Šimo Klarić, Krunoslav Krstić, Živko Kustić, Vladko Maček, Mato Ujević.

Pozdravljamo "Pjesme hrvatskih nepjesnika" u oba izdanja. Željeli bismo da nas dr. Kokša uskoro obraduje i drugim, proširenim izdanjem "Hrvatske duhovne lirike".

Stanislav Vitković

OLJUĐENO VRIJEME

(Marijana Rukavina Jerkić: "Vlati vremena " Meandar, Zagreb, 1996. godine, Tisak: Stanograf, Zagreb)

Svojom najnovijom zbirkom "Vlati vremena" Marijana Rukavina Jerkić slijedi svoj zacrtani poetski put naznačen prvim dvjema zbrikama: "Unutrašnja geografija" i "Memorija".

Prilikom osvrtanja na "Unutrašnju geografiju" naglasio sam u zaključku da se radi o poetesi urbana senzibiliteta s prisjećanjem na idiličnu prirodu svoga zavičaja, ispoljivši pritom temeljitu upućenost u najskrovitije tajne pjesničkog zanata i rafiniran smisao za fine jezične nijanse, a napose za sva moguća denotativna i konotativna značenja riječi.

Sve ove naznake višestruko su potvrdene u slijedećoj zbirci "Memorija", ali s još širom lepezom motiva pronađenih na svim znanstvenim područjima, za koje se hoće ponešto drukčija jezična ekspresivnost, gdje se Marijana potpuno potvrdila samosvojnošću pjesničke orijentacije. Ona ponire do srži stvari vodeći nas meandrima svojih unutrašnjih svjetova; svojom "Unutrašnjom geografijom". Tim putem dolazimo do vremenske vertikale za koju se veže sav njezin život od djetinjstva do aktualnog trenutka, što je rezultiralo "Vlatima vremena".

"Svijet što je okružuje i muči" pretakao se u njeno biće, punio "podatcima" kao svojevrsni kompjutor prisjetimo se pojmova kao što su: šifra, šifriran, memorija, zapisi, kodovi, elementi, ekran, mikročipovi, serviseri, kristali, znakovi, simboli, genetski kod, mutirane greške, šifra postojanja, more uterusa... (Nije li to uvodenje u kompjutorsku galaksiju iz dosad dominirajuće gutembergovske?)

Iščitavanje zbirke: "Vlati vremena" ostavlja dojam na čitatelje kao da dešifrira percipirani svijet, osim osjetilnim senzacijama i svim mogućim drugim putevima ne isključujući ni intuiciju.

U sva tri tematska kruga (*U zjenicama vremena, Opsade, U zakucima vremena,* ukupno 75 pjesama) dekodiranjem prepoznajemo pjesnikinjino vrijeme, ali ovaj put prelomljeno kroz prizmu njezine osobnosti pa smo dobili neke vrste - oljuđeno vrijeme. ("Ante S. hrvatski branitelj, dragovoljac domovinskog rata sve je to slušao sa smiješkom i hranio golubove ispred društva hrvatskih književnika/ i lebdio s njima ponad grada, jer nije više/ bilo obličja u kojem bi se prepoznao u kome bi/ mu bilo lakše no u misli ptice, zasad, istina, goluba, jer vezu s ljudima i načinom njihova/ preživljavanja nije mogao tek tako prekinuti/ U skladištima naših srca/...)

Sve se ovo i još štošta drugog taložilo u zakutcima srca i istočilo u sintagmu: "odljevi svakodnevlja". Spominjanje unprofora, tržnice na docu, piljarica čini sugerirani svijet potpuno prepoznatljivim.

Ono što kod Marijane jako asocira na poetiku nadrealizma jest prisustvo oniričkoga elementa koji susrećemo u mnogo pjesama: /Možda su ovdje zaspali oni/ u praznom prostoru pamćenje postoji/ Al tko može dešifrirati šifru šifre... boriš se sa ništavilom/ dok sabijaju te u diskoteku.../ ili / da li ikada spavaju sni/ i tko može dešifrirati san sna.../ Slijede pjesme: "Dotakni nervom sna moj san", "Ako me ubiju snovi", "Sve je to san iz druge priče"...

Svijet sabijen u disketu ponovno će se uspostaviti u svoj svojoj punoći pod uvjetom da je čitatelj osposobljen za komunikaciju s pretpostavljenim vremenom. Primjerice: "zore i vihori"/ u mom mozgu gore.../ svraća pogled na cijelo jedno povijesno i literarno razdoblje i to ono poslije drugog svjetskog rata kada su se pojavljivali prvi znaci otpora "socijalističkom realizmu". Naša vrhunska pjesnikinja Vesna Parun napisala je zbirku: "Zore i vihori" i zaradila velike packe od tadašnjeg vodećeg kritičarskog pera za pokušaj unošenja "dekadentnih" pogleda na život i svijet.

Otvaranje prema svijetu nije išlo lako ni jednostavno: /Znali smo sve o njemu/ (misli Japanu, op. a.) ali smo predugo/ nosili *velika stopala*/. Dešifriranjem ove sintagme obnavljamo vrijeme našeg školovanja i učenja zemljopisa.

Mnogo je lakše kada vidi svoju baku "kako oči oblači u ponornicu" ili "kad su primorci na magarcima/ vozili smokve i grožđe.../

Svatko tko je roden na ovim ličkim prostorima lako će prepoznati to vrijeme i bez daljnjeg spominjanja Velebita, krumpira, rakije i vriština...

Marijanino domoljublje lišeno je bilo kakve patetike i prenemaganja. Ona polazi od gole činjenice da smo negdje rođeni i tu definitivno i neopozivo ukorijenjeni:

/Dragane, zove nas naš intimni red domovine: /klanac, balenija, tetka pepa, gs. a. mihanovića/ o / potok koji ne odustaje/ ekstaza ljubičica uz novčicu.../ (*Duplikat pisma bratu*)

Ironijski diskurs pomaže nam da potpunije shvatimo svjetonazor rafiniranog intelektualca i još tome pjesnika i

njegov odnos spram tekućih politikanskih trendova: /mara odsutno uzima woolmarc vestu i osjeća/ kako joj kroz prste curi runo njezine/ "bike" i sada je ponovno sigurna da su, svakako sve ovce iste i da ona osobno nema pošto ići/ u europu, bila je u njemačkoj kod kćeri i sve je isto, samo je mir.../ /*Humanitarna pomoć*/

Marijana relativizira stilske postupke: pjesničke forme. U traganju za što jačom ekspresivnošću poslužit će mješanjem stilova (pjesnički, znanstveni, novinarski).

Od formi rado poseže za sonetom, a mjestimice za sonetnim vijencem, primjerice u pjesmama /U zakucima srca nezaustavno cvate korov/ u kojoj pjeva: / prognanička samoća obasiplje nas i diže/ se u sonetni vijenac, bez forme, kružnica drama.../ Pjesma završava: /hladno je hladno, al' pčele spremaju roj.../ S tom slikom počinje slijedeći sonet, kojemu završni stih glasi /ni odlazili nismo, spustili smo krak/ Da bi se ovaj stih opet pojavio kao prvi stih slijedeće pjesme. Neodoljivo podsjećanje na Prešerna!

Obraćanje kćeri: "Za m" potpuno je u duhu Matoša: "matea, srce moje, ti si lutka mala/ i ne slutiš smisao tegobnih soneta..."

Opkoračenja naprosto pljušte, ali nimalo ne smetaju obvezatnom sinkretizmu imanentnom svakoj dobroj poeziji: /... treći/ je netko ubio mora i šume i posne /se geografije latio.../

Zaključno, Marijana Rukavina Jerkić izborila se za svoje mjesto u korpusu hrvatske književnosti. Sudeći prema lakoći iskaza i snažnoj imaginaciji ona će nas i dalje umjeti, siguran sam, obradovati svježim stihovima kao što je to dosad činila svakom novom zbirkom.

Grga Rupčić

MARIJANSKI DOPRINOS KROATISTIČKOJ ZNANOSTI

(Josip Mihojević: Bogorodica u hrvatskom pjesništvu od 13. stoljeća do kraja 19. stoljeća)

S velikim se zakašnjenjem osvrćem na sustavno filološko djelo Josipa Mihojevića "Bogorodica u hrvatskome pjesništvu od 13. stoljeća do kraja 19. stoljeća" osjećajući se krivim što sam dopustio da to važno izdanje "Kršćanske sadašnjosti", što je u sklopu biblioteke "Zrno" izašlo prije tri godine, ostane sve do danas izvan mojega kritičarskog vidnog polja. Valjda i tu vrijedi ona latinska: "Habent sua fata - libri" (stavih na svoju ruku *libri* mjesto *libelli*, jer Mihojevićevo djelo ima 1093 strane). Bilo kako bilo sa zadovoljstvom ću svoje dojmove priopćiti čitateljima makar danas, u smislu one talijanske: "Meglio tardi che mai."

Odmah ću reći najvažnije. Bilo bi pogrešno promatrati knjigu kao puki komentirani korpus hrvatske marijanske lirike u sprijeda navedenom razdoblju, jer je Josip Mihojević napisao kroatističko djelo kudikamo širega dosega. Mihojević ima čvrstu viziju hrvatskoga kulturnog identiteta, koji ima razne emanacije, povezan je s kulturom Zapada, a ovisan je o čimbenicima državnopravnoga razvoja. Autor o tome uvjerljivo i dokumentirano govori u opširnome uvodnom poglavlju (30 stranica) "Djevica Marija u stihovima hrvatskih latinista". Putanja mu ide od Gospina spomena u davnom natpisu u Muću do latinskih marijanskih pjesnika našega doba, kao što su Ton Smerdel (čiju pjesmu "Tota Pulchra", kojom se na stranicama ovoga časopisa svojedobno bavio Mato Marčinko, Mihojević opravdano smatra marijanskom) i sisački profesor Zlatko Vidulić, koji je Domjanićevu marijansku pjesmu "Ljiljane bijeli nebeskoga kraja" preveo na latinski ("Lilium album campi superni").

Po Mihojeviću, starije pjesništvo o Bogorodici (do kraja 19. stoljeća) nameće postupak *sabiranja*, a novije (od posljednjega desetljeća 19. stoljeća do danas) traži primjenu *odabiranja*. Novije su marijansko pjesništvo već prikupili N. Jurica i B. Petrač ("Duša duše hrvatske"), postoji i Žankova marijanska antologija i zbirke Renate Piličić i Ivanke Rukavina, kasnije i Pavla Crnjca. Kada sam u Mihojevićevu predgovoru pročitao da umjetničke vrijednosti novijega pjesništva nije dovoljno razmatrati samo s povijesnog motrilišta nego mu je nužno dati i protežnicu vrednovanja, pobojao sam se da autor, koji je svoj korpus ograničio samo na starije pjesništvo, pa je čak isključio iz korpusa i pjesme J. Milakovića, Eugenije Šah, A. Jagara i I. E. Šarića koje su oni napisali poslije 1899., nema namjere estetski vrednovati pjesme koje donosi, jer sve one pripadaju starijemu pjesništvu. Ali sam u nastavku proučavanja knjige vidio da on ipak nerijetko vrednuje i "svoje" pjesnike, i to čak bez obzira na povijesna motrilišta. Nekad ih u tom sklopu hvali, recimo, kada za Anicu Bošković kaže da iz njezina djela izbija poetski realizam, da se ta pjesnikinja "istinski uživljava u događaj što ga obrađuje i o njemu govori osjećajno". Nekad ih pak vrednuje "negativno", primjerice kada za Kanižlića kaže da mu "kićenost govora prekriva nedostatak pravoga nadahnuća". Je li to čisto povijesno motrilište? Nije. Je li to izostanak vrednovanja? Nipošto. Dakle je autor tu malko nedosljedan, ali ta je nedosljednost plodotvorna, čitatelj mu je za nju zahvalan.

Najstariju antifonu s marijanskim obilježjem ("blaženoe črevo") imamo u tzv. Bečkom odlomku iz prve polovice 13. stoljeća, pa tim pripjevom počinje lirski korpus Mihojevićeve knjige. Slijedi "Svete Marie Šekvencija", nastala u sljedećemu stoljeću, a autor je daje s fotosnimka u Ročkome misalu. Posebno joj je lijep stih: "Plna milosti ti esi sveta zrcalo." Slijede dvije marijanske sekvencije iz glagoljskog Misala iz 1483., a onda parafraza antifone "Zdravo kraljice" u glagoljskome Brevijaru iz 1491. Nakon toga čitatelj uživa u glasovitoj *Šibenskoj molitvi* iz 14. stoljeća, o kojoj je Ivan Slamnig rekao da je prva pjesma u slobodnome stihu u hrvatskoj književnosti.

Starohrvatske duhovne pjesme iz glagoljskog kodeksa što se čuva u pariškoj Nacionalnoj biblioteci objavio je 1905. Josip Vajs, a jednu od njih, posvećenu Mariji, donosi Josip Mihojević. Ona potječe iz 14. stoljeća, a tako je ljupka, naivna i nevina, kao da ju je neki stihovima skloni čisti dječak s čakavskoga područja spjevao gledajući Marijinu sliku u seoskoj crkvi ovih dana:

"On te ljubi i posluša,
ar si ti š njim jedna duša.
On vse hoće ča ti hoćeš,
Gospoja si i vse moreš.
Ti nas stvori sebi sluge,
izbavi nas vične tuge."

Sljedeći je odlomak posvećen Maruliću, s kojim, po mišljenju Josipa Mihojevića, hrvatska književnost ne počinje, ali se u vrijednosnom pogledu potvrđuje. Autor donosi pet izvornih Marulićevih marijanskih pjesama, pet slobodnih prepjeva crkvenih himana i odlomak jednog kraćeg prikazanja.

O Šišku Menčetiću autor kaže da oponaša Petrarku i Mattea Bocarda, ali ima dara da poneku ne odveć izvornu sliku zaodjene u svjež izraz. Čitamo dvije

njegove marijanske pjesme s dvostrukom rimom. Slijedi Džore (Mihojević ga piše: Đore) Držić, koji se inspirirao andeoskim pozdravom "Ave Maria" i antifonom "Salve regina". Zatim dolazi Marulićev devetnaest godina mladi suvremenik i kasniji životopisac Frane Božićević. Mihojević donosi pjesmu "Svrhu Zdravo Marijo daktica", kao i prepjev Petrarkine kancone: "Vergine bella che di Sol vestita". Što se tiče izraza "daktica" u prvome od ta dva Božićevićeva naslova, Mihojević misli da dolazi od glagola dahtjeti, što bi značilo žudjeti, željeti, pa bi "Marijo dactica" moglo biti "Marijo žuđena".

Autor donosi poznatu pjesmu "U se vrime godišća", o kojoj kaže da nema puno veze s latinskom pjesmom "In hoc anni ciruculo". Hrvatski je pjesnik potaknut slikovitošću vanjskih događaja, a u latinskoj pak pjesmi prevladava teologija Božića. Postoje četiri verzije, a autor je za svoju knjigu uzeo onu iz tzv. *Pjesmarice Matije Picića* (Rab, 1471). Zbunjuje u Mihojevićevoj knjizi prvi stih, koji tu glasi "Va *sve* vrime godišća" (podcrtao S. S.). To je čudo, jer Božić ne traje "sve" vrijeme godine, cijelu godinu dana, ali mi nije moguće obaviti provjeru u izvornome primjerku Picićeve pjesmarice. Valjda je tiskarska greška u Mihojevićevoj knjizi.

Slijedi marijanska poezija dvaju Splićana iz prijelaza 15. u 16. stoljeće: Jerolima Martinčića i Nikole Matulića.

U davnom je 11. stoljeću sveti Anzelmo, canterburyjski nadbiskup, napisao dijaloški pjesnički spis *Planctus Beatae Virginis* (=Plač Blažene Djevice), koji se odnosi na Marijinu bol u Kristovoj muci. Anzelmov je spis dao maha brojnim prepjevima ili samostalnim tvorevinama na istu temu. Ti su se "pjesmotvori" i uglazbljivali ili pjevali na uvijek istu melodiju. Postojali su, a možda postoje i danas, u hrvatskoj vjerskoj i kulturnoj tradiciji. Osobno sam pjevao "Gospin plač" u župnoj crkvi u Metkoviću tridesetih godina. Mihojević donosi uzorke nekoliko dalmatinskih "Plačeva" iz 15. i 16. stoljeća. Dodaje im i dva sjevernohrvatska iz kajkavske "Cithare octochorde".

U nastavku Mihojević nam nudi nekoliko crkvenih prikazanja s marijanskim sadržajima nepoznatih autora.

Mihojević se bavi dubrovačkim pjesnikom Mavrom Vetranovićem (1482.-1576.) Karakterizira ga kao ljubitelja prirode, koju ugrađuje u mističko doživljavanje. Tu Mavro podsjeća na Franju Asiškoga. Doista, u "Pjesanci šturku", koju uz ostale Mihojević navodi, Mavro Vetranović nakon nekoliko katrina o prirodi prelazi na nebesku Djevu, koju sve ptice slave, dok šturak, zbog tuge koja mu je obujmila srce, šuti. Neobično je da pjesnik Vetranović šturka (cvrčka) ubraja u ptice: "Samo pjesan nije čut tvoju mimo ptice sve ostale!"

Mihojević nam nudi marijansku liriku inače posve nepoznata pjesnika Frane Bogavčića, o kojemu se jedino može naslutiti da je bio Splićanin i svećenik i pripadao krugu Marka Marulića. On pjeva pod utjecajem latinske himnodije:

"O gloriosa domina / excelsa supra sidera" - "O slavna Gospoje ka si vrh zvizd više"

Bolji je pjesnik Dubrovčanin Nikola Dimitrović (r. 1510.), od kojega nam Mihojević donosi spretno sročenu dugačku pjesmu s dvostrukom rimom "Kraljice od nebes, je l' itkor na saj svit". Zamjeram što se u njoj zvučni par glasa *c* izvan asimilacije piše kao *c* umjesto kao *dz*, ali ne znam na čiju adresu treba tu zamjerku uputiti. Jasno je da se taj glas piše kao *c* u poziciji jednačenja, ali ako se nade izvan te pozicije, primjerice, na

početku riječi, piše se kao *z* (prema rukopisu) ili kao *dz* (adaptirano radi točna izgovora). Ovdje pak stoji "prije core" mjesto "prije zore" ili "prije dzore".

Sljedeći marijanski stihovi iz pera su Dimitrovićeva vršnjaka i suzavičajnika Nikole Nalješkovića. Pjesme jednoga i drugoga uzeo je Mihojević iz V. knjige "Starih pisaca hrvatskih", pa gornju zamjerku valja valjda na tu adresu uputiti. I još jednu! Zašto se diftonški refleks jata piše sad kao "ije", a sad kao "ie" ("i jošte *izrijeti* ne mogu tvê slave" prema "A Majka od muke kû *podniet* ne može") a peccator se jednom piše sa j (grješnik, str. 222), drugi put bez j (grešnika, str. 225)? Možda je autor to trebao ujednačiti ili navesti da je iz autografa jasno da su griješili sami stari Dubrovčani.

Slijedi tečna marijanska lirika Hvaranina Hortenzija Brtučevića (r. 1516.), a zatim ljupka osmeračka pjesma iz tzv. Tkonskog zbornika (16. st.), kojoj je autor nepoznat, a najmuzikalniji joj je ovaj dvostih: "A meč oštri ta nas goni / Nad glavu nam jure zvoni". Nakon toga imamo vijenac pjesama poznatih stvaralaca 16. stoljeća, kao štu su Šime Budinić, Nikola Dešić, Toma Nadaljević Budislavić, Juraj Baraković, Petar Lucić, Dominko Zlatarić, Juraj Žuvetić, Matij Alberti Matulić, Sebastijan Mladinić i Pasko Primović Latinčić. Osim Dešića, koji je pisao čakavsko-kajkavskim jezikom pokupskoga kraja oko Ozlja, svi oni pripadaju dubrovačko-dalmatinskome književnom krugu. Medu njima je i široj stručnoj javnosti nepoznati Zadranin Dominik Armanov, o kojemu se ne zna točno ni u kojemu je stoljeću živio. Autor ove knjige tvrdi da je pripadao obitelji kojoj je izvorno prezime "Armani", a živjela je u 17. i u 18. stoljeću u Zadru. Međutim, nekoliko redaka niže tvrdi da je Dominikova zbirka tiskana u mletačkoj tiskari za koju se zna da je radila od 1523. do 1551., što bi značilo da je Armanov radio na književnosti barem stotinjak godina prije svoga rođenja. Kako to?

Slijedi lauda "Zdrava Marija prisveta" Jurja Dragišića de Carisa, o kojemu se također ne zna mnogo (roden je prije 1570.). Četvorica koja slijede - Bartol Kašić, Nikola Krajačević, Đivo Bunić Vučić i Atanazije Georgiceo (Jurjević) - premda rođenjem pripadnici 16. stoljeća, svojim su pisanjem i drugim djelovanjem obilježili 17. stoljeće, a i ono njih, jer se osjećaju dva poticaja koja su za to razdoblje tipična:

a) u stihovima se izlaže vjersko učenje u sklopu protureformacije,

b) gomilaju se kićeni epiteti, ljupke slike, riječi raznježenja.

Vidi se to, primjerice iz stihova Atanazija Georgicea (369/370):

"Davno su ovi dan častit ukazali
nebeski anjeli, u kom su litali
nad svetom kućom, i pisme spivali.
Čineći rođenja godišćni pominak
pun svake radosti i ljubak i sladak,
u kom se završe spasenja početak."

Velik dio knjige posvećen je marijanskome lirskom opusu hrvatskih pjesnika iz svih krajeva domovine koji su djelovali u 17. i 18. stoljeću. Ne bih se tu zadržavao jer su i autori i pjesme poznati. Ali Mihojević se pozabavio i nepoznatim pjesnicima 17. i 18. stoljeća čije su pjesme objavljene u raznim zbornicima. Protestantski pastor i senior Grgur Mekinić objavio je dvije takve zbirke, a već spomenuti Atanazije Georgiceo objavio je 1635. "Pisni za najpoglavitije, najsvetije i najveselije dni svega godišća." Kajkavska "Cithara octochorda" pojavila se 1701. Marijanskom lirikom obiluje "Poljansko-ludbreška pjesmarica" nastala na kraju 18. ili na početku 19. stoljeća.

Od pjesnika 19. stoljeća Mihojević se pozabavio sljedećim autorima i ponudio nam njihov marijanski lirski opus: Pavlom Štoosom, Stjepanom Ilijaševićem, Ivanom Augustom Kaznačićem, Ivanom Trnskim, Matom Štukom, Ilijom Okrugićem, Ivanom Despotom, Jovanom Hranilovićem, Augustom Harambašićem, Josipom Milakovićem, Eugenijom Šah, Antom Jagarom, Ivan Ev. Šarićem i Antom Petravićem. Već smo kazali da je Mihojević kraj 19. stoljeća uzeo i kao kraj svojega proučavateljskog korpusa. Od pjesnika koji su živjeli, stvarali i objavljivali u 20. stoljeću uzeo je samo pjesme koje su ispjevane i objavljene u 19. stoljeću. Primjerice, od Ivana Ev. Šarića uzeo je samo pjesmu "Pjesnik Mariji", koju je budući vrhbosanski nadbiskup ispjevao kada mu je bilo dvadeset šest godina (1897.):

> "Tek, Majko moja, dvaest i šest ljeta
> koracam eto širom bijelog svijeta;
> još mlad sam, rekoh, da ti diku pjevam.
> Al šta su dani? Svi su dani tvoji -
> za pjesnika me, Majko, svog usvoji,
> da slavom tvojom zemlju
> zaodijevam!"

(četvrta i najljepša sekstina veće pjesme "Pjesnik Mariji")

Posljednje poglavlje Mihojevićeve knjige nosi naslov "Nekoliko manje poznatih imena", ali taj naslov pomalo zbunjuje, jer se u poglavlju daje pregršt dobro poznatih imena kao što su Izidor Poljak, Milan Pavelić, Jeronim Korner, Mirko Validžić, August Đarmati. K tome, oni su pjevali u 20. stoljeću. Nijedna se njihova pjesma ne navodi, ali se nižu pjesme autora o kojima nam Mihojević nije dao ni najmanju obavijest, osim što je naveo odakle je njihove stihove uzeo. To su sarajevski časopis "Vrhbosna" (godišta iz prošloga stoljeća) i zbornik Nika Lukovića "Zvijezda mora" (Kotor 1931.). Štoviše, neke su pjesme u tome nenadanome dodatku potpisane pseudonimom ("Ružmarinski leptir") ili samo malim slovom "r". Slutim da je i potpis ispod dviju skladnih pjesama "Zvjezdi mora" i "Mariji kraljici", koji glasi *Aleks Anet*, pseudonim.

Došli smo do kraja knjige. Josip Mihojević daje opširnu Literaturu o autorima kojih je pjesme predstavio, pri čemu polazi od abecedno poredanih prezimena tih autora, a svakome daje odsjek. Golema je to skupina naslova, čitamo je na šezdesetak stranica. Radi se o zbornicima, monografijama, radovima u periodici s područja cijele bivše Jugoslavije. Ipak ima i propusta. Premalo su zastupljeni autori časopisa "Marulić" (samo Elizabeta Polanović, Mirko Validžić, Branko Krmpotić i Neven Jurica...). Gdje smo primjerice Julije Derossi i ja? Mihojević također zapostavlja "Biobibliografiju hrvatskih pisaca Bosne i Hercegovine" Ivana Alilovića (dva sveska). Trebalo je da je navede desetak puta, to jest, kad god mu je došao na red neki pisac koji je zastupljen u toj Biobibliografiji. (Inače navodi druga biobibliografska, enciklopedijska i leksikonska djela.)

Slijedi odsjek "Prvi stihovi pjesama" (17 stranica) i "Rječnik" (30 stranica). Rječnik ne sadrži samo manje poznate riječi, nego i prijevode nekih latinskih izraza, tumačenja imena i dr. Zanimljiv je i kadšto neophodan, ali ima i nepotrebnih umetaka. Tašt tumači kao isprazan, vjekovit kao vječan, a kao nepoznatu riječ navodi i osebujan (tumači je: jedinstven, poseban, naročit) premda je i sam normalno rabi u svome autorskome izlaganju, primjerice, kada je na redu Mavro Vetranović: "Zanesen je ljubitelj

prirode te sve što ga okružuje ugrađuje u *osebujno* mističko doživljavanje" (podcrtao S. S.). S druge strane, stvarno nepoznate riječi, kao što je primjerice indikcija ne tumači, nego je, prevodeći s latinskoga, samo stavlja u hrvatski glasovni oblik (str. 9). Napominjem da je *indikcija* razdoblje od 15 godina, dakle "petnaestljeće". Riječ je o događaju koji se zbio unutar šestoga petnaestljeća devetog stoljeća, to jest, između 875. i 890. godine.

Latinsku marijansku liriku Mihojević daje samo u uzorcima i prevodi je na hrvatski uglavnom odlično, osim u jednoj sitnoj pojedinosti. U rukopisnoj je zbirci latinskog i talijanskog pjesništva u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici (oznaka R 3601) našao pjesmicu gdje ima glagol *reddere*, što ga autor prevodi *pribaviti*, a treba je *vratiti*. Izvornik: "O Maria desperatis dans solamen, et damnatis vitae reddens proemium". Autorov prijevod: "O Marijo, utjehu daješ očajnima, a osuđenima životnu nagradu *pribavljaš.*" Moj kontrolni doslovni prijevod: "O Marijo, koja očajnima daješ utjehu, a koja osuđenima *vraćaš* dobit života!" Privremeno osuđenim grešnicima, koji su imali dobit života, ali su je grijehom izgubili, Marija je kod Boga izmolila milost pokajanja, pokajali su se, osuda im je poništena, vraćena im je dobit života.

Za odlomak iz Bunićeva epa "De vita et gestis Christi" gdje se govori o Mariji autor nam nudi izvrstan prepjev Branimira Glavičića, a dio Kunićeva epigrama "Stabat iuxta Crucem Mater eius" daje nam u valjanu prijevodu Josipa Torbarine.

Mihojević donosi heksametarski nadgrobni natpis splitskog metropolita Lovre (umrlog 1099.) na latinskome izvorniku i u odličnu, jamačno vlastitu, prijevodu. Pokojnik se obraća dolazniku, i moli ga da njegova manje vrijedna djela očisti molitvom, kako bi ga sveti, od Djevice rođeni, kralj oprao od krivice. Očito je da sveti kralj treba oprati od krivice Lovru, pa je enigmatično zašto pokojnik, koji govori u prvome licu, odjednom rabi drugo lice: "Id prece, te flagito, tergas, ut opifice Christo crimine *te* sanctus rex purget Virgine natus". Mihojević je dobro preveo, ali mu treba zamjeriti što nije uočio grešku u izvorniku. Drugo *te*, koje sam podcrtao u citatu, treba, naime, glasiti *me*. Ispravan tekst posljednjega heksametra bi bio: "Crimine *me* sanctus rex purget Virgine natus" (= neka *me* od krivice opere sveti kralj rođen od Djevice). Kako nam je podastro Josip Mihojević, ispada da milost svetoga kralja nije potrebna pokojnome Lovri nego slučajnome prolazniku koji je naišao i opazio epitaf. Odakle je Mihojević uzeo tekst epitafa? Gdje je Lovrin grob? Inače, taj je epitaf za Mihojevićevu knjigu o Bogorodici u hrvatskome pjesništvu bio važan zato jer predstavlja najstarije spominjanje Bogorodice na ovim prostorima, izrečeno latinskim jezikom, u stihovima. Bilo kako bilo, Mihojević je trebao uočiti kontradikciju u nadgrobnom natpisu nadbiskupa Lovre prije svojih čitatelja. Ako je riječ o pukoj omašci (*te* stoji omaškom mjesto *me*), trebao ju je ispraviti sâm, ako je riječ o nečemu drugome, trebao je ponuditi tumačenje.

Svevlad Slamnig

SVIJET INTIME I SVIJET ZBILJE

(Mira Jurkić-Šunjić: IZ DUBINE VREMENA, pjesme, Naklada Jurčić, Zagreb, 1997. godine.)

Za poeziju se, ne bez razloga, kaže da je najljepša književna vrsta s neupitnom tradicijom. Mi bismo tome dodali, i najmanje cijenjena na našim prostorima. Nikada pjesnici nisu bili toliko podcijenjeni, koliko u zadnjim desetljećima. Njihova borba za mjesto pod suncem danas obično ima za rezultat objavu poneke zbirke pjesama u nakladi koja ne bi zadovoljila poetske potrebe osrednjeg poetski orijentiranoga sela.

O nagradama u vidu honorara za višegodišnji trud da i ne govorimo. Obično se one svode na uvećani broj autorskih primjeraka i obvezu pjesnika da pronade sponzore koji bi osigurali sredstva za objavljivanje knjige.

Samo rijetki sretnici uspijevaju pronaći nakladnika koji im neće tražiti novac, umjesto, kako bi to priličilo ozbiljnim kućama, da ga sami osiguraju. No, vremena su takva kakva jesu. Zato ne čudi što se knjige pjesama pojedinih pjesnika tiskaju tek nakon njihove smrti, kao svojevrstan vid uspomene, bolje reći spomenika bivšim pjesnicima.

Ta zakašnjela potvrda dogodila se i pjesnikinji Miri Jurkić-Šunjić. Njezina knjiga pjesama s naslovom "Iz dubine vremena", objavljena je gotovo deset godina poslije pjesnikinjine smrti. Sastavljena je od izabranih pjesama što ih je profesorica Mira Jurkić-Šinjić pisala u razdoblju od 1955-1987. godine. Taj tridesettrogodišnji period stvaranja smješten je u neveliku zbirku poezije sa tridesetjednom pjesmom, koje je odabrala i za tisak priredila Biserka Rako.

Pjesme su izabrane po osjećaju sastavljača i svrstane, uvjetno, u dva asimetrična ciklusa i treći kome naslov nije odreden. Kada pjesnik nije fizički prisutan, stvar je sastavljača i urednika kakav će izbor učiniti i kakvu će kompoziciju knjige postaviti.

Biserki Rako, po svemu sudeći, glavna je zadaća bila da sačuva autentičnost poezije autorice koja je živjela u vremenu od 1910-1988. godine. U tom razdoblju prošla je dug put od rodnoga Sarajeva, preko Dubrovnika, potom Oxforda, Birminghama, Skoplja do Zagreba, gdje je provela najveći dio života.

Veći dio radnoga i životna vijeka Mira Jurkić Šunjić bavila se prevodilaštvom i pisanjem studija i biografija pisaca s engleskog jezičnog područja. Poezija je bila dijelom njezine intime koju je rijetko pokazivala svijetu. Po svemu sudeći, nije je dovoljno stavljala na uvid ni najbližim prijateljima. Ili, ako je to i činila, nije inzistirala da bilo što od toga ostane pečatom vremena u kome je živjela. Možda je glavni razlog tome što su stihovi nastajali na marginama stranica ispunjenim prijevodima djela drugih autora.

Pjesme Mire Jurkić-Šunjić uvrštene u zbirku "Iz dubine vremena", upravo su u suglasju s datim naslovom. One dolaze iz dubine duše, otkrivajući dinamiku unutarnjeg svijeta pjesnikinje, koji živo korespondira s okružjem. Priroda koja nas u mnogo čemu korigira i određuje spona je između ljudske samosvijesti i čovjekova fizičkoga trajanja. Pritom, to trajanje nije statična kategorija, već njegova dijalektička odrednica.

Stihovi što ih je pjesnikinja pisala sredinom pedesetih godina, odraz su vremena burnih društvenih promjena. U pjesmama se osjeća teret života i neizvjesne budućnosti. Tako u pjesmi s naslovom "Iz potkrovlja zimskog grada" nalaze se stihovi:

U sivilu mrskog jutra
ćelave, mamurne kuće
još sivijim dimom dišu
budeć se iz ledenih sanja.

Pjesma jest nastala sredinom prosinca, ali više govori o životu nego li o samome vremenu.

Mira Jurkić-Šunjić pisala je poeziju do kraja života. Unatoč poodmaklim godinama, u pjesmama iz 1987. godine nazire se više svjetlosti. Je li to predskazanje dolazećih promjena ili ulaženje u ozračje sjećanja na mladost, tajna je koju je pjesnikinja ponijela na onaj svijet.

Nama su ostale pjesme i knjiga koja podsjeća na moralnu ljudsku obvezu da živimo život po kanonima pjesme. I to ne one tužne, već pjesme koja će život činiti ljepšim nego što ga osjećamo i zbiljski doživljavamo. Jer, život je lijep samom činjenicom da je život, da je dio prirode i da ga dijelimo s drugim ljudima, i još više, s drugim živim bićima.

U ime svih koji će čitati ovu zanimljivu knjigu, zahvaljujemo nakladniku na prezentiranju pjesničke ostavštine Mire Jurkić-Šunjić i stavljanju na uvid poezije iz svijeta intime u svijet zbilje kome istinski pripadamo.

Ivo Mijo Andrić

POČETKOM 1998. GODINE OBJAVLJUJEMO POSEBNO IZDANJE "MARULIĆA" S BIBLIOGRAFIJOM SVIH AUTORA I NJIHOVIH PRILOGA U DOSADAŠNJIH TRIDESET GODINA IZLAŽENJA NAŠE REVIJE.
ZAHVALJUJEMO SVIMA KOJI SU NAM OD PROŠLE BIBLIOGRAFIJE SLALI PRIMJEDBE, SUGESTIJE I UOČILI NEKE GREŠKE.

* * *

1. X. 1997. umro je u Zagrebu poznati pisac i povjesničar umjetnosti *Grgo Gamulin*, koji je u posljednje vrijeme pisao u "Maruliću".

* * *

U "Vjesniku" od 2. X. 1997. *Marijan Vogrinec* piše o knjizi *Mladena Jurčića* "Borba za smisao" koju je objavilo HKD sv. Ćirila i Metoda (Društvo sv. Jeronima).

* * *

Uoči blagdana sv. Jeronima, 29. IX. 1997. Radio Županja emitirao je kratak intervju s *Radovanom Grgecom* o HKD-u i sv. Jeronimu.

* * *

Pod vodstvom *Anke Glavine* Scena mladih u Splitu izvela je 19. IX. 1997. scenski kolaž u povodu 95. obljetnice rođenja poznate hrvatske (i jeronimske) književnice *Side Košutić*.

* * *

Knjiga našega člana i suradnika dr. *Tome Vereša*, OP, "Bunjevačko pitanje danas" predstavljena je 19. IX. 1997. u Subotici.

* * *

U Našicama je 21. IX. 1997. održan znanstveni skup o p. *Euzebiju Fermendžinu*, OFM, na kojemu su između ostalih sudjelovali dr. *Ivan Damiš* i dr. *Ante Sekulić*, naši suradnici.

* * *

3. X. 1997. održana je u zagrebačkoj katedrali svečana akademija i primanje u Nadbiskupskom dvoru u povodu odlaska kard. *Kuharića* u mirovinu i preuzimanja službe novog zagrebačkog nadbiskupa *Josipa Bozanića*. Istodobno je u prostorijama Gornjogradske gimnazije, održana svečana akademija povodom 200. obljetnice rođenja zagrebačkog kanonika i slovačkog biskupa *Štefana Moysesa*.

* * *

4. X. 1997. predstavljen je *Napretkov* "Hrvatski narodni godišnjak 97" u Zagrebu. Ujutro toga dana nastavljene su i svečanosti povodom inauguracije Mons. *Josipa Bozanića* i odlaska u mirovinu kard. *Kuharića*.

* * *

4. X. 1997. prigodom 4. obljetnice smrti našeg uglednog člana i poznatog hrvatskog povjesničara *Josipa Buturca*, izaslanstvo Vrbovca položilo je cvijeće pred samostan ss. milosrdnica u Lovrečina-Gradu.

* * *

"Mogućnosti" za travanj-lipanj 1997. donose članak *Radoslava Katičića* prigodom polaganja vijenca na grob *Marka Marulića* 21. IV. 1997. i članak istog autora prigodom predstavljanja knjige *Branimira Glavičića* "Marulićev latinski rječnik".

* * *

U Jajcu su 10. i 11. X. 1997. održani *Šopovi* dani na Plivi.

* * *

Naša višegodišnja namještenica *Anđelka Hećimović* proslavila je 50. obljetnicu aktivnog crkvenog pjevanja u crkvi sv. Katarine u Zagrebu.

* * *

Nobelovu nagradu za književnost 1997. dobio je talijanski pisac komediograf *Dario Fo*.

* * *

Zlatko Jevak govorio je o hrvatsko-slovačkim vezama, o nedavnim manifestacijama i o budućima (vezi s proslavom 30. obljetnice smrti *Josipa Andrića*) na Radiju-Zagreb (I. program) 12. X. 1997.

* * *

Irina Ilovskaja Alberti dobila je međunarodnu nagradu za katoličku kulturu 1997.

* * *

Hector Bianciotti dobio je nagradu Grinzane Piemonte za svoj roman "Polagani korak ljubavi".

* * *

Kod Herdera je izašla knjiga *Armina Kreinera* "Gott im Leid" (Bog u patnji) u kojoj autor odgovara na pitanje: Može li svijet, pun patnje, biti željen od Boga?

* * *

U "Riječi", časopisu za književnost i kulturu Hrvata u Madarskoj, br. 2/97, izašao je članak *Istvana Lökösa* o mađarskoj recepciji djela *Marka Marulića*.

* * *

24. X. 1997. predstavljena je u Petrinji knjiga naše suradnice *Marije Horžinek* "Grad lipa".

* * *

18. X. 1997. održan je u Rimu simpozij o socijalnom dijalogu o organizaciji Instituta *"Jacques Maritain"*, Papinskog sveučilišta "Gregoriana" i sveučilišta u Fribourgu.

* * *

U povodu 80. rođendana dr. *Celestina Tomića* Hrvatska provincija franjevaca konventualaca priredila je prigodnu svečanost uz domjenak.

* * *

U "La Croix" od 6. X. 1997. *Michel Crépu* piše o upitnosti ponašanja francuskih intelektualaca u članku pod naslovom "Les intellectuels sont-ils des-imposteurs? (Jesu li intelektualci varalice?)

* * *

U "Večernjem listu" od 19. X. 1997. objavljen je članak *Marije Grgičević* o "talijanskom" *Maruliću*.

* * *

19. X. 1997. umro je u Zagrebu bivši predsjednik HKD-a Mons. *Nikola Soldo*. Na sprovodu 22. X, koji je vodio nadbiskup *Bozanić* od njega su se oprostili *Stjepan Kožul, Radovan Grgec, Hrvoje Šošić i Vladimir Naglić*, a misu je s homilijom održao kard. *Kuharić*.

* * *

"Samoborske novine" od 17. X. 1997. pišu o božićnom stripu HKD-a, čiji su autori *Vladimir Fresl* i *Juraj Vandekar*.

* * *

26. X. 1997. Križarska organizacija organizirala je svečanu akademiju na Šalati prigodom proslave *Papina* dana.

* * *

Kod "Presses de la Renaissance" objavljeno je posljednje djelo *Jeana Guittona* "Moj filozofski testament". Naše Društvo izdalo je dosad 4 knjige J. Guittona u prijevodu *R. Grgeca*. Ugledni filozof ima već 96 godina.

* * *

U "La Croix" od 12-13. X. 1997. objavljen je dossier o trećem "Kršćanskom filmskom tjednu". Prikazani su poznati filmovi *Charlesa Laughtona, Ingmara Bergmana, Johna Forda, Roberta Bressona* itd.

* * *

"Glas Koncila" od 2. XI. 1997. donosi prikaz predstavljanja knjige *Petra Grgeca* "Gospodin Rafo" u HKD-u.

* * *

"Die Furche" od 23. X. 1997. donosi razgovor s *Ottom von Habsburgom* pod naslovom "Der Euro ist lebenswichtig" (Euro je od životne važnosti).

* * *

U Zagrebu je 24. X. 1997. umro poznati suradnik "Marulića" i vjerskih publikacija književnik prof. *Juraj Lončarević*.

* * *

U listu "La Croix" od 19-20. X. 1929. čitamo zanimljiv članak. "Le temps retrouvé de *Julien Green*" (Pronađeno vrijeme *Juliena Greena*) o autoru najduljeg dnevnika književne povijesti, u br. od 25. X. 1997., "*Xavier Emmanuelli* et la foi" (X. Emmanuelli i vjera) o bivšem ministru za hitne humanitarne intervencije, a u br. od 29. X. 1997. "Zagreb, capitale mondiale de la chirurgie esthétique bon marché" (Zagreb-glavni svjetski grad za jeftinu estetsku kirurgiju).

* * *

U Rovinju je 6. XI. održana književna večer u povodu izlaska knjige "Bitka za smisao", *Mladena Jurčića*, a večer je, kao prvu u nizu planiranih manifestacija organiziralo novoutemeljeno rovinjsko *Hrvatsko katoličko bratstvo Sv. Eufemija*. O knjizi i Jurčićevu radu općenito govorili su književnici *Boris Biletić* (koji se osvrnuo na Jurčićevo pjesništvo) i *Predrag Grubić* (koji je ukazao na prozni rad predstavljenoga autora, s posebnim osvrtom na knjigu "Bitka za smisao"). *Mladen Jurčić* ukazao je na neke konstante svoga djela, posebno spomenuvši reviju "Marulić" u kojoj je, tijekom trinaest godina, izašao veliki dio njegova cjelokupnoga književnoga rada. Jurčićeve stihove nadahnuto je recitirala mlada pjesnikinja *Sanja Rovis*, a kantautor *Davor Terzić* doprinio je uspješnoj večeri, pjevajući svoje pjesme i prateći se na gitari. Poslije književne večeri rovinjski je župnik *Ivan Milovan* (sada biskup porečko-pulski) priredio domjenak. Sljedećeg je dana, 7. XI., *Mladen Jurčić* imao nastupe na radiju Rovinj i radiju Pazin, gdje je govorio o svom radu i "Maruliću". Rovinjsku su književnu večer zabilježili istarski dnevni tisak i HTV u emisiji "Županijska kronika".

* * *

Ugledni književni časopis "Nova Istra", što ga uređuje *Boris Biletić* u novomu, jesenskomu broju donosi priču *Mladena Jurčića* "Misteryon" i osvrt *Predraga Grubića* na Jurčićevu knjigu "Bitka za smisao".

* * *

U "Vjesniku" od 18. XI. 1997. *Marijan Vogrinec* objavljuje prikaz "Marulića" 5/97. pod naslovom "O kulturi srca".

* * *

"Sveta Cecilija", br. 3/97, donosi kratak članak o 50. obljetnici aktivnog pjevanja u crkvi gde *Anđelke Hećimović*.

* * *

Na II. programu TV-Zagreb emitiran je 5. XI. 1997. prikaz života i djela suvremenog hrvatskog kipara i slikara *Ante Starčevića*, našeg člana.

* * *

U "Školskim novinama" od 4. XI. 1997. *Nikola Bićanić* piše o "Gospodinu Rafi" *Petra Grgeca* u članku pod naslovom "Gospodstvo iz žuljeva".

* * *

Vanja Škrobica objavila je u "Hrvatskom slovu" članak "U splitskom Panteonu pod *Marulićevim* grbom".

* * *

6. XI. 1997. primio je *Radovan Grgec* u Saboru odlikovanje "Red Stjepana Radića" za pok. oca *Petra Grgeca*.

* * *

Nedavno objavljena knjiga našega bivšeg suradnika *Marijana Karabina* "In der Stille nach dem Hall" predstavljena je u Švicarskoj i u Krapini.

* * *

Prvi laureat nagrade *Luka Brajnović* španjolski je novinar i pisac *Miguel Delibes*.

* * *

Naš član i suradnik *Svevlad Slamnig* imao je zapaženo izlaganje o temi "*Đuro Deželić* u hrvatskom narodnom pamćenju" u Hrvatskoj vatrogasnoj zajednici prigodom 90. obljetnice Deželićeve smrti.

* * *

u "Veritasu", br. 12/97, piše o našoj *Danici Željka Valentinčić*, a u "Glasu Koncila" od 16. XI. 1997. *Nikola Bićanić*.

* * *

U "Večernjem listu" od 6. XI. 1997. *Strahimir Primorac* piše o "Maruliću", br. 5/97. a u istom listu od 13. XI. 1997. *D. Derk* izvješćuje o proslavi izlaska 100. broja "Vijenca", kojom prigodom su najzaslužniji dobili u znak priznanja škude *Marka Marulića.*

* * *

"Vjesnik" od 15. XI. 1997. donosi dopis *Radovana Grgeca* pod naslovom "*Josip Andrić* nije bio svećenik" u vezi s krivim navodima u članku "Slovački muzej hrvatske kulture" u "Vjesniku" od 11. XI. 1997. i s predstavljanjem knjige *Jana Botika* "Hrvati u Slovačkoj". U istom broju "Vjesnika" *Branko Madunić* piše o Mons. *Milanu Simčiću* u povodu dodjeljivanja odličja ovom zaslužnom Hrvatu iz Istre koji živi u Rimu.

* * *

"La Croix" od 13. XI. 1997. donosi obilje komentara u povodu izlaska iz tiska knjige "Le Livre noir du communisme" (Crna knjiga komunizma) u kojima o zlu komunističke vladavine od Lenjinovih dana do danas pišu *Michel Crépu, Jean-François Bouthors* i drugi, opisujući komunističke zločine ne samo u Rusiji i satelitskim zemljama nego i na svim kontinentima. U toj vladavini zla pojava komunizma "s ljudskim licem" tek je epizodna. Katyn, Bleiburg itd., medutim, nisu samo skretanja s teoretskih pozicija komunizma, koji se tobože bori za pravdu.

* * *

"Famiglia cristiana" počela je objavljivati remek-djela europske pripovjedačke proze. Medu autorima su petorica nobelovaca (*Th. Mann, Hesse, F. Mauriac, Böll i William Golding*).

* * *

U Italiji je objavljen prijevod knjige *Miljenka Jergovića* "Karivani" kod Einaudija.

* * *

U "Vjesniku" od 4. XI. 1997. najavljeno je da će se ustanoviti nagrada *"Sida Košutić"*. O toj poznatoj jeronimskoj književnici pisali smo već nekoliko puta u našem časopisu.

* * *

U "Vjesniku" od 23. XI. objavljena je novela "Neda" našega suradnika *Svevlada Slamniga.*

* * *

U nedjelju 23. XI. u Kažotićevoj dvorani Dominikanskoga samostana održana je tribina "Darovana riječ" o pjesništvu naše suradnice *Ive Čuvalo.* Na njezino se djelo osvrnuo *Neven Jurica,* a stihove su govorili autorica i *Vinko Kraljević.*

ISPRAVCI

U "Maruliću" br. 5/97. u tekstu Marijana Vogrinca "Ivana", str. 984., redak 2. umjesto "Do'nt tach me" treba "Don't touch me".

Posljednja vijest

Tko je dr Josip Andrić?

U "Vjesniku" od 11. XI., prigodom predstavljanja knjige "Hrvati u Slovačkoj" spominje se Josip Andrić, čiji se spomenik nalazi u Hrvatskom Grobu u Slovačkoj, kao katolički svećenik. HKD se već godinama trudi da obznani tko je J. Andrić, poznati katolički laik, pisac, prevoditelj i skladatelj, otac brojne obitelji i središnja ličnost stoljetne povijesti HKD-a, kojega često poistovjećuju s Nikolom ili Ivom Andrićem. Iako u Zagrebu ima svoju ulicu i iako je bio jedan od najsvestranijih intelektualaca svojega vremena, prešućen je i u "Hrvatskom općem leksikonu" i u nekim vjerskim krugovima. Među Hrvatima on je učinio najviše za produbljivanje veza sa Slovacima i Ircima. Usto je vrlo zaslužan za promicanje štovanja sv. Nikole Tavelića kod nas. Njegovim pisanjem o Slovačkoj, Irskoj i Palestini poslužili su se mnogi novi izdavači koji i ne spominju izdavača HKD, uz Maticu i Akademiju najstariju hrvatsku kulturnu ustanovu. O svemu tome govorio je i *Radovan Grgec* u Slovačkoj 6. i 7. XII. 1997. na obilježavanju 30. obljetnice smrti *Josipa Andrića.*

SADRŽAJ

Radovan Grgec: Uz rub (115) 1139
Radovan Grgec: Mons. Nikola Soldo (1917-1997) 1142
Predavanje o antiklerikalizmu 1143
Predstavljanje Grgecova "Gospodina Rafe" 1143
Mira Krajačić-Beutz: Najzagrebačkije jaslice 1145
Anto Ćosić: Razgovor s Isusom 1148
Branimir Žganjer: Moj Tom? Uvijek je dobar! 1149
***Branimir Žganjer:** Njezino zimsko jutro 1150
*** Božena Kruz:** Majčine ruke 1150
Eugen Kumičić-Genči: Badnjak u planini 1151
Smiljka Sax: Svevremenost blagdana 1153
Jeffrey Archer: Prvo čudo (prijevod: **Matej Jeličić**) 1154
***Nevenka Starčević-Kapetanović:** Roditeljici Božića 1161
***Marijan Vogrinec:** Šest pjesama 1162
Joseph Ratzinger: Moj život (prijevod: **Tvrtko Klarić**) 1164
*** Marija Maja Ćosić:** Barrocco 1166
Mladen Jurčić: Otajstveni portal (II.) 1167
***Mladen Jurčić:** Dvije pjesme suprotnosti 1178
Pavo Jurišić: Uz 80. godišnjicu smrti nadbiskupa Josipa Stadlera 1179
***Milan Radić:** Kišobrani šeću 1184
***Enver Mehmedagić:** Ključevi i kamen 1184
Milivoj Kovačić: 70. i 60. obljetnica održavanja Euharistijskih kongresa u Koprivnici 1185
Vladimir Dugački: Eduard Miloslavić - svjedok istine o boljševičkom velezločinu u Katynskoj šumi 1190
***Ivo Balentović:** Rastanak 1194
*** Josip Ćosić:** Haiku 1194
Josip Corelj: Neobična kolona hrvatskoga križnoga puta 1945 1195
Nikica Talan: Kratka povijest Romanskoga seminara (Odsjeka za romanistiku) Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu 1200
Vinko Fugošić: Sjećanje na jedan pohod Dubrovniku (II) 1210
Petar Rogulja: Bibliografija radova o Ilači 1219
Mirko Popović: Čovjekov slobodan izbor 1223
Anto Ćosić: Pamfletarac 1225
***Ivo Balentović:** Trnovo 1226
Stanko Banić: Prema stoljetnom jubileju Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda (1900-2000) 1227
***Mira Krajačić-Beutz:** Dvije pjesme 1233
***Rajka Anđelić-Maslovarić:** Zove sika 1233
Stjepan Matković: Kumičićeva pisma Kerubinu Šegviću 1234
Ivo Balentović: Knjiga kao ukras 1250
***Ivana Radić:** Dvije pjesme 1251
Carmen Kukuljević Sakcinska-David: Aiša 1252
***Ivan Svetić:** Za album 1256
***Živko Prodanović:** Haiku 1257
Đuro Bošnjak: Boem 1258
***Gordana Valand:** Haiku 1261
***Zdravko Kurnik:** Žubor života 1261
Drago Kolimbatović: Suočavanje s problemom boli 1262
Lojzo Buturac: Svjedočanstvo nedavne prošlosti 1268
***Boris Nazansky:** Zipka vremena 1273
Stjepan Babić: Na Božjim putovima - XVII 1274
Ivan Brajdić: Religiozni motivi u poeziji Jakova Majnarića 1283
Pavao Despot: Glas čiste savjesti 1287
***Gjuro Krasnov:** Čovjek koji odlazi 1292
Nove publikacije 1287

Mišljenja i reagiranja

Enver Mehmedagić: Osvrt na pismo g. Mirka Živkovića 1294
Mirko Živković: Mogućnost jedinstvene Bosne? 1297
Ivan Gabelica: Dr. Mile Budak ipak nije pozivao - "Srbe na vrbe" 1299
Ante Gradiška: What a Mash 1305

Mozaik

Josip Sanko Rabar: Kontrapunkt verbalne i vizualne poezije 1309
Tvrtko Klarić: To treba igrati 1311
Tvrtko Klarić: Povratak korijenima 1313
Tvrtko Klarić: Osvježenje u pravi čas: kazališni ča-val 1316
Gjuro Krasnov: In memoriam: Stjepan Antoljak (1909-1997) 1318
Josip Lisac: Mirjana Šokota - u spomen 1319

Knjige

Latinka Golić: Zavjeti hrvatskom sonetu 1321
Stjepan Matković: Oživjeli Pavao Ritter-Vitezović 1322
Stjepan Matković: Zbornik vrijednih radova 1323
Šimun Jurišić: Što je to pučko sveučilište 1325
Lovorka Čoralić: Iz prošlosti južnohrvatskih krajeva 1327
T. M.: Zanimljivo znanstveno djelo 1328
Mladen Dorkin: Zlatni ključ za Goranovu kajkavianu 1329
Stanislav Vitković: Ipak pjesnici 1333
Grga Rupčić: Oljudeno vrijeme 1334
Svevlad Slamnig: Marijanski doprinos kroatističkoj znanosti 1336
Ivo Mijo Andrić: Svijet intime i svijet zbilje 1341

Vijesti

Iz domovine i svijeta 1344

MARULIĆ - hrvatska književna revija. Izdaje Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima (sv. Ćirila i Metoda), Zagreb, Trg kralja Tomislava 21. Uređuje: Uredrički odbor. Glavni i odgovorni urednik: Radovan Grgec.
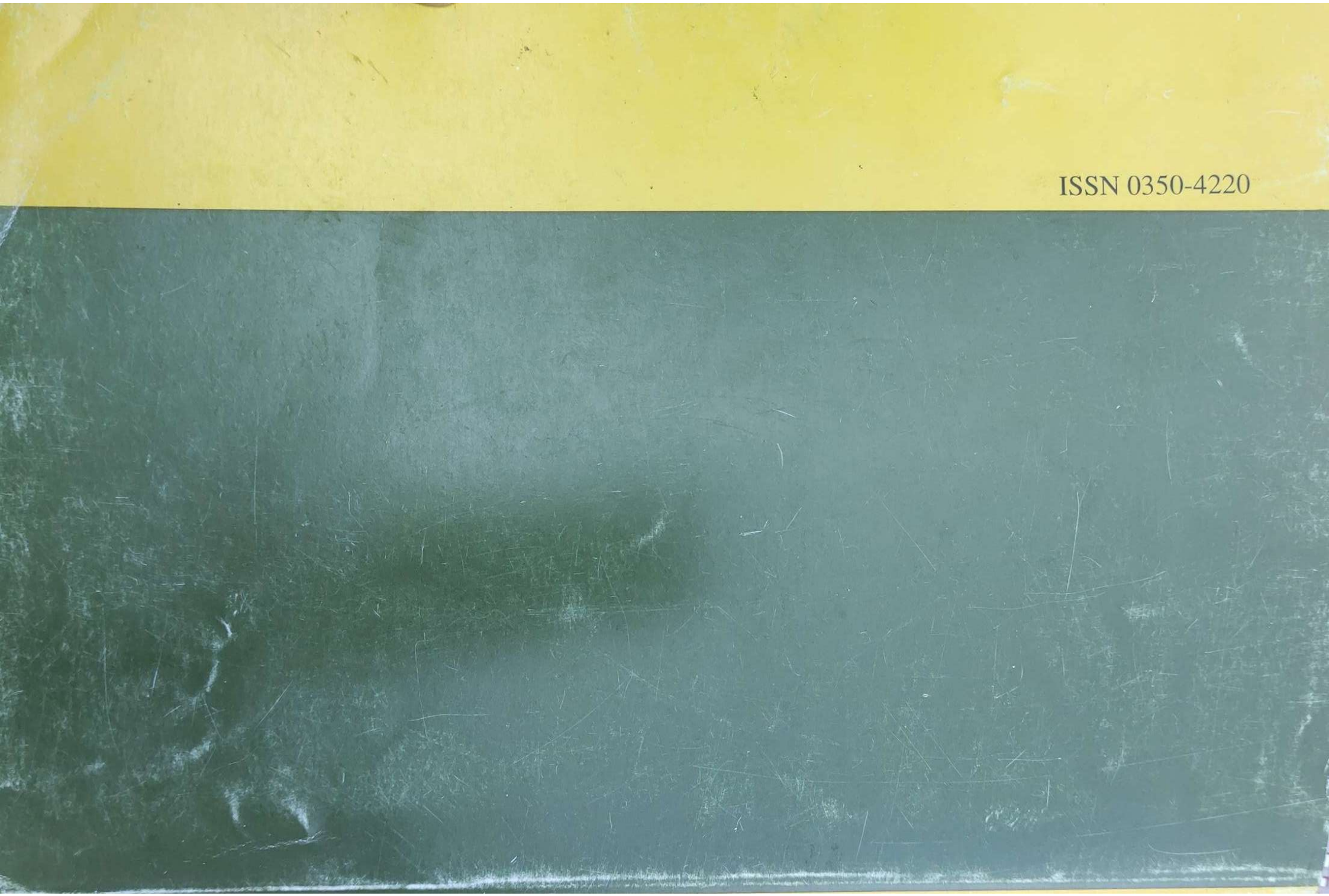
ISSN 0350-4220